

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Лютак О.М., Баула О.В., Галазюк Н.М., Зелінська О.М.,
Корольчук Л.В., Кравчук П.Я., Урбан О.А., Полянська Т.О.

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ
ВІДНОСИНИ ТА СВІТОВА
ПОЛІТИКА
Частина 1

Навчальний посібник

*Рекомендовано Вченою радою
Луцького національного технічного університету
як навчальний посібник*

ЛУЦЬК
2022

УДК 339.9 (075.8)

М 58

Рекомендовано до друку вченою радою Луцького національного технічного університету (протокол № 11 від 30.06.2022р.)

А в т о р и: д.е.н., професор Лютак О.М. (тема 2); к.е.н., доцент Баула О.В. (тема 5); к.е.н., доцент Галазюк Н.М. (тема 6); к.е.н., доцент Зелінська О.М. (тема 1), к.е.н., доцент Корольчук Л.В. (тема 4); к.е.н., доцент Кравчук П.Я. (тема 7); к.е.н., доцент Урбан О.А. (тема 3); Полянська Т.О. (тема 8).

Рецензенти:

Столярчук Я.М. – д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Павліха Н.В. – д.е.н., професор кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Волинського національного університету імені Лесі Українки

Матвійчук Л.Ю. – д.е.н., професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету

Міжнародні економічні відносини та світова політика. Частина 1: Навчальний посібник / Лютак О.М., Баула О.В., Галазюк Н.М., Зелінська О.М., Корольчук Л.В., Кравчук П.Я., Урбан О.А., Полянська Т.О. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2022. 324 с.

В основу навчального посібника покладено курс лекцій, що викладається здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Луцького національного технічного університету. В посібнику на системній основі розкриваються закономірності і категорії міжнародних економічних відносин, актуальні аспекти світової політики.

Посібник наповнений схемами, графіками, таблицями, а також подано контрольні питання і завдання для перевірки знань до кожної теми з прикладами відповіді та розв'язками.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти, викладачів закладів вищої освіти.

ISBN 978-617-7843-20-6

© Лютак О.М., Баула О.В., Галазюк Н.М.,
Зелінська О.М., Корольчук Л.В.,
Кравчук П.Я., Урбан О.А., Полянська Т.О.
© ЛНТУ, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ	6
1.1. Сутність понять «міжнародні відносини» та «світова політика».	6
1.2. Об'єкт і предмет дослідження міжнародних відносин та світової політики.	11
1.3. Основні види та рівні міжнародних відносин. Динаміка сучасних міжнародних відносин.	14
1.4. Суб'єкти світової політики. Світовий політичний процес.	22
1.5. Дипломатія у міжнародних відносинах та світовій політиці.	28
ПРАКТИКУМ	35
ТЕМА 2. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВИХ РИНКІВ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ	43
2.1. Сутнісна характеристика та структура світових ринків товарів та послуг.	44
2.2. Тенденції розвитку світових товарних ринків в сучасних умовах.	52
2.3. Міжнародна торгівля послугами: стан та перспективи розвитку.	61
2.4. Міжнародне регулювання функціонування світових ринків товарів та послуг.	69
ПРАКТИКУМ	77
ТЕМА 3. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ	85
3.1. Головні передумови та суть міжнародної економічної інтеграції.	85
3.2. Форми міжнародної економічної інтеграції.	89
3.3. Сучасні інтеграційні угруповання країн.	98
3.4. Основні наслідки інтеграції країн: перспективи та виклики.	107
ПРАКТИКУМ	111
ТЕМА 4. СВІТОВИЙ РИНОК ТЕХНОЛОГІЙ	119
4.1. Загальна характеристика світового ринку технологій.	120
4.2. Правовий захист міжнародної передачі технологій.	124
4.3. Форми міжнародної передачі технологій.	128
4.4. ІТ аутсортинг як перспективний вид міжнародного бізнесу.	134
4.5. Глобальні та національні механізми регулювання міжнародної передачі технологій.	140
ПРАКТИКУМ	144
ТЕМА 5. МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ	152
5.1. Світовий фінансовий ринок як основа здійснення міжнародних валютно-фінансових відносин.	153
5.2. Сутність, суб'єкти та об'єкти міжнародних валютно-фінансових відносин.	157
5.3. Міжнародний кредитний ринок у системі міжнародних валютно-фінансових відносин.	159
5.4. Валютні операції у міжнародних валютно-фінансових відносинах.	166

5.5. Міжнародні фінансові інституції та їх вплив на міжнародні валютно-фінансові відносини.	176
ПРАКТИКУМ	186
ТЕМА 6. МІЖНАРОДНИЙ БІЗНЕС В СВІТОВОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРИ	197
6.1. Імперативи виникнення та розвитку міжнародного бізнесу в умовах глобалізації.	198
6.2. Суть та форми організації міжнародного бізнесу.	202
6.3. Контрагенти та посередники в міжнародному бізнесі.	208
6.4. Міжнародна інвестиційна діяльність в міжнародному бізнесі.	213
6.5. Міжнародний менеджмент як складова міжнародного бізнесу.	218
ПРАКТИКУМ	225
ТЕМА 7. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	233
7.1. Сутність та типологія міжнародних організацій.	234
7.2. Міжнародні організації системи ООН.	236
7.3. Міжнародні фінансово – кредитні організації.	246
7.4. Міжнародні організації з регулювання світової торгівлі.	253
7.4.1. Система ГААТ/СОТ.	256
7.4.2. Міжнародні товарні організації	262
7.4.3. Міжнародні організації зі стандартизації та сертифікації.	268
7.4.4. Міжнародні організації в сфері регулювання міжнародної ділової практики, промислової власності та підприємницької діяльності.	270
7.5. Міжнародні недержавні організації.	275
7.6. Діяльність України в міжнародних організаціях.	278
ПРАКТИКУМ	291
ТЕМА 8. МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ ТА ЇЇ СПЕЦИФІЧНІ РИСИ	295
6.1. Показники міжнародної торгівлі	296
6.2. Структура міжнародної торгівлі	300
6.3. Зовнішньоторговельна політика держав	306
ПРАКТИКУМ	314

ПЕРЕДМОВА

Початок третього тисячоліття характеризується якісними структурними змінами тектонічного масштабу на рівні світового господарства, що обумовлено науково-технологічною акселерацією розвитку із дискредитацією традиційних факторів динамізації суспільних мотивацій і потреб.

Сучасному світовому господарству притаманне зростання інтернаціоналізації економіки на основі поглиблення міжнародного поділу праці; створення багатогранної системи міжнародних економічних відносин; формування міжнаціональних механізмів регулювання економічних взаємовідносин між країнами.

У системі економічних дисциплін пізнання законів та закономірностей міжнародних економічних відносин займає провідне місце, оскільки дає змогу приборкувати стихійність і некерованість глобальних економічних змін, вносить свідоме і планомірне начало у весь соціально-економічний розвиток суспільства. Саме тому, вивчення питань присвячених міжнародним економічним відносинам та світовій політиці є фундаментальними для здобувачів вищої освіти не лише економічних спеціальностей. Розкриваючи і формуючи економічні категорії і закони, вивчення засад міжнародних економічних відносин, тим самим, збагачує знання людей, примножує інтелектуальний потенціал суспільства, розширює науковий світогляд людей, сприяє науковому передбаченню економічного розвитку суспільства.

Пропонований навчальний посібник «Міжнародні економічні відносини та світова політика» характеризується логічною послідовністю та концентрованою викладу змісту, а також органічним поєднанням теоретичного висвітлення засад міжнародних економічних відносин з наочністю подачі матеріалу. Він дає можливість самостійно вивчати особливості міжнародних економічних процесів і систематизувати у логічно-послідовну схему здобуті знання.

Посібник наповнений схемами, графіками, таблицями. Кожен розділ навчального посібника супроводжується практикумом, який покликаний сприяти самоконтролю отриманих знань і навичок.

Матеріали навчального посібника спрямовано на методичне забезпечення всіх форм навчання та опанування навчального матеріалу, засвоєння термінології міжнародних економічних відносин та світової політики, ознайомлення із джерелами класичної, академічної та іншої наукової літератури.

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

- 1.1. Сутність понять «міжнародні відносини» та «світова політика»
- 1.2. Об'єкт і предмет дослідження міжнародних відносин та світової політики
- 1.3. Основні види та рівні міжнародних відносин. Динаміка сучасних міжнародних відносин
- 1.4. Суб'єкти світової політики. Світовий політичний процес
- 1.5. Дипломатія у міжнародних відносинах та світовій політиці

Література

1. Бігняк О.В. Історія дипломатії: навчальний посібник / О. В. Бігняк (заг. ред.) Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 116 с.
2. Історія міжнародних відносин (від Стародавнього світу до початку XX ст.): Навч. посіб. / Я.Б. Турчин, Р.Б. Демчишак, Т.І. Плазова. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2013. 139 с.
3. Коппель О. А., Пархомчук О. С. Міжнародні системи. Світова політика. К., 2001
4. Міжнародні відносини та світова політика: Підручник / Кер. авт. кол. В. Ю. Крушинський; за ред. В. А. Манжоли. К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. 863 с
5. Міжнародні відносини та світова політика: навчальний посібник / О. М. Кузь, Д. С. Коротков, Д. Ю. Михайличенко, О. В. Бровко; за заг. ред. д-ра філос. наук, професора О. М. Кузя. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 201 с
6. Могилевська В. П. Міжнародні відносини: навч. посіб. для дистанційного навчання / В. М. Могилевська. Київ: Університет «Україна», 2009. 395 с.
7. Основи теорії міжнародних відносин: навч. посібник / Л. О. Дорош, М. В. Здоровега, О. Я. Івасечко, У. В. Ільницька, О. В. Кукарцев, Ю. Р. Лемко, Ю. Я. Тишкун, Я. Б. Турчин. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. 244 с.
8. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика: навч. посіб. / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, В. Л. Потрібна та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2016. 540 с.
9. Міжнародні системи та глобальний розвиток: підручник / В.А. Манжола, О.А. Коппель, М.Г. Капітоненко та ін.; за ред. Л.В. Губерського, В.А. Манжола. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Знання, 2014. 526 с.
10. Чугаєнко Ю.О. Дипломатичний і міжнародний діловий протокол та етикет: навчальний посібник / Ю.О. Чугаєнко (заг.ред.) К.: Національна академія управління, 2011. 164 с.

1.1. Сутність понять «міжнародні відносини» та «світова політика»

Кожна держава з дня проголошення своєї незалежності у своїй діяльності постійно приділяє значну увагу зовнішнім зв'язкам, міжнародним відносинам,

надає важливого значення участі спільно з іншими державами світу в системі міжнародних відносин. Протягом тривалого часу ці зв'язки та контакти вивчалися і аналізувалися представниками різних наукових галузей: істориками, філософами, юристами, економістами, військовими стратегами. Проте жодна з цих наук не ставила перед собою завдання спеціального вивчення об'єктів і суб'єктів міжнародних відносин, причин виникнення націй і держав, мотиви їх вступу у взаємні зв'язки, впливу внутрішніх змін у державах на зовнішній світ, виникнення і розвитку міждержавних торгових, фінансових, економічних, політичних, культурних відносин; формування міждержавних груп, спілок, їх вплив на світову політику; створення дипломатичних та інших зовнішніх зв'язків; структур та особливостей системи міжнародних відносин, міждержавних конфліктів, воєн, шляхів їх врегулювання.

До прикладу історики досліджували історію міжнародних відносин і дипломатії; філософи – сутність та теоретичні засади міждержавних відносин; юристи займалися вивченням міжнародні правові проблеми; економісти – міждержавні економічні зв'язки; військові стратеги – геополітичну та геостратегічну характеристику світу. Проте, з перетворенням політології і соціології в самостійну науку вивчення політичних проблем світової політики та міжнародних відносин, поступово виходячи за межі інших наук і дисциплін, стало самостійним об'єктом дослідження.

В сучасних умовах господарювання міжнародні відносини являють собою дисципліну, що вивчає усі види взаємодії між державними учасниками на міжнародній арені, а саме: економічні, політичні, правові, воєнні, гуманітарні тощо. Тому дослідження міжнародних відносин мають, як правило, міждисциплінарний характер і орієнтовані на аналіз саме міждержавної взаємодії. Останнє відрізняє їх від світової політики.

Міжнародні відносини – це середовище в якому функціонує світова політика. Саме розвиток цього середовища справляє визначальний вплив на розвиток світової політики. Остання, в свою чергу, має великий зворотний вплив на розвиток міжнародних відносин.

Політика завжди розглядалася як сукупність дій, спрямованих на досягнення визначених результатів. Якщо це явище аналізувати в межах національної держави, то тут суб'єктами боротьби за політичні інтереси виступають різні сили – особистість, соціальні групи, партії, суспільно-політичні рухи. Оскільки держава існує не окремо, а перебуває в оточенні сусідніх країн, то в певній мірі взаємодіючи з ними, формуючи, таким чином, своєрідний простір світової політики. Міжнародні відносини виступають тим простором, на якому стикаються і взаємодіють на різному рівні – двосторонньому, багатосторонньому, регіональному, глобальному – різні сили: державні, військові, економічні, політичні, громадські, інтелектуальні. Таким чином, світова політика виступає в якості змісту міжнародних відносин. У

свою чергу, світовою політикою називають процеси формування, ухвалення і реалізації рішень, які в тій чи іншій мірі стосуються життя світового співтовариства.

Також існують **відмінності між світовою та зовнішньою політикою**. У спеціальній літературі найчастіше можна зустріти таке визначення поняття «зовнішня політика» – це «діяльність держави на міжнародній арені, що регулює стосунки з іншими суб'єктами зовнішньополітичної діяльності: державами, зарубіжними партіями та іншими громадськими організаціями, всесвітніми та регіональними міжнародними організаціями». Водночас зовнішня політика тієї або іншої країни є конкретним, практичним втіленням міністерством закордонних справ або відповідним йому зовнішньополітичним відомством основних принципів міжнародної політики держави, які виробляються державними структурами та покликані відображати національні інтереси держави. Поняття ж «міжнародна політика» застосовується як для визначення діяльності певної держави у міжнародних справах, так і міждержавної політики на світовій арені. А тому це поняття є більш широке, ніж поняття «зовнішня політика».

Зовнішня політика це свого роду курс держави в міжнародних справах, що забезпечує специфічними засобами і методами захист її суверенітету і незалежності, досягнення життєво важливих національних інтересів та мети. Кожна держава будує зовнішню політику, виходячи з власних національних інтересів та інтересів своїх

Зовнішньополітична мета історично конкретна і змінюється в залежності від економічних, науково-технічних, внутріполітичних та інших факторів. Формується зовнішня політика багатьма факторами, зумовленими географічним розташуванням, історичними зв'язками і менталітетом нації, її релігійними, моральними, особливостями світогляду.

Зовнішня політика визначається: по-перше, усвідомленим, наміченим власним курсом, спрямованим на досягнення мети держави на міжнародній арені; по-друге, об'єктивним, іноді випадковим або взагалі ненавмисним виносом у зовнішню політику якихось внутрішніх процесів та явищ, що існують та розвиваються в державі і суспільстві; по-третє, необхідністю для держави так або інакше враховувати об'єктивні умови, що існують або здатні виникнути в системі міждержавних відносин; по-четверте, потребами якимось впливати на інших суб'єктів міжнародних відносин або, навпаки, реагувати на їх дії.

Аналізуючи поняття «міжнародна політика», «світова політика» та «світовий політичний процес» можна їх в цілому охарактеризувати як сукупну цілеспрямовану діяльність народів, держав, їхніх інститутів, соціальних спільнот, об'єднань громадян у сфері міжнародного життя щодо реалізації певних політичних цілей. Зокрема **до цілей міжнародної політики відносять:**

- створення сприятливих міжнародних умов для успішної реалізації всіма державами своїх внутрішньополітичних цілей і завдань;

- активна співпраця і взаємодія з усіма суб'єктами світового політичного процесу з метою реалізації загальнолюдських інтересів, насамперед – збереження цивілізації;

- участь у міжнародному поділі праці та пов'язаному з ним обміні товарами, сировиною, технологіями, науково-технічними винаходами та духовними цінностями тощо;

захист прав людини в цілому та кожного громадянина тієї чи іншої держави зокрема;

об'єднання зусиль у боротьбі проти міжнародного тероризму;

спільна ефективна участь у розв'язанні глобальних проблем сучасного світу.

Сьогодні в більшості країн науково-дослідні інститути, що забезпечують офіційний експертний супровід зовнішньої політики держав, займаються саме розробками в сфері міжнародної безпеки. Як правило, їх називають інститутами стратегічних досліджень.

Враховуючи сутність *внутрішньої політики*, то її можна охарактеризувати як боротьбу за владу всередині окремих держав. Так на противагу внутрішній, зовнішня політика перетворюється на боротьбу за владу та вплив на міжнародній арені. Для досягнення своїх зовнішньополітичних амбіцій держави використовують широкий набір як мирних, так і не мирних засобів. У ХХІ ст. держави оперують більш потужним зовнішньополітичним інструментарієм, ніж у раніші часи.

Зовнішня і внутрішня політика реально, об'єктивно існують і, природно, взаємно залежать одна від одної. Суть і зміст зовнішньої політики змінюється в залежності від внутрішнього становища держави і від міжнародної обстановки. Стратегічна мета зовнішньої політики передбачає необхідність забезпечення національної безпеки держави; зростання її загальної могутності (потенціалу); підвищення ролі міжнародних позицій і престижу держави. З особливостями зовнішньої політики, як специфічної сфери діяльності держави тісно поєднані її мета і функції. **Основна мета зовнішньої політики будь-якої держави:** забезпечення її безпеки, суверенності, цілісності та недоторканості. Це пов'язано з захистом та охороною прав і інтересів держави, а також її громадян за межами державних кордонів. *Захисна функція* полягає у пристосуванні зовнішньополітичної стратегії держави до системи міжнародних відносин. Реалізація захисної функції спрямована на запобігання загрози для держави, на пошук мирних політичних рішень спірних питань і проблем. Найважливіше завдання зовнішньої політики є посилення економічного і політичного потенціалу держави. Зовнішня політика має сприяти ефективному функціонуванню економіки, зростанню добробуту суспільства, тим-то її завданням стає забезпечення для держави вигідної участі в міжнародному поділі праці, пошук дешевих ресурсів (сировинних і трудових), забезпечення вигідних умов збуту продукції, збереження стратегічних ресурсів держави. *Представницька функція* зовнішньої політики реалізується з допомогою впливу на суспільну думку і політичні кола тих або інших країн, щоб забезпечити сприятливі умови для успішного вирішення зовнішньополітичних завдань. Інформаційно-представницька функція реалізується

в межах культурних і наукових обмінів, проведення переговорів, укладання міжнародних договорів. *Регулююча функція* зовнішньої політики спрямована на створення сприятливих зовнішньополітичних умов для діяльності держави.

Таким чином, *міжнародні відносини* – це своєрідне середовище, простір, в якому функціонує світова політика. Саме тенденції розвитку цього середовища справляють визначальний вплив на розвиток світової політики. Остання, в свою чергу, має великий зворотний вплив на еволюцію міжнародних відносин. Отже, міжнародні відносини слугують середовищем для світової політики, яку ми розглядаємо як боротьбу за владу та вплив на міжнародній арені. Провідну роль у такій боротьбі відіграють держави. Тільки вони, єдині з усіх інших суб'єктів міжнародних відносин, володіють усіма необхідними військовими, економічними, дипломатичними та психологічними засобами для ведення такої боротьби.

Світ постійно змінюється, що здійснює безпосередній вплив і на міжнародні відносини. Важливою характеристикою сучасного етапу їх розвитку є динамічність та **існування певних тенденцій**.

Тенденція перша, що стосується розвитку міжнародних відносин це розосередження влади. Питання про майбутнє системи міжнародних відносин відкрите. Деякі політологи-міжнародники вважають, що сьогодні відбувається формування колективного лідерства США, Західної Європи, Росії та Китаю. Інші стверджують, що США треба визнати єдиним світовим лідером. Треті вбачають можливість відродження біполярної системи, де, однак, місце СРСР в ідеологічному та військово-політичному протистоянні з США обійме Китай. Однак принципова своєрідність сучасної епохи полягає в тому, що зараз не можна говорити про абсолютне лідерство тих чи інших держав у системі міжнародних відносин. Зміни у розстановці політичних сил на світовій арені, формування багатополосного світу створюють безліч альтернатив розвитку та надають більш широке поле для пошуків розв'язання міжнародних глобальних і регіональних конфліктів, міждержавних спорів.

Друга тенденція розвитку сучасних міжнародних відносин – нове усвідомлення ролі ядерної зброї в системі національної безпеки. Досі система міжнародних відносин була заснована на ядерному стримуванні, коли загроза ядерного нападу нейтралізується загрозою удару з нанесенням агресору непоправної шкоди. На початку 1980х рр. радянські й американські вчені прорахували наслідки такого обміну ядерними ударами. Відкрилася картина «ядерної зими», або «ядерної ночі», яка означала загибель людства. Підсумком стало визнання того, що ядерна війна не може бути засобом досягнення політичних, економічних, ідеологічних і будь-яких інших цілей в умовах, коли різко посилилася глобальна взаємозалежність держав. Прийшло розуміння, що недостатньо обмежити коло «ядерних» держав, недостатньо не допускати поширення ядерної зброї. Постало питання про необхідність вжити заходів до знищення частини накопичених запасів ядерної зброї. Хоча в умовах «холодної війни» між США та Росією це здається утопією, але до цього треба прагнути, це необхідна умова існування самого людства.

Третя тенденція розвитку міжнародних відносин полягає у включенні

світового співтовариства до вирішення проблем забезпечення безпеки. Крім військових, постали проблеми іншого характеру: зміна клімату та руйнування природного середовища, боротьба з голодом, холодом, диспропорції в економічному та науково-технічному розвитку тощо.

Четверта тенденція розвитку міжнародних відносин – їх демократизація. Необхідний демократичний контроль над зовнішньою політикою та системою міжнародних відносин, щоб уникнути небезпечних для світу ситуацій. Така демократизація проявляється в тому, що, висловлюючи (на виборах) своє ставлення до зовнішньої політичного курсу уряду, люди тим самим впливають на міжнародні відносини. Ефективним засобом впливу на позиції держав і курс урядів стають також звернення та рекомендації, прийняті у ході міжнародного діалогу громадськості.

П'ята тенденція розвитку міжнародних відносин прослідковується у появі впливового, але деструктивного гравця міжнародних відносин, а саме міжнародного тероризму, який охопив тенетами терористичних організацій всі країни світу, активно впливаючи на зовнішню політику деяких держав.

Міжнародні відносини мають анархічний характер, хоча не втрачає актуальності роль єдиного світового центру із запобігання конфліктам. Проте поступово виникають нові ризики в міжнародних відносинах, тому тенденції не можна розглядати в статичі, вони постійно змінюються і ставлять перед людством нові виклики.

1.2. Об'єкт і предмет дослідження міжнародних відносин та світової політики

Для усвідомлення та розуміння особливостей сучасних міжнародних відносин важливим є аналіз і розуміння предмета та об'єкта науки. З цього приводу серед науковців тривалий час точаться дискусії. Як відзначає Б. Ланг, об'єктивна реальність не дана дослідникам у безпосередньому сприйнятті, і об'єкт науки міжнародних відносин не характеризується чітко вираженими контурами, які б відрізняли його від не об'єкта.

Об'єкт пізнання – це все те, на що спрямована діяльність дослідника, що протистоїть йому як об'єктивна реальність, яка існує незалежно від того, чи вивчає її хто-небудь. Різні сторони дійсності – фізична, біологічна, економічна, політична, психологічна тощо – можуть бути об'єктом дослідження багатьох наук.

Об'єктом міжнародних відносин вважають середовище, у якому панує анархічне, невпорядковане поле, що характеризується відсутністю центральної влади і, відповідно, монополії на легітимне регулювання сфери міжнародних відносин різноманітними способами і методами. У зв'язку з цим Р. Арон вважав специфічною рисою міжнародних відносин те, що вони розгортались і розгортаються в тіні війни.

Середовище міжнародних відносин як об'єкт науки не завжди є повною анархією, адже друга половина ХХ і початок ХХІ століть характеризується виникненням і розвитком міжнародних інститутів, поширенням й посиленням міжнародних режимів, що вносить все більшу впорядкованість і урегульованість у відносини між міжнародними акторами. Але це не означає, що відмінність між ними зникла, – політична локалізація існує й існуватиме у недалекому майбутньому. Виходячи з неї, об'єктом міжнародних відносин та світової політики можуть виступати будь-які соціальні відносини і потоки, які перетинають кордони і які уникають єдиного державного контролю. Це значно звужує розуміння поняття об'єкта науки про міжнародні відносини до міждержавних взаємодій і зводить до чисто кількісних відмінностей: більшому чи меншому впливові держав на регулювання вказаних потоків та відносин.

Грунтуючись на аналізі різноманітних шкіл і теоретичних напрямків дослідження міжнародних відносин, необхідно вказати, що її об'єкт характеризується, по-перше, дуалізмом урегульованості і порядку і, по-друге, значною часткою непередбаченості, яка витікає із плюралізму суверенітетів і психологічних особливостей осіб, що приймають рішення і здатні впливати на хід розвитку подій та процесів.

Як відомо, кожна наука відрізняється від інших своїм предметом. Предмет будь-якої науки становлять найбільш суттєві відносини, аспекти, властивості, ознаки об'єкта, що досліджуються з певною метою. Серед принципів, яким повинен відповідати предмет наукового дослідження, методологія науки зазвичай виділяє такі:

принцип цілісності, або зв'язаності. Він передбачає, що сукупність характеристик буття, яка може бути виокремлена як предмет, мають бути чимось єдиним і цілісним. Структурні зв'язки всередині предмета повинні бути однозначними, стабільнішими, міцнішими, ніж зв'язки з іншими явищами. Виділення предмета супроводжується розробленням відповідного йому наукового поняття, що виражає цілісність предмета та фіксує суттєві властивості певного класу об'єктивних явищ. Формується поняття, що закріплюється в терміні;

предмет наукового дослідження повинен відповідати принципу стабільності (повторюваності, відтворюваності);

принцип спостереження, який припускає, що ті чи інші сторони, явища дійсності стають предметом дослідження, якщо вони доступні реєстрації (за допомогою приладів або безпосередньо органів почуттів). Предмет міжнародних відносин відрізняє його від інших наук, що здійснюють дослідження.

Предметом дослідження науки про міжнародні відносини є вивчення закономірностей міжнародних відносин як цілісної системи; аналіз світової і міжнародної політики, зовнішньої політики окремих держав; аналіз тенденцій розвитку світового політичного процесу.

Однак, так як поняття «міжнародні відносини» і «світова політика» включають взаємодію не тільки держав, але й інших суб'єктів світового співтовариства, то діяльність цих акторів (серед них особливо вагому роль відіграють міжнародні організації різного масштабу і спрямування) також входить у предметне поле

міжнародних відносин.

А тому не претендуючи на абсолютну істину, можна визначити такі проблеми наукового дослідження, що складають предмет міжнародних відносин і світової політики:

- методологічні принципи й основні методи історичного дослідження;
- основні напрямки історії розвитку теорії міжнародних відносин, їх концептуальні та методологічні особливості;
- міжнародні відносини як загальносуспільний феномен та їх закономірності;
- система міжнародних відносин та її середовище;
- учасники міжнародних відносин, їх цілі та засоби;
- зовнішньополітична діяльність суб'єктів міжнародних відносин та процес прийняття зовнішньополітичного рішення;
- національні інтереси й міжнародна безпека;
- правове та моральне регулювання міжнародних відносин;
- конфлікти і співробітництво в міжнародних відносинах;
- міжнародний порядок та його характерні риси.

Таким чином, предметом вивчення міжнародних відносин є перш за все теоретичне узагальнення вказаних проблем, які в цілому відображають загальні закономірності, структуру, функціонування і розвиток системи міжнародних відносин. Звідси випливає і **специфіка міжнародних відносин**: *по-перше*, це наука, яка має характер багатодисциплінарний і міждисциплінарний, *по-друге*, наука синоптична, яка за допомогою інших суспільних дисциплін досліджує різноманітні форми і стан міжнародних відносин, закономірності, що правлять ними. Тому наука міжнародні відносини та світова політика має відмінну від інших суспільних наук внутрішню структуру і різноманітні зв'язки з цими науками.

З глобалізацією світогосподарських зв'язків, інтенсивною політичною інтеграцією держав, посиленням залежності людства від зброї масового знищення, екологічною небезпекою на міжнародні відносини активно впливають загальнолюдські інтереси. На відміну від внутрідержавних відносин у міжнародних відносинах відсутній апарат їхнього регулювання, тобто єдиний регулюючий центр, якому беззастережно підкорялися б суб'єкти міжнародного політичного життя.

Центральним елементом міжнародних відносин є політичні відносини, які, взаємодіючи з іншими відносинами, своєрідно спрямовують їх. Головним суб'єктом міжнародних відносин є **держава**.

За сучасних умов на міжнародній арені все активніше виступають і недержавні, неурядові організації, суспільно-політичні рухи, але їхню роль не можна порівнювати з роллю держав в міжнародних відносинах, особливо у політичних.

Держави репрезентують на міжнародній арені суспільства в цілому, а не окремі соціальні групи чи політичні організації. Такі важливі питання, як суверенітет, безпека, територіальна цілісність вирішує через свої структури тільки держава.

Держава – це єдиний загальнонаціональний інститут, який має легітимні повноваження здійснювати політику на міжнародній арені: укласти двосторонні й багатосторонні договори про співробітництво в певних сферах, оголошувати війну та підписувати мирні угоди тощо. Сукупна зовнішньополітична діяльність суверенних держав визначає всю світову політику.

Кожна держава, проводячи зовнішню політику, переслідує свої інтереси. Поняття «національний (державний) інтерес» – є головним в міжнародних відносинах, визначальним щодо зовнішньої політики держав.

Національний інтерес охоплює:

- проблеми збереження нації незалежної держави;
- безпеки від зовнішньої загрози;
- зростання добробуту населення держави;
- захисту її економічних і політичних позицій у відносинах з іншими державами;
- збереження і розширення її впливу в світовій політиці.

Він реалізується в зовнішньополітичному курсі держави, у політиці її уряду, який визначає конкретні цілі щодо інших держав і шляхи їх досягнення.

Формування зовнішньополітичного курсу держави є складним, суперечливим процесом. У боротьбі за владу в країні різні політичні сили демонструють своє бачення національного інтересу і зовнішньополітичного курсу, який не завжди відповідає внутрішнім і зовнішнім умовам його реалізації, не завжди адекватний національним інтересам.

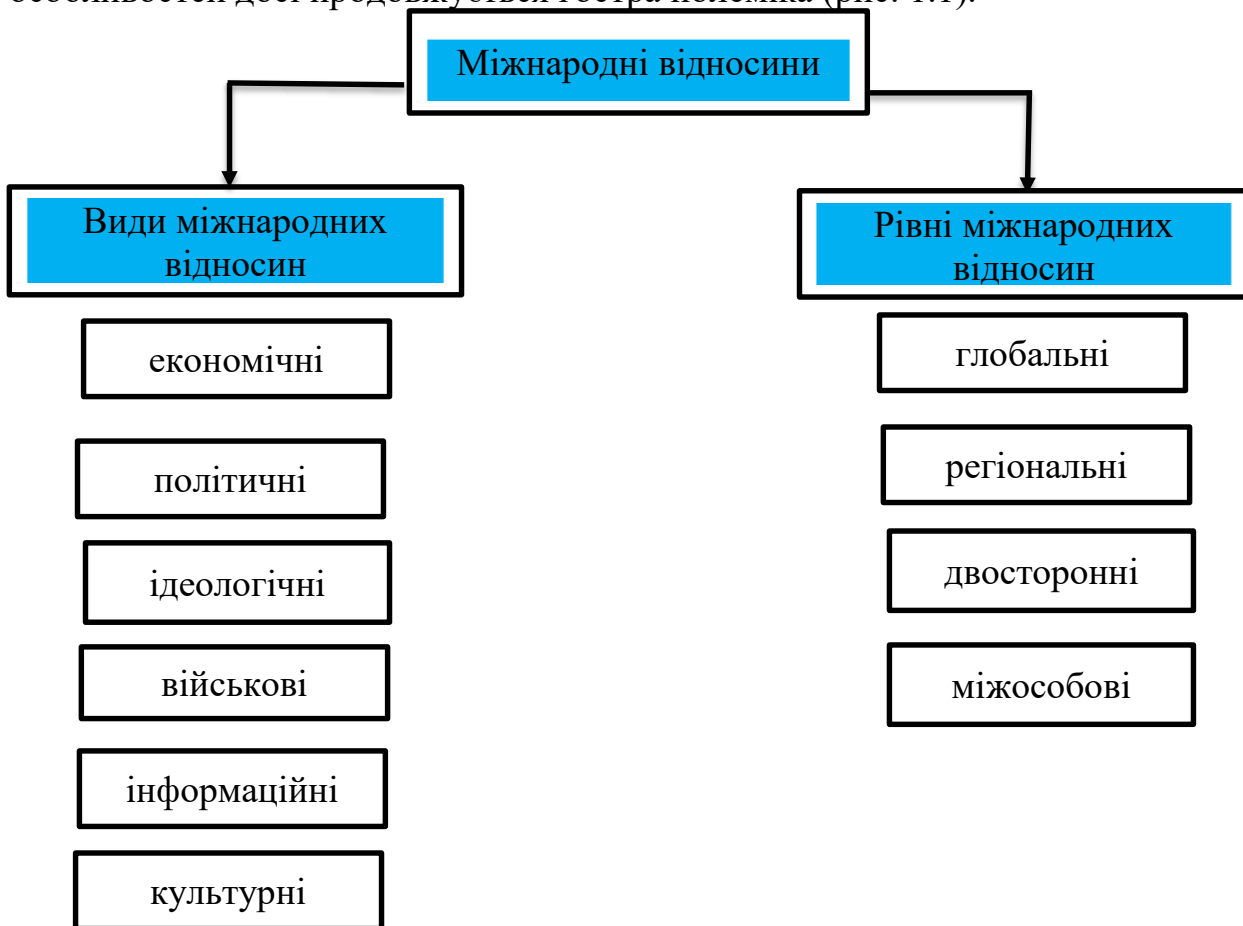
1.3. Основні види та рівні міжнародних відносин. Динаміка сучасних міжнародних відносин

Протягом історичного розвитку людської цивілізації міжнародні відносини завжди займали значне місце у суспільному житті. І наразі одна з провідних ролей у сучасному світі відводиться таким процесам людської діяльності, що пов'язані з певними обмінами і контактами між соціальними групами різних країн, тобто з міжнародними відносинами в широкому сенсі слова (освіта та розвиток держав, формування народностей і консолідація націй, зміна політичних режимів і становлення соціальних інститутів, розвиток економіки, технічного прогресу, науки і культури). На рубежі II і III тисячоліть їхнє значення суттєво зросло, що пов'язано з процесом глобалізації світового співтовариства, коли сучасні країни перебувають у стані різноманітних і багатогранних взаємодій.

Види міжнародних відносин охоплює ряд специфічних взаємодій між їх учасниками, кожен з яких пов'язаний з окремою, відносно відмежованою від інших сферою діяльності людей. Узагальнюючи висловлені в цьому відношенні в науковій літературі позиції, можна говорити про різні типи, види, рівні і стани міжнародних відносин. Серед видів міжнародних відносин традиційно виокремлюють зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні, а починаючи з другої половини XX ст., також відносини у сфері культури та інформації.

Істотною проблемою наукового розуміння співвідношень видів міжнародних

відносин є досить поширене ототожнення зовнішньополітичних відносин з міжнародними. У сучасній теорії міжнародних відносин зовнішньополітичні відносини між державами переважно ставлять на вершину ієрархії, враховуючи ідею узагальнюючого характеру політики. Час, специфіка і рамки політичних відносин визначені науковцями досить чітко, але стосовно їхніх характеристик та особливостей досі продовжується гостра полеміка (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Види та рівні міжнародних відносин

Міжнародні відносини розгортаються й існують на різних масштабних рівнях (по вертикалі) і проявляються на різних групових рівнях (по горизонталі):

1. По вертикалі – масштабні рівні:

- *глобальні* міжнародні відносини це відносини між системами держав, найбільшими державами; такі відображають світовий політичний процес в цілому.

- *регіональні* (субрегіональні) відносини це відносини між державами певного політичного регіону у всіх галузях життєдіяльності суспільства, що мають більш конкретні прояви і що носять багатосторонній характер.

- *відносини у рамках конкретної міжнародно-політичної ситуації* можуть бути досить різноманітними, але завжди носять конкретно-історичний характер. Вони включають в себе різні типи відносин і можуть втягувати у свою сферу кілька держав, зацікавлених в тому чи іншому вирішенні ситуації, що склалася. У міру подолання даної ситуації розпадаються і сформовані відносини.

2. По горизонталі – групові рівні:

- *групові* (коаліційні, міжкоаліційні) відносини реалізуються через взаємини груп держав, міжнародних організацій тощо.

- *двосторонні відносини* це найбільш поширена форма міжнародних відносин між державами і організаціями.

Для кожного з цих рівнів у системі міжнародних відносин характерна наявність спільних рис і специфічних відмінностей, які підпорядковуються загальним та окремим закономірностям. Тут доцільно виділити відносини всередині одного рівня і відносини між різними рівнями по вертикалі і по горизонталі, накладаючи їх один на одного.

Відповідно до вищевикладеного виділяють наступні види міжнародних відносин, кожен з яких має власні структуру, функції та процес розвитку:

Політичні відіграють головну роль в ієрархії видів міжнародних відносин, оскільки синтезують, детермінують всі інші види відносин. Політичні стосунки знаходять своє вираження в реальній політичній діяльності елементів політичної системи держави. Якщо виходити з того, що політика об'єднує діяльність людей у галузях економіки, соціальних відносинах, культурі, освіті, науці та ін., то можна зробити висновок, що політичні відносини інтегрують усі інші їхні види, кожен з яких виступає як поодинокі явище. Політика узагальнює будь-які види людської діяльності, оскільки суб'єкти у міжнародних відносинах завжди користуються політичними засобами. Цей погляд поширений насамперед у політичних науках, зокрема у працях Я. П'єтра, А. Камінського та інших політологів.

Економічні і науково-технічні. У сучасних умовах ці два види міжнародних відносин практично невідокремлені, і, крім цього, не можуть існувати окремо від політичних відносин. Зовнішня політика спрямована, як правило, на захист економічних стосунків, що впливають на формування світового ринку, міжнародного поділу праці. Стан економічних стосунків багато в чому визначається рівнем розвитку виробництва і продуктивних сил держав, різними моделями економіки, наявністю природних ресурсів та іншими чинниками.

Ідеологічні відносини – відносно самостійна частина політичних відносин. Роль і значення ідеологічних відносин змінюється залежно від зміни ролі ідеології в суспільстві. Але прослідковується загальна тенденція – до зростання ролі ідеології, а отже, і ідеологічних відносин.

Міжнародно-правові відносини передбачають регулювання взаємин учасників міжнародного спілкування правовими нормами і правилами, про які ці учасники домовилися. Міжнародно-правовий механізм дозволяє учасникам захистити свої інтереси, розвивати відносини, запобігати конфліктам, вирішувати спірні питання, підтримувати мир і безпеку на користь всіх народів.

Військово-стратегічні відносини, до яких відноситься досить широка сфера специфічних суспільних, міжнародних стосунків, так або інакше пов'язаних з прямим або опосередкованим створенням, нарощуванням, перерозподілом військової сили. Створення ядерної зброї радикально змінило характер, масштаби та інтенсивність військово-політичних стосунків держав: союзницькі, конфронтаційні, коопераційноконфронтаційні.

Культурні відносини, в основі яких лежать процеси інтернаціоналізації суспільного життя, взаємопроникнення і збагачення культур, систем освіти, бурхливий розвиток засобів масової інформації. Загалом, основне значення в їхньому розвитку мають неурядові організації.

Логічно також стверджувати, що в будь-якій сфері міжнародних відносин існують досить виразні особливості та закономірності, а тому досить часто виникає невідповідність між політичними, економічними, культурними або будь-якими іншими інтересами і цілями держав.

На даній основі сучасну систему міжнародних відносин можна визначити як сукупність відносин взаємодії між «простими» політичними системами (державами), які, у свою чергу, є сукупностями відносин, що перебувають у постійній взаємодії зі своїм зовнішнім середовищем через механізми «входів» і «виходів».

На «входах» елемент складної системи отримує ззовні імпульси, сигнали, ресурси, зустрічається з викликами, які загрожують її цілісності. Джерелом «вимог», які є одним з видів системних викликів, постають, з одного боку, складові її внутрішнього середовища (екологічна, біологічна, особистісні і соціальні системи), з іншого боку – зовнішнє середовище (міжнародно-політичні, міжнародно-екологічні і міжнародні соціальні системи).

Усі «вимоги», що надходять на «входи» з глобального зовнішнього середовища, переробляються всередині політичної системи шляхом реагування всіх її елементів і викликають її сукупну реакцію, за допомогою якої вона адаптується до середовища. На «виходах» така реакція набуває форми політичних дій, урядових актів і заходів тощо.

У свою чергу, ця зворотна реакція системи є початком нового циклу її взаємодії з середовищем, сприяє змінам у зовнішньому середовищі, яке продукує наступні «вимоги». Таким чином, цей підхід дозволяє виробити модель системи міжнародних відносин як цілісного організму, елементи якого постійно взаємодіють із зовнішнім середовищем і безперервно «вивіряють» свої «відповіді» із станом системи та реакцією інших елементів.

Цей підхід, незважаючи на критику деяких дослідників, дозволяє сформулювати припущення, що поведінка суб'єктів міжнародних відносин, поряд з внутрішніми факторами, визначається характером відносин у системі в цілому (середовищем). Таким чином, тиск зовнішнього середовища на певному етапі розвитку системи є визначальним у формуванні поведінки суб'єкта та його розвитку в цілому. Система, досягаючи певного рівня розвитку (цілісності), починає самоорганізовуватися та функціонувати за власними законами.

Прикладами такої самоорганізації у практичній площині є пошуки державами найоптимальнішого діалогу з провідними гравцями на міжнародній арені. Отже,

держави, в силу об'єктивних обставин, змушені перебудовувати свої відносини з сусідами та внутрішні процеси для того, щоб підтримувати продуктивний діалог.

Грунтуючись на такій моделі, можна зробити висновок, що міжнародні відносини в умовах глобалізації набули складної динамічної природи і виникнення системи міжнародних відносин можна розглядати як найвищу форму організації відносин між суб'єктами у єдиному життєвому просторі, які, за моделлю Л. Берталанфі, перебувають у взаємодії.

Американський політолог К. Уолтц виділив три основних принципи структури міжнародних відносин.

По-перше, держави насамперед керуються мотивом виживання.

По-друге, учасниками міжнародних відносин залишаються лише держави, так як інші актори не наздогнали і не перегнали провідні держави за наявністю повноважень і владних можливостей.

По-третє, держави неоднорідні і відрізняються можливостями та потенціалом.

Враховуючи те, що формування системи міжнародних відносин у контексті глобалізації має досить складну та багатовимірну природу, слід зазначити, що, з точки зору загальної теорії систем, складну систему, якою є система міжнародних відносин, неможливо описати точно і детально, що, власне кажучи, впливає вже з визначення такої системи.

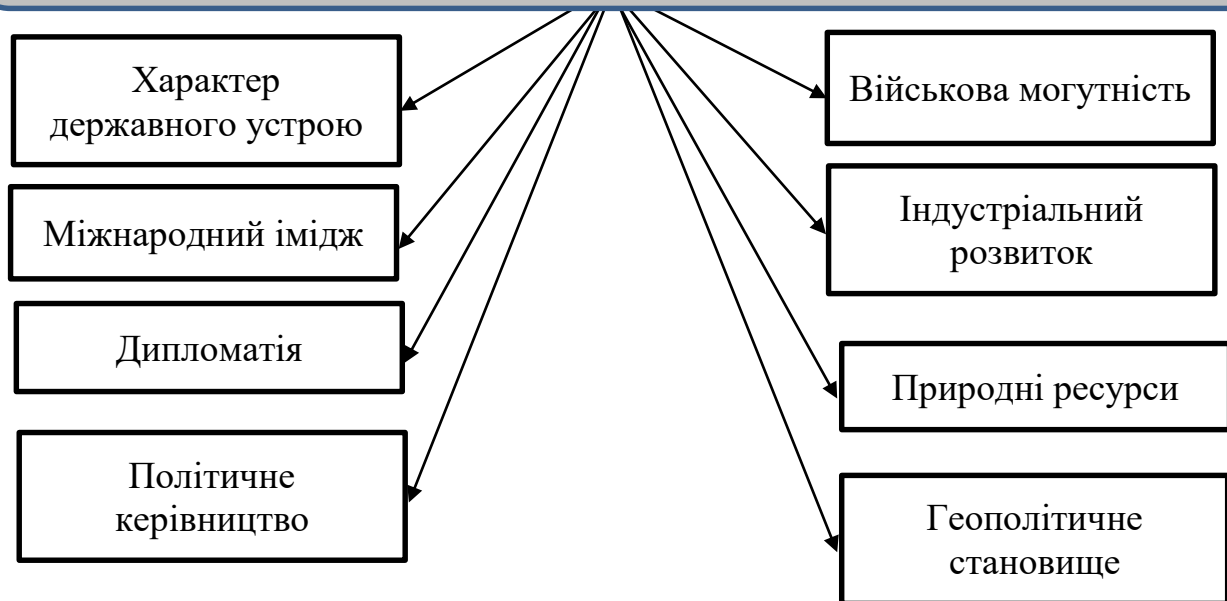
Окрім цього, глобалізація міжнародних процесів сприяє зростанню кількості суб'єктів міжнародних відносин, що беруть у них безпосередню участь або суттєво впливають на них. Як уже відзначалося, серед суб'єктів міжнародних відносин є національні держави та міждержавні інститути (організації), і відносно нові учасники – неурядові організації, транснаціональні корпорації, різноманітні асоціації, стійкі групи, окремі регіони і міста, видатні люди. У сукупності всі вони суттєво змінюють характер і стан міжнародних відносин, виходячи з потреб та інтересів своєї діяльності.

Міжнародні відносини ґрунтуються на двох основних принципах: *сили і права*.

Принцип сили залишається найважливішим чинником геополітики. У геополітичному розумінні він означає, що держава або група держав здатні нав'язувати іншим державам свої інтереси, поширювати свої впливи, використовуючи при цьому власну перевагу у військовій силі, дипломатії, економічній могутності, технологічному та інтелектуальному розвитку. На нинішньому етапі світового розвитку провідною є та держава, сила якої вимірюється здебільшого економічним, технологічним, інформаційним та інтелектуальним потенціалом (рис. 1.2).

Суттєву роль у розвитку системи міжнародних відносин відіграє баланс сил, котрі діють на міжнародній арені.

Силу держави можна уявити як її здатність, захищаючи національні інтереси, впливати на інші держави, на хід подій у світі. Зазвичай це виявляється в боротьбі за ринки збуту і сфери вкладення національного капіталу, за контроль над сировинними ресурсами тощо.

Рис. 1.2 Фактори силового впливу держави на світовій арені

Силу держави, її становище у системі міжнародних відносин зумовлює низка факторів. Серед них найвагомішими є: геополітичне становище; населення; природні ресурси; індустріальний розвиток держави; військова могутність; воля; політичне керівництво і внутрішня організація влади; дипломатія; міжнародний імідж.

Військова могутність. Донедавна важали, що основним у визначенні формули сили є військова могутність держави. Водночас, завдання, задля яких держави завжди нарощували військову могутність, вимагають на початку ХХІ ст. принципово нових рішень. Тепер неможливо забезпечити своїй країні економічні переваги, зростання її багатства шляхом насильницького захоплення ресурсів інших держав. За певних обставин і ядерна держава може виявитися безпорадною перед країною, значно слабшою щодо військових ресурсів. Як підтвердження — сумний досвід США у війні з В'єтнамом та Іраком, СРСР в Афганістані. Якими б масштабними не були прямі витрати держави на ведення військових операцій, їх побічні витрати переважають у стократ. Військові конфлікти, які давно вже завершилися, понині впливають на державні бюджети. Уряд має віддавати свої борги і відсотки за них, виплачувати пенсії ветеранам, удовам і дітям загиблих.

Окрім цього, нарощування військового потенціалу держави може призвести до «ефекту бумерангу»: виділяючи надмірну кількість матеріальних та інших ресурсів на озброєння, в збиток розвитку невійськових галузей господарства, науки

і культури, держава втрачає внутрішньополітичну стабільність і тим самим підриває основи своєї могутності.

Справедливим буде твердження, що військова могутність держави є вагомим показником її сили, особливо у військові періоди життя держави, але, щодо мирних часів, це твердження є сумнівним. Крім того, військова могутність це не лише кількість танків, літаків чи іншої військової техніки, а й уміння їх використати як для захисту своєї вітчизни, так і у разі можливих дій на чужій території.

Геополітичне становище охоплює рельєф і клімат, сконсолідованість територіального простору. Свого часу Чемберлен писав, що географічні чинники були вирішальними для британської політичної історії, і що саме вони диктують основні принципи британської зовнішньої політики. Так, відмежування Великобританії від континенту Ла-Маншем не лише зумовило британську політику "блискучої ізоляції" і "балансу сил", а й стало перешкодою на шляху експансіоністських намірів Юлія Цезаря, Вільяма Завойовника, Наполеона та Птлера. Становище США як країни, "ізолюваної" двома океанами, сприяло постійній і дуже інтенсивній акумуляції сили на північноамериканському континенті. З метою забезпечення безпеки власних кордонів держави часто використовують не лише природні бар'єри (гори, моря, ріки), а й штучні. Наприклад, через "нейтралізацію" окремих держав і утворення "буферних" держав. Зокрема, для того, щоб не допустити будь-яку європейську державу до опанування контролю над альпійськими гірськими переходами, що пов'язували між собою Австрію та Італію, Німеччину й Італію, Австрію і Францію, самі європейці наділили Швейцарію статусом "нейтральної", уклавши між собою відповідні угоди. Прикладом буферних зон можуть бути такі держави як Корея між Росією і Китаєм, Афганістан між Індією і Росією.

Природні ресурси – один із елементів сили національної держави. Країна з великими ресурсами потенційно перебуває у вигідному становищі (наприклад, газова криза у стосунках Україна — Росія), але за умови, що вона має змогу їх експлуатувати. Росія, наприклад, не завжди може освоювати природні ресурси Сибіру. Заір і Замбія, багаті на природні ресурси, не мають індустріальної та економічної баз для їх розроблення. Арабські країни, навпаки, завдяки покладам нафти, зміцнили свій економічний потенціал і стали важливим чинником міжнародної політики.

Індустріальний розвиток держави. Усі військові конфлікти XIX—XXI ст. підтверджували висновок: перемогу здобували країни з вищою індустріальною базою. Наслідком індустріальної могутності країни є досягнення вищого рівня життя, що створює ситуацію політичної стабільності в країні. Так, німецький народ підтримав Гітлера тому, що він, націоналізувавши індустрію, вивів Німеччину з глибокої депресії. Водночас зміцнення індустріальної могутності держави збільшує її потребу в нових ресурсах, а це призводить до потенційної залежності від інших країн, особливо у сфері енергоносіїв, якими країни забезпечені у край нерівномірно.

Політичне керівництво і внутрішня організація влади є також важливим чинником міжнародної сили держави. У період миру і процвітання переважають

колективні форми керівництва. У кризові або військові часи країни потребують централізованого управління. І це однаково важливо як для демократичних, так і для авторитарних режимів. Політична фракційність зменшує політичну стабільність і відповідно підриває силу держави. Політичне керівництво відіграє неабияку роль у зміцненні національної волі та в досягненні національної злагоди, особливо в екстремальних умовах (наприклад, Рузвельт, Кеннеді).

Дипломатію теж можна розглядати як чинник міжнародної сили держави. Досвідчені дипломати вміють захистити інтереси своєї країни, створити сприятливий для неї міжнародний клімат, який дозволяє державі реалізовувати свої міжнародні цілі.

Міжнародний імідж держави – це її образ, її сприйняття іншими державами. Тут має значення не лише те, наскільки ця держава існує об'єктивно, а й те, що її керівництво і населення думають про свої можливості, а також, як ці можливості оцінюють інші держави. «Слабкий» суб'єкт міжнародної політики, який сприймається іншими як сильний, має більший запас часу для дій, аніж той, котрий і сприймається як слабкий. На думку західних політологів, СРСР у кінці 50-х — на початку 60-х років був саме слабкою державою, яку, однак, визнавали сильною, незважаючи на відставання від США.

Отже, національний інтерес держави на міжнародній арені має силове наповнення: він визріває паралельно зі зростанням потенціальної сили держави, і сам її стимулює, визначаючи конкретні напрям і зміст цього процесу. Можна вважати закономірністю, що зовнішньополітичні інтереси виникають там і тоді, де й коли це зумовлено можливостями конкретної держави в певний історичний період. Тобто, за своєю генезою, інтерес держави є похідним від сили, а за функцією він призначений забезпечувати нарощування тієї самої сили.

Принцип права передбачає, що національна держава у міжнародних відносинах не лише повинна розраховувати на свою силу, а й дотримуватися норм міжнародного порядку. Так, сильна держава США, без згоди Ради Безпеки не могла розпочати військових дій проти агресії Іраку в Кувейті, або, наприклад, відносно слабкі держави, такі як Люксембург, Ісландія, цивілізовано розвиваються завдяки наявному міжнародному порядку.

Нинішній міжнародний порядок ґрунтується на принципах і нормах міжнародного права, зафіксованих у статуті ООН, документах Гельсінського заключного акту, Паризької хартії для нової Європи, а також документів засідань наради з безпеки та співпраці в Європі (ОБСЄ). Сутність міжнародного порядку виражено у таких принципах: повага до державного суверенітету і державної рівності; незастосування сили чи погрози силою; непорушність кордонів і територіальна цілісність держави; мирне врегулювання спорів; повага прав і свобод людини; право націй на самовизначення; сумлінне виконання міжнародних зобов'язань; невтручання у внутрішні справи.

Основними формами міжнародної взаємодії є **співпраця, суперництво і конфлікт**.

Співпраця здійснюється через участь у різноманітних міжнародних організаційних структурах через двосторонні й широкомасштабні договори про

дружбу і співпрацю. Найперспективнішою є співпраця, що адекватно відповідає геостратегічним партнерством.

Стратегічне партнерство — це найбільш масштабний і взаємовигідний спосіб взаємодії у різноманітних сферах суспільного життя.

Суперництво передбачає мирний характер боротьби між державами за вигідну реалізацію свого національного інтересу, починаючи від поширення своїх капіталів і технологій до розміщення військових баз. Суперництво має місце серед країн, які перебувають як у відносинах стратегічного партнерства, так і у відносинах конфронтації. Конфлікти на міжнародному рівні виникають, коли не вдається врегулювати несумісні інтереси двох держав або групи держав. Вони можуть виражатися через денонсацію договорів, розрив дипломатичних стосунків, економічну блокаду, провокування внутрішньої дестабілізації шляхом інформаційних диверсій, терористичних актів, військових переворотів, громадянської та світової воєн.

1.4. Суб'єкти світової політики. Світовий політичний процес

Світова політика це сукупна політична діяльність основних суб'єктів міжнародних відносин: інтегрований процес, виражений у діяльності держав та інших легітимних і загальноновизнаних органів та організацій світового масштабу.

Держави – наймогутніші й організовані суб'єкти, які зосредили у своїх руках основні засоби впливу на міжнародне життя. Тільки держава наділена суверенітетом, тільки у держави існують реальні можливості застосування сили в міжнародних відносинах. Саме через державу народи й нації організовано представляють свої інтереси на світовій арені. **Жодне розвинуте суспільство не може існувати поза державою, яка необхідна для організації внутрішнього і міжнародного життя.** Держави визначають і контролюють діяльність інших учасників міжнародних зв'язків – адміністративних одиниць (область, край, регіон), громадських організацій, фірм, компаній, індивідів. Існують також і нетипові державні суб'єкти міжнародних відносин (наприклад, Ватикан).

Національна держава шляхом створення союзів та коаліцій, двосторонніх та багатосторонніх зв'язків підтримувала баланс сил та інтересів у міжнародній системі, забезпечуючи тим самим необхідний порядок і стабільність. Але процес глобалізації вніс радикальні зміни у становище і статус держави, змусивши її адаптуватися до мінливого і взаємозалежного світу. Виникли нові типи держав – віртуальні держави, мікродержави – де більше не існує чіткого поділу на зовнішні та внутрішні справи. Державна влада дедалі частіше і в більшому обсязі мусить передавати частину своїх функцій наднаціональним структурам, ділити з ними свої управлінські функції, а отже, й створювати нові моделі світополітичного управління.

Як свідчить практика, в останньому десятилітті незбалансованість міжнародних відносин зростає, тому що на міжнародну політичну арену, окрім держав, вийшли також інші самостійні суб'єкти. Це різні соціальні (національні, конфесійні, демографічні тощо) групи, які будують окремі відносини зі своїми прибічниками за кордоном; міжнародні організації, що регулюють ті чи інші відносини між політичними суб'єктами; транснаціональні компанії, що ведуть економічну діяльність у різних країнах; всілякі корпоративні структури (ЗМІ, громадські організації, туристичні фірми, терористичні угруповання тощо) та навіть окремі особи.

Міжнародні організації виникли у давнину й удосконалювалися з розвитком суспільства. У сучасному світі міжнародні організації забезпечували спілкування держав.

Міжнародна організація – це об'єднання держав відповідно до міжнародного права і на підставі міжнародного договору для здійснення співробітництва у політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших сферах.

Вона має для цього систему органів, певні права і обов'язки, обумовлені правами і обов'язками держав-учасниць. Міжнародні організації поділяють на два типи:

- 1) *міжнародні, або міжурядові;*
- 2) *неурядові.*

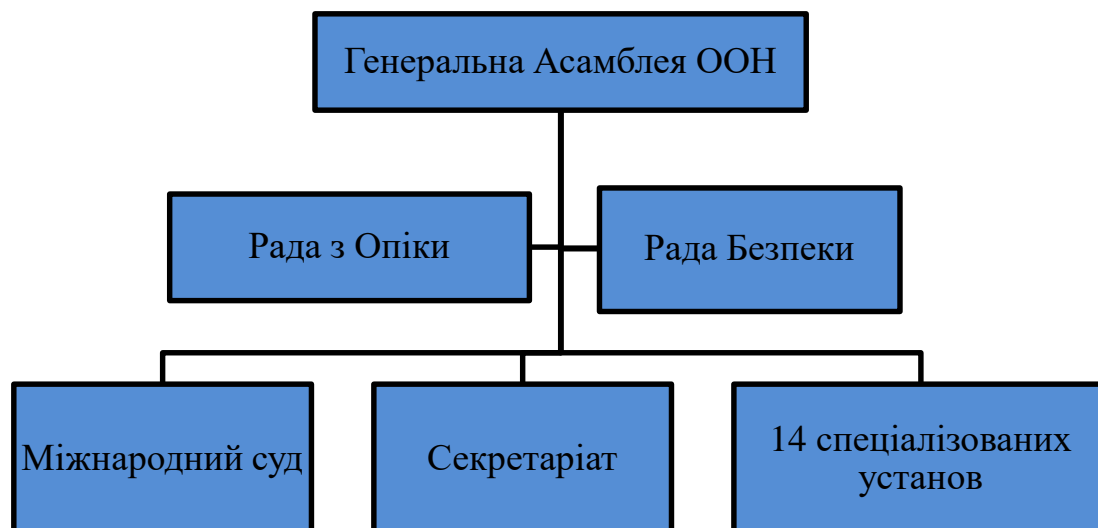
Ці типи мають свої особливості й ознаки, а також види: політичні; економічні; воєнно-стратегічні; громадські; культурні; ідеологічні; науково-технічні.

У практиці міжнародного життя виділяють їх рівні: глобальний (наприклад, ООН); регіональний (ЄС, ОАД); надрегіональний (Рух неприєднання); двосторонній (наприклад організація «Україна – США»).

Варто зазначити, що *багаторівневість* – це одна з істотних рис сучасних міжнародних відносин. У свою чергу, неурядові організації, що відрізняються складнішою організаційною структурою, можуть бути змішаними, тобто можуть охоплювати і неурядові структури, і громадські організації, і навіть окремих індивідуальних членів.

Нині у світі існує понад шість тисяч міжнародних організацій, які є складовими елементами народжуваного глобального громадянського суспільства. Центральне місце в системі цих організацій посідає Організація Об'єднаних Націй. ООН об'єднує 193 країни світу. Вищим органом ООН є Генеральна Асамблея. Проблемами забезпечення миру займається Рада Безпеки, до якої входять 15 членів – п'ять постійних (США, Великобританія, Франція, Росія, Китай) і десять не постійних, які змінюються кожні два роки. До структури ООН входять Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародне агентство з атомної енергетики (МАГАТЕ), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО),

Міжнародний суд ООН та ін. Ці організації органічно влилися у систему міжнародних відносин і як самостійні організації (рис.1.3).

Рис. 1.3. Структура ООН

За приклади різних міжнародних організацій можуть слугувати:

- регіональні організації – Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Ліга арабських держав (ЛАД);
- організації економічного характеру – Міжнародна торгова палата (МТП), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР);
- організації, що опікуються окремими галузями світового господарства, – наприклад, Організація країн – експортерів нафти (ОПЕК);
- політико-економічні – Організація африканської єдності (ОАЄ);
- професійні організації – Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол) та демографічні – Всесвітня асоціація молоді (ВАМ);
- організації в галузі спорту і культури – Міжнародний олімпійський комітет (МОК), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти і культури (ЮНЕСКО);
- військові – Організація північноатлантичного договору (НАТО), Тихоокеанський пакт безпеки (АНЗЮС);
- профспілкові організації, релігійні організації, організації на захист миру і солідарності, а також громадські організації на допомогу певним напрямкам людської діяльності, наприклад, охороні здоров'я – Міжнародний Червоний Хрест (МЧХ) або збереженню довкілля – «Грінпіс».

Велику роль на міжнародній арені відіграють міжнародні монополії, або транснаціональні корпорації (ТНК), їх мета – отримання надприбутків, а діють вони через свої філії в різних країнах. До найбільших серед них слід віднести Microsoft, Coca-Cola, IBM, McDonald's.

Світова політика становить ядро міжнародних відносин і являє собою політичну діяльність суб'єктів міжнародного права (держав, міжурядових та неурядових організацій, спілок тощо), пов'язану з вирішенням питань війни і миру, загальної безпеки, охорони довкілля, подолання відсталості й злиднів, голоду та хвороб. Інакше кажучи, світова політика спрямована на розв'язання проблем виживання і прогресу людства, вироблення механізмів узгодження інтересів суб'єктів світової політики, відвернення і вирішення світових (глобальних) та регіональних конфліктів, створення справедливого порядку у світі.

Сукупна діяльність соціальних спільнот, інституцій, організацій та окремих осіб (суб'єктів), які мають політичні цілі, визначає сутність сучасного світового політичного процесу, який розгортається і в окремих країнах, і на регіональному та глобальному рівнях. Останні роки позначені тим, що світ загалом і всі його складові стрімко змінюються. З одного боку, у світогосподарських і політичних зв'язках зберігаються дезінтеграційні процеси, помітно зростає розрив в економічному розвитку багатьох країн, з другого – на глобальний політичний процес впливають дедалі потужніші інтеграційні тенденції в економіці: динамічне формування **світового** ринку, розвиток світових продуктивних сил, успіхи науково-технічної революції.

Водночас **провідним критерієм світового політичного процесу стає рух народів і держав шляхом демократії**. Панує прагнення народів розбудувати сучасне демократичне громадянське суспільство і правову державу, в якій би реально існували політичний плюралізм, поділ влади, національна культура й місцеве самоврядування, економічні, політичні, соціальні та індивідуальні свободи і права, високий рівень добробуту народу, його надійна соціальна захищеність.

Особливістю сучасного світового політичного процесу є одночасний розвиток двох протилежних тенденцій – до об'єднання і до розмежування!!!

Перша тенденція проявляється у формуванні світових продуктивних сил, розвитку НТР, інтернаціоналізації господарської діяльності в масштабах регіонів і цілого світу, в інтеграції різних факторів виробничого і невиробничого призначення, у прогресі сфери управління макроекономічними та виробничо-технологічними інноваціями. Відцентрові тенденції обумовлені одночасним існуванням на планеті народів, спільнот і держав, які перебувають на різних стадіях цивілізаційного і формаційного розвитку, а також величезними відмінностями у рівні добробуту, культури й освіти, медичного забезпечення, зайнятості, проблем етнічного і релігійного характеру. Такі чинники стають дезінтеграційними, породжують відчуженість між людьми, недовіру між державами і як наслідок – суперечки, конфлікти, війни (рис.1.4).

Рис. 1.4. Структура світового політичного процесу

Специфічність міжнародних політичних процесів полягає в тому, що тут не існує єдиного легітимного центру примушування, такого собі джерела влади, яке б мало незаперечний авторитет серед усіх суб'єктів міжнародних зв'язків. Але як окрема галузь політичних відносин міжнародна сфера політики регулюється різними нормами: політичними, правовими, морально-етичними та ін.

Сутність світової політики розкривається як через аналіз загальнолюдських проблем, так і через поняття національного інтересу, що лежить в основі діяльності будь-якої держави.

У політиці завжди присутні загальнозначущі або групові інтереси, а в міжнародній політиці – здебільшого національні інтереси. **Національний інтерес – це усвідомлення і відображення в діяльності політичних лідерів корінних потреб національної держави.** А потреби полягають у гарантуванні національної безпеки та умов для самозбереження й розвитку суспільства.

У форматі концепції «національний інтерес» доволі вагомою постає проблема балансу сил та інтересів, що є важливим чинником стабільності у світовій політиці. Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що у світовій політиці відсутня ієрархія, немає центральної влади, але присутня величезна кількість суверенітетів, які, хоча й не рівні, однак рівноправні і не визнають над собою іншої вищої влади, окрім самих себе. Це й спричиняє відсутність стабільності.

Сучасний світовий політичний процес позначений переходом від біполярного до багатопольярного світу при збереженні домінуючих позицій США. У ньому беруть участь дві сотні суверенних держав. Для нього характерні процеси демократизації багатьох спільнот і держав. До світової політики долучені сотні мільйонів людей. Відбувається складний двоєдиний процес глобалізації

політичних та економічних взаємозв'язків. Значно підвищилась керованість світової політики. Домінантою стала проблема зміцнення міжнародної безпеки, усунення феномену війни із життя людства. Проявилися тенденції до демократизації основних сфер міжнародної та національної життєдіяльності, до зростання у світі ролі різних представницьких сил і рухів, самої людини у світовій політиці. До характерних рис світового політичного процесу слід віднести:

- наявність центру, яким є сьогодні Організація Об'єднаних Націй; взаємодія країн «вісімки»; діяльність провідних міжнародних інституцій та організацій – НАТО, МВФ та ін.;

- вихід на перший план глобальних проблем розвитку людської цивілізації; нарощування тенденцій до співпраці, зростаюче розмаїття політичного розвитку;

- суперечливу взаємодію дедалі ширшого кола суб'єктів світової політики, зростання ролі людини, її прав, свобод і життєвих інтересів;

- складну сукупність базових (центральных) і периферійних, транснаціональних, регіональних, національних і локальних, цивілізаційних і етнополітичних процесів; суперечливу дію тенденцій до «багатополісного» і «однополісного» (США) світу; колізійну взаємодію між провідними міжнародними центрами (США, Західна Європа, Росія, Китай, Японія, «нові індустриальні країни»); суперечності між цивілізаціями (західною, східною, ісламською, російською та ін.);

- багатоманітність соціально-політичних сил, засобів, форм і методів реалізації політики;

- суперечливі спрямування: спадкоємність і новизну, визначеність і непередбачуваність, переплетіння революційних та еволюційних начал, усвідомленість і стихійність.

В архітектоніці новітнього світогляду виявилися деякі загальні закономірності світової політики міжнародних відносин, які визнаються всіма сучасними науковими течіями. Однією з таких закономірностей є зростання взаємозалежності країни. А це може означати одне: у міжнародних відносинах виникають загальні інтереси, які можна реалізувати тільки спільними зусиллями.

Ще одна закономірність стосується міжнародного права. Відомо, що **головними регуляторами міжнародних відносин виступають універсальні моральні норми, які кодифікуються і стають правовими імперативами.** Близькими є позиції прибічників транснаціоналізму, які вважають, що основою і засобами підтримання світового порядку мають бути норми, структури, інституції та процедури позанаціонального і навіть наднаціонального характеру. Політичні реалісти і неомарксистичні дотримуються думки (хоча й з різних причин), що роль міжнародного права не слід абсолютизувати, бо воно може суперечити національним інтересам чи справедливості у відносинах між народами. Однак і ті, й інші визнають: попри те, що сучасні тенденції у міжнародному праві демонструють тісний зв'язок зі світовою політикою, тут відбуваються істотні зміни.

Ще одна закономірність стосується функціонування міжнародних систем. Представники всіх основних парадигм визнають, що дедалі зростаючу роль у

міжнародних зв'язках відіграє економіка. Хоча цю роль вони розуміють по-різному: неореалісти бачать в економіці ресурс влади, а для лібералів вона є фактором процвітання держави. Вважається, що спільною рисою всіх міжнародних систем виступає провідна, визначальна роль найпотужніших держав, а також стан їхніх взаємин. Виводяться також різні типи міжнародних систем і критерії їх класифікації.

1.5. Дипломатія у міжнародних відносинах та світовій політиці

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин на дипломатичну службу всіх країн впливає низка чинників: глобалізація і взаємозалежність, економізація міжнародних відносин та інформаційно-комунікаційна революція. Усе це зумовлює появу нових напрямів у дипломатичній діяльності.

Дипломатична діяльність, як складова зовнішньої та публічної політики здійснюється конкретними державними органами, посадовими особами, громадським сектором, недержавницькими об'єднаннями та будується на засадах норм і правил внутрішньодержавного і міжнародного права. Поняття «дипломатія» походить із Стародавнього Риму, де «дипломатами» спочатку називали осіб, які мали диплом – рекомендаційну, або вірчу, грамоту, що видавалася сенатом офіційним посланникам, яких направляли у провінції імперії чи за кордон.

Уперше слово «дипломатія» використовувалося у 1645 році в Англії. Г. Лейбніц у праці «Зведення дипломатичного права», вважає латинське слово «*diplomaticus*» – як той, що стосується міжнародних відносин. Термін «дипломатія» у сучасному розумінні вперше подав Франсуа де Кальєр, видатний французький дипломат доби Людовіка XIV, у своїй книзі «Про способи ведення переговорів з монархами», опублікованій 1716 року. Ф. де Кальєр був послом Людовіка XIV у кількох європейських країнах, учасником складних, однак успішних для Франції переговорів.

За дипломатичним словником, **дипломатія**:

- це здійснення міжнародних відносин шляхом переговорів;
- сукупність засобів, що їх використовують послы й посланники з метою забезпечення переговорного процесу;
- праця або мистецтво дипломата.

У тлумачному словникові дипломатія розуміється як діяльність уряду та спеціальних органів зовнішніх зносин щодо здійснення міжнародної політики держави, а також захисту інтересів держави за кордоном; окрім того, – тонкий розрахунок, хитрування, спрямовані на досягнення якої-небудь мети. Сучасний український «Словник іншомовних слів» дає таке визначення дипломатії: «Офіційна діяльність глав держав, урядів та спеціальних органів зовнішніх зносин»

щодо здійснення зовнішньої політики й захисту прав та інтересів держави за кордоном... мистецтво досягти своєї мети методами, притаманними дипломатові».

За Г. Мартенсом, дипломатія – наука про зовнішні зносини чи закордонні справи держави, а в більш вузькому розумінні – наука чи мистецтво переговорів.

Отже, такий підхід у визначенні поняття дипломатія, дає змогу встановити її приналежність до міжнародних відносин, сфери зовнішньої політики держави. Визначальною критеріальною ознакою дипломатії у галузі публічного управління є застосування переговорів як основного інструмента облаштування мирними засобами міждержавних стосунків.

Звертаючись до ролі дипломатії в зовнішньополітичному руслі, спостерігаємо чітку трансформацію, що спричинена дією глобальних світових процесів. Як наслідок, за останні десятиліття помітно зріс інтерес до дипломатичної служби та її місця в системі міжнародних відносин.

Кожна держава дотримується певної політики поза своїми межами, тобто на міжнародній арені, виконуючи свої зовнішньополітичні функції, спрямовані на встановлення і підтримку відносин з міжнародним співтовариством, захист своїх національних інтересів і поширення свого впливу на інші суб'єкти міжнародних відносин. Тобто **розвиток держави, як суб'єкта міжнародних відносин і міжнародного права, не може відбуватися без зовнішніх зв'язків з іншими суб'єктами міжнародного права.** І це вимагає відповідної організації держави для забезпечення цих зв'язків і їх регулювання. Цим і займається дипломатія на підставі норм міжнародного права.

Глобалізація й взаємозалежність світу привели також до збільшення значимості дипломатії, здійснюваної на високому й вищому рівні. Цей вид дипломатії дозволив у другій половині ХХ ст. приймати дійсно кардинальні рішення по найбільш гострих міжнародних проблемах і тим самим різко змінювати міжнародну ситуацію. Крім того, дипломатія на високому й вищому рівні дає можливість обговорювати у взаємозв'язку широкий спектр питань, що утруднено при проведенні зустрічей на інших рівнях. Варто враховувати й той факт, що домовленості, скріплені підписами вищих посадових осіб держав забезпечують додаткові гарантії виконання досягти угод. Все це стає особливо важливим перед лицем серйозних погроз, з якими зіштовхнулося людство нині. Можливість швидкого й принципового рішення проблеми являє собою головну причину інтенсивного розвитку сьогодні дипломатії на високому й вищому рівні, однак існують і інші причини. Зокрема, на таких зустрічах є можливість швидко одержувати необхідну інформацію «з перших рук», обмінятися думками й досягти важливих домовленостей.

До основних форм реалізації дипломатії слід віднести такі:

- дипломатичні конференції, наради, конгреси, які періодично проводяться на двосторонній та багатосторонній основі на рівні глав держав, глав урядів, міністрів закордонних справ, спеціальних представників;

- дипломатичне листування у формі заяв, листів, нот, меморандумів,

декларацій тощо;

- підготовка і укладання міжнародних договорів і угод з різних питань міжнародного співробітництва;
- постійне представництво держави за кордоном, яке здійснюють посольства і місії;
- участь представників держави у діяльності міжнародних організацій і установ;
- висвітлення в пресі позиції держави та уряду, міністерства закордонних справ з приводу подій міжнародного життя;
- офіційне видання міжнародних актів і документів, стосовно яких держава взяла на себе відповідні зобов'язання.

Дипломатію, як засіб здійснення зовнішньої політики держави, пов'язують з мистецтвом ведення переговорів з метою запобігання або врегулювання конфліктів, пошуків компромісів і взаємоприйнятних рішень, а також розширення і поглиблення міжнародної співпраці. Дипломатія, формулюючи позицію держави і домагаючись її узгодження з позицією інших держав, бере активну участь у створенні норм міжнародного права та є винятково важливим чинником правотворчості в міжнародних відносинах.

Через дипломатію реалізується зовнішня функція держави, обстоювання інтересів держави та її громадян на основі загальновизнаних норм міжнародного права, особливо дипломатичного і консульського.

Основними рисами дипломатії є: офіційний (публічний) характер у діяльності держави; здійснення лише спеціально створеними для цього органами зовнішніх відносин і винятково мирними засобами.

Дипломатія, граючи важливу роль у виробленні норм міжнародного права, грає ще більш важливу і безпосередню роль у виробленні рекомендацій та домовленостей, оскільки вони знаходяться як би на межі міжнародного права і світової політики. Все це свідчить про складну структуру системи міжнародних відносин. В систему міжнародних відносин входять як її компоненти: економічні, політичні, в тому числі дипломатичні, правові, моральні і інші відносини, які тісно переплетені між собою, так і норми, що регулюють ці відносини (правові норми), а також моральні норми. Дипломатія і міжнародне право є важливими компонентами цієї системи, що їх можна назвати підсистемами сукупної системи міжнародних відносин.

Дійсне співвідношення дипломатії і міжнародного права як підсистем системи міжнародних відносин є те, що дипломатія прагне реалізувати зовнішньополітичні інтереси даної держави шляхом морально-політичної дії на інші держави, досягти задоволення цих інтересів на основі узгодження їх із зовнішньополітичними інтересами інших держав, з якими вони іноді співпадають,

іноді ж відрізняються від них і навіть їм суперечать. Тим самим дипломатія прагне досягти узгодження державної волі, що виражає ці інтереси. Разом з тим вона прагне закріпити досягнуте узгодження волі в більш менш стабільні і міцні форми, а це пов'язано з встановленням загальноновизнаних правових принципів і правил міжнародної поведінки, що є як би законами міжнародного життя для всіх або, принаймні, для декількох держав. Будучи встановленими в результаті дипломатичної діяльності, ці принципи і правила набувають самостійного існування, вони стають загальними міжнародними нормами, регулюючими відносини між державними обов'язковими для них, незалежно від того чи відповідає їх дотримання подальшим змінам інтересів і волі окремих держав. Дотримання норм міжнародного права стає обов'язковою підставою правомірності зовнішньої політики і дипломатії кожної держави. Ці норми не є абсолютно незмінними, однаковими на всі часи, але зміна вимагає того ж узгодження волі держав, за допомогою якого вони були встановлені.

Співвідношення міжнародного права і дипломатії – це постійна взаємодія і взаємопроникнення двох найважливіших компонентів цілісної системи міжнародних відносин.

При цьому можна виділити наступні головні сфери зіткнення міжнародного права і дипломатії в повсякденному міжнародному житті:

по-перше, дипломатія формулюючи волю держави і добиваючись її узгодження з волею інших держав, бере активну участь в створенні норм міжнародного права та є виключно важливим чинником правотворчості в міжнародних відносинах;

по-друге, дипломатія здійснює норми міжнародного права, проте здійснення міжнародно-правових норм дипломатією не є механічним процесом, бо дипломатія тлумачить ці норми, застосовує їх в різних конкретних умовах і вкладає в їх здійснення певне політичне значення, яке в окремих випадках може накласти відбиток на їх подальший розвиток;

по-третьє, міжнародне право робить зворотний вплив на дипломатію. З одного боку міжнародне право обмежує діяльність дипломатії, оскільки дипломатія в своїй діяльності вимушена зважати на норми міжнародного права і не порушувати їх, з другого боку, міжнародне право служить засобом для обґрунтування тих або інших дипломатичних акцій.

Крім цього міжнародне право визначає форми діяльності дипломатії, зокрема в частині яка стосується функціонування дипломатичних служб, проведення міжнародних конференцій та діяльності міжнародних організацій.

Важливою і обов'язковою умовою встановлення дипломатичних відносин є визнання та взаємна згода держав на встановлення дипломатичних відносин.

Дипломатичне представництво – це постійний закордонний державний

орган зовнішніх відносин, створений на основі спільної угоди однією державою на території іншої для підтримання постійних офіційних контактів. Дипломатичне представництво виступає від імені своєї країни у всіх питаннях, що стосуються відносин з іншою стороною.

Сучасна дипломатична практика використовує кілька видів дипломатичних представництв:

посольство – це представництво першого вищого класу, очолюване послом або тимчасово повіреним у справах;

місія – представництво другого класу, очолюване посланником або повіреним у справах;

постійне представництво при міжнародних організаціях;

дипломатичні представництва, що мають з різних причин інші назви та особливості організації.

На сучасному етапі розвитку зовнішня політика здійснюються системою відповідних, спеціально уповноважених на те органів, які можна поділити на дві групи: внутрішньодержавні органи (внутрішні) та закордонні органи (зовнішні).

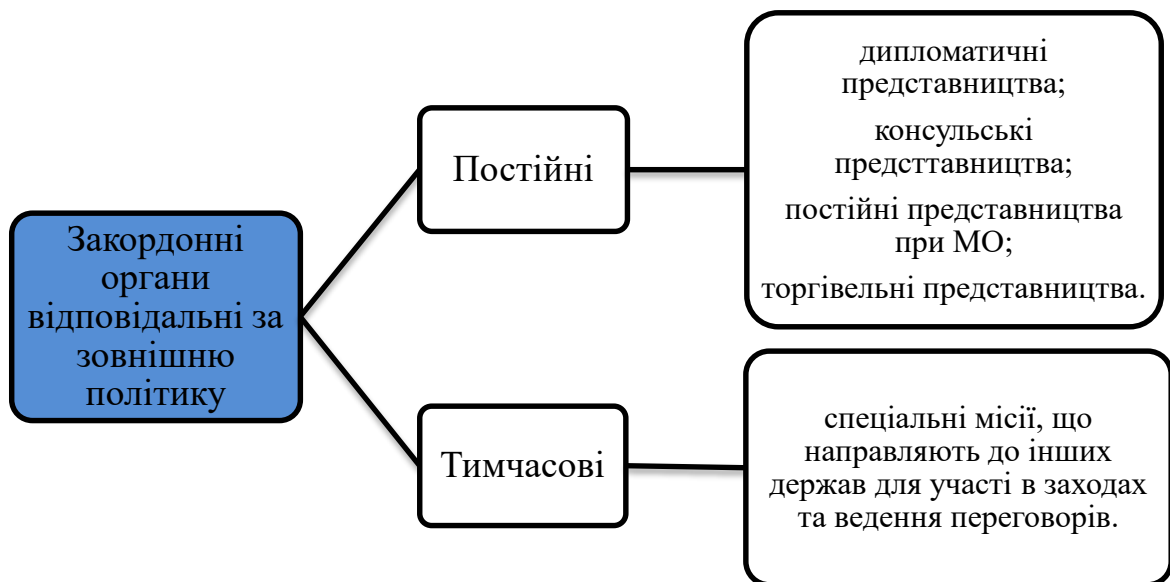
Внутрішньодержавні органи – це державні органи, за допомогою яких здійснюються зв'язки певної держави з іншими державами, міжнародними організаціями і які постійно перебувають на території цієї держави.

Рис. 1.5. Внутрішньодержавні органи, що провадять зовнішню політику

Закордонні органи – це державні органи, за допомогою яких здійснюються зв'язки з іншими державами і міжнародними організаціями і які розташовані на території іноземної держави.

Рис. 1.6. Закордонні органи, що провадять зовнішню політику

Функції дипломатичного представництва закріплено у ст. 3 Віденської конвенції 1961 р. «Про дипломатичні зносини». Найважливішими серед них є:

1. представництво держави, яка акредитує, у державі перебування;

Ця функція полягає в тому, що дипломатичне представництво держави, що акредитує, представляє її в державі перебування в повному обсязі, тобто воно в праві цілком представляти її політичні, економічні, соціальні, культурні і інші інтереси. Ця функція заснована на суверенній владі держави – суб'єкта міжнародного права, що має об'єктивне право на представництво.

2. захист у державі перебування інтересів акредитуючої держави та її громадян у межах міжнародного права;

Практика виробила підфункцію представництва – це дипломатичний захист. Вона полягає в тому, що дипломатичне представництво за кордоном представляє і захищає не тільки інтереси держави, що акредитує, але і здійснює подібні заходи стосовно фізичних і юридичних осіб, тобто суб'єктів, які знаходяться в правовому зв'язку з державою, що акредитує.

3. ведення переговорів з урядом держави перебування;

Функція ведення переговорів з урядом країни перебування є основою процесуальною функцією, що вказує на засіб здійснення дипломатичних повноважень, зокрема через ведення переговорів з питань укладання міжнародного договору або інших угод.

4. з'ясування всіма законними засобами умов і подій у державі перебування і повідомлення про них уряду акредитуючої держави;

Інформаційна функція полягає в тому, дипломатичне представництво має право всіма легальними, припустимими засобами здійснювати збір інформації і передавати її уряду своєї країни. Ця інформація носить багатоаспектний характер,

тому що стосується політичних, економічних, соціальних питань держави перебування.

5. заохочення дружніх відносин між акредитуючою державою і державою перебування та розвиток їх взаємовідносин у галузі економіки, культури і науки.

Для професійного здійснення зовнішньої політики та ефективного функціонування дипломатичних служб, невід'ємним організаційно-політичним інструментом є дипломатичний протокол та етикет. Хороше знання протоколу потрібне не лише дипломатам, але і кожному державному службовцеві, який займається питаннями міжнародного економічного співробітництва, більше того, кожному бізнесменові, який хоче успішно співпрацювати зі своїми закордонними партнерами. **Грамотне володіння правилами і нормами сучасного дипломатичного й ділового протоколу створює сприятливий клімат спілкування, підвищує престиж не лише дипломатичного або економічного відомства, але і держави в цілому.**

Сьогодні будь-які дипломатичні кроки, що робляться державами, їхніми керівниками і офіційними органами, набувають певні форми, і практично усі вони охоплюються дипломатичним протоколом. Загальноприйняте визначення поняття «**Дипломатичний протокол**» наступне – це сукупність загальноприйнятих правил, традицій і умовностей, яких дотримуються керівники держав і урядів, відомства закордонних справ, дипломатичні і торговельні представництва, офіційні особи в міжнародному спілкуванні. Хороше знання протоколу потрібне кожному дипломату і дипломатичному службовцеві. Будь то міжнародна конференція, офіційний візит або інша зустріч державних діячів, зовнішньополітичне листування, укладення того або іншого договору, акредитація дипломатичних представників, проведення дипломатичних прийомів, або просто спілкування між дипломатами, – це все підпорядковується встановленим правилам. Зневажливе відношення до них може викликати непотрібні ускладнення і навіть згубно позначитися на дипломатичних стосунках. Ось чому дипломатичний протокол слід розглядати не лише як кодекс міжнародної ввічливості, але і як дуже важливий і тонкий політичний інструмент.

Органічними складовими дипломатичного протоколу є дипломатичний етикет і церемоніал. Необхідність дотримання протокольних норм у дипломатичній діяльності держав вимагає створення і спеціальної протокольної служби, яка існує в кожній державі і покликана стежити за тим, щоб ці норми належним чином враховувалися в дипломатичній практиці. В кожній державі можуть бути свої особливості, витікаючі з її історичного розвитку, національної культури, обрядовості тощо, які іноді накладають відбиток на сталі протокольні норми, на той чи інший ритуал. Однак сутність протокольних вимог, в цілому, зберігається.

Протокольні норми найтіснішим чином пов'язані з правовими нормами, якими регулюється міждержавна співпраця. Спеціальними конвенціями сьогодні регулюється діяльність представництв як у двосторонніх дипломатичних стосунках, так і в сфері багатосторонньої дипломатії. І в той же час протокольними

нормами регламентується церемоніал вступу на посаду послів, постійних представників при міжнародних організаціях, діяльність спеціальних місій, порядок зносин дипломатів як між собою, так і з владою країни перебування, різні аспекти їх діяльності.

Нормативною основою протоколу є **Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р.** – базовий документ дипломатичного протоколу й орієнтир для ділових і протокольних контактів.

Свій вплив на протокол робить і Віденська конвенція про спеціальні місії 1969 р., а також Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р.

Таким чином, якщо дипломатичний протокол є «вираженням хороших манер у відносинах між державами, то **дипломатичний етикет** – це прояв хороших манер у відносинах між посадовцями, політичними і громадськими діячами, що представляють свою державу. Правила дипломатичного етикету диктують форми звернення, листування, строгий порядок нанесення візитів, проведення зустрічей і бесід, дипломатичних прийомів і тому подібне. Вони ж пред'являють певні і досить суворі вимоги до зовнішнього вигляду дипломата і дипломатичного службовця, його одягу, манер, поведінки.

Державний етикет передбачає шанобливе відношення до символів державного суверенітету. Повага до символів держави як у середині самої країни, так і за її межами. Їх застосування визначається внутрішнім законодавством і міжнародним протоколом.

На сьогоднішній день дипломатія в міжнародних відносинах є інструментом політики не лише держави, а й інших акторів міжнародних відносин, таких як: об'єднання держав, міжнародних організацій, як урядових, так і неурядових, національних об'єднань, транснаціональних корпорацій тощо. Дипломатам дуже важливо усвідомлювати якими інтересами володіють ці актори, як вони мають реалізовувати їх інтереси, не шкодячи інтересам інших акторів. Враховуючи специфіку дипломатії як сфери діяльності людини не можна виокремити «збірку» основних правил або ж норм, якими вона керується, тим більше неможливо сформулювати можливі алгоритми дій дипломатів в різних ситуаціях.

ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Що таке міжнародні відносини і в чому їх специфіка?
2. Наведіть характеристики міжнародної політики.
3. В чому полягають відмінності між світовою та зовнішньою політикою?
4. Що таке «політика»?
5. Охарактеризуйте специфіку функцій зовнішньої політики.
6. Охарактеризуйте тенденції розвитку сучасних міжнародних відносин.
7. Що являє собою об'єкт і предмет дослідження міжнародних відносин?

8. Що являє собою об'єкт і предмет дослідження світової політики?
9. Охарактеризуйте роль держави в міжнародних відносинах.
10. Що таке національний інтерес?
11. Виділіть та охарактеризуйте основні види міжнародних відносин.
12. Виділіть та охарактеризуйте основні рівні міжнародних відносин.
13. Які знаєте фактори впливу держави на міжнародному рівні?
14. Охарактеризуйте принцип права на якому базуються міжнародні відносини.
15. Охарактеризуйте сутність та роль міжнародних організацій в світовій політиці.
16. Вкажіть основні організації, що становлять структуру ООН.
17. Поясніть що означає перехід від біполярності до багатополлярності світу.
18. Дайте характеристику сучасному світовому політичному процесу.
19. Що таке «дипломатія»?
20. Охарактеризуйте роль дипломатії в зовнішньополітичних відносинах.
21. Наведіть приклади форм через які реалізується дипломатична робота.
22. Дайте оцінку співвідношення міжнародного права і дипломатії.
23. Розкрийте суть дипломатичного протоколу.
24. Які завдання покладено на дипломатичну службу?
25. Дайте характеристику сучасному дипломатичному етикету.
26. Чому на вашу думку дипломатію слід вважати політичним інструментом?
27. Яку роль виконує спеціальна протокольна служба?
28. Що являє собою Віденська конвенція про дипломатичні відносини?
29. Назвіть основні критерії успішної дипломатичної роботи.

Тестові завдання

1. Міжнародні відносини являють собою дисципліну, що вивчає:

- а) світову політику;
- б) міжнародний поділ праці;
- в) усі види взаємодії між державними учасниками;
- г) глобалізацію світогосподарських процесів;
- д) інтернаціоналізацію господарського життя.

2. Середовище в якому функціонує світова політика це:

- а) міжнародні відносини;
- б) зовнішня політика;
- в) зовнішньоекономічна політика;
- г) міжнародна політика;
- д) світові політичні процеси.

3. Зовнішня політика держави – це:

- а) курс держави в міжнародних справах;
- б) інтеграція до міжнародних організацій;
- в) інтеграція до світового співтовариства;

- г) діяльність вітчизняних підприємств на світовому ринку;
- д) правильна відповідь відсутня.

4. До цілей міжнародної політики не належить:

- а) участь у міжнаодному поділі праці;
- б) оцінка діяльності Міжнародного валютного фонду;
- в) захист прав людини тієї чи іншої держави;
- г) активна співпраця усіх суб'єктів світового політичного процесу;
- д) об'єднання зусиль у боротьбі проти міжнародного тероризму.

5. Основною метою зовнішньої політики будь-якої держави є наступна:

- а) забезпечення безпеки;
- б) забезпечення суверенності;
- в) забезпечення цілісності;
- г) забезпечення недоторканності;
- д) всі відповіді правильні.

6. До тенденцій розвитку міжнародних відносин не належить:

- а) концентрація влади;
- б) нове усвідомлення ядерної зброї;
- в) включення світового співтовариства до вирішення безпекових питань;
- г) демократизація;
- д) поява міжнародного тероризму.

7. Об'єктом вивчення міжнародних відносин і світової політики можуть

виступати:

- а) процеси глобалізації;
- б) будь-які соціальні відносини, які перетинають державні кордони;
- в) національні проблеми людства;
- г) тероризм;
- д) міжнародна торгівля.

8. Предметом дослідження науки про міжнародні відносини є:

- а) вивчення закономірностей міжнародних відносин як цілісної системи;
- б) аналіз світової і міжнародної політики;
- в) аналіз зовнішньої політики окремих держав;
- г) аналіз тенденцій розвитку світового політичного процесу;
- д) всі відповіді правильні.

9. Головним суб'єктом міжнародних відносин є:

- а) держава;
- б) інтеграційне об'єднання;
- в) ООН;
- г) міжнародні організації;
- д) людина.

10. Загальнонаціональний інститут, який наділений легітимними повноваженнями щодо здійснення зовнішньої політики це:

- а) Міністерство закордонних справ;

- б) Офіс президента;
- в) Збройні сили;
- г) держава;
- д) інтеграційне об'єднання.

11. До видів міжнародних відносин не належить:

- а) економічні;
- б) політичні;
- в) військові;
- г) регіональні;
- д) культурні.

12. Рівнями міжнародних відносин не є:

- а) глобальні;
- б) регіональні;
- в) двосторонні;
- г) міжособові;
- д) політичні.

13. Міжнародні відносини ґрунтуються на двох основних принципах:

- а) сили і права;
- б) сили і зброї;
- в) права і демократії;
- г) системності і довіри;
- д) зброї і права.

14. У геополітичному розумінні принцип сили означає, що держава або група держав здатні нав'язувати іншим державам свої інтереси, поширювати свої впливи, використовуючи при цьому власну перевагу у:

- а) військовій силі;
- б) дипломатії;
- в) економічній могутності;
- г) технологічному та інтелектуальному розвитку;
- д) всі відповіді правильні.

15. Сприйняття однієї держави іншими носить назву:

- а) дипломатія;
- б) політична ідентифікація;
- в) міжнародний імідж держави;
- г) націоналізм;
- д) геополітика.

16. Найбільш масштабний і взаємовигідний спосіб взаємодії у різноманітних сферах суспільного життя:

- а) стратегічне партнерство;
- б) конкуренція;
- в) кооперація;
- г) інтеграція;
- д) консолідація.

17. В останньому десятилітті незбалансованість міжнародних відносин зростає, тому що на міжнародну політичну арену, окрім держав, вийшли також інші самостійні суб'єкти, такі як:

а) різні соціальні (національні, конфесійні, демографічні тощо) групи, які будують окремі відносини зі своїми прибічниками за кордоном;

б) міжнародні організації, що регулюють ті чи інші відносини між політичними суб'єктами;

в) транснаціональні компанії, що ведуть економічну діяльність у різних країнах;

г) всілякі корпоративні структури (ЗМІ, громадські організації, туристичні фірми, терористичні угруповання тощо) та навіть окремі особи;

д) всі відповіді правильні.

18. Об'єднання держав відповідно до міжнародного права і на підставі міжнародного договору для здійснення співробітництва у політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших сферах:

а) інтеграція;

б) міжнародна організація;

в) глобалізація;

г) інтернаціоналізація;

д) правильна відповідь відсутня.

19. Здійснення міжнародних відносин шляхом переговорів:

а) світова політика;

б) дипломатія;

в) внутрішня політика;

г) зовнішня політика;

д) зовнішньоекономічна діяльність.

20. Формами реалізації дипломатії є наступні:

а) дипломатичні конференції, наради, конгреси;

б) дипломатичне листування у формі заяв, листів, нот тощо;

в) підготовка і укладання міжнародних договорів і угод з різних питань міжнародного співробітництва;

г) участь представників держави у діяльності міжнародних організацій і установ;

д) всі відповіді правильні.

21. Для професійного виконання дипломатичних функцій важливо:

а) дотримуватися правил країни перебування;

б) дотримуватися правил країни походження;

в) дотримуватися дипломатичного протоколу та етикету;

г) володіти англійською мовою;

д) володіти військовим потенціалом.

22. Сукупність загальноприйнятих правил, традицій і умовностей, яких дотримуються керівники держав і урядів, відомства закордонних справ, дипломатичні і торговельні представництва, офіційні особи в міжнародному спілкуванні:

- а) правила етикету;
- б) церемоніал;
- в) моральні цінності;
- г) міжнародні правила;
- д) дипломатичний протокол .

23. Нормативною основою дипломатичного протоколу є:

- а) Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р.;
- б) Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1963 р.;
- в) Конституція держав;
- г) Законодавча база;
- д) Кіотський протокол.

24. Прояв хороших манер у відносинах між посадовцями, політичними і громадськими діячами, що представляють свою державу:

- а) дипломатичний етикет;
- б) діловодство;
- в) педантичність;
- г) вихованість;
- д) міжнародна інтелігентність.

25. Дипломатія це:

- а) наука міжнародних відносин;
- б) мистецтво ведення переговорів;
- в) засіб здійснення зовнішньої політики держави;
- г) праця дипломата;
- д) всі відповіді є правильними.

Завдання для перевірки знань «Впишіть номер визначення кожного терміна»

1	Міжнародні відносини	6	Світовий політичний процес
2	Зовнішня політика	7	Національний інтерес
3	Світова політика	8	Дипломатія
4	Держава	9	Дипломатичний протокол
5	Міжнародна організація	10	Дипломатичний етикет

A Сукупність загальноприйнятих правил, традицій і умовностей, яких дотримуються керівники держав і урядів, відомства закордонних справ,

дипломатичні і торговельні представництва, офіційні особи в міжнародному спілкуванні.

- Б** Об'єднання держав відповідно до міжнародного права і на підставі міжнародного договору для здійснення співробітництва у політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших сферах.
- В** Середовище в якому функціонує світова політика.
- Г** Прояв хороших манер у відносинах між посадовцями, політичними і громадськими діячами, що представляють свою державу
- Д** Усвідомлення і відображення в діяльності політичних лідерів корінних потреб національної держави
- Е** Єдиний загальнонаціональний інститут, який має легітимні повноваження здійснювати політику на міжнародній арені: укладати двосторонні й багатосторонні договори про співробітництво в певних сферах, оголошувати війну та підписувати мирні угоди тощо.
- Є** Курс держави в міжнародних справах, що забезпечує специфічними засобами і методами захист її суверенітету і незалежності, досягнення життєво важливих національних інтересів та мети
- Ж** Здійснення міжнародних відносин шляхом переговорів; сукупність засобів, що їх використовують послы й посланники з метою забезпечення переговорного процесу; праця або мистецтво дипломата
- З** Сукупна цілеспрямована діяльність народів, держав, їхніх інститутів, соціальних спільнот, об'єднань громадян у сфері міжнародного життя щодо реалізації певних політичних цілей.
- И** Сукупна діяльність соціальних спільнот, інституцій, організацій та окремих осіб (суб'єктів), які мають політичні цілі,

Завдання для перевірки знань «Правильне чи неправильне твердження»

Визначіть правильне чи неправильне твердження. Відповідь обґрунтуйте

1. Міжнародні відносини – це середовище в якому функціонує світова політика.
2. Не існує відмінностей між світовою та зовнішньою політикою.
3. Найважливіше завдання зовнішньої політики є посилення економічного і політичного потенціалу держави.
4. Світ постійно змінюється, але це не здійснює впливу на міжнародні відносини.
5. Діяльність міжнародних організацій не є предметом дослідження науки про міжнародні відносини.
6. Кожна держава, проводячи зовнішню політику, враховує в першу чергу світові інтереси, і після цього переслідує свої, національні інтереси.

7. Міжнародні політичні відносини відіграють головну роль в ієрархії видів міжнародних відносин.

8. Глобалізація міжнародних процесів сприяє зменшенню кількості суб'єктів міжнародних відносин, що беруть у них безпосередню участь або суттєво впливають на них.

9. Принцип сили в міжнародних відносинах залишається найважливішим чинником геополітики.

10. Нарощування військового потенціалу держави може призвести до «ефекту бумерангу»: виділяючи надмірну кількість матеріальних та інших ресурсів на озброєння, в збиток розвитку невійськових галузей господарства, держава втрачає внутрішньополітичну стабільність і тим самим підриває основи своєї могутності.

11. Принцип права передбачає, що національна держава у міжнародних відносинах не повинна розраховувати на свою силу, а лише дотримуватися норм міжнародного порядку.

12. Будь яке розвинуте суспільство може існувати поза державою.

13. Головною особливістю сучасного світового політичного процесу є одночасний розвиток двох протилежних тенденцій – до об'єднання і до розмежування.

14. На діяльність дипломатичної служби країн не впливає глобалізація і взаємозалежність, економізація міжнародних відносин та інформаційно-комунікаційна революція.

15. Домовленості, скріплені підписами вищих посадових осіб держав не забезпечують додаткові гарантії виконання досягти угод.

16. Через дипломатію реалізується зовнішня функція держави, обстоювання інтересів держави та її громадян на основі загальноновизнаних норм міжнародного права, особливо дипломатичного і консульського.

ТЕМА 2. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВИХ РИНКІВ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ

- 2.1. Сутнісна характеристика та структура світових ринків товарів та послуг.
- 2.2. Тенденції розвитку світових товарних ринків в сучасних умовах.
- 2.3. Міжнародна торгівля послугами: стан та перспективи розвитку.
- 2.4. Міжнародне регулювання функціонування світових ринків товарів та послуг.

Література

1. Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин: кол. моногр. / О.В. Баула, Т.М. Вісіна, О. М. Лютак, [та ін.]. Луцьк: Вежа Друк, 2017. 312с.
2. Атаманчук З. А., Макогон З. Я. Глобалізація світових ринків товарів та послуг. Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія: «Економіка». 2019. Вип. 314. URL: <https://dsum.edu.ua/fahove-vydannya-zbirnyk-naukovyh-prats/>
3. Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна. / Наук. ред. В. Юрчишин. Київ: Заповіт, 2018. 202 с.
4. Глобальна торгівля під час коронакризи: могло бути гірше. https://lb.ua/economics/2020/08/06/463343_globalna_torgivlya_pid_chas.html
5. Інституційне забезпечення бізнес-діяльності в умовах світової інтернаціоналізації сфер виробництва та послуг : монографія / О.В.Баула, Н.М. Галазюк, О.М. Зелінська, О.М. Лютак, Л.В. Савош. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 350 с.
6. Конференція ООН по торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) (United Nations Conference on Trade and Development). URL: www.unctad.org
7. Конференція ООН по праву міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) (United Nations Commission on International Trade Law). URL: www.uncitral.org
8. Коронавірус і світова економіка: які наслідки матиме епідемія. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/koronavirus-i-svitova-ekonomika/30420833.html>
9. Любчик К. Л. Аналіз глобального медіаринку: інституційно-методологічні засади. Бізнес Інформ. 2019. №6. С. 280–285. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-6-280-285>
10. Лютак О.М. Інституційне забезпечення міжнародної туристичної діяльності в умовах глобалізації : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 428 с.
11. Лютак О.М., Баула О.В., Штулер І.Ю. Вплив митно-тарифного регулювання на розвиток світових ринків продовольчих та непродовольчих товарів. Актуальні проблеми економіки. (EBSCOhost, EconLit, ABI/Inform by ProQuest, ERIH PLUS). № 11 (209). 2018. С.75-81.
12. Лютак О.М., Баула О.В., Шуляк А.П. Вплив глобальних трансформацій світового ринку інформаційно-комунікаційних технологій на міжнародну конкурентоспроможність Актуальні проблеми економіки. № 9. 2020. С.86-95.
13. Мешко Н.П., Попова В.А. Світовий ринок послуг: особливості регулювання та перспективи розвитку. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2014_2/tom2/391.pdf

14. Міжнародні відносини та політика держав в умовах глобальних трансформацій: аналіз сучасної політичної думки : монографія / Інститут соціальних наук; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова; Колектив авторів, за заг. ред. І.М. Ковалю, О.І. Брусилівської. Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2016. 412 с.
15. Мельничук О. Міжнародна торгівля послугами. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(111\)08](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(111)08)
16. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/>
17. Світове економічне становище та перспективи. URL: <https://roscongress.org/materials/mirovloe-ekonomicheskoe-polozhenie-i-perspektivy-sentyabr-2020-g-141/>
18. Світовий ринок товарів та послуг : навч.-метод. посібник / Л.Л. Носач, В.О. Козуб, П.Л. Гринько. Харків : «Видавництво «Форт», 2014. 295 с.
19. Семиноженко В. П. «Інформаційна хвиля» суспільного розвитку: глобальні виклики і національні перспективи. URL: <http://www.semynozhenko.net/documents/14/>
20. Ставицька А.В. Розвиток світового ринку інформаційних технологій в умовах глобалізації. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/15318/2/dis%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf>
21. Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України: колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2019. 350 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/310.pdf>
22. Транснаціоналізація світової економіки: монографія / О.В.Баула, Т.М. Вісіна, Н.М. Галазюк, О.М. Зелінська О.Я.Кравчук, П.Я. Кравчук, Л.В. Корольчук, О.М. Лютак, Л.В. Савош, О.А.Урбан. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 230 с.
23. Ashish N. Worldwide Big Data Technology and Services 2014–2018 Forecast. *Analytical overview*. Sept. 2014. URL: <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=250458>
24. Sayeste Daser. The role of information technology in global marketing: the case of the new single market of European community. URL: <https://dl.acm.org/doi/10.5555/189023.189033>
25. The Network Readiness Index 2019: Towards a Future-Ready Society. URL: <https://networkreadinessindex.org/wp-content/uploads/2020/03/The-Network-Readiness-Index-2019-New-version-March-2020.pdf>
26. Technological impact on the global marketing environment. URL: <https://globalmarketingprofessor.com/technological-influence-on-global-marketing-environment/>
27. World Trade Report 2019. The Future of Services Trade. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/01_wtr19_0_e.pdf
28. World Bank Group. URL: <https://www.worldbank.org/>
29. World Trade Organization. URL: <https://www.wto.org/>

2.1. Сутнісна характеристика та структура світових ринків товарів та послуг

Світовий ринок товарів та послуг є цілісним структурним елементом сучасних міжнародних економічних відносин. Усі торгівельні потоки інтегруються в систему ієрархію товарних груп та номенклатури, які і визначають сутнісне наповнення даної категорії. Окрім того у систему становлення світового ринку закладена міжнародна спеціалізація країн, яка формує міжнародний поділ праці. Тобто світовий ринок товарів і послуг сформувався на основі розвитку міжнародної

торгівлі як форми міжнародних економічних відносин між країнами, що спеціалізувалися на виробництві певних видів товарів та послуг.

Спираючись на твердження класиків, зокрема А. Сміта, кожна країна має спеціалізуватися на виробництві та експорті тієї продукції, у виготовленні якої вона має абсолютні переваги. Наявність абсолютної переваги означає, що ті товари та послуги, виробництво яких обходиться дешевше ніж іншим країнам, повинна виготовлятися в обсягах, що задовільняють потреби не тільки своєї країни, а й спроможні задовільнити попит інших країн. Купувати, ввозити держава повинна ті товари, у виробництві яких інші країни мають перевагу, тобто виготовлення у її межах обходиться дорожче. Відповідно відбір тих товарів, на виробництві яких країна спеціалізується, здійснює не уряд, а ринок. Від зовнішньої торгівлі виграє кожна країна, оскільки вона має певну абсолютну або порівняльну перевагу у виробництві тих товарів, які реалізує на глобальному ринку.

Глобальний ринок – складова частина всесвітнього господарства, що представляє сферу попиту та пропозиції, а також комерційного обміну товарів і послуг; система стійких товарно-грошових відносин між державами, підприємцями, комерційними організаціями, фірмами різних держав, пов'язаними між собою участю в міжнародному поділі праці.

В умовах глобалізаційних трансформацій, розширення та поглиблення міждержавних економічних зв'язків товарні ринки втрачають національні кордони та перетворюються на світові товарні ринки, на яких функціонують різні суб'єкти всіх країн.

Світовий (глобальний) ринок представлений різними видами товарних ринків, ринків послуг, фінансових ринків, ринком ресурсів, зокрема й трудових. Діяльність світових ринків товарів та послуг регулюється міжнародними товарними угодами. На кожному товарному ринку складаються свої центри торгівлі – «основні ринки», ціни яких признаються базисними в торгівлі відповідними товарами.

За способом організації торгівлі розрізняють спеціальні види ринків: товарні біржі, аукціони, торги, міжнародні виставки та ярмарки.

Глобальний (світовий) товарний ринок – це область товарно-грошових відносин між державами, які засновані на міжнародному поділі праці. Світові товарні ринки формуються під впливом безлічі факторів і мають ряд особливостей:

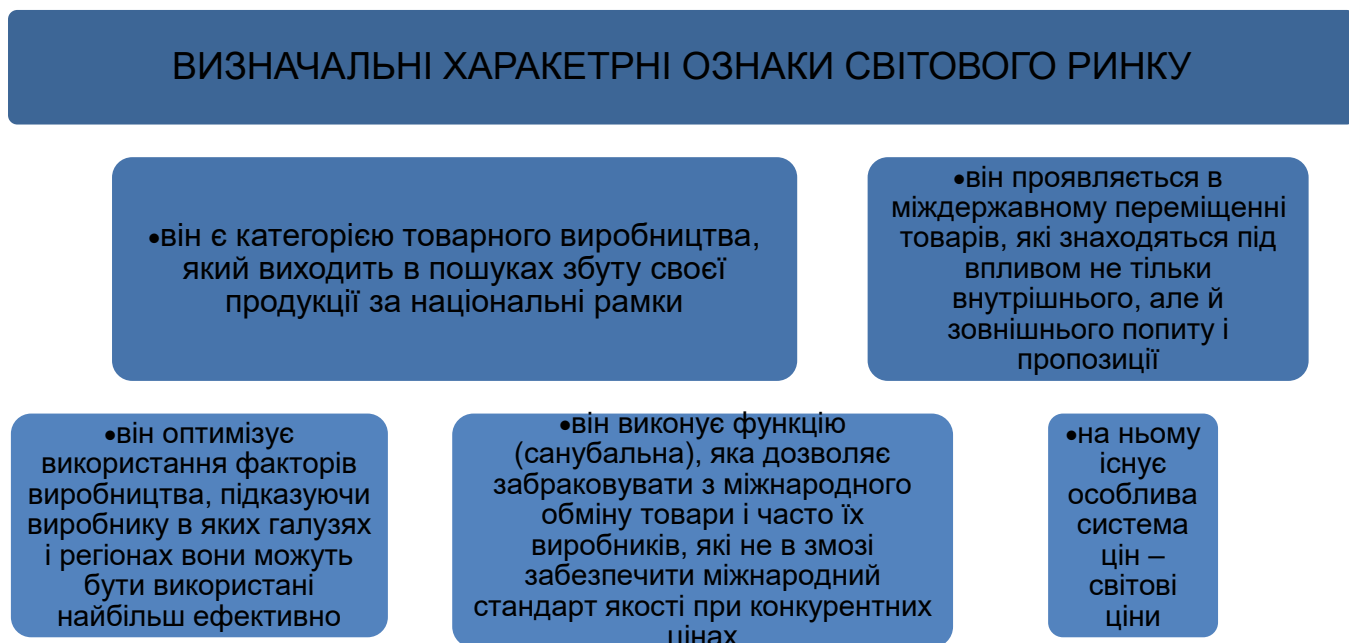
1) це ринки вже вироблених товарів, що продаються за межами національних кордонів;

2) на товари, що переміщуються між країнами, діють не лише внутрішні, а й зовнішні (глобальні) попит та пропозиція;

3) ці ринки сприяють найбільш ефективному використанню факторів виробництва у тих чи інших галузях та регіонах;

4) завдяки глобальним ринкам з міжнародного товарного обміну виходять товари, що не відповідають стандартам якості при даних конкурентних цінах.

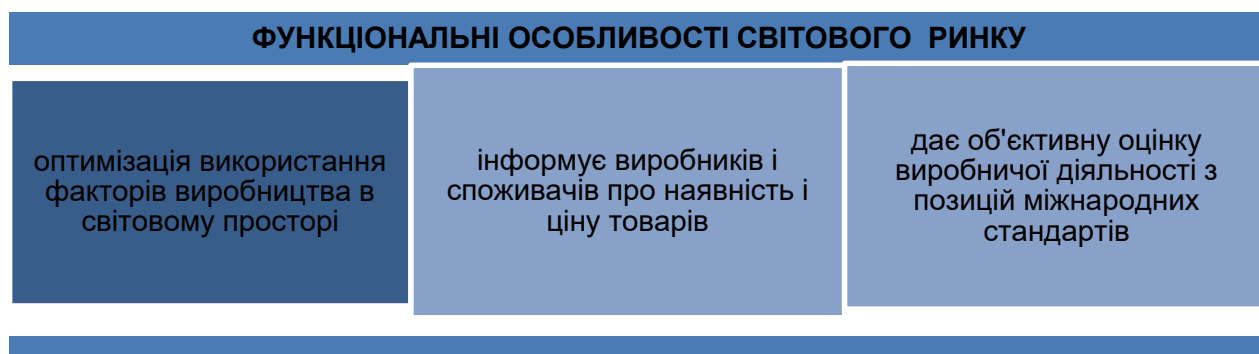
Найважливіша зовнішня ознака існування глобальних товарних ринків – міжнародний рух товарів та послуг та світова торгівля.

Рис. 2.1. Характеристики світового ринку

Товар чи послуга, які знаходяться на світовому ринку в фазі обміну, виконують інформаційну функцію, формуючи параметри сукупного попиту і сукупної пропозиції, через які кожний із учасників міжнародних економічних відносин може оцінити і адаптувати параметри свого виробництва.

Виступаючи сферою міждержавного обміну товарами та послугами, світовий ринок має зворотній вплив на виробництво, визначаючи обсяг та кількість запитуваних благ.

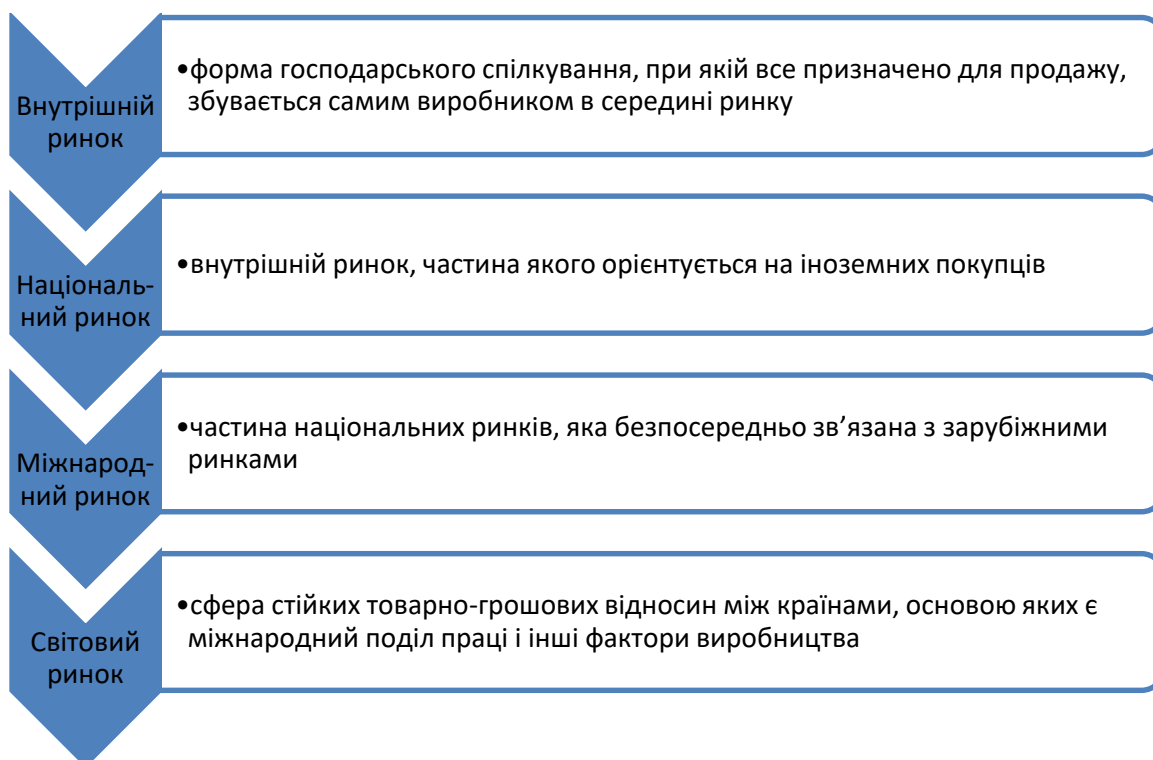
Рис. 2.2. Функціональні особливості світового ринку

Окрім того світовий ринок, реалізуючи основну мету суб'єктів міжнародних економічних відносин – одержати максимальний прибуток, виконує певні функції, зокрема регулюючу, стимулюючу, інформаційну, сануючу, інтеграційну та соціальну (табл. 2.1).

Таблиця 2.1. Форми міжнародного ринку

Назва функцій	Зміст функцій
Регулююча	Регулює залучення у виробництво товарів і послуг усіх видів економічних ресурсів країн у межах міжнародного поділу праці відповідно до зовнішнього попиту і пропозиції, інтернаціональних (світових) цін. Виявом цієї функції є обіг товарів і послуг у межах сфери міжнародних економічних відносин
Стимулююча	Стимулює ефективне використання факторів виробництва, розвиток НТП, розширення асортименту товарів і послуг.
Інформаційна	Надає інформацію суб'єктам міжнародних економічних відносин про можливості й умови найприбутковішого використання належних їм економічних ресурсів у конкретних регіонах, країнах, що дає змогу суб'єктам міжнародних економічних відносин постійно порівнювати ефективність власного виробництва з відповідними параметрами на світовому ринку
Сануюча	Витісняє з міжнародного обміну товари і товаровиробників, які не забезпечують міжнародний стандарт якості за конкурентних цін
Інтеграційна	Об'єднує суб'єктів міжнародних економічних відносин, сприяє формуванню єдиного економічного простору в межах світової економіки
Соціальна	Полягає у наданні кращих можливостей державам щодо досягнення соціальної справедливості у межах національного господарства, долучені до світових соціально-економічних надбань

Світовий ринок функціонує на засадах свободи економічної діяльності суб'єктів міжнародних економічних відносин та сформувався на основі еволюції ключових структурних елементів та форм.

Рис. 2.3. Інституційна ієрархія форм ринку

Основною внутрішньою ознакою існування світового ринку є рух товарів і послуг між країнами.

На внутрішньому ринку – виробник товару одночасно був і його продавцем, а покупець – одночасно і кінцевим споживачем товару, одразу забирає та оплачує товар.

Формуванню **національних ринків** сприяла спеціалізація внутрішніх ринків (ринки праці, капіталу, гуртові тощо), частина з яких з самого початку була орієнтована на іноземних покупців. При нарощенні інтернаціоналізації виробничих та товарних процесів формується **міжнародний ринок**, учасниками якого стають частини національних ринків. На кінцевому етапі започатковується стійка форма відносин між країнами на основі міжнародного поділу праці, що лягає в основу **світового ринку товарів та послуг**.

Слід зазначити, що міжнародний поділ праці та міжнародне усупільнення виробництва знаходять конкретний вияв у міжнародній спеціалізації виробництва та кооперації як основних формах прояву МПП, а також у комбінуванні й концентрації виробництва. Розвиток загального та часткового поділу праці відбувається як у межах національних економік, так і в міжнародному масштабі (інтернаціоналізація одиничного поділу праці) через ринкові та позаринкові зв'язки між підприємствами, які виробляють продукцію в межах угод про співпрацю до договірної кооперації.

У зв'язку з цим у процесі міжнародного усупільнення виробництва розвиваються сталі та тісні зв'язки між підприємствами різних країн, які кооперуються. Про сталість і зростаючий динамізм цих процесів свідчать дані про збільшення часток частин, вузлів і компонентів у загальному обсязі імпорту машин і устаткування у розвинутих країнах світу. Усе це свідчить про дію закону інтернаціоналізації виробництва, його різну інтенсивність у тих чи інших регіонах світового господарства. Тобто інтернаціоналізація виробництва виражає процес переростання продуктивними силами і економічними відносинами меж національних країн та їх поступову інтернаціоналізацію у кожній із сфер суспільного відтворення на всіх стадіях суспільного відтворення, зокрема у безпосередньому виробництві, обміні, розподілі та споживанні. Щоб дати простір для дії цього закону слід, насамперед створити належні умови. Відповідно передумовами інтеграціоналізації світового ринку товарів та послуг можуть стати:

Передумови
інтернаціоналізації
світового ринку

розвинути транспортну інфраструктуру, розгалужену мережу інформаційних комунікацій,

домогтися якісних змін у кредитно-валютній сфері, прийняти відповідні закони,

усунути нестабільність у сфері національних, політичних, соціальних відносин,

запровадити конвертовану валюту.

Рис. 2.4. Передумови інтернаціоналізації світового ринку товарів та послуг

У складі світового ринку розрізняють ринок товарів і послуг, світовий ринок споживчих товарів ринок робочої сили, ринок засобів виробництва, фінансовий ринок, ринок капіталів, ринок технологій і валютний ринок.

Світовий ринок споживчих товарів за товарно-галузевою структурою об'єднує ринки продовольчих і непродовольчих товарів, ринок житла, ринок споруд невикористаного призначення.

Світовий ринок засобів виробництва складається з ринків споруд виробничого призначення, засобів праці, сировини, корисних копалин, матеріалів, енергії й інших видів продукції виробничого призначення.

Світовий ринок послуг охоплює ринки лізингових, транспортних, інжинірингових, страхових, туристичних, рекламних та інших послуг, а також ринок ліцензій і ноу-хау.

Світовий фінансовий ринок в основному обслуговує рух реальних товарно-матеріальних цінностей. До його складу також входять інвестиційні, грошові та ринки позичкових капіталів.

Світовий інвестиційний ринок — це вкладення капіталу в створення або придбання за кордоном підприємств (об'єктів) виробничо-господарського призначення.

На світовому ринку **позичкових капіталів** пропонується на тимчасове використання за плату різноманітні платіжні засоби (гроші, пінні папери). Цей ринок здійснює акумуляцію і перерозподіл грошових ресурсів у світовому економічному просторі.

Світовий грошовий ринок утворює систему відносин з обміну іноземних валют і платіжних документів в іноземній валюті за вільними ринковими цінами.

Об'єктом купівлі-продажу на **міжнародному ринку праці** є іноземна робоча сила. Цей ринок складається зі світового ринку кваліфікованих робітників, світового ринку некваліфікованих робітників і світового ринку спеціалістів.

Суб'єктом міжнародних економічних відносин на макроекономічному рівні виступають окремі громадяни, фізичні особи, підприємства і фірми, що здійснюють зовнішньоекономічні операції.

На макроекономічному рівні суб'єктами виступають національні господарства, що регулюють і безпосередньо здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. В ньому також беруть участь міжнародні економічні організації і наднаціональні інститути.

Згідно із **регіональною структурою світового ринку** розрізняють ринки окремих країн або їхніх угруповань, а саме ринки Азії, Латинської Америки, Африки, ринок Північної Америки (НАФТА), Австралії і Нової Зеландії (АНСЕРТА), Центральної і Східної Європи (ЦЕФТА), Євразійських країн (СНД), Західноєвропейський спільний ринок країн ЄС.

За ступенем монополізації та характером торговельних угод світовий ринок структурується як:

монополістичний, де панує один постачальник (ринок діамантів);

олігополістичний, на якому домінує група великих продавців (ринок нафти);

атомістичний, де спостерігається невисока концентрація пропозицій товарів за участю багатьох постачальників і загострюється конкурентна боротьба (ринки текстильних, швейних товарів та ін.).

Головною зовнішньою ознакою існування світового ринку є рух товарів та послуг між країнами, тобто наявність міжнародної торгівлі.

Світовий ринок показує основні функціональні взаємозв'язки між внутрішнім попитом і пропозицією на міжнародному рівні, визначає кількісні обсяги експорту та імпорту. Останні зазнають впливу коливань і змін в динаміці виробництва та капіталовкладень, цін та процентних ставок і інших економічних показників, тобто зазнають впливу кон'юнктури. Розрізняють загальногосподарську кон'юнктуру і кон'юнктуру товарних ринків. Загальногосподарська кон'юнктура характеризує загальний стан всього світового господарства або загальний стан економіки окремої країни чи групи країн.

Рівновага на світовому ринку відображає баланс попиту та пропозиції, який ґрунтується на таких постулатах:

- світовий ринок – це сфера міжнародного балансу попиту та пропозиції на товари, які експортуються та імпортуються країнами;
- обсяги експорту визначаються обсягами надлишкової пропозиції товару, обсяги імпорту – обсягами надлишкового попиту на товари;
- факт наявності надлишкової пропозиції та надлишкового попиту на міжнародному ринку встановлюють, порівнюючи внутрішні рівноважні ціни на однакові товари у різних країнах;
- ціна за якою здійснюється міжнародна торгівля, знаходиться між мінімальною та максимальною внутрішніми цінами рівноваги, які існують у країнах до початку торгівлі;
- з одного боку, зміна світової ціни веде до зміни кількості товарів, які експортуються та імпортуються на світовому ринку, з іншого – зміна кількості експортованих та імпортованих товарів призводить до зміни світової ціни.

При класифікації за товарною ознакою структура міжнародної торгівлі характеризує частку конкретних товарів або класу товарів у світовій торгівлі.

Найбільш поширеною і застосовною в даний час є класифікація товарів згідно з Гармонізованою системою опису та кодування товарів, ГС (Harmonized Commodity Description and Coding System). Вона була розроблена Комітетом з Гармонізованої системи Ради митного співробітництва (нині Всесвітня митна організація) у 1983 році і набула чинності з 01.01.1988 року [12].

Основними елементами номенклатури ГС є дві системи: система класифікації та система кодування. У системі класифікації 6 ступенів (розрядів): розділи; групи; підгрупи; товарні позиції; підпозиції; субпозиції.

Відповідно до системи класифікації ГС товари групуються за такими ознаками як за походженням (рослинна, тварина), за призначенням товару та за рівнем обробки.

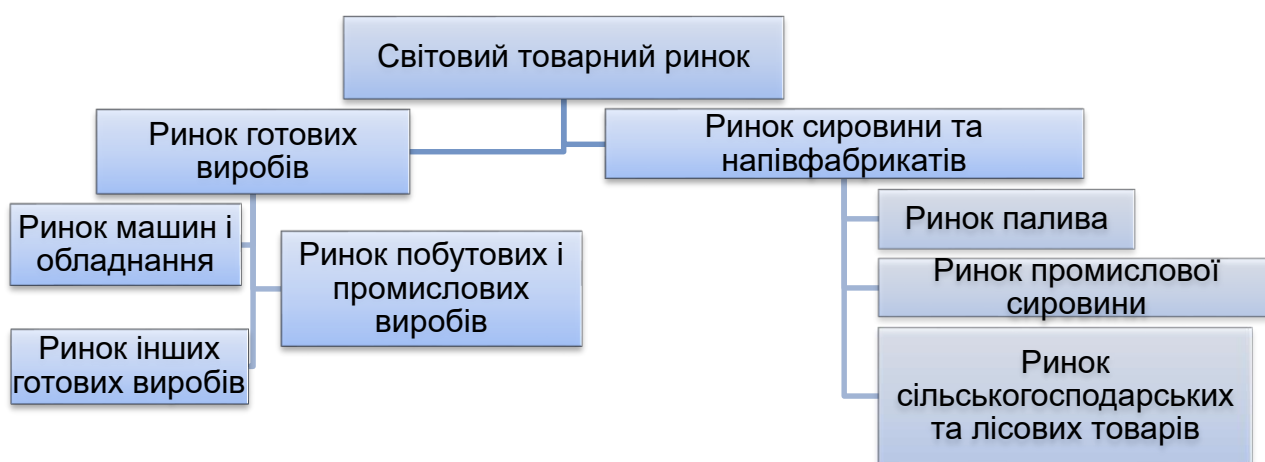
За призначенням товари поділяються на:

продовольчі товари та напої;
промислова сировина;
паливо та мастильні матеріали;
машини та обладнання, включаючи інструменти;
транспортні засоби (виробничого та особистого споживання);
промислові товари народного вжитку.

За ступенем обробки товари поділяються на:

сировинні товари (виробничого та невиробничого призначення);
напівфабрикати (виробничого та невиробничого призначення);
готові вироби (виробничого та невиробничого призначення).

Узагальнено видову структуру глобального ринку товарів можна представити на рис.

Рис. 2.5. Структура світового ринку товарів

Під сировинними товарами розуміється продукція добувної промисловості, сільського та лісового господарства, рибальства та полювання, вартість якої лише незначною мірою залежить від обробки.

До напівфабрикатів відноситься продукція, не закінчена виробництвом і вимагає подальшої обробки, призначена для включення до складу інших товарів, перш ніж стати знаряддям виробництва або предметом споживання.

Під готовими товарами розуміються всі промислові вироби, призначені для споживання або використання в промисловості, в домашньому господарстві, сільському господарстві, на транспорті, промислові товари короткострокового користування (<1 року), що застосовуються в промисловості як матеріали і паливо.

У системі кодування перші дві цифри коду позначають товарну групу, чотири товарну позицію, шість субпозицію. Наприклад: 72 – товарна група «Чорні метали»; 7201 – товарна позиція «Чугун, включаючи дзеркальний, у болванках та інших первинних формах»; 720140 – товарна субпозиція «Дзеркальний чавун».

Створення єдиної класифікаційної системи задля забезпечення однаковості класифікації товарів у національних митних тарифах одна із напрямів уніфікації митних законодавств.

Країни, які підписали Міжнародну конвенцію про Гармонізовану систему опису та кодування товарів, зобов'язані застосовувати її в повному обсязі, тобто зберігати у своїх національних торгових класифікаторах тексти позицій, субпозицій та відповідні їм цифрові коди (перші 6 знаків кодового позначення товару), подання до розділів, груп й субпозицій, основні правила інтерпретації. Це дозволяє забезпечити сумісність статистичних даних про товари у світовій торгівлі на рівні шестизначного кодового позначення. Усі країни, які підписали конвенцію, можуть створювати свої національні класифікатори поза прийнятих у ГС системи класифікації та кодування виділення товарів, мають значення для економіки цих країн та ефективного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Модель товарного ринку показує взаємозв'язок між внутрішніми та зовнішніми обсягами попиту та пропозиції, встановлює обсяги експорту та імпорту та визначає рівноважну ціну.

2.2. Тенденції розвитку світових товарних ринків в сучасних умовах

Глобальні (світові) ринки в порівнянні з національною економікою більш мінливі та схильні до впливу деяких зовнішніх факторів. Вони швидко реагують на зміну попиту і кон'юнктури. Також на них впливають валютно-фінансові фактори, заходи держави у сфері регулювання зовнішньої торгівлі, монополізація. В цілому вся система розвивається швидше і динамічніше, ніж галузева структура суспільного виробництва.

На стан світових товарних ринків впливає рівень монополізації. Часто угоди укладаються між певним обмеженим числом учасників, що призводить до відносної замкнутості цих ринків. У таких умовах ринок перестає бути гнучким.

Крім того валютно-фінансові чинники останнім часом посилюють свою роль. Багато в чому це відбувається завдяки плаваючому курсу валют. Різкі зміни валютних курсів змушують країни змінювати обсяги товарообігу.

Зараз відбувається **постійна взаємодія двох тенденцій у зовнішньоекономічній політиці**: з одного боку, прагнення до лібералізації торгівлі між країнами світу, а з іншого боку, посилення протекціонізму, щоб захистити свою країну від надмірного проникнення іноземного капіталу та товарів через кордон. Держава може використовувати різні стратегії: імпорт, експорт, різні обмеження, заходи щодо стимулювання, ізоляцію, насичення дефіцитного ринку, протекціонізм, вільну торгівлю.

Торгівля послугами є однією з найперспективніших сфер світової економіки, що швидко розвивається. При ускладненні виробництва та насичення світового ринку товарами зростає потреба у послугах, що інтегрують матеріальну та нематеріальну основу суспільного виробництва. У багатьох країнах світу торгівля послугами є основною статтею загального експорту. Це зумовлено дією таких чинників як науково-технічний прогрес у сфері матеріального виробництва, зростання соціально-економічних потреб, поглиблення міжнародного поділу праці.

Під час аналізу сучасних економічних, політичних та інтелектуальних подій у світі, а також в Україні, ми можемо констатувати як і багато експертів на винятковості та безпрецедентності процесів, що відбуваються. Військова агресія, світова пандемія, енергетична криза та інші теперішні та майбутні трансформаційні виклики ставлять питання про необхідність пошуку принципово нових теоретичних засад формування нової ефективної економічної політики щодо інтеграції у світові ринки товарів та послуг. Дуже популярними стали ідеї про крах глобальної економіки, капіталізму, мейнстріму економічної теорії, існуючих політичних систем і, навіть, цивілізації. В основі цих трендів лежить сучасна економічна статистика динаміки розвитку світових ринків товарів та послуг. Експерти Департаменту з економічних та соціальних питань ООН проаналізували поточні економічні показники в розвинених країнах і країнах та простежили тенденції до регіональної інтеграції, зумовленої економічною кризою, викликаною пандемією COVID-19.

Світова криза не могла оминати торгівлю, звичайно вона скорочується, але пов'язано це не лише з коронавірусом та його наслідками. «Обсяги торгівлі товарами почали падати ще у 2019 році, зокрема скорочення становило 0,1% в об'ємах та 3,0% у вартості, а для порівняння, у 2018 році обсяги торгівлі виростили на 2,9%» .

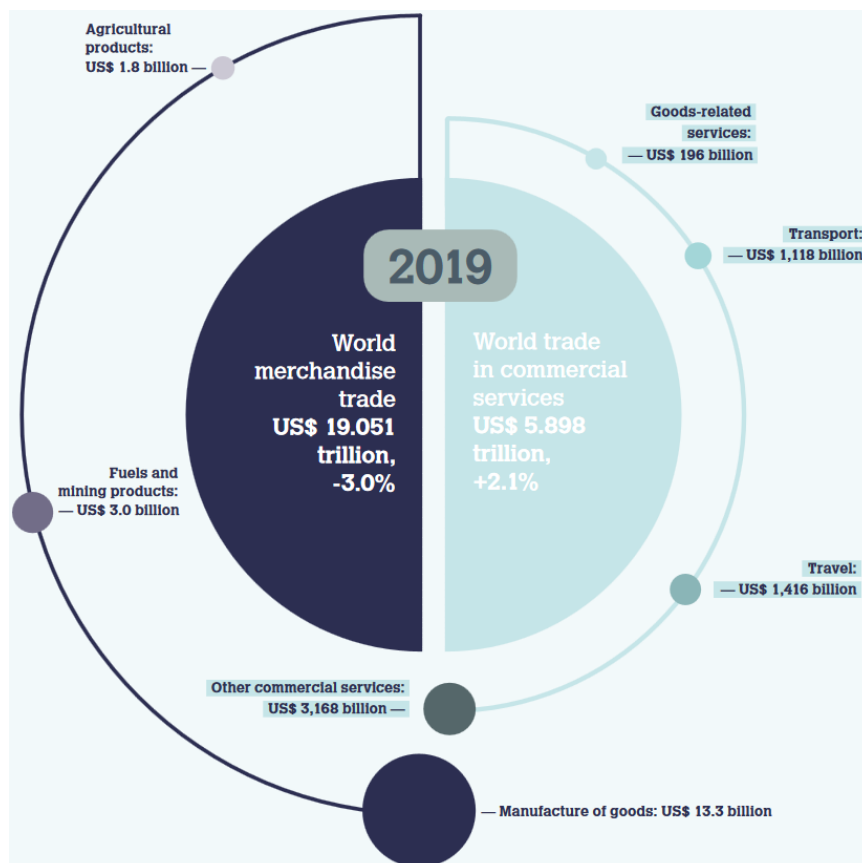
Як зазначає СОТ основною причиною стала довготривала «торгівельна війна» між США та Китаєм як найбільшими економіками світу, яка призвела до підвищення імпорتنих мит на велику групу товарів, та, відповідно, повільний ріст глобальної економіки. Він уповільнився з 2,9% ще у 2018 році до 2,3% у 2019 р. Диспропорції були спричинені рекордно довгим урядовим шатдаун у США на межі 2018-2019 років, виходом Великобританії з Європейського Союзу та змінами в монетарній політиці в найбільших країнах світу.

«Падіння світової торгівлі товарами стало першим за останнє десятиріччя – з часів світової фінансової кризи 2008-2009 років. Торгівля послугами, на відміну від товарної, не впала. Але темпи її росту дуже погіршилися – до 2,1% після 8,4% у 2018 році. Це торкнулося майже всієї сфери послуг (особливо постраждали транспорт і подорожі), крім так званих «інших комерційних послуг». Сюди відносять телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги, відповідно тут зафіксували зростання на 3,3%.

У першій половині 2020 року міжнародна торгівля товарами зазнала спаду, зумовленого скороченням обсягів виробництва, запровадженням режиму

карантину, обмеженнями перевезень та падінням сукупного споживчого попиту через пандемію COVID-19.

За даними Світової організації торгівлі (СОТ), глобальна торгівля товарами скоротилася на 3% у сумарному річному обчисленні в I кварталі 2020 року. Крім того світовий експорт послуг за той же період скоротився на 7,6% у річному вирахуванні.

Рис. 2.6. Структура глобального ринку товарів і послуг у 2019 р.

Початкові прогнози СОТ на II квартал 2020 року вказували на падіння обсягів міжнародної торгівлі товарами приблизно на 18,5% в річному обчисленні. Враховуючи послаблення заходів соціальної ізоляції й обмежень на пересування у більшості країн у II кварталі 2020 року, спостерігалось деяке відновлення торгівлі. Свідченням цього є збільшення кількості комерційних рейсів (включаючи міжнародні вантажні авіаперевезення) та пропускної спроможності портів.

У другій половині року обсяг міжнародної торгівлі залишився нижчим від рівня минулого року. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) прогнозує, що у 2021 році можливий спад міжнародної торгівлі складе не менше 20%. Сумарно СОТ очікує спад від 13 до 32%. Прогнози організації на 2022 рік вказують на можливе зростання обсягу торгівлі товарами від 5 до 20%, залежно від темпів відновлення економіки, які, у свою чергу, залежатимуть від вибору країнами грошово-кредитної, податкової та торгової політики.

Торгівля в країнах, що розвиваються, зазнала значного спаду, проте з деякою неоднорідністю та різноструктурованістю. У всіх регіонах світу спостерігалось

часткове зниження показників світової торгівлі у I кварталі та у квітні 2020 року. Вплив пандемії на торгівлю послугами став особливо значним через міжнародні та національні обмеження на пересування різними видами транспорту. Експорт країн, що розвиваються, в I кварталі впав відповідно на 7%, а імпорт – на 2%, в той же час торгівля Південь-Південь (тобто торгівля між країнами, що розвиваються) скоротилася на 2%.

До середини квітня 2020 року майже 90% світової економіки зазнали тих чи інших обмежувальних заходів та дискримінацій. Ілюстрацією та наслідком цього стало падіння експорту послуг на 16,1% в Азії та Океанії та на 10,4% у Латинській Америці та Карибському басейні відповідно у I кварталі порівняно з минулим роком, що значно вище за середньосвітовий показник у 7,6%. Як і очікувалося, найбільше скоротився експорт туристичних послуг: на 35% в Азії та на 17,7% у Латинській Америці порівняно з тим самим кварталом минулого року. Туристичний потік до Азії знизився на 60% за перші п'ять місяців 2020 року порівняно з тим самим періодом минулого року. За цей період Близький Схід прийняв на 52% туристів менше ніж у попередні періоди, а Африка - на 47% від запланованих обсягів.

В перспективі очікується, що зростання внутрішньої торгівлі в країнах, що розвиваються, буде знову обмежене. За прогнозами СОТ, у 2021 році обсяг торгівлі товарами та послугами в Латинській Америці скоротиться приблизно на 18–38% від попереднього періоду, а торгівля в Азії може знову скоротитися на 13–34%.

Зниження торгових показників частково спричинене падінням попиту. Падіння доходів країн, що розвиваються, від експорту, що обумовлений обмеженням попиту на ринках збуту, відповідним зниженням цін на сировинні товари на світовому ринку. В світовому масштабі п'ята частина експорту товарів імпортується до Китаю. Відповідно очікується, що падіння попиту в Китаї торкнеться виробників енергоносіїв (зокрема, природного газу) і руд (наприклад, залізняку) в країнах, що розвиваються. У міру скорочення попиту на сировинні товари знижуються і ціни на них, які, незважаючи й на невелике відновлення в червні, як і раніше, на 20% нижчі за минулорічний рівень.

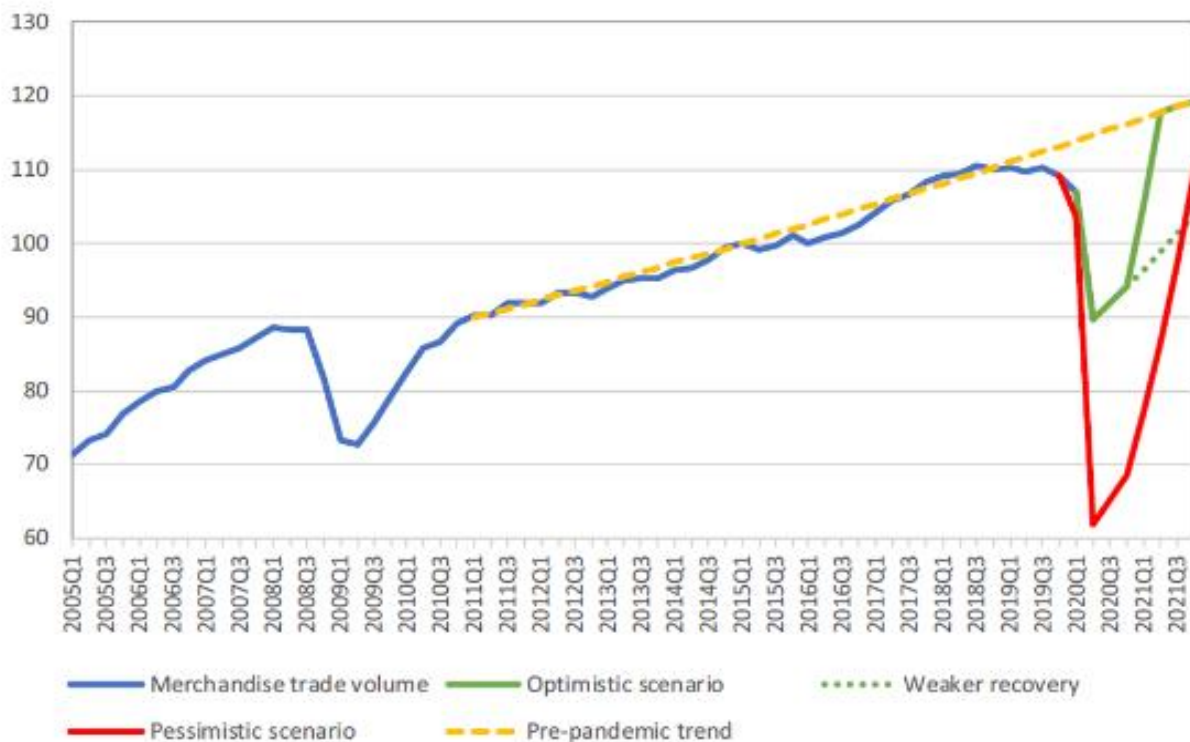
З іншого боку, падіння імпорту в країнах, що розвиваються, може бути обумовлене частковим коливаннями обмінного курсу. Відповідно валюти країн, що розвиваються, зіткнулися з валютною кризою ще до 2020 року, зазнали гірших наслідків від пандемії. З початку року валюти Венесуели та Зімбабве знецінилися до долара США більш ніж на 70%. Аналогічно курси валют Бразилії, Сейшельських островів і Замбії також знецінилися по відношенню до долара США більш ніж на 20%.

Уповільнення зростання інвестицій та світового виробництва, що посилюється затяжними торговими тертями, посилило спад світової торгівлі, що почався з гальмування світової торгівлі після світової економічної та фінансової кризи 2008-2009 років. З 2000 року до глобальної економічної та фінансової кризи світова торгівля товарами та послугами щорічно зростала на 7%. Пізніше темпи зростання торгівлі знизилися і вагалися навколо набагато більш низького

середнього показника 3%, а у 2019 році зростання обсягу світової торгівлі товарами та послугами різко сповільнився, досягнувши післякризового мінімуму.

Повільне зростання торгівлі, до того ж в умовах уповільнення темпів зростання світової торгівлі в порівнянні зі зростанням глобального доходу, викликав занепокоєння щодо можливого досягнення світової економіки меж зростання торгівлі, тобто того, що відношення світової торгівлі до світового виробництва досягло максимуму.

Гальмування торгівлі перед пандемією цілком могло бути структурним явищем довгострокового порядку, вплив якого посилило циклічні фактори уповільнення зростання світового доходу і продовження торговельних війн.

Рис. 2.7. Темпи росту обсягів світової торгівлі у 2005-2021 рр.

«Значна частина доповіді СОР присвячена тому, як змінилися споживчі вподобання за останні роки. Для прикладу, організація відзначила стійкий ріст попиту на товари, пов'язані з відновлювальною енергетикою. Експорт вітрових турбін за останні 20 років виріс у 14 разів – з 505 млн до 7,3 млрд доларів. Середні темпи становили 15%, а 2019 року експорт виріс одразу на 26%. Пов'язано це в основному з Данією, де було зафіксовано неймовірний 74%-й стрибок. Данія – лідер у цій галузі, 2000 року в неї було 85% на світовому ринку турбін. До 2019 року ця частка зменшилася до 42%, але все одно це більше, ніж у будь-кого іншого. Німеччина має 28%, Нідерланди та Китай – по 13%. Основними імпортерами є Норвегія (13% від світового імпорту), Нідерланди (11%), Мексика, Австралія та Великобританія (всі – по 7%)».

У ретроспективному плані відношення обсягу торгівлі до обсягу виробництва змінюється зі часом, і в період з початку 1990-х років до 2008 р. воно було суттєво вищим за довгострокове. Тенденції, що було пов'язані з реінтеграцією

Центральної та Східної Європи та Китаю у світову економіку, створенням Північноамериканської зони вільної торгівлі та розвитком глобальних ланцюжків створення вартості як домінуючого способу організації виробництва у глобальному масштабі.

Слід зазначити, що глобальні ланцюги створення вартості відкривають сприятливі можливості для торгівлі та розвитку, дозволяючи більшій кількості країн, фірм та працівників брати участь у торгівлі внаслідок вибудовування ними глобального виробництва у вузьких сегментах, які мають порівняльні переваги.

Глобальні ланцюги створення вартості здатні зробити великий внесок у розвиток. Точна кількісна оцінка вигод глобальних ланцюжків створення вартості має враховувати широке коло питань, у тому числі їх структуру управління та внесок в індустріалізацію завдяки міжгалузевим зв'язкам та збільшення частки вітчизняної доданої вартості у загальному обсязі експорту, а також поширення знань та позитивний вплив на конкуренцію.

Окрім того інтеграція країн, що розвиваються, у глобальні ланцюги створення вартості також створює проблеми. Країни, що розвиваються, стикаються з ризиком застрягання на виробництвах із відносно низькою доданою вартістю, наприклад, є джерелом дешевої робочої сили, тоді як права власності на технології залишаються у розвинених країнах.

Це залишає лише кілька каналів передачі технологій між іноземними та вітчизняними підприємствами і обмежує можливості просування вгору по ланцюжку створення вартості та використання нових економічних можливостей, що виходять за рамки існуючих порівняльних переваг, на основі залучення технологій та прямих іноземних інвестицій (ПІІ) для створення виробничого потенціалу, що трансформується.

Окрім того розвиток глобальних ланцюгів створення вартості змінив правила гри у торгівельній політиці. Підприємства можуть збирати вироби з комплектуючих, що надходять від різних постачальників з різних місць, які дотримуються одні й самі стандарти. В результаті у торговій політиці стало приділятися більше уваги нетарифним заходам та лібералізації всередині країни, а також уніфікації норм регулювання та стандартів, часто кодифікованих у двосторонніх чи регіональних торгових угодах.

Хоча еволюція торгівлі та прямих іноземних інвестицій до пандемії вказувала на відкат від нестійких високих позначок глобалізації, чистий притік капіталу в країни, що розвиваються, продовжувався у високих темпах та масштабах.

Однак, особливо в країнах з більш відкритими ринками капіталу, такий приплив був вкрай нестабільним і значною мірою визначався достатком глобальної ліквідності та схильністю глобальних фінансових інвесторів до ризику. За піками у 2010 та 2013 роках пішла так звана надсильна реакція на згортання кількісного пом'якшення (раптовий відтік капіталу після оголошення у травні 2013 року Федеральною резервною системою Сполучених Штатів Америки про майбутнє згортання нею своєї політики грошово-кредитної експансії), нове зростання у 2017–2018 роках та загальна стабільність 2019 року.

Пандемія COVID-19 вже призвела до загибелі понад 1,5 млн осіб та зажадала майже від половини населення світу дотримання обмежувальних мір. Наступний спад споживчих витрат і закриття виробництв привели до найглибшого та найбільш синхронного глобального економічного колапсу в історії. У 2020 році світове виробництво знизилося на 4-5%, торгівля товарами скоротилася на 7-9%, падіння прямих іноземних інвестицій склало до 40%, а обсяг грошових переказів зменшиться більш ніж на 100 млрд доларів. З 2019 року різко зросла заборгованість країн світу. Очікується, що до кінця 2021 року вона досягне 277 трлн дол., або 365% світового виробництва, порівняно з 320% наприкінці 2019 року. Пандемія також викликала зникнення лише у другому кварталі 2020 року майже 500 млн робочих місць у всьому світі і завдала серйозної шкоди багатьом із 2 млрд працівників, зайнятих у неформальному секторі та не мають достатнього захисту.

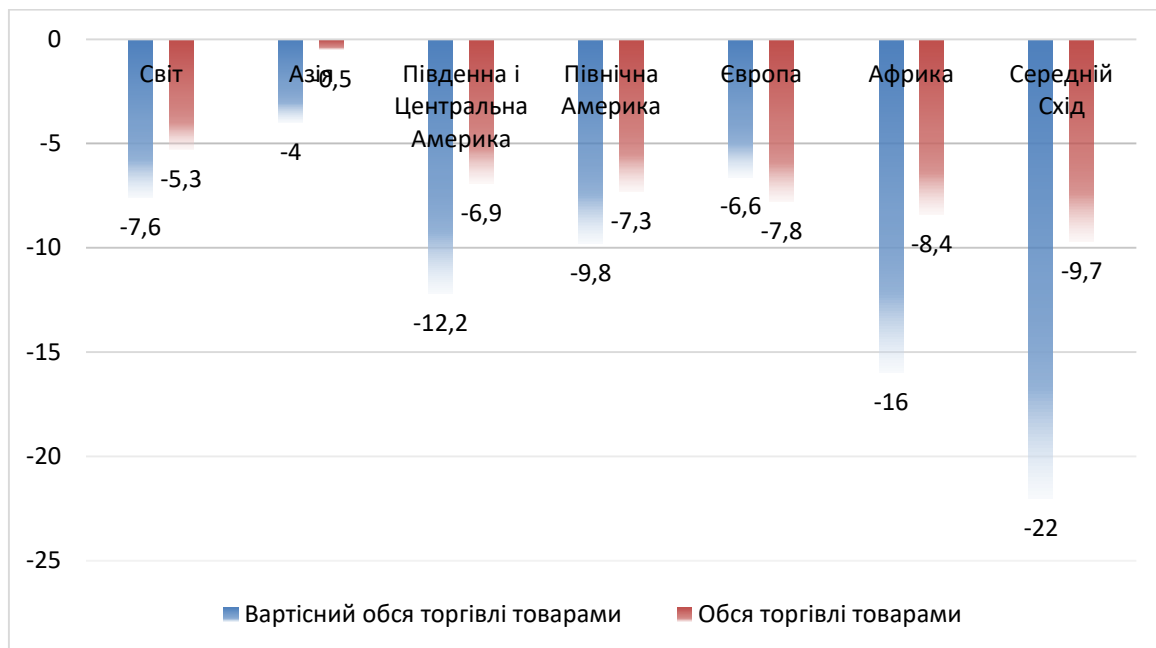
Очікується, що у 2021 році світова торгівля зросте на 7–8 %, що ближче до сценарію «млявого відновлення», ніж до «швидкого повернення до тренду». Що стосується ПШ, то пандемія створила значну невизначеність щодо економічних перспектив, не в останню чергу в країнах, що розвиваються, що може спричинити затримку або навіть скасування раніше передбачених проєктів. Таким чином, пандемія може стати переломним моментом, здатним докорінно змінити конфігурацію міжнародного виробництва на десятиліття, при цьому очікується, що приплив ПШ в країни, що розвиваються залишиться позитивним, але буде набагато нижчим за попередні піки.

В умовах глобалізації та взаємозалежності світової економіки всіх країн, за даними звіту про перспективи розвитку світової економіки від жовтня 2019 року, зробленого Міжнародним Валютним Фондом на 2020 рік ми спостерігаємо уповільнення економічного зростання та існуючої торгової напруженості. З появою низки економічних санкцій від провідних країн світу споживач змушений шукати «замінники санкційних товарів та послуг», нові асортиментні ринки, а від деякого ряду товарів і взагалі був змушений відмовитися, внаслідок його недоступності. Все це привело за собою рух основних стейкхолдерів ринку торгових послуг, які почали активний пошук нових постачальників, створення нових видів торгових послуг, що дозволяють створити різноманітні конкурентні переваги, такі як доставка, індивідуальний підхід, а також додаткові зручності, розташовані в торговому залі (стійки з гарячою кавою та чаєм, вбиральні, різноманітні фінансові та страхові послуги та ін.), які, у свою чергу, можуть бути впроваджені за допомогою коопераційно-мережевих взаємодій з організаціями, що надають супутні торговельні послуги чи товари.

Таким чином, процес формування і розвитку світового ринку товарів та послуг на сучасному етапі характеризується глобальними трансформаціями, взаємодією глобальних і локальних процесів сучасного етапу еволюції міжнародних відносин. Наявність різних підходів до глобалізації, інтернаціоналізації пояснює актуальність світових процесів та їх вплив на розвиток товарних ринків між країнами та регіонами. З розвитком міждержавних контактів

в тому числі і сфера послуг вийшла за рамки окремих країн і перетворилася на одну з найважливіших сторін сучасних світогосподарських зв'язків.

Найменше зниження за показниками торгівлі товарами спостерігалось в Азії: зниження всього на 0,5% зумовлюється появою наслідків коронавірусних обмежень раніше, ніж в інших регіонах, а також ефективним управлінням у кризовій ситуації та найважливішою роллю регіону як глобального постачальника споживчих товарів та медичних виробів. При цьому товарообіг Китаю, найбільшого експортера товарів у 2020 році, становив 13% від загального обсягу світової торгівлі порівняно з 12% у 2019 році.

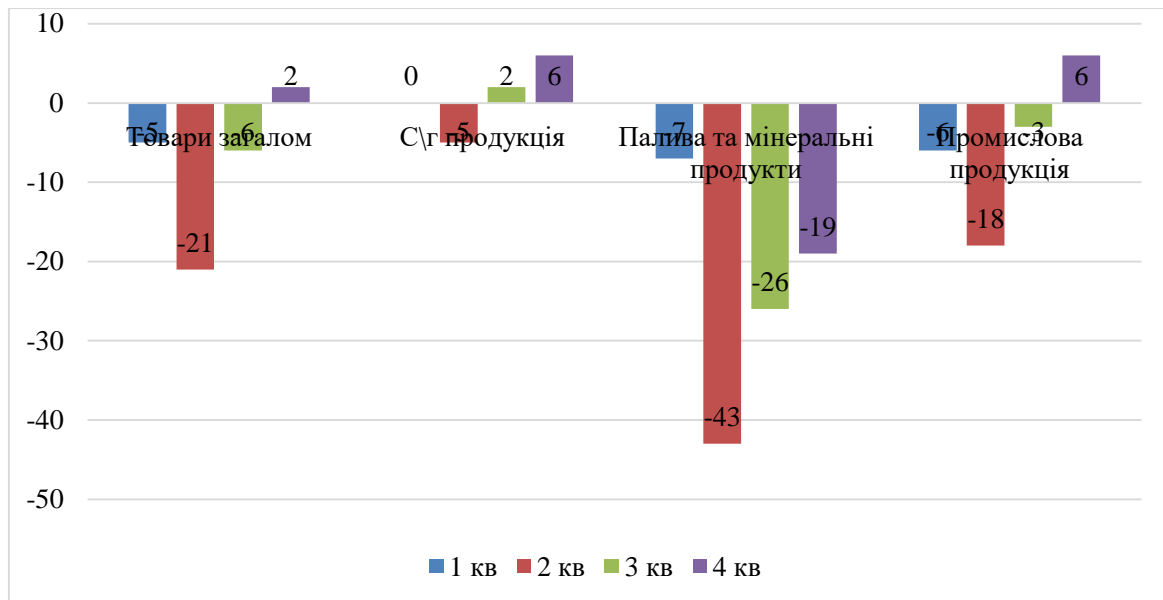

Рис. 2.8. Обсяги падіння світової торгівлі товарами за регіонами у 2020 р.

Коментуючи рис. слід зазначити, що найбільшим падіння торгівлі товарами у вартісному виразі спостерігалось у країнах Середнього Сходу – 22%, Африки – 16%, Південної та Центральної Америки – 12,2% відповідно.

Серед ста найбільших світових торговців Словенія та Камбоджа значно піднялися у світовому рейтингу торгівлі товарами у 2020 році, головним чином завдяки своїм виробничим секторам, які добре інтегровані у регіональні ланцюжки поставок. У країнах, де торгівля комерційними послугами здебільшого складається з туристичних послуг, у 2020 році відбулося значне зниження їхнього рейтингу, як приклади можна навести Макао, Китай та Ліванську Республіку.

Аналіз динаміки глобальної торгівлі товарами у 2020 р. вказує на те, що після падіння та скорочення протягом перших трьох кварталів, у 4 кварталі відбулось зростання її вартісних обсягів на 2 % (рис. 2.9). Насамперед на цей показник вплинуло як збільшення торгівлі промисловими товарами на 6 % у порівнянні до 4 кварталу попереднього року.

Рис. 2.9. Аналіз динаміки глобальної торгівлі товарами у 2020 р.

Це зростання може бути пов'язано як з відновленням заводських операцій у відповідності із заходами безпеки, необхідними для захисту працівників від коронавірусу. Також на 6 відсотків зросла торгівля у четвертому кварталі 2020 р. сільськогосподарською продукцією. На відміну від них, така вартість торгівлі паливноенергетичними товарами і мінеральними продуктами у четвертому кварталі була на 19 % меншою в порівнянні до аналогічного періоду 2019 р.

Значною мірою така динаміка й була обумовлена ціновим фактором, як наслідок торгівля промисловими товарами у 2020 р. скоротилася у значно менших обсягах, на ціни на які менш мінливі ніж сировинні, ніж торгівля паливом та мінеральними продуктами.

Що стосується вартісних обсягів торгівлі паливом та мінеральними продуктами, то вони різко знизились у II та III кварталі 2020 р. через падіння світових цін на нафту (зокрема якщо в січні 2020 р. барель марки Brent коштував 63,6 дол. США, то у квітні 2020 року його ціна впала на 63 % до 23,3 дол.). Водночас сталий попит на продукти харчування в тому числі і під час пандемії призвів до певного зростання цін на них. Індекс світових цін на продовольчі товари в першій половині 2020 року був на рівні аналогічного періоду 2019 р., а в другій половині 2020 р. продемонстрував суттєве зростання.

Експорт товарів із найменш розвинених країн у 2020 році знизився на 12%, тоді як експорт комерційних послуг скоротився на 35%. Експорт товарів особливо постраждав від тридцятивідсоткового падіння цін на паливо, оскільки на паливо та продукцію гірничодобувної промисловості припадає близько половини товарного експорту найменш розвинених країн. У сфері послуг дані країни, як і багато інших, постраждали від обмежень на поїздки, оскільки доходи від туризму є для цих країн найбільшим джерелом надходжень від експорту послуг.

Отже у підсумку світова торгівля товарами за 2020 рік скоротилась на 5,3%, хоча прогноз у жовтні 2020 р. передбачав скорочення на 9,2 %. Це зумовлено завдяки послабленням режимів обмежень торгівлі товарами у другій половині

року, а також впровадженням урядами країн світу потужних інструментів та заходів щодо подолання наслідків пандемії COVID-19.

Крім того стрімке скорочення у квітні 2020 р. цін на нафту разом із загальною ситуацією в економіці призвело до того, що торгівля мінеральними продуктами та паливом зменшилась більш суттєво, ніж торгівля іншими видами продукції. Найбільш суттєвий негативний вплив пандемія COVID-19 спричинила на світову торгівлю у сфері туристичних послуг, яка у 2020 році знизилась на 63 % і з високою ймовірністю можна прогнозувати, що вона не зможе відновитися й у 2021 році.

Згідно з прогнозами СОТ, за підсумками 2021 року світова торгівля товарами збільшилась на 8%, а у 2022 році – на 4%. Це означає, що загальний обсяг світової торгівлі товарами та послугами залишиться нижче свого допандемічного тренду.

Згідно зі звітом UNSTAD, темпи зростання торгівлі в першому кварталі 2022 року залишалися високими в усіх географічних регіонах, хоча дещо нижчими в регіонах Східної Азії та Тихоокеанського регіону. Зростання експорту загалом було сильнішим у регіонах-експортерах сировини, оскільки ціни на сировину зросли. Торгівля товарними товарами досягла близько 6,1 трлн доларів США, збільшившись приблизно на 25% порівняно з першим кварталом 2021 року та стрибком приблизно на 3,6% порівняно з четвертим кварталом 2021 року. Вартість експорту товарів із країн, що розвиваються, була приблизно на 25% вищою в першому кварталі 2022 року, ніж у першому кварталі 2021 року. Для порівняння, цей показник для розвинених країн становить близько 14%. Торгівля товарами між країнами, що розвиваються, також сильно зросла протягом першого кварталу 2022 року.

Звіт показує, що у більшості економічних секторів у першому кварталі 2022 року зафіксовано значне зростання вартості торгівлі порівняно з минулим роком. Високі ціни на паливо є причиною значного зростання вартості торгівлі в енергетичному секторі. Зростання торгівлі також було вище середнього для металів і хімікатів, торгівля у транспортному секторі та комунікаційному обладнанні залишилася нижче рівня 2021 та 2019 років.

2.3. Міжнародна торгівля послугами: стан та перспективи розвитку

Незважаючи на достатньо високу вивченість терміну «послуга» у міжнародних економічних відносинах, єдиного підходу до визначення сутності даної категорії не сформовано. Послуги визначають переважно як зміну у інституційній приналежності та результат трудової діяльності. На думку вчених – економістів ряд послуг пов'язані з впливом на людину безпосередньо, інші – опосередковано, за допомогою речей та функцій, до яких відносять товари тривалого користування, транспортні засоби, будівлі, інформаційні ресурси та ін. Попередньо послуга ототожнювалася з товаром, але ставлення до неї було другорядним.

Послуга - це діяльність виконавця з надання споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб.

Починаючи з 1980-х років, визначають чотири ключові характеристики, що відрізняють виробництво, споживання та оцінку послуг від промислових товарів, а саме: **невідчутність, нерозривність, неоднорідність й неможливість збереження**. Коментуючи ці складники, ми можемо констатувати, що туристичні послуги найчастіше невідчутні, оскільки вони не є фізичними об'єктами. Наслідок цього – те, що запропоновані цінності не визначаються постачальником туристичних послуг, оскільки основним аспектом оцінки виступатимуть повномасштабні потреби потенційних мандрівників. *По-перше*, значна частина послуг використовує фізичні об'єкти, котрі мають відчутний характер і розміщуються в середовищі агентських служб чи ресторанах на основі сервісного елемента.

По-друге, послуги є неоднорідними, вони істотно відрізняються між постачальниками через невідповідність у наданні послуги. Як наслідок, ця характеристика сервісу ускладнює надання постачальником послідовної системи набору складників продукту, що визначає якість обслуговування.

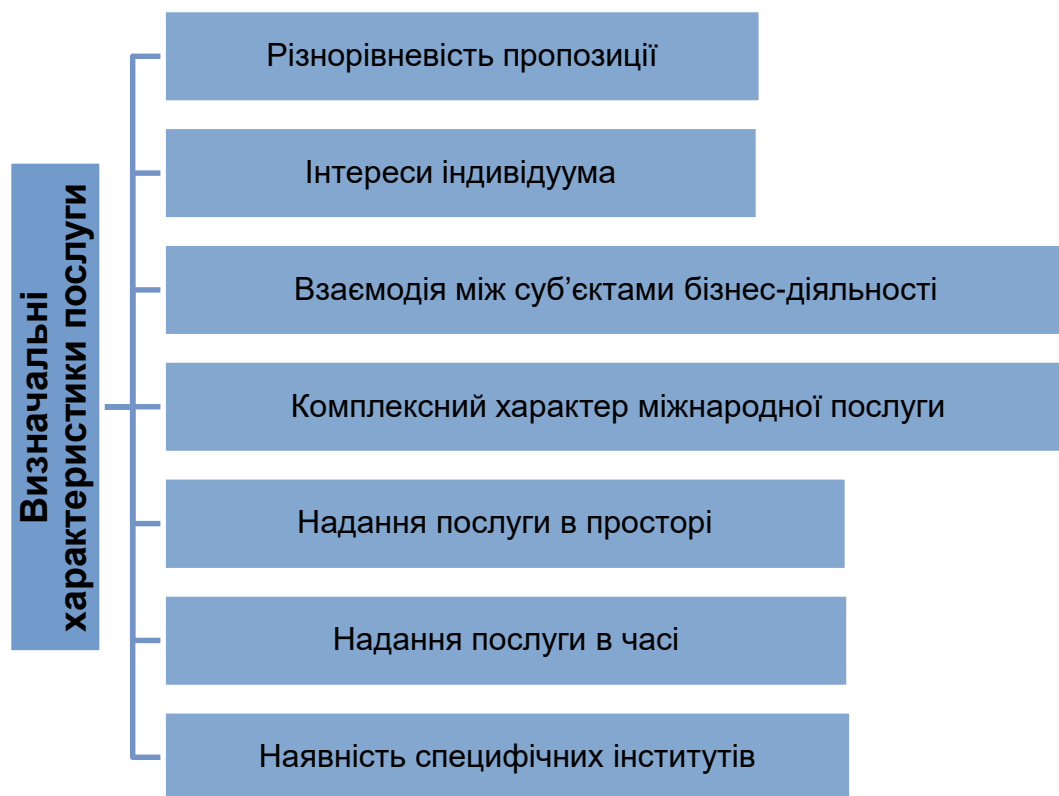
По-третє, послуги невіддільні від формування пропозиції, а це означає, що споживання й виготовлення послуги відбуваються одночасно. Окрім того, послуги не можуть бути збережені та використані пізніше, відтак продаж послуги відбувається в момент, коли їх виробництво стає пріоритетом у системі реалізації туристичного продукту. Тобто послуги мають унікальні особливості, що дають змогу відрізнити їх від товарів, зокрема туристи купують і споживають послугу в іншому місці від їх постійного проживання; споживання туристичної служби (відпустки в горах) займає більше часу, ніж споживання багатьох інших послуг; туристи часто не отримують ніякого матеріального доходу за свої інвестиції (крім сувенірів), а ризик у туризмі вищий ніж у сфері інших послуг, що призводить до більш інтенсивного використання страхових механізмів і пошуку інформації, щоб зменшити невпевненість, пов'язану з купівлею турпродукту.

Нині послуга сприймається як *«економічно значимий товар, який може забезпечити суттєві доходи; це товар, попит на який характеризується глобальною тенденцією сталого зростання, взаємозалежністю з розвитком цивілізації і зростанням соціального добробуту»*.

Торгівлю послугами називають «невидимою», що зумовлено невідчутністю та невидимістю більшості послуг. Виробництво послуг збігається у часі з їх експортом та здійснюється за безпосередньою участю продавця та покупця.

Деякі види послуг мають характеристики, що властиві певним товарам, зокрема: відчутність (як приклад роздрукована доповідь консультанта чи комп'ютерна програма на диску); видимість (кінофільм, театральна вистава); здатність до зберігання (записані послуги телефонного автовідповідача, лекція

лектора); відсутність необхідності прямої взаємодії покупця та продавця (автоматична видача грошей у банку за дебіторською карткою).

Рис. 2.10. Визначальні характеристики послуг

Виробництво послуги передбачає створення речі, проте результатом наданої послуги є її *споживча вартість*. У процесі її реалізації виникає економічний зв'язок між виробником та споживачем, між виробництвом та споживанням. Таким чином, послуга є суспільною споживчою вартістю і характеризує відносини у суспільстві щодо створення та надання певних благ. Відмінна риса послуги – це її двоякий характер. «З одного боку, послуга - це особливий вид діяльності, відмінний від матеріального виробництва, з іншого, - це нематеріальний результат цієї діяльності, що має певну соціальну та економічну корисність» .

Дискусійність поняття послуги ускладнює визначення сутності світового ринку послуг, що є складовою багаторівневої системи світового ринку. Глобальний ринок послуг функціонує як самостійна складова, яка має власний зміст, особливості та закономірності розвитку.

З урахуванням сформованих трактувань економічної категорії «*світовий ринок послуг*» узагальнено можна визначити, як сукупний набір взаємовідносин суб'єктів МЄВ та міжнародного співтовариства з приводу надання послуг.

Таблиця 2.2. Інституційна матриця ринку послуг в умовах глобалізації

Інституційна одиниця	Фактори впливу	
	макрорівень національної економіки	світовий ринок послуг
Суб'єкт національного ринку	Законодавство, ринок, ринкова інфраструктура, правила гри, попит і пропозиція	Стандартизація, уніфікація туристичних послуг, інтернаціоналізація, ціноутворення
Транснаціональні суб'єкти ринку	Прибуток, ресурси, низька конкуренція, інфраструктурне забезпечення	Глобальна транснаціоналізація, олігополізація, монополізація ринку, глобальна логістика та інформатизація

Як видно з матриці, *взаємодія інститутів формує систему взаємозв'язків* як між органами різного рівня влади, так і між суб'єктами ринку, котрі функціонують на ньому. Зокрема, усі національні суб'єкти ринку діють на національному рівні у визначеному державою законодавчому полі, враховуючи ринкову інфраструктуру та приймаючи правила гри. Транснаціональні корпорації обирають країну за перспективами залучення дешевих ресурсів, отримання більшого прибутку, низької конкуренції, можливості інвестувати та контролювати об'єкти інфраструктури, різноманітності законодавства щодо оподаткування. Вплив світового ринку послуг на національних виробників відбувається стандартизацією й уніфікацією послуги, застосуванням загальної методології до ціноутворення, наповненням продукту, можливості виходу на зовнішні ринки та практичної реалізації інтернаціоналізації господарської діяльності. Важливо зазначити, що визначальним елементом глобальної інституціоналізації бізнес-діяльності як процесу перетворення в стійкі інститути з приводу виробництва і реалізації на міжнародному рівні є наявність регуляторного механізму та його інституційного забезпечення.

Із позиції інституційного наповнення сутності, світовий ринок послуг в умовах глобалізації є сукупністю організаційно-економічних, регуляторних інфраструктурних і правових відносин із приводу виробництва, організації, розподілу, купівлі-продажу та споживання продукту в міжнародних економічних відносинах. На кожному з етапів виробництва та реалізації продукту наявне інституційне забезпечення ринку послуг, яке дає можливість визначити ключові тренди глобальної інституціоналізації бізнес-діяльності у сфері послуг.

Слід зазначити, що світовий ринок послуг виділився із раніше сформованого єдиного світового ринку фізичних товарів.

Ряд авторів зазначають, що «світовий ринок послуг функціонує відповідно до основних законів розвитку ринкового господарства серед яких закон вартості, закон зростання продуктивності праці, закон попиту та пропозиції, закон накопичення, закон пропорційного розвитку. Відповідно основними закономірностями розвитку глобального ринку послуг є поступове залучення нових країн до світового ринку послуг, переплетення їх економічних інтересів та динамізм розвитку національних ринків послуг. Світовий ринок послуг характеризується рядом особливостей, дослідження яких дозволяє провести детальніший аналіз сутності глобального ринку, а також його окремих елементів.

Глобальна інституціоналізація бізнес-діяльності сформована саме на поєднанні й системній взаємодії універсальних і специфічних інститутів світового ринку послуг, що визначають основні пропорції глобального ринку, головні тренди його суб'єктної, продуктово-видової, територіально-географічної та регуляторної диверсифікації (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Взаємодія універсальних і специфічних інститутів світового ринку послуг

Важливе місце в поданій системі орієнтирів щодо формування глобальної бізнес-інституціоналізації світового ринку послуг займає транснаціональна корпорація. Фактично вона слугує тим інтегративним елементом, що акумулює як універсальні, так і специфічні інститути міжнародного ринку та є первинною

ланкою глобальної бізнес-діяльності. На нашу думку, незважаючи на наповнення організаційної форми (готельні ланцюги, стратегічні альянси, агломерації, глобальні мережеві ланцюги), транснаціональні корпорації виступають основною регуляторною інституцією й наповнюють міжнародне середовище конвергентними механізмами інституційного забезпечення глобалізації діяльності.

Формування сутнісних ознак туристичної послуги відбувається на основі системної взаємодії універсальних і специфічних інститутів ринку, щодо формування вартості продукту, підходів до формування кон'юнктури ринку, врахування специфіки надання послуги у просторі й часі, результатом якої є глобальна інституціоналізація бізнес-діяльності, а ключовими трендами її розвитку стає універсалізація підходів до ціноутворення, стандартизація та уніфікація продукування послуг, зростання рівня монополізації ринку за рахунок утворення глобальних мережевих ланцюгів.

Класифікація послуг становить досить серйозну проблему, що розв'язується в різний спосіб. Наприклад, у країнах ОЕСР і публікаціях *ЮНКТАД послуги поділені на п'ять категорій*:

- 1) фінансові;
- 2) інформаційні (комунікаційні);
- 3) професійні (виробничі);
- 4) туристичні;
- 5) соціальні.

На практиці сьогодні широко використовується *класифікація послуг, запропонована МВФ*:

- 1) морські перевезення;
- 2) інші види транспорту;
- 3) подорожі;
- 4) інші приватні послуги;
- 5) інші офіційні послуги.

Сучасна особливість міжнародної торгівлі послугами полягає в тому, що: послуги мають неуречевлену форму, їх придбання пов'язане з великим ризиком, оскільки визначити їхню якість досить складно; послуги, як правило, виробляються та споживаються одночасно; відсутність чи наявність факту перетину послугою кордону не може бути критерієм експорту послуги.

Ринок послуг — це розгалужена система вузькоспеціалізованих ринків, зокрема ринку транспортних послуг, комунікацій, комунального обслуговування, громадського харчування, туристично-рекреаційних послуг.

Різноманітність послуг, що реалізуються на світовому ринку, дозволяє виділити вузькі спеціалізовані ринки послуг (рис. 2.12).

Рис. 2.12. Структура світового ринку послуг

Загалом, світовий ринок послуг є складовою глобального ринку, який виділився з попередньо єдиного ринку товарів та послуг. З урахуванням сформованих трактувань економічної категорії «світовий ринок послуг», є сукупністю взаємовідносин суб'єктів міжнародних економічних відносин з приводу виробництва, надання та споживання послуг. Світовий ринок послуг відображає взаємодію попиту та пропозиції і визначається такими особливостями, як системність розвитку, висока швидкість обороту капіталу, висока чутливість до кон'юнктури ринку, високий ступінь диференціації продукту за споживчими характеристиками, виражена сегментованість попиту на послуги, суттєвість бар'єрів входу на ринок. Галузева структура світового ринку послуг включає глобальні ринки фінансових, туристичних, комерційних, транспортних, інформаційних, освітніх та інших послуг.

Зростання світової торгівлі послугами протягом останніх десятиліть обумовлене такими факторами:

- впливом науково-технічного процесу на масштаби і різноманіття послуг;
- зростанням відкритості національних економік, а, отже, і національних ринків;
- зусиллями країн, спрямованими на лібералізацію світової торгівлі послугами, а також на створення конкурентного середовища в більшості секторів послуг;
- зміною структури споживання населення (а саме зростання попиту на послуги), особливо в розвинених і нових індустріальних країнах, що пов'язано зі зростанням рівня життя населення;
- переходом розвинених країн до етапу формування «нового інформаційного суспільства», в основі якого лежить зростання споживання різних послуг, включаючи, насамперед, інформаційні послуги;

- невіддільністю багатьох товарів і послуг одна від одної, тому зростання світової торгівлі товарами призводить до аналогічного зростання послуг;
- зростаючою взаємопов'язаністю світової торгівлі різними видами послуг, багато з яких реалізуються в комплексі;
- розвитком Інтернет мережі як ключовий фактор вдосконалення електронної торгівлі, а також надання фінансових послуг за допомогою телекомунікацій.

У структурі світової торгівлі послугами лідирують послуги, що належать до категорії «інші приватні послуги». Експорт їх становив у 1985 р. 126 млрд. дол., у 1990 р. — 255 млрд., у 1992 — 305 млрд. дол. (40 % усієї торгівлі послугами в країнах ОЕСР). У 1997 р. частка цієї категорії послуг у світовій торгівлі дорівнювала 55 %. У загальному обсязі торгівлі країн, що розвиваються, приватні послуги є найбільшими у відсотковому плані. Ці країни імпортують високопрофесійні послуги (консультативні та управлінські), а експортують — некваліфіковану працю. Імпорт «приватних послуг» на 25 % перевищує експорт цих послуг країнами, що розвиваються. Єдиний розділ, за яким ця група країн має позитивне сальдо, — туризм.

Велику вагу у структурі ринку послуг мають туристичні й транспортні послуги, на які припадає приблизно 25 % світової торгівлі послугами. Японії належить найбільший у світі торговельний флот, далі йдуть такі країни, як Велика Британія, Ліберія, Німеччина та Норвегія. Щодо Норвегії, то судноплавство становить 50 % експорту послуг цієї країни. Безперечними лідерами у сфері сухопутного транспортування, перевезень і туризму є США, Велика Британія та Франція. За рахунок туризму формуються 50 % прибутків від експортних операцій Канади, Італії та Швейцарії.

Країни Центральної та Східної Європи і СНД мають великий потенціал для розбудови потужного сектора послуг, передусім у галузях сухопутного транспорту, судноплавства, рекреаційних послуг, туристичного та готельного бізнесу. Але через брак коштів на переобладнання матеріально-технічної бази та створення нових основних фондів у цих сферах, не кажучи вже про тиск та обмеження щодо послуг, пропонованих згаданими країнами, експортна виручка від сектора послуг зовсім незначна, якщо зважити на потенціал цих країн.

Міжнародна торгівля послугами стає важливішою частиною глобальної комерції. Прогрес інформаційних і телекомунікаційних технологій розширив сферу послуг, якими можна торгувати через кордон. Зараз багато країн залучають іноземні інвестиції на конкурентоспроможні ринки ключових інфраструктурних послуг, зокрема енергетика, телекомунікації та транспорт. Все більше людей виїжджають за кордон для споживання туризму, освіти та медичних послуг, а також для надання послуг щодо розробки програмного забезпечення. Послуги є найзростаючими компонентами світової економіки, а торгівля та прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в послуги збільшуються швидше, ніж у товари за останні півтора десятиліття.

Міжнародна торгівля послугами має вагоме значення для будь-якої країни світу, а окремі держави отримують левову частку доходів завдяки експорту до інших країн. За результатами аналізу щорічних трейд-репортів Світової організації

торгівлі можна виокремити тенденцію постійного збільшення міжнародних торговельних потоків за останнє десятиліття. Так, за статистичними даними щодо торгівлі послугами СОТ, вартість світового експорту послуг зросла з 3,63 трлн дол. США у 2009 р. до 6,14 трлн дол. США у 2019 р., середній показник становив 5,52 % на рік.

Таблиця 2.3. Темпи зростання експорту послуг до попереднього року, %

Тип економіки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Економіки, що розвиваються	21,35	13,14	6,89	5,71	8,00	-2,51	0,13	8,82	11,39	2,48
Перехідні економіки	10,61	18,15	8,45	9,42	-7,58	-16,11	0,09	13,57	11,55	1,53
Розвинені економіки	5,21	12,18	1,14	6,70	7,41	-5,10	2,46	8,30	8,06	1,73

Сучасні тенденції характеризуються зростанням обсягів торгівлі, зокрема вартість світової торгівлі зросла протягом першого кварталу 2022 року, хоча її зростання продовжувало сповільнюватися. Загалом обсяги світової торгівля досягли рекордного рівня в 7,7 трильйона доларів США в першому кварталі 2022 року, збільшившись приблизно на 1 трильйон доларів США порівняно з першим кварталом 2021 року та близько 250 мільйонів доларів США порівняно з 4 кварталом 2021 року. Торгівля товарами також зросла протягом першого кварталу 2022 року. Торгівля товарами досягла близько 6,1 дол. США трлн (збільшення приблизно на 25 відсотків порівняно з 1 кварталом 2021 року та збільшення приблизно на 3,6 відсотка порівняно з 4 кварталом 2021 року). Торгівля послугами склала близько 1,6 трильйона доларів США (зростання приблизно на 22 відсотки порівняно з першим кварталом 2021 року та зростання на близько 1,7 відсотка порівняно з 4 кварталом 2021 року). Очікується, що зростання торгівлі залишиться позитивним, але продовжить сповільнюватися протягом другого кварталу 2022 року.

За даними UNCTAD у 2022 році торгівля послугами зросла приблизно до 1,6 трильйона доларів США, збільшившись приблизно на 22% порівняно з першим кварталом 2021 року та приблизно на 1,7% порівняно з четвертим кварталом 2021 року.

2.4. Міжнародне регулювання функціонування світових ринків товарів та послуг

Узагальнену систему регулювання світових ринків товарів та послуг можна відобразити за допомогою рис. 2.13.

Міжнародне регулювання торгівлі товарами та послугами на глобальному рівні відбувається на рівні двосторонніх угод (наприклад, про транспортне

сполучення, перевезення та комунікації), багатосторонніх угод у межах об'єднань країн (ЄС) або на рівні міжнародних організацій, передусім ГАТТ/СОТ.

Глобальний

- Рішення світових організацій

Наднаціональний

- Інституційний інструментарій

Міждержавний

- Режими міжнародної торгівлі (преференційний, найбільшого сприяння та ін.)

Національний

- Зовнішньоекономічна політика
- Зовнішньоторгівельна політика

Корпоративні

- Обмежувальна підприємницька практика

Рис. 2.13. Рівні та інструменти регулювання міжнародної торгівлі на світовому ринку товарів та послуг

Основною тенденцією розвитку світової торгівлі є її лібералізація, яка полягає у значному зниженні рівня митних тарифів, скасуванні багатьох обмежень і квот. Однак існує ціла низка проблем, серед яких наростання протекціоністських тенденцій на рівні економічних угруповань, торговельно-економічних блоків країн.

До формування таких блоків приводять об'єктивні політико-економічні процеси. Активізація таких процесів, з одного боку, сприяє розвитку міжнародної торгівлі в рамках зон, блоків.

Основною глобальною структурою у сфері регулювання міжнародних ринків товарів та послуг є Світова організація торгівлі.

Світова організація торгівлі (СОТ) (англ. World Trade Organization, WTO) – міжнародна організація, яка почала діяти 1 січня 1995 року задля лібералізації міжнародної торгівлі та регулювання торгово-політичних відносин країн-членів.

За останні роки значно розширилася сфера діяльності СОТ, яка на сьогодні далеко виходить за рамки власне торговельних стосунків. СОТ є потужною і впливовою міжнародною структурою, здатною виконувати функції міжнародного економічного регулювання. Членство у СОТ стало на сьогодні практично обов'язковою умовою для будь-якої країни, що прагне інтегруватися в світове господарство.

Процеси створення, становлення й розширення СОТ не були простими та однозначними. Хоча за останні 30 років масив загальних правил СОТ надзвичайно зріс, СОТ усе ще базується на принципі двосторонніх переговорів між членами з метою взаємного відкриття їхніх ринків. Члени СОТ, формулюючи вимоги до

країн-претендентів стосовно доступу до їхніх ринків, відстоюють інтереси власних підприємств, захищаючи таким чином власне виробництво та робочі місця, тому переговорний процес є непростим і, як правило, тривалим.

1945 року коли США запропонували створити Міжнародну торговельну організацію (МТО). Створенням МТО займалася Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП), а розробка Статуту (Хартії) МТО здійснювалася на Лондонській (1946), Женевській (1947) та Гаванській конференціях (1947 р. – 1948 р.) Результат роботи був продуктивний. Наприклад, було прийнято 45 тис. тарифних знижок (еквівалентно 10 млрд дол. США), які у майбутньому стали принциповими ознаками лібералізованого ринку, базою для міжнародної торгівлі.

1947 року ці знижки були затверджені у правилах міжнародної торгівлі та закріплені у Розділі IV статуту МТО, який отримав назву «Генеральна угода з тарифів і торгівлі» (від англ.: «General Agreement on Tariffs and Trade»), а статут МТО – «Гаванська хартія».

У ході роботи над Статутом СОТ представники 23 країн почали шукати можливості зменшення протекціонізму в міжнародній торгівлі. Результатом такої роботи було прийняття 45 тисяч тарифних знижок, а також затвердження правил міжнародної торгівлі, що стали називатися Генеральною угодою з тарифів і торгівлі (англ.: «General Agreement on Trade and Tariffs» – ГАТТ). ГАТТ набрала чинності з 1 січня 1948 року. Умовами ГАТТ спочатку не передбачалося створення міжнародної організації. Норми ГАТТ діяли як звичайний міжнародний договір. Зміни й доповнення норм могли здійснюватися винятково в рамках міжнародних конференцій, що іменувалися раундами. Завдяки запровадженню зазначеною угодою механізму обмеження тарифів, процес лібералізації торгівлі просувався повільно, проте, впевнено.

Усього з 1946 по 1994 було проведено *вісім раундів багатосторонніх* торговельних переговорів у рамках ГАТТ:

1947 (Женева, Швейцарія)

1949 (Аннесі, Франція)

1951 (Турки, Велика Британія)

1956 (Женева, Швейцарія)

1960–1961 (Женева, Швейцарія), «Діллон-раунд»

1964–1967 (Женева, Швейцарія), «Кеннеді-раунд»

1973–1979 (Женева, Швейцарія), «Токіо-раунд»

1986–1993 (Женева, Швейцарія), «Уругвайський раунд»

Результатом кожного з раундів було прийняття нових угод, що регулюють різні аспекти міжнародної торгівлі, зокрема, зменшують митні ставки.

Серйозним недоліком системи ГАТТ була відсутність інституційної основи, тобто міжнародної організації як такої. Угоди ГАТТ не носили обов'язкового характеру для країн-учасників ГАТТ. У подальшому кодекси, присвячені регулюванню субсидій і компенсаційних заходів, технічних бар'єрів у торгівлі, ліцензуванню імпорту, митної оцінки й антидемпінгових заходів, стали складовою частиною Угоди про утворення Світової організації торгівлі. Вони стали обов'язковими для всіх її членів.

У квітні 1994 року більшість учасників переговорного процесу (123 учасників з 125), у Марракеші (Марокко) підписали Заключний акт Уругвайського раунду торговельних переговорів і Марракеську декларацію, якою засновувалася Світова організація торгівлі. Переговори в рамках ГАТТ 1947 року були завершені. На сьогоднішній день, ГАТТ 1994 року як угода про торгівлю товарами є однією з основних угод в рамках СОТ. Її доповнюють «Генеральна угода з торгівлі послугами» (англ. «General Agreement on Trade in Services» – «GATS») та Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (англ. «Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights» – «TRIPS»).

До групи глобально-універсальних організацій належать такі, які географічно і за характером діяльності в сфері торгівлі тяжіють до глобальних (всесвітніх) і універсальних (загальної компетенції) організацій. У міжнародній торгівлі до глобально-універсальних належать: три органи ООН – Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), Міжнародний торговельний центр; міжурядові організації – Всесвітня митна організація (ВМО), Бюро міжнародних виставок (БМВ); неурядові організації – Міжнародна торговельна палата (МТП), Спілка міжнародних ярмарків (СМЯ).

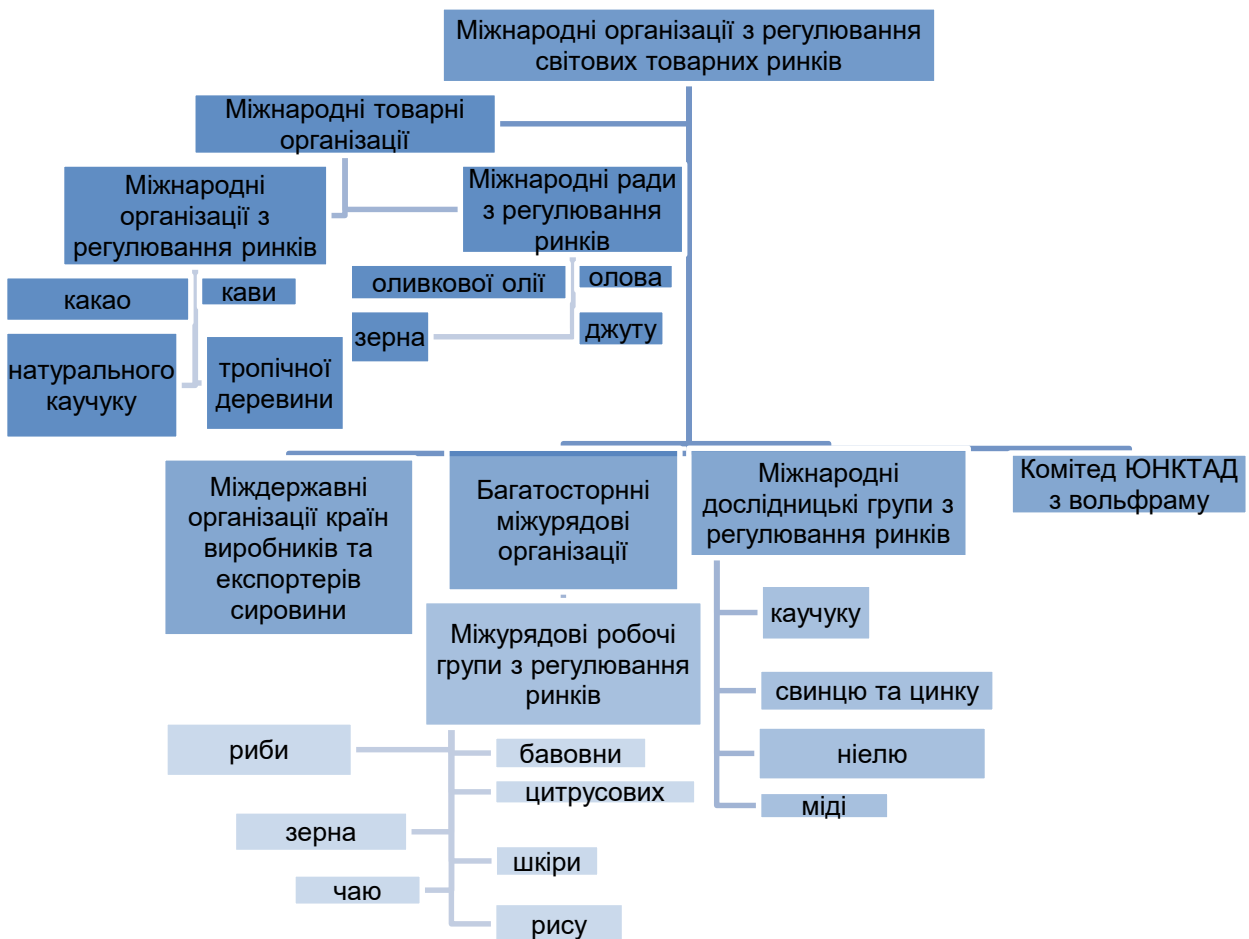
Крім комплексних торговельних організацій, що працюють під егідою ООН, існують спеціальні, котрі регулюють окремі товарні ринки.

На наднаціональному рівні регулювання міжнародної торгівлі здійснюється за допомогою спільних заходів країн – учасниць інтеграційних угод. Такі заходи мають дуалістичний характер: з одного боку, вони сприяють лібералізації торгівлі серед країн-учасниць, а з іншого – створюють протекціоністські бар'єри для доступу товарів і послуг інших країн на ринки країн – учасниць об'єднання. За економічною сутністю інструменти наднаціонального регулювання ідентичні заходам національної зовнішньоторговельної політики, але їх особливістю є колективний, узгоджений характер і спільні дії, спрямовані на досягнення спільних економічних, соціальних і політичних інтересів країн-учасниць.

Міждержавний, або міжнаціональний рівень регулювання, означає, що торговельно-економічні відносини між країнами, які не є членами інтеграційного угруповання, можуть будуватися як на засадах лібералізації торгівлі, так і на протекціонізмі. У разі лібералізації торговельних відносин встановлюється преференційний режим, і країни на двосторонній основі або в односторонньому порядку надають одна одній торговельні преференції. Проявом протекціонізму на міжнародному рівні є дискримінаційні торговельні режими, що реалізуються за допомогою реторсій і репресалій.

На рівні держави можливе застосування певних інструментів та механізмів, які суттєво обмежать вхідний та вихідний потік товарів і послуг.

Рис. 2.14. Схема міжнародних організацій з регулювання світових товарних ринків

Кількість таких інструментів є достатньо великою, що зумовлює існування різних підходів до їх класифікації.

1) за характером та цілями застосування заходів регулювання:

- інструменти, які передбачають застосування заходів регулювання при перетині товаром митного кордону (прикордонні заходи);
- інструменти, які передбачають застосування заходів, які стосуються внутрішнього ринку в цілому, але не зачіпають умов доступу іноземних товарів на внутрішній ринок;
- інструменти, які використовуються для покращення умов доступу вітчизняних товарів на іноземні ринки. Зокрема це заходи у відповідь. Вони не мають на меті обмеження доступу на ринок, але є засобом тиску на партнерів, щоб ті скасували свої обмеження. Ці обмеження можуть набувати найрізноманітніших форм;

2) за характером інструментів, що використовуються:

- тарифні – мита та інші митно-тарифні заходи;
- нетарифні – решта інструментів регулювання;

3) за характером впливу на умови конкуренції:

- інструменти, які обмежують іноземну конкуренцію на внутрішньому ринку;
- інструменти забезпечення добросовісної конкуренції;
- інструменти, які забезпечують підвищення конкурентоспроможності власних (національних) товарів на закордонних ринках;
- інструменти, спрямовані на усунення обмеження конкуренції на закордонних ринках та полегшення доступу національних товарів на ці ринки;

4) залежно від особливостей застосування заходів регулювання:

- односторонні (автономні) заходи – застосовуються урядами країн в односторонньому порядку без погодження або консультації з торговими партнерами. Такі заходи вживаються здебільшого під час загострення політичних відносин;
- двосторонні заходи – застосовуються у рамках двосторонніх угод. Такі заходи попередньо узгоджуються країнами — торговими партнерами. Кожна з країн попереджає свого торгового партнера про вживання будь-яких заходів, які, як правило, не вносять суттєвих змін у торговельні відносини, а лише сприяють їм;
- багатосторонні заходи – застосовуються у рамках багатосторонніх угод (наприклад, ГАТТ/ВТО).

Ця класифікація відображена у різних правових документах національного і Міжнародного права. Вперше вона була запропонована Секретаріатом ГАТТ наприкінці 60-х років. До першої групи тарифних інструментів належать виключно мита, зафіксовані у вигляді митного тарифу (експортного та імпорного), як найбільш поширений традиційний засіб зовнішньоторговельної політики. До другої групи – нетарифних – решта інструментів.

Багато міжнародних документів, зокрема ГАТТ/ВТО, закріплюють **пріоритетність використання тарифу**, як засобу зовнішньоторговельного регулювання, доцільність перенесення акцентів саме на використання мит у регулюванні зовнішньоторгового обороту. У рамках ГАТТ/ВТО триває процес тарифікації нетарифних бар'єрів, тобто перерахування впливу нетарифного бар'єра у значення мита, за принципом рівності впливу на торгівлю певним товаром. **Нетарифне регулювання** включає багато інструментів сучасної економічної та торговельної політики держав, декотрі з яких безпосередньо не зв'язані із зовнішньополітичним регулюванням, але суттєво впливають на міжнародний товарообіг. У світовій практиці налічується понад 100 позицій, за якими класифікуються нетарифні обмеження. В рамках ГАТТ/ВТО створена спеціальна база нетарифних обмежень, яка, постійно поповнюючись, зберігає єдину термінологію, використовувану торговельними правилами більшості держав .

Нетарифні інструменти обмежують, ускладнюють або затримують доступ іноземних товарів у країну. В результаті скорочується вибір товарів, руйнується ринковий механізм, знижується роль споживачів у функціонуванні ринку. Разом з тим, розширюються можливості впливу на внутрішній ринок більш вузьких груп підприємців, передусім – монополій. Під їх впливом уряди, встановлюючи те чи

інше обмеження, фактично нав'язують споживачам товарну структуру ринку і насильницьким шляхом зумовлюють їх вибір на користь національної продукції.

Головними інструментами торговельної політики і державного регулювання внутрішнього ринку товарів при його взаємодії зі світовим ринком є **мита та інші митно-тарифні заходи**.

Митний тариф – це систематизований відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності перелік ставок мит, якими обкладаються товари під час перетину митного кордону держави.

Під **митним кордоном** розуміється кордон митної території, на якій держава має виключну юрисдикцію відносно митної справи. Митна територія країни може не збігатися з географічною територією в таких випадках:

при утворенні митного союзу двох або кількох держав (наприклад, Бельгія та Люксембург);

за наявності у країні вільних (спеціальних) економічних зон;

при вирівнюванні за згодою межуючих держав митних кордонів (коли географічні кордони не сприяють або роблять взагалі неможливим встановлення митного контролю на прикордонній території).

Кордони митної території встановлюються урядом кожної держави.

Мито – це обов'язковий грошовий внесок, який збирається державою при перетині товаром її митного кордону.

Адвалорні (ad valorem), або вартісні, мита нараховуються у процентах до митної вартості товару.

Імпортні мита накладаються на імпортовані товари під час їх завезення у країну. Мета — захист національних виробників від іноземної конкуренції.

Експортні мита накладаються на експортні товари під час їх вивезення за межі митної території держави. Застосовуються у разі значних відмінностей у рівні внутрішніх регульованих цін і вільних цін світового ринку на окремі товари, їхня мета – скоротити експорт і поповнити бюджет.

Транзитні мита накладаються на товари, що перевозяться транзитом через територію країни, і є засобом торговельної війни.

Сезонні мита – діють у визначену пору року або у різні пори року, мають різну величину.

Антидемпінгові мита застосовуються, якщо на територію країни товари ввозяться за демпінговою ціною, тобто за ціною більш низькою, ніж їх нормальна ціна в країні-експортері, якщо такий Імпорт завдає шкоди місцевим виробникам аналогічних товарів або перешкоджає організації та розширенню національного виробництва таких товарів. Ці мита збираються у додаток до звичайних щит. Антидемпінгові мита застосовуються лише тоді, коли в результаті антидемпінгового розслідування встановлені факт демпінгу, завдання матеріального збитку (загрози завдання матеріального збитку) і наявність причинно-наслідкового зв'язку між ними.

Компенсаційні мита накладаються на імпорт тих товарів, під час виробництва яких прямо чи непрямо використовувалися субсидії, якщо їх імпорт завдає шкоди національним товаровиробникам аналогічних товарів. Дія цих мит обмежена у часі і вводяться вони після проведення особливих квазісудових процедур. Вони збираються у додаток до звичайних мит.

Автономні мита встановлюються на основі односторонніх рішень державної влади країни поза залежністю від існуючих договорів і угод та інших міжнародних зобов'язань.

Рішення про введення митного тарифу приймається у вигляді закону парламентом (в Україні – Верховною Радою), а конкретні ставки мит встановлюються відповідним відомством (зазвичай Міністерством торгівлі, фінансів або економіки) та схвалюється урядом.

Ступінь впливу нетарифних інструментів на міжнародну торгівлю важко кількісно оцінити, тому що їх вплив не має яскраво вираженого характеру. На відміну від тарифного регулювання, яке встановлюється у законодавчому порядку, нетарифні обмеження можуть запроваджуватися за рішенням органів виконавчої та місцевої влади. Згідно з даними ЮНКТАД, у загальному обсязі нетарифних заходів кількісні обмеження становлять до 20 %, стільки ж податкові заходи (внутрішні та прикордонні), дещо менше – технічні норми та правила. Лідерами у використанні нетарифних обмежень у міжнародній торгівлі є США, Японія та ЄС. У наш час нетарифне регулювання застосовується лише з такими цілями (рис. 2.15).

Рис. 2.15. Цілі нетарифного регулювання

Основним механізмом скорочення використання нетарифних інструментів та жорстокої регламентації правил і процедур їх використання в інтересах розвитку міжнародної торгівлі є багатосторонні міжнародні форуми та організації, серед яких – ВТО, ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку), Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво, ЮНКТАД та Європейська економічна комісія ООН.

Різні міжнародні організації, а також національні установи вкладають неоднаковий зміст у сукупне поняття нетарифного регулювання. Класифікація, розроблена в рамках ГАТТ/ВТО, розподіляє всі інструменти, що існують в наш час, у 5 груп:

- заходи втручання держави в економіку;
- особливості митних та адміністративних процедур;
- стандарти та інші спеціальні вимоги до товарів;
- специфічні торгові бар'єри;
- імпорتنі податки та збори.

Ця класифікація має бути доповнена ще однією значною групою нетарифних інструментів: заходи валютно-фінансової політики. Існує п'ять груп нетарифних інструментів: кількісні, приховані, фінансові, валютно-кредитні та правові кількісні обмеження.

На корпоративному рівні, переважно в транснаціональних корпораціях, регулювання міжнародної торгівлі через запровадження сукупності дій, заходів, прийомів, що формують ринкову поведінку підприємств чи їх об'єднань з метою досягнення й утримання провідної позиції на ринку шляхом обмеження або послаблення конкурентної боротьби, тобто має місце обмежувальна ділова практика.

ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Що таке світовий ринок і які його структурні елементи?
2. Які характеристики сучасного світового ринку?
3. Які функціональні особливості світового ринку товарів та послуг?
4. За яким критерієм показниками здійснюється аналіз міжнародної торгівлі?
5. Охарактеризуйте основні фактори МПП.
6. Які види кооперації та спеціалізації Ви знаєте?
7. Якими є передумови інтернаціоналізації світового ринку товарів та послуг?
8. Яка структура сучасного світового ринку товарів?
9. Визначте, які тенденції домінують на світовому товарному ринку.
10. Розкрийте зміст та основні характеристики світового ринку послуг.
11. Які особливості сучасного ринку послуг Ви можете назвати?
12. У чому полягає значення ринку послуг на сучасному етапі?
13. Чим зумовлене зростання світової торгівлі послугами протягом останніх десятиліть?
14. Які способи надання послуг у системі МЕВ є найбільш вагомими?
15. Розкрийте сутність основних рівнів регулювання світового ринку товарів та послуг.
16. Охарактеризуйте структуру системи міжнародних організацій з регулювання світової торгівлі товарами та послугами.
17. Розкрийте значення та етапи еволюції СОТ.
18. Охарактеризуйте структуру міжнародних організацій з регулювання світових товарних ринків.
19. Дайте визначення митного тарифу та мита.
20. Охарактеризуйте сутність та особливості тарифних методів державного регулювання зовнішньоторговельних відносин.
21. Чому митна територія країни може не збігатися з географічною територією?
22. Охарактеризуйте нетарифне регулювання міжнародної торгівлі.

Задачі

1. Дайте оцінку впливу міжнародних операцій країни на її внутрішню економіку за такими даними її платіжного балансу (в умовних одиницях).

Стаття	Значення
Товарний експорт	+40
Товарний імпорт	-30
Експорт послуг	+15
Імпорт послуг	-10
Чисті доходи від інвестицій	-5
Чисті грошові перекази	+10
Імпорт капіталу	+10
Експорт капіталу	-40

2. Застосувавши формули основних показників міжнародної торгівлі, знайти відсутні дані:

Показники	2017	2018	2019	2020	2021
1. Експорт	98,38	99,95	100,64		108,87
2. Імпорт			60,08	62,11	
3. Торговий оборот	168,32			151,28	
4. Торгове сальдо		4,15			0,27
5. ВВП		401,85			429,11
6. Експортна квота	0,36		0,27		
7. Імпортна квота				0,15	
8. Темп росту експорту					
9. Темп приросту експорту					

Приклад розв'язку задач

Розрахуйте коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортну продукцію; бюджетну ефективність експорту; оборотність коштів, вкладених в експорт за таких даних

Показники	Умовні позначення	Базисний рік	Звітний рік
Валютний виторг за реалізовану експортну продукцію, млрд.грн	BE	28,6	31,4
Внутрішня вартість експортної продукції, млрд.грн	CE	26,4	29,9
Середні залишки оборотних коштів для виробництва експортної продукції, млрд.грн	ЗСЕ	2,4	2,7

Методичні рекомендації до вирішення задач

Бюджетна ефективність – це співвідношення між валютним виторгом за експортну продукцію (BE) і вартістю продукції у внутрішніх цінах (CE): $EB = BE / CE$.

Економічна ефективність – це відношення вартості експортної продукції у внутрішніх цінах до витрат на її виробництво: $EE = CE / ZE$.

Коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортну продукцію - це відношення валютного виторгу за реалізовану експортну продукцію до величини середніх залишків оборотних коштів для виробництва експортної продукції: $ДО(базис,звіт) = BE / ЗСЕ$.

Оборотність коштів, вкладених в експорт – це відношення значення внутрішньої вартості експортної продукції до величини середніх залишків оборотних коштів для виробництва експортної продукції: $n = CE / ЗСЕ$

Розв'язок

1) Коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортну продукцію: $ДО(базис,звіт)=BE/ЗСЕ$, $Iвід = Kзвіт/Kбаз Kбаз = 28,6/2,4 = 11,9$ грн. на 1 грн.; $Kзвіт= 31,4/2,7 = 11,6$ грн. на 1 грн , $IR= 11,6/11,9=0,977$ чи 97,7,

тобто віддача коштів, вкладених в експортну продукцію країни скоротилася на 2.3%.

2) Бюджетна ефективність експорту: $EB= VE/CE$; $EB0=28,6/26,4=1,083$, $EB1= 31,4/29,9=1,050$ грн. на 1 грн. $Ie= EB1/ EB0 = 1,050/1,083=0,9697$ чи 97%, тобто знизилася на 3%.

3) Число оборотів коштів, вкладених в експорт: $n = CE/ЗСЕ$, $n0 = = 26,4/2,4 = 11,0$ про., $n1 = 29,9/2,7 = 11,07$ про. $In= n1/ n0 = 11,7/11 = 1,0067$ чи 100,7%, тобто оборотність коштів, вкладених в експортну продукцію, підвищилася на 0,7%.

Відповідь:

- 1) коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортну продукцію - 0,977 ;
- 2) бюджетну ефективність експорту – 0,9697;
- 3) оборотність коштів, вкладених в експорт - 1.

Тестові завдання

1. За ступенем монополізації та характером торговельних угод на світовому ринку виділені такі типи його структури:

- а) монополістичний, олігополістичний та атомістичний;
- б) закритий, відкритий та пільговий;
- в) малих і великих фірм, аутсайдерів, монопольних об'єднань;
- г) регульований та нерегульований;
- д) всі відповіді правильні.

2. Світовий ринок це:

- а) сукупність національних ринків, поєднаних між собою всесвітніми господарськими зв'язками на підставі міжнародного поділу праці, спеціалізації, кооперування, інтеграції виробництва і збуту товарів і послуг;
- б) система обміну товарами й послугами на міждержавному рівні;
- в) сукупність структур в регіональному (або географічному), товарногалузевому та соціально-економічному аспектах;

г) це область товарно-грошових відносин між державами, які засновані на міжнародному поділі праці

д) всі відповіді правильні.

3. Знайдіть відповідність між основними функціями світового ринку та їх визначенням

А. Регулююча	1. Витісняє з міжнародного обміну товари і товаровиробників, які не забезпечують міжнародний стандарт якості за конкурентних цін
В. Стимулююча	2. Об'єднує суб'єктів міжнародних економічних відносин, сприяє формуванню єдиного економічного простору в межах світової економіки
С. Інформаційна	3. Полягає у наданні кращих можливостей державам щодо досягнення соціальної справедливості у межах національного господарства, долучені до світових соціально-економічних надбань
Д. Сануюча	4. Регулює залучення у виробництво товарів і послуг усіх видів економічних ресурсів країн у межах міжнародного поділу праці відповідно до зовнішнього попиту і пропозиції, інтернаціональних (світових) цін. Виявом цієї функції є обіг товарів і послуг у межах сфери міжнародних економічних відносин
Е. Інтеграційна	5. Стимулює ефективне використання факторів виробництва, розвиток НТП, розширення асортименту товарів і послуг.
Ф. Соціальна	6. Надає інформацію суб'єктам міжнародних економічних відносин про можливості й умови найприбутковішого використання належних їм економічних ресурсів у конкретних регіонах, країнах, що дає змогу суб'єктам міжнародних економічних відносин постійно порівнювати ефективність власного виробництва з відповідними параметрами на світовому ринку

4. Міжнародний поділ праці поглиблюється завдяки:

- а) дефіциту ресурсів;
- б) загостренню конкурентної боротьби на внутрішньому ринку;
- в) організації виробництва за кордоном;
- г) все вище перераховане.

5. За призначенням товари поділяються на:

- а) продовольчі товари та напої;
- б) промислова сировина;
- в) паливо та мастильні матеріали;
- г) машини та обладнання, включаючи інструменти;
- д) транспортні засоби (виробничого та особистого споживання);
- е) всі відповіді правильні.

6. До матеріальних основ руху світової економіки належать:

- а) інтернаціоналізація виробництва;
- б) міжнародні виробничі відносини;
- в) міжнародний поділ праці;
- г) усупільнення виробництва;
- д) все вище перераховане

7. Здатність суспільного виробництва країни виробляти конкурентоспроможну продукцію для зовнішнього ринку – це:

- а) імпорتنний потенціал;
- б) виробничий потенціал;
- в) експортний потенціал;
- г) науковий потенціал;
- д) правильна відповідь відсутня.

8. До нетарифних методів регулювання не відносять:

- а) кількісні обмеження (контингентування та ліцензування);
- б) ПДВ;
- в) приховані методи торговельної політики;
- г) субсидії, кредитування, демпінг;
- д) «добровільні обмеження експорту».

9. Ціни, що публікуються:

а) це ціни, що оприлюднюються у спеціальних джерелах інформації (ціни аукціонів, біржові котирування, ціни статистичних довідників, ціни укладених контрактів, ціни пропозиції великий фірм);

б) умови розрахунків (комерційні, бартерні, клірингових розрахунків, трансфертні);

в) це ціни великих експортно-імпорتنних операцій, що здійснюються в основних центрах світової торгівлі;

г) усі відповіді правильні.

10. Спеціалізація країн у виробництві певних товарів та послуг з метою реалізації їх на зовнішньому ринку – це:

- а) світове господарство;
- б) міжнародний поділ праці;
- в) інтернаціоналізація країн;
- г) відкритість економіки;
- д) кооперація.

11. Під готовими товарами розуміються

а) всі промислові вироби, призначені для споживання або використання в промисловості, в домашньому господарстві, сільському господарстві, на транспорті, промислові товари короткострокового користування (<1 року), що застосовуються в промисловості як матеріали і паливо;

б) сировину та напівфабрикати, що формують ресурсні ринки товарів;

в) фактори виробництва, що використовуються ТНК у системі трансферного логістичного ланцюга;

г) правильна відповідь відсутня;

д) усі відповіді правильні.

12. Який з факторів визначав у минулому міжнародний поділ праці?

а) природно-географічні фактори;

б) науково-технічний прогрес;

в) соціально-економічні фактори;

г) політичні фактори?

д) усі відповіді правильні.

13. Суть теорії абсолютної переваги:

а) країна буде експортувати ті товари, виробництво яких є ефективним;

б) абсолютну перевагу мають всі без винятку країни;

в) країни повинні конкурувати між собою за прибутки;

г) країни повинні утримувати витрати виробництва низькими, а доходи експорту високими;

д) країна буде експортувати ті товари, виробництво яких є неефективним.

14. Країна А буде зацікавлена у торгівлі з країною В у випадку, коли:

а) міжнародні умови торгівлі менш сприятливі для неї;

б) міжнародні умови торгівлі будуть більш сприятливими для неї порівняно з внутрішніми виробничими можливостями;

в) ціна товару Х буде нижчою порівняно з внутрішньою ціною товару в країні В;

г) всі відповіді є правильними.

15. До найважливіших умов відкритої економіки можна віднести:

а) сприятливий інвестиційний клімат, який заохочує іноземних інвесторів до роботи на внутрішньому ринку певної країни;

б) несприятливе тарифне і нетарифне державне регулювання ЗЕД;

в) недоступність внутрішнього ринку для іноземної робочої сили, систем та технологій, інформації та управлінського досвіду;

г) сукупність національних господарств, пов'язаних міжнародними економічними відносинами з відповідним механізмом регулювання;

д) усі відповіді правильні.

16. Класифікація послуг, запропонована МВФ включає такі види послуг:

а) морські перевезення; інші види транспорту;

б) подорожі;

в) інші приватні послуги;

г) інші офіційні послуги;

д) усі відповіді правильні.

17. Ключовими характеристиками, що відрізняють виробництво, споживання та оцінку послуг від промислових товарів, є

а) невідчутність;

- б) нерозривність;
- в) неоднорідність
- г) неможливість збереження;
- д) усі відповіді правильні.

18. Мита, що накладаються на імпорт тих товарів, під час виробництва яких прямо чи непрямо використовувалися субсидії, якщо їх імпорт завдає шкоди національним товаровиробникам аналогічних товарів – це

- а) антидемпінгові мита;
- б) транзитні;
- в) компенсаційні;
- г) експортні мита;
- д) імпортні мита.

19. Систематизований відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності перелік ставок мит, якими обкладаються товари під час перетину митного кордону держави – це

- а) мито;
- б) митний тариф;
- в) тарифна квота;
- г) ембарго;
- д) девальвація.

20. Скільки було проведено раундів багатосторонніх торговельних переговорів у рамках ГАТТ:

- а) 1;
- б) 2;
- в) 3;
- г) 4;
- д) 8.

21. Міжнародна організація, яка почала діяти 1 січня 1995 року задля лібералізації міжнародної торгівлі та регулювання торгово-політичних відносин країн-членів - це

- а) НАФТА;
- б) Світова організація торгівлі;
- в) ЄС;
- г) ООН;
- д) правильна відповідь відсутня.

22. Розгалужена система вузькоспеціалізованих ринків, зокрема ринку транспортних послуг, комунікацій, комунального обслуговування, громадського харчування, туристично-рекреаційних послуг – це

- а) прямі іноземні інвестиції;
- б) товарно-грошові відносини;
- в) ринок капіталу;
- г) трансферне ціноутворення;
- д) ринок послуг.

23. Цілями нетарифного регулювання є

- а) захист національної економіки
- б) дотримання міжнародної безпеки
- в) охорона життя та здоров'я людей
- г) виконання міжнародних зобов'язань
- д) всі відповіді правильні.

24. Міждержавний, або міжнаціональний рівень регулювання, означає, що торговельно-економічні відносини між країнами, які не є членами інтеграційного угруповання, можуть будуватися як на засадах лібералізації торгівлі, так і на протекціонізмі

- а) так;
- б) ні.

25. За характером впливу на умови конкуренції інструменти регулювання ЗЕД на рівні держави поділяються на:

- а) інструменти, які обмежують іноземну конкуренцію на внутрішньому ринку;
- б) інструменти забезпечення добросовісної конкуренції;
- в) інструменти, які забезпечують підвищення конкурентоспроможності власних (національних) товарів на закордонних ринках;
- г) інструменти, спрямовані на усунення обмеження конкуренції на закордонних ринках та полегшення доступу національних товарів на ці ринки;
- д) всі відповіді правильні.

Творчі завдання

1. Обґрунтуйте в яких сферах торгівлі послугами буде спостерігатися стрімке зростання та за рахунок яких факторів.

2. У товарній структурі експорту України переважає сировинна складова. Чи потрібно це змінити? Чому? Які вигоди і втрати отримує економіка країни?

3. Яким чином відбувається реалізація особливості економічних стратегій США та Японії на міжнародних ринках товарів та послуг?

4. Яка роль міжнародних акціонерних компаній на ринку збуту непродовольчих товарів та сировини.

5. Охарактеризуйте спільні та відмінні риси інтеграції у світовий ринок послуг в Україні та Польщі.

6. Якби у Вас була можливість, то які б інструменти регулювання міжнародної торгівлі Ви використали і чому?

7. Розкрийте на конкретних прикладах як зняття (запровадження) митних обмежень впливає на економічне зростання країни, добробут її громадян, надходження до бюджету, прибуток зовнішніх та внутрішніх підприємств.

ТЕМА 3. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

- 3.1. Головні передумови та суть міжнародної економічної інтеграції.
- 3.2. Форми міжнародної економічної інтеграції.
- 3.3. Сучасні інтеграційні угруповання країн.
- 3.4. Основні наслідки інтеграції країн: перспективи та виклики.

Література

1. Босак А. О., Григор'єв О. Ю. та ін. Міжнародна економіка: прикладний аспект: навч. посіб. для студ. напрямку 6.0501 «Економіка і підприємництво» з курсу «Міжнародна економіка» / Національний ун-т «Львівська політехніка». ЛНУ «Львівська політехніка», 2006. 228 с.
2. Історія міжнародних відносин (від Стародавнього світу до початку ХХ ст.): Навч. посіб. / Я. Б. Турчин, Р. Б. Демчишак, Т. І. Плазова. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2013. 139 с.
3. Козак Ю.Г., Макогон Ю.В., Логвинова Н.С., Барановська М.І., Московченко О.М., Захарченко О.В. Кредитно-модульний курс з міжнародної економіки: Навч. Посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 296с.
4. Міжнародна економіка: Навч. посібник. / Ю.Г.Козак, Н.С. Логвинова, В.В.Ковалевський та ін. К.: Центр учбової літератури, 2008. 1118с.
5. Міжнародні відносини та світова політика: навчальний посібник / О. М. Кузь, Д. С. Коротков, Д. Ю. Михайличенко, О. В. Бровко; за заг. ред. д-ра філос. наук, професора О. М. Кузя. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 201 с
6. Міжнародні відносини та світова політика: Підручник / Кер. авт. кол. В. Ю. Крушинський; за ред. В. А. Манжоли. К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. 863 с
7. Міжнародні системи та глобальний розвиток: підручник / В.А. Манжола, О.А. Коппель, М.Г. Капітоненко та ін.; за ред. Л.В. Губерського, В.А. Манжола. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Знання, 2014. 526 с.
8. Могилевська В. П. Міжнародні відносини: навч. посіб. для дистанційного навчання / В. М. Могилевська. Київ: Університет «Україна», 2009. 395 с.
9. Новицький В.С. Міжнародна економічна діяльність України. К.: КНЕУ, 2003. 948 с.
10. Основи теорії міжнародних відносин: навч. посібник / Л. О. Дорош, М. В. Здоровега, О. Я. Івасечко, У. В. Ільницька, О. В. Кукарцев, Ю. Р. Лемко, Ю. Я. Тишкун, Я. Б. Турчин. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. 244 с.
11. Савельєв Є.В. Міжнародна економіка: теорія міжнародної торгівлі і фінансів: Підручник для магістрантів з міжнародної економіки і державної служби. Тернопіль, Економічна думка, 2002. 504с.

3.1. Головні передумови та суть міжнародної економічної інтеграції

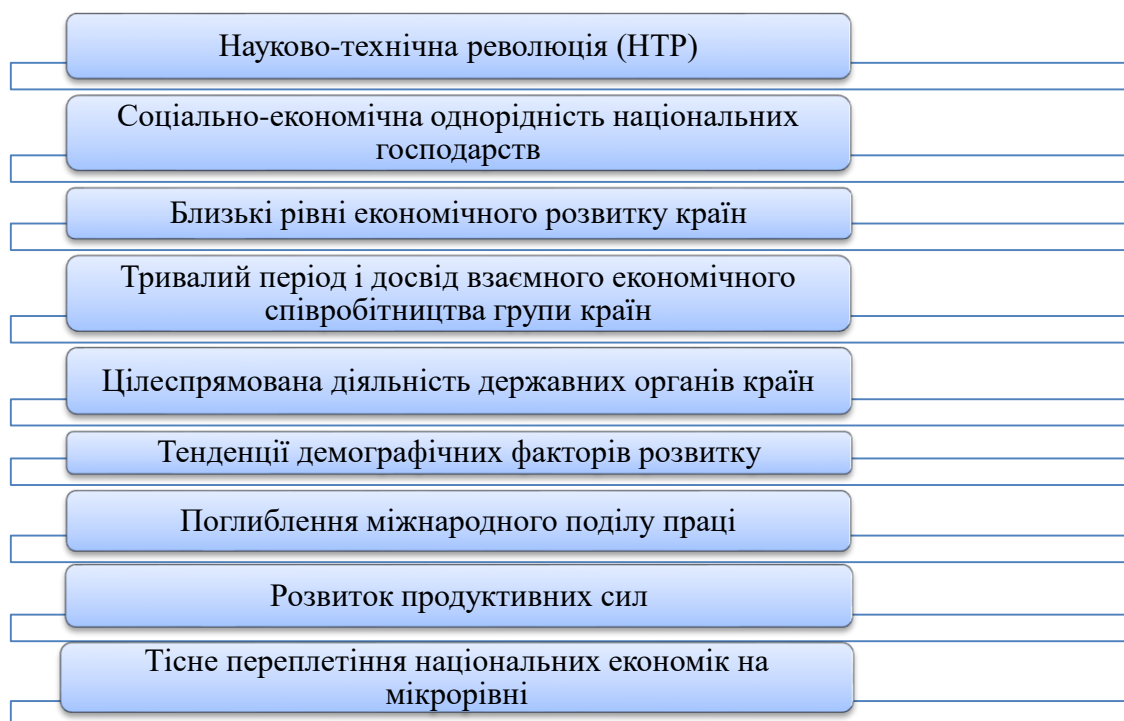
Друга половина минулого століття характеризується динамічним розвитком інтеграційних процесів, які продовжуються і донині. З огляду на це, закономірним

явищем є дослідження даної проблематики вітчизняним та зарубіжними вченими-економістами. В сучасних умовах сновними цілями економічної інтеграції як якісно нового і більш складного етапу інтернаціоналізації господарських зв'язків є тісне співробітництво і взаємопроникнення окремих національних господарств, забезпечення умов концентрації господарства і переплетення капіталів, проведення узгодженої міждержавної економічної політики.

Інтеграція - об'єднання будь-яких елементів в одне ціле, а також поєднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес взаємозближення і взаємодії окремих структур.

В буквальному перекладі з латинської мови “integer” означає об'єднання. Проте слід розуміти, що буквально визначення даного терміну значно спрощує логічний зміст економічної категорії „інтеграція”. І реальна суть економічної інтеграції на сьогодні є значно складнішою та багатограннішою, оскільки охоплює значні процеси економічного розвитку.

Для ефективного розвитку інтеграційних процесів необхідна наявність низки об'єктивних та суб'єктивних **передумов**, що подані на рис. 3.1:

Рис. 3.1. Передумови розвитку інтеграційних процесів

У міжнародних економічних відносинах термін “інтеграція” почав використовуватися досить давно, коли країни Західної Європи почали формувати наднаціональні інститути і створювати економічні співтовариства з метою забезпечення свободи торгівлі і координації економічної політики.

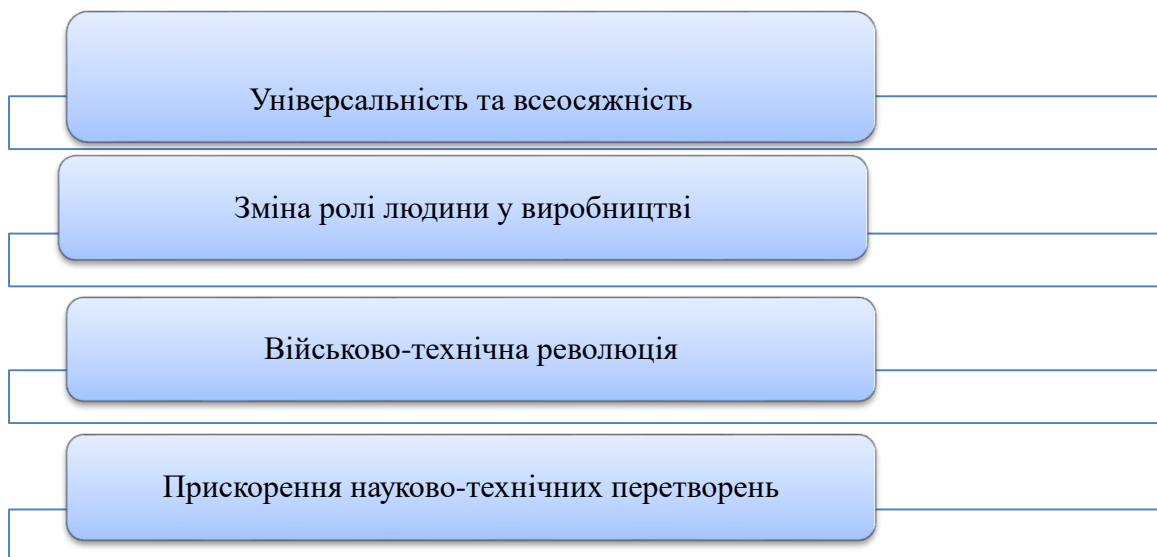
Перейдемо до детального розгляду основних передумов розвитку інтеграційних процесів. Науково-технічна революція (НТР) об'єктивно зумовлює

формування міждержавного господарського простору з оптимальним поєднанням можливостей і потреб національних економік.

Початок НТР пов'язують з серединою 40-х рр. ХХ ст. Її ототожнюють з першою вдалою спробою звільнити ядерну енергію і створенням перших ЕОМ.

Науково-технічна революція (НТР) — це якісний стрибок у розвитку продуктивних сил, що призвів до докорінних змін виробництва на основі впровадження новітніх науково-технічних досягнень і перетворення науки на виробничу силу.

Основні ознаки сучасної НТР подано на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Основні ознаки сучасної НТР

Універсальність та всеосяжність сприяє перетворенню всіх галузей і сфер, характер праці, побут, культуру та психологію людей. Подальше прискорення науково-технічних перетворень впливає на різке скорочення часу між науковим відкриттям та його впровадженням у виробництво, що призводить до швидкого морального зношення продукції і необхідності її постійного оновлення.

Зміна ролі людини у виробництві у всіх галузях діяльності відбувається зміна характеру та змісту праці, збільшення частки розумової праці, тобто її інтелектуалізація. Військово-технічна революція призводить до того, що значна частка новітніх досягнень спершу запроваджується у військових цілях, які згодом переносяться й у цивільне життя (наприклад, мережа Інтернету). Під впливом бурхливого розвитку науки і техніки сучасне світове господарство суттєво змінюється (прискорення темпів виробництва, зміни у галузевій структурі економіки та у територіальній організації господарства тощо).

Соціально-економічна однорідність національних господарств, що підлягають об'єднанню полягає в необхідності узгодження соціально-економічних умов.

Створення міжнародних організацій, які покривають усі сфери людського життя (з одного боку, міжнародні організації є наслідком розвитку інтеграційних процесів, а, з іншого боку, їхнє функціонування безпосередньо впливає на інтеграційні процеси), відбувається інтенсивний розвиток транспортно-комунікаційних мереж та виникає об'єктивна необхідність розв'язання глобальних проблем людства.

Слід розуміти, що економічна інтеграція суттєво відрізняється від економічного співробітництва країн.

Економічна інтеграція — об'єктивний процес розвитку глибоких, стійких взаємозв'язків та поділу праці між національними господарствами, створення міжнародних господарських комплексів у межах держави.

На етапі економічної інтеграції формується міжнародний господарський комплекс зі своєю структурою та органами управління. Спільні умови господарської діяльності визначаються і погоджуються всередині кожної країни, на міждержавному та наддержавному рівнях, зростає можливість об'єднання різноманітних ресурсів для спільного вирішення соціально-економічних проблем. Основою інтеграційної діяльності є не зовнішньоторговельний обмін, а взаємодія в галузі виробництва, науки, причому на пільгових порівняно з іншими країнами умовах. Інтеграційне співробітництво має комплексний і довготривалий характер.

Інтеграційні процеси в кінці ХХ ст. охопили практично всі континенти і субконтиненти та призвели до утворення багаточисельних регіональних і субрегіональних торговельно-економічних блоків. Всього у світі нараховується понад двадцять міжнародних економічних об'єднань інтеграційного типу, які охоплюють основні регіони і континенти земної кулі.

Саме тому дослідженням міжнародної економічної інтеграції (МЕІ) займаються вітчизняні вчені-економісти В.Лагутін, А.Поручник, А.Філіпенко та ін. З огляду на це, визначення МЕІ зустрічається в багатьох економічних джерелах.

Міжнародна економічна інтеграція – сучасна форма інтернаціоналізації виробництва, при якій відбувається взаємне пристосування, переплетення і об'єднання національних господарств різних країн. Інтеграція означає в цьому випадку встановлення більш глибоких економічних, сталих та інтенсивних зв'язків між національними економіками.

Основними ознаками міжнародної економічної інтеграції є: усунення обмежень, взаємопроникнення виробничих систем, узгодження законодавств і стандартів, міждержавні (наднаціональні) органи, єдина валюта, інфраструктура, єдина зовнішньоторговельна політика, узгодження внутрішньої політики (економічної, соціальної тощо). Міжнародна економічна інтеграція передбачає:

- співробітництво між національними економіками різних країн;

- ліквідацію бар'єрів у торгівлі між країнами;
- зближення ринків країн з метою створення спільного ринку.

На сьогодні міжнародна економічна інтеграція є складним і багатогранним явищем, що існує в різних формах.

3.2. Форми міжнародної економічної інтеграції

З розвитком міжнародних інтеграційних процесів з'явилися різноманітні підходи до класифікації форм міжнародної економічної інтеграції.

Найбільш поширеними є дві класифікації:

1) за ступенем інтеграції держав;

2) за просторовою ознакою.

Іноді в окрему форму виділяється *зона вільної торгівлі промисловими товарами*. У табл. 3.1 подано критерії, за якими визначається ступінь інтеграції.

Таблиця 3.1. Форми міжнародної економічної інтеграції

Стадії інтеграції	Скасування тарифів та квот між учасниками	Спільна система тарифів та квот	Скасування обмежень на рух факторів	Гармонізація економічної політики та інституцій	Здійснення єдиної економічної політики
1. Промислова зона вільної торгівлі	+	-	-	-	-
2. Повна зона вільної торгівлі	+	-	-	-	-
3. Митний союз	+	+	-	-	-
4. Спільний ринок	+	+	+	-	-
5. Валютний союз	+	+	+	+	-
6. Політичний союз	+	+	+	+	+

Згідно з класифікацією за ступенем інтеграції держав прийнято виділяти наступні форми (ступені, етапи, стадії), як їх трактують різні науковці міжнародної економічної інтеграції: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз і політичний союз або повна інтеграція.

Угода про вільну торгівлю - це договір між двома чи більше країнами, який укладають для того, щоб зменшити або скасувати ввізні мита та інші торгові бар'єри для продукції одне одного.

Якщо угода про ЗВТ регулює виключно або переважно умови міжнародної торгівлі, така інтеграція називається «неглибокою» і цікавить переважно країни, що розвиваються, оскільки зниження ввізних мит на їхню продукцію до розвинених ринків вже саме по собі є значним стимулом для малих відкритих економік. Натомість, розвинені країни та блоки країн надають перевагу «поглибленій інтеграції», за якої зниження та скасування ввізних мит для країн, що розвиваються, є швидше винагородою за покращення інвестиційних умов та захисту прав інтелектуальної власності.

Прикладом «поглибленої» ЗВТ є угода про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (ПВ ЗВТ), оскільки окрім двостороннього зниження або скасування ввізних мит передбачає поступову гармонізацію українських законодавства, стандартів та процесів з відповідними регулюваннями ЄС.

Як ЗВТ, так і митні союзи покликані лібералізувати, тобто спростити торгівлю між країнами-членами, і таким чином інтенсифікувати її. Ключова різниця полягає у тому, що ЗВТ регулює тільки відносини всередині зони вільної торгівлі і не створює зобов'язань для її членів щодо третіх країн. Всі члени митного союзу, з іншого боку, зобов'язуються встановити однакові «зовнішні» тарифи для країн, які не є членами союзу.

Одним із центральних принципів членства у Світовій організації торгівлі є режим «найбільшого сприяння», в межах якого країна бере на себе зобов'язання встановити ввізні мита та квоти на однаковому рівні для всіх інших членів СОТ. Існує лише два винятки з цього правила, обидва спрямовані на ще більше покращення умов торгівлі з країною-партнером:

- 1) якщо країна вступає до ЗВТ чи митного союзу, або ж
- 2) якщо розвинена країна знижує чи скасовує мита для продукції з країн, що розвиваються. Україна є членом СОТ із 2008 року.

Глобалізація процесу торгівлі призвела до створення мит, податків, зборів та іноді кількісних обмежень. Ці фактори створюють адміністративно-фіскальні навантаження, збільшують виробничі витрати та собівартість кінцевого продукту та вартість для споживача.

Зони вільної торгівлі мають на меті спрощення цього процесу. Подібні домовленості між країнами створюють певні полегшені двосторонні правила у взаємному товарообігу, лібералізують його.

Наприклад, за умовами таких угод можлива ліквідація митних тарифів, податків та зборів. Мова йде про створення нетарифних категорій товарів, загальних механізмів для розв'язання торгових суперечок, загальних спрощених правил для інвестицій тощо.

Політика вільної торгівлі сприяє зниженню торгових бар'єрів та більшій торговій взаємодії між учасниками подібних угод. Вона створює умови для збільшення економічного зростання та підвищення рівня життя.

Вважається, що введення торговельних обмежень має негативний вплив на розвиток економіки. У наукових працях з економіки дослідники зазначають та доводять емпірично, що збитки від торговельних обмежень більші, ніж вигода від торговельних обмежень.

Серед переваг подібних угод є:

- стимулювання економічного зростання;
- зменшення витрат на товари з боку споживачів;
- зростання іноземних інвестицій;
- доступ до нових технологій партнерів та передача власних;
- скорочення державних адміністративно-фіскальних витрат та витрат на субсидіювання певних сфер.

Відповідні угоди мають загальний позитивний ефект для економік країн-учасників.

В експортних галузях створюються нові робочі місця, генерується додана вартість, збільшуються доходи держави від зростання податків (у результаті зростання кількості товарів, а не зростання самих податків). Водночас імпортні галузі отримують товар з нижчою собівартістю, отримують більше доходу чи знижують ціни.

За попередніми прогнозами уряду, угода про вільну торгівлю з Туреччиною до загального зростання українського валового внутрішнього продукту щорічно прискорюватиметься на 2,2%. Також очікується, що внаслідок угоди зростання доходів домогосподарств прискориться на 2,6% щороку.

Зона вільної торгівлі (див.табл. 3.1) виникає тоді, коли група країн скасовує обмеження на взаємну торгівлю і кожна країна-учасниця зберігає власну систему тарифів і квот по відношенню до третіх країн. Кожен член зони вільної торгівлі (ЗВТ) залишає за собою право на ведення самостійної економічної політики.

Сфери співробітництва визначаються угодою про ЗВТ. Для координації діяльності і розгляду розбіжностей у ході вирішення питань технічного характеру, як правило, створюється Секретаріат ЗВТ. Можливе також створення окремого органу (Ради) з наданням йому права прийняття обов'язкових рішень, що стосуються питань технічного характеру. Єдиний митний тариф не встановлюється. Кожний член визначає митний збір відповідно до економічних потреб третьої сторони. Необхідною умовою є використання країнами-учасницями ЗВТ єдиної номенклатури опису і кодування товарів.

Промислова зона вільної торгівлі охоплює лише торгівлю промисловими товарами. Класичним прикладом такої зони вільної торгівлі є Європейська асоціація вільної торгівлі, що існує з 1960 року.

На стадії **митного союзу** держави не тільки позбавляються взаємних торговельних бар'єрів, але й утверджують єдину систему зовнішніх торгових бар'єрів і загальних митних стягнень щодо третіх країн. При цьому митні служби на внутрішніх кордонах усуваються, а їх функції передаються відповідним службам на зовнішніх кордонах. І, як наслідок, виникає єдиний митний простір.

Митний союз – форма міжнародного економічного об'єднання (інтеграції), у рамках якої країни-учасниці запроваджують не лише режим вільної торгівлі (скасування імпорتنих тарифів і кількісних обмежень імпорту), але й спільний митний тариф та інші елементи спільної торговельної політики щодо третіх країн.

У межах Митного союзу утворюють єдину митну територію, скасовують процедури митного контролю на внутрішніх кордонах країн-членів співтовариства, що дозволяє забезпечити безперешкод. рух товарів їхніми територіями. Окрім значного прискорення товарообігу та отримання інших переваг від режиму взаємної торгівлі у відносинах країн-членів, членство у митному союзі дає можливість впливати на формування умов торгівлі на міжнародних ринках, а також на процеси прийняття рішень у міжнародних організаціях. Це, зокрема, дозволяє «малим» країнам користуватися під час міжнародних перемовин та узгодження міжнародних договорів і комерційних контрактів перевагами, які зазвичай мають лише «великі» країни.

В умовах існування Митного союзу застосування заходів протекціонізму у міжнародній торгівлі має менший негатив. вплив на споживачів всередині Митного союзу через здатність імпортерів ефективно впливати на рівень зовнішньо-торгівельних цін. Утворення Митного союзу зумовлює й зміну структури зовнішньо-економічних відносин країн-членів, оскільки заохочує ввезення на територію Митного союзу капіталу замість ввезення товарів.

Іноземні експортери, зацікавлені в освоєнні або розширенні присутності на великому ринку, де немає внутр. кордонів, але який захищений єдиним зовн. тарифом, часто обирають шлях створення виробничих підприємств на території Митного союзу, що може сприяти прискоренню розвитку нових, перспективних галузей національної економіки та покращенню торговельного і платіжного балансів країн-членів.

Однак, створюючи умови для зростання обсягів торгівлі між країнами-членами, Митний союз водночас призводить до так званих ефектів відхилення торгівлі, заміщуючи ввезення на єдину митну тер. конкурентоспроможніших (за звичайних торговельних умов) товарів із третіх країн на товари, які мають походження з країн-членів.

При цьому споживачі можуть зазнавати втрат, оскільки будуть змушені купувати товари за вищими цінами внаслідок обмеження конкуренції. Обмеження внутрішньої конкуренції при створенні митного союзу може призвести до посилення монополістичного положення окремих компаній на ринку Митного союзу і стимулювати зростання цін замість інноваційного розвитку виробництва.

Отже, можливість підвищення рівня протекціонізму внаслідок запровадження митного союзу створює принцип. невизначеність щодо сукупного впливу цього утворення на торгівлю та добробут країн-членів. До проблемних наслідків утворення митного союзу відносять і підпорядкування торг. політики його відносно слабших членів економічно і політично потужнішим учасникам – з відповідним обмеженням суверенітету щодо формулювання та проведення торговельної політики.

У регіональних об'єднаннях, членами яких є країни з різним економічним і політичним потенціалом, вступ «малої» країни до митного союзу фактично означає прив'язку її зовнішньо-економічної політики до політики найвпливовішої країни або країн-лідерів.

На практиці такі міркування обмежують використання цієї форми об'єднання у деяких регіонах світу, зокрема у Східній Азії та Північній Америці. На початку 2017 року у світі функціонувало лише 15 митних союзів із майже 300 зареєстрованих у СОТ регіональних торговельних утворень.

При цьому в чистому вигляді митний союз як самостійну форму регіональної економічної інтеграції застосовують нечасто і здебільшого у якості початкової форми ведення спільної економічної політики у більш комплексних інтеграційних формуваннях, орієнтованих на формування спільних ринків або економічних союзів.

Значне поширення митні союзи набули на Африканському континенті, що зумовлено невисоким рівнем розвитку більшості країн та їхньою низькою інституційною і ресурсною спроможністю самостійно проводити ефективну зовнішньо-економічну політику.

Окрім Південно-африканського митного союзу, як самостійної організації, митні союзи, як складові більш комплексних інтеграційних відносин, функціонують у рамках Західно-африканського економічного і валютного союзу.

Економічні співтовариства західно-африканських держав, Східно-африканського співтовариства, Спільного ринку країн Східної та Південної Африки, Економічні і валютні співтовариства Центральної Африки. Інший регіон – Латинська Америка, де створено Південний спільний ринок, який також первісно формувався саме як митний союз, а також інші інтеграційні об'єднання з елементами митного союзу – Андське співтовариство, Карибське співтовариство і спільний ринок, Центрально-американський спільний ринок. Процеси формування митного союзу охопили і регіон арабського Сходу (Арабський спільний ринок, Рада співробітництва арабських країн Перської затоки).

Найпотужнішим утворенням з елементами митного союзу є Європейський Союз. У розвитку Європейського економічного співтовариства (попередника ЄС) процес оформлення митного союзу завершений ще 1968, і саме на цій основі європ. інтеграц. процес перейшов на вищі рівні свого розвитку – спільний, а згодом і єдиний ринок, економічний та валютний союз.

Незважаючи на інкорпорацію його механізмів у склад нинішнього єдиного європейського ринку, як міжнародно-правова форма митного союзу донині залишається відносно автономною структурою, членство в якому можливе й для країн, що не є членом ЄС (наприклад, Туреччина, Андорра, Сан-Маріно).

Утворення митного союзу на пострадянському просторі передбачено ще у 1990-х рр. – відповідно до угоди про Митний союз Білорусі, Казахстану та РФ (1995) і договору зазначених країн і Киргизстану й Таджикистану про Митний союз та Єдиний економічний простір (1999), які від 2000 мали формуватися у рамках Євразійського економічного співтовариства.

Проте через недостатню інституційну та політичну готовність до реалізації цього проекту 2007 підписано договір про створення єдиної митної територіальної та формування митного союзу у складі 3-х країн – Білорусі, Казахстану та РФ, який розпочав свою діяльність лише 2010.

Від 2015 цей Митний союз інтегрований у структуру Євразійського економічного союзу, до якого приєдналися Вірменія та Киргизстан. Незважаючи на значне просування щодо створення євразійських механізмів Митного союзу, його формування все ще не можна вважати повністю завершеним: між країнами-членами залишаються помітні розбіжності та неузгодженості у використанні механізмів торгівлі й торгівельної політики (періодичне запровадження тих чи інших торгівельних заборон, обмежень транзиту товарів, випадки відновлення контролю на кордонах країн-членів тощо).

Україна не бере участі в жодному об'єднанні, якому притаманні функції митного союзу 2010–13 у державі тривала жорстка політ. боротьба навколо альтернативи – приєднання до євразійського митного союзу чи підписання угоди про асоціацію з ЄС. 2014 Україна обрала курс асоціації з ЄС, відкинувши ідею інтеграції до митного союзу.

Митниці зберігаються, але діють тільки на зовнішніх кордонах союзу. На території митного союзу діють єдині митні закони і правила щодо ввезення усіх видів товарів у будь-яку з країн-учасниць. В рамках митного союзу провадиться єдина торгова політика, яка формується усіма країнами учасницями. Для розробки законів ведення торгівлі усередині союзу та з третіми країнами створюється наддержавний орган.

Між країнами-учасницями митного союзу є вільний доступ до товарів, зроблених у цих країнах, здійснюється вільне просування товарів з однієї країни в іншу, немає митних зборів з товарів. Товари, імпортовані з третіх країн на територію митного союзу будь-якою з країн-учасниць, проходять митний контроль у першій країні, куди вони потрапляють. Як правило, країнами-учасницями встановлюється єдиний митний тариф.

Митний союз, зберігаючи національні митні органи, передбачає єдність митної території, однаковий торговий режим у ставленні до третіх країн, включаючи загальні митні тарифи, єдині заходи нетарифного регулювання, уніфіковану систему прямих і непрямих податків і однотипність методів управління національним господарством. Угоди такого типу діяли в Європейському Економічному Співтоваристві у 1968 році. Нині таким прикладом можуть бути Андська група, КАРИКОМ – спільний ринок країн Карибського басейну.

Митний союз перетворюється на **спільний ринок** із усуненням усіх обмежень на рух виробничих факторів – праці, капіталу та підприємництва. Прикладом такого утворення є Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), що пізніше переросло в Європейський Союз (ЄС).

Валютний союз означає повну інтеграцію економік учасників із наднаціональними органами, відповідальними за проведення економічної політики. Зокрема, валютний союз передбачає єдину валютну систему і центральний банк, уніфіковану фіскальну систему та спільну зовнішню економічну політику.

Валютний союз – це коли дві або більше економік (як правило, суверенні країни) мають спільну валюту або взаємно вирішують прив'язати свої курси до однієї і тієї ж базової валюти, щоб зберегти вартість своїх грошей однаковою.

Однією з цілей формування валютного союзу є координація економічної діяльності та монетарної політики між державами-членами. Валютний союз часто називають «валютним союзом».

Валютний союз – це місце, коли дві або більше країн чи економік ділять валюту.

Валютний союз може також стосуватися країни, яка приймає прив'язку до валюти іншої країни, наприклад, долара США.

Найбільшим валютним союзом є Єврозона, в якій 19 членів поділяють євро як свою валюту станом на 2020 рік.

Валютний союз – це коли група країн (або регіонів) використовує спільну валюту. Наприклад, вісім європейських держав створили Європейську валютну систему в 1979 році. Ця система складалася з взаємно фіксованих валютних курсів між країнами-членами. У 2002 році дванадцять європейських країн погодилися на спільну монетарну політику, утворивши таким чином Європейський економічний та валютний союз.

Однією з причин, чому країни формують ці системи, є зниження трансакційних витрат на транскордонну торгівлю. Валютний союз відрізняється від повноцінного економічного та валютного союзу тим, що вони передбачають спільне використання спільної валюти, але без подальшої інтеграції між країнами-учасницями.

Подальша інтеграція може включати прийняття єдиного ринку з метою сприяння транскордонній торгівлі, що передбачає усунення фізичних та фіскальних бар'єрів між країнами для звільнення руху капіталу, робочої сили, товарів та послуг з метою зміцнення економіки в цілому.

Поточні приклади валютних спілок включають євро та франк СФА, серед інших. Інший спосіб об'єднання країн своєю валютою – це використання кілочка. Країни зазвичай прив'язують свої гроші до валют інших країн – як правило, до долара США, євро або іноді до ціни золота. Валютні прив'язки створюють стабільність між торговими партнерами і можуть зберігатись протягом десятиліть. Гонконгський долар був прив'язаний в розмірі НК \$ 7,8 по відношенню до долара США з 1983 року. Багамський долар був прив'язаний на паритету з долларом з 1973 року.

Окрім прив'язки, деякі країни фактично приймають іноземну валюту. Наприклад, долар США є офіційною валютою в Сальвадорі та Еквадорі, поряд з карибськими острівними державами Бонайре, Сінт Евстатієм та Сабою. Швейцарський франк є офіційною валютою як у Швейцарії, так і в Ліхтенштейні.

Існує понад 20 офіційних валютних спілок, найбільшим з яких є євро, яким користуються 19 з 28 членів Європейського Союзу. Іншим є франк СФА, підтриманий французькою казначейством і прив'язаний до євро, який використовується в 14 центрально-західних африканських країнах на додаток до Коморських островів. Східно-карибський долар є офіційною валютою для Ангілья, Антигуа і Барбуда, Домініка, Гренада, Монтсеррат, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія і Сент-Вінсент і Гренадіни.

Історія валютних спілок

У минулому країни вступали в валютні союзи для сприяння торгівлі та зміцнення економіки, а також для об'єднання раніше розділених держав. У ХІХ столітті колишній митний союз Німеччини сприяв об'єднанню розрізнених держав Німецької Конфедерації з метою збільшення торгівлі. Починаючи з 1818 р., Приєднувалося більше штатів, що спричинило низку актів, спрямованих на стандартизацію вартості монет, що торгуються в цьому районі. Система мала успіх і призвела до політичного об'єднання Німеччини в 1871 р., Після чого було створено Рейхсбанк в 1876 р. І Рейхсмарка як національна валюта.

У 1865 р. Франція очолила Латинський валютний союз, який охоплював Францію, Бельгію, Грецію, Італію та Швейцарію. Золоті та срібні монети стандартизувались і стали законним платіжним засобом, а також вільно обмінювались через кордони для збільшення торгівлі. Валютний союз мав успіх, і інші країни приєдналися. Однак він був офіційно розформований у 1927 році на тлі політичних та економічних потрясінь на початку століття. Інші історичні валютні спілки включають Скандинавський валютний союз 1870-х років, заснований на спільній золотій валюті.

Еволюція Європейського валютного союзу

Історія Європейського валютного союзу в його сучасному вигляді починається з стратегій економічного об'єднання, що проводились у другій половині 20 століття. Бреттон-Вудської, прийнятої Європі в 1944 році, спрямована на політику фіксованого валютного курсу, щоб запобігти дикі ринкові спекуляції, які привели до Великої депресії. Інші угоди зміцнили європейську економічну єдність, такі як Паризький договір 1951 року про заснування Європейського співтовариства сталі та вугілля, який згодом був об'єднаний у Європейське економічне співтовариство в 1957 році. Однак глобальні економічні труднощі 1970-х завадили подальшій європейській економічній інтеграції доки зусилля не були відновлені наприкінці 1980-х.

Можливе формування Європейського економічного та валютного союзу стало можливим підписанням Маастрихтського договору 1992 року.

Таким чином, Європейський центральний банк був створений у 1998 році з фіксованими перерахунками та обмінними курсами, встановленими між державами-членами.

У 2002 році дванадцять держав-членів Європейського Союзу прийняли євро як єдину європейську валюту. Станом на 2020 рік дев'ятнадцять країн використовують євро як свою валюту.

Критика європейської валютної системи

Згідно з Європейською валютною системою, валютні курси можуть бути змінені лише за умови згоди країн-членів та Європейської комісії. Цей безпрецедентний крок викликав багато критики. Суттєві проблеми в основоположній політиці європейської валютної системи стали очевидними після Великої рецесії.

Деякі держави-члени – зокрема Греція, але також Ірландія, Іспанія, Португалія та Кіпр – зазнали високого національного дефіциту, що переросло в європейську кризу суверенного боргу. Оскільки вони не контролювали власну грошово-кредитну політику, ці країни не могли вдаватися до девальвації валюти, щоб стимулювати експорт і, отже, свою економіку. Правила також не дозволяли їм мати дефіцит бюджету для зниження рівня безробіття.

З самого початку політика Європейської валютної системи навмисно забороняла надання допомоги країнам, що страждають від єврозони. На тлі голосного небажання членів ЄС із сильнішими економіками Європейський економічний та валютний союз остаточно встановив заходи з надання допомоги, щоб надати допомогу периферійним членам, що борються.

Політичний союз – вищий ступінь регіональної інтеграції, яка передбачає перетворення єдиного ринкового простору в цілісне економічне і політичне утворення. Фактично це виникнення нового багатонаціонального суб'єкта світогосподарських і міжнародних політичних відносин, який виступає від імені всіх учасників цього союзу.

Основними напрямками розвитку інтеграційних процесів є:

поступове усунення митних та фінансових бар'єрів;

забезпечення країнам, які увійшли до інтеграційного угруповання «прозорості» кордонів;

створення умов для вільного переміщення товарів, послуг, робочої сили, капіталів.

Якщо при оцінці форм МЕІ за ступенем інтеграції держав практично не виникає дискусій, то класифікація форм *за просторовою ознакою* характеризується наявністю протиріч.

Значна кількість робіт вітчизняних економістів присвячена дослідженню дворівневої моделі для оцінки системи інтеграційних процесів (мікро- та макроінтеграції). Проте, багато хто з фахівців не погоджується із запропонованою моделлю, оскільки вважає, що в ній не відображено важливої ланки процесу МЕІ – мезоінтеграції.

Мезоінтеграція (мезо... гр. mesos – середній, проміжний) - комплекс специфічних зв'язків і відносин між суміжними регіонами прилеглих країн, існування яких зумовлено відносною мезорегіональною цілісністю та наявністю сталих виробничо-коопераційних й технологічних зв'язків між суб'єктами господарювання.

Мікрорегіональний рівень інтеграції або мікроінтеграція є системою міцних, сталих, певним чином регламентованих міжнародних виробничих, науково-технічних, комерційних та фінансових зв'язків на корпоративному (фірмовому) рівні. Мікроінтеграція носить глобальний, загальносвітовий характер, перетинає рамки національних економік і регіональних інтеграційних угруповань.

Макрорегіональний рівень інтеграції або макроінтеграція є комплексом зв'язків і узгодженостей на міжнародному рівні окремої групи країн. Сучасний етап інтернаціоналізації світового господарства характеризується регіональною інтеграцією, тобто даний процес носить обмежений (локалізований територіально) характер.

Запропоновані класифікації свідчать про багатогранність сучасних інтеграційних процесів. Саме тому дослідження сучасних інтеграційних угруповань є край важливим.

Об'єктивний характер економічної інтеграції не означає, що вона здійснюється спонтанно, стихійно, поза рамками управління з боку держави і міждержавних органів. Формування регіональних інтеграційних комплексів має договірно-правову базу. Групи країн на основі взаємних угод об'єднуються в регіональні міждержавні комплекси і проводять спільну регіональну політику в різних сферах життя.

3.3. Сучасні інтеграційні угруповання країн

Важливою рисою сучасного розвитку світової економіки є зростання взаємозалежності економік різних країн, розвиток інтеграційних процесів на макро-, мезо- та мікрорівнях, інтенсивний перехід цивілізованих держав від замкнутих національних господарств до економіки відкритого типу. Все це

обумовлено закономірностями економічного розвитку світового господарства в цілому і в Європі зокрема. Специфічними рисами сучасної інтеграції є її регіональний характер, тобто можливість об'єднання сусідніх країн і прикордонних регіонів зі спільними політичними та економічними інтересами та цілями для подальшої співпраці.

Сьогодні у світі нараховується близько 20 економічних угруповань. Серед них можна виділити: в Західній Європі — Європейський Союз (ЄС) і Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ); у Північній Америці – Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (НАФТА); в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні – Тихоокеанське економічне співтовариство (АТЕС).

Найбільш повний розвиток економічної інтеграції відбувся у Західній Європі. Європейські інтеграційні процеси після Другої Світової війни, обумовлені закономірностями економічного розвитку, були ініційовані політичними рішеннями, прийнятими на рівні керівництва провідних держав європейського континенту. Важливу роль у процесі розвитку інтеграційних процесів зіграв “план Маршала”, в межах якого Західна Європа одержала значну матеріальну допомогу. Крім того, в результаті краху колоніальних імперій колишні метрополії були вимушені переглянути зовнішньоекономічну стратегію і піти на поглиблення зв'язків із сусідами.

Прикладом ефективною міждержавної інтеграції і плідної співпраці на сьогодні є **Європейський Союз (ЄС)**, до складу якого на даний час входить двадцять сім європейських держав із високим рівнем економічного розвитку.

Співробітництво в межах ЄС стосується спільної діяльності у всіх сферах економіки, зовнішньої політики і політики в галузі міжнародної безпеки, а також внутрішньої та правової політики, що і зафіксовано у відповідному договорі.

Офіційно до 1 листопада 1993 р. провідне інтеграційне угруповання західноєвропейських країн називалось Європейські співтовариства, а неофіційно — Європейське співтовариство, або просто Співтовариство. З 1 листопада 1993 р. після набуття чинності Маастрихтських угод офіційна назва цього угруповання — Європейський Союз.

Утворився Європейський Союз в 1967 р. на базі злиття органів трьох раніше самостійних регіональних організацій, створених шістькою провідних європейських країн – ФРН, Францією, Італією, Нідерландами, Бельгією і Люксембургом:

1) Європейського об'єднання вугілля і сталі (угода укладена в 1951 р., а набула чинності в 1952 р.);

2) Європейського економічного співтовариства (Римська угода про створення ЄЕС укладена в 1957 р., а набула чинності в 1958 р.);

3) Європейського співтовариства з атомної енергії (угода набула чинності в 1958 р.).

Законодавчими для всіх країн — членів ЄС, але з різним ступенем обов'язковості, є також регламенти, директиви, рішення, рекомендації та думки.

Регламенти є вищими від національних законів і мають на території країн — членів ЄС силу закону.

Директиви містять загальні положення, які конкретизуються в спеціальних

постановах країн-членів ЄС.

Рішення, спрямовані до конкретних адресатів, не є обов'язковими, хоча мають певне юридичне значення.

Рекомендації і думки не мають юридичного значення і не обов'язкові для виконання.

Законодавчі акти Європейського Союзу вищі за національні закони в таких сферах:

- зовнішньоторговельній;
- аграрної політики;
- торгового і цивільного права;
- податкового права.

Прийняття будь-яких нормативних актів, які суперечать праву ЄС, на території країн-членів не допускається.

До головних інституцій ЄС належать:

Європейська комісія (виконавчий комітет) – до основних завдань Європейської комісії належать подання пропозицій та ведення переговорів, нагляд за виконанням угод, вирішення загальнополітичних та адміністративно-технічних питань (складається з 20 членів і обирається на 5 років).

Європейська Рада є найвищим органом, який визначає політичні орієнтири ЄС. Робота Ради відбувається шляхом регулярних зустрічей керівників держав і урядів країн ЄС разом з міністрами закордонних справ.

Рада міністрів приймає та коригує пропозиції Європейської комісії, якій вона делегує виконання своїх рішень і певну нормативну діяльність.

Європейський парламент – це консультативний орган, з яким Рада і Комісія зобов'язані консультиватися до прийняття рішень із найбільш важливих питань.

Суд Європейського Союзу – виконує роль органу контролю над законністю і дотриманням правових норм Співтовариства.

Комітети ЄС: економічний і соціальний комітет, комітет регіонів.

Лічильна палата.

Основні завдання Європейського Союзу:

- сприяння економічному й соціальному прогресу, його збалансованості і стійкості (для цього необхідне створення простору без внутрішніх кордонів, підсилення економічного й соціальною зближення, заснування економічного й валютного союзу, включаючи запровадження єдиної валюти);

- затвердити свій статус і призначення на міжнародній арені (робити це шляхом проведення спільної зовнішньої політики та політики безпеки, включаючи можливе формування спільної оборонної політики, яка з часом призведе до спільної оборони);

- підсилювати захист прав та інтересів громадян країн-членів (шляхом введення громадянства ЄС);

- розвивати тісне співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ;

- зберігати, а при необхідності, й переглядати та удосконалювати систему зв'язків і відносин, яка склалася у співтовариствах.

Європейський Союз має власний, незалежний від країн-членів, бюджет.

Розмір його визначається Радою і Європарламентом, який затверджує бюджет ЄС.

На рис. 3.3 схематично зображено мікроекономічний ефект від інтеграції ринку ЄС.

Рис. 3.3. Схема мікроекономічних ефектів від інтеграції ринку ЄС

Методологічні основи цього співробітництва припускають певну свободу для його розвитку. Основні характеристики діяльності ЄС – утвердження тісного союзу народів Європи, сприяння збалансованому економічному розвитку шляхом створення територіального простору без внутрішніх кордонів на основі глибинної взаємодії у всіх сферах життєдіяльності народів з метою збереження і примноження загального благоустрою.

В межах ЄС здійснюється створення повністю єдиного внутрішнього ринку. Проголошені цілі подальшого інтеграційного співробітництва. Вони включають створення єдиного Європейського банку з правами емісії єдиної валюти ЄВРО, утворення єдиного західноєвропейського простору без внутрішніх кордонів. Мікроекономічну оцінку потенційного виграшу ЄС внаслідок формування внутрішнього ринку подано у роботі Ф. Рута та А. Філіпенка, на основі якої складено табл. 3.2.

Таблиця 3.2. Мікроекономічна оцінка потенційного виграшу ЄС внаслідок

Етапи формування внутрішнього ринку	млрд дол.	Відсоток ВВП
1 етап Виграш від усунення бар'єрів, що перешкоджають торгівлі	10,0 –11,0	0,2 –0,3
2 етап Виграш від усунення бар'єрів, що впливають на все виробництво	71,0 –89,0	2,0 –2,4
Сумарний виграш від усунення бар'єрів	81,0 –100,0	2,2 –2,7
3 етап Виграш від повнішого використання економії масштабу	76,0	2,1
4 етап Виграш від посилення конкуренції, зменшення неефективності в бізнесі та монопольних прибутків	58,0	1,6
Сумарний виграш від ринкової організації	76,0 –134,0	2,1 –3,7
Загальний виграш		
Для 7 держав-учасниць у цінах 1985 року	157,0 –234,0	4,3 –6,4
Для 12 держав-учасниць у цінах 1988 року	218,0 –323,0	4,3 –6,4
Всього	270,5	5,3

Таким чином, загальний виграш від інтеграції ринку ЄС, за оцінкою Ф.Р. Рута та А.Філіпенка (див. табл. 4.2), становить 270,5 млрд дол. США або 5,3 % валового внутрішнього продукту ЄС.

Поступальний розвиток ЄС зовсім не означає відсутність протиріч і труднощів цього процесу. Значні проблеми виникали і виникають в процесі здійснення єдиної аграрної політики, єдиних централізованих цін на основні види сільськогосподарської продукції. Ідеологів Євросоюзу турбує падіння конкурентоздатності європейських товарів на міжнародних ринках, скорочення частки ЄС у світовій торгівлі, відставання від США в комп'ютеризації та ін.

Розвиток західноєвропейської інтеграції з кінця 50-х років ХХ століття до теперішнього часу відбувався нерівномірно з відносними протиріччями. Проте, цілі і завдання, що були поставлені при утворенні Європейського економічного співтовариства протягом всього часу існування, реалізовувалися досить послідовно і успішно.

В 70-і і на початку 80-х років розрив в рівнях розвитку між країнами ЄС збільшився. Ця різниця, за оцінкою М.Пебро, більша на рівні ЄС, аніж на національному рівні. І зі вступом до ЄЕС Греції у 1981 р. ця тенденція проявилася ще різкіше, оскільки її економіка знаходилася на значно нижчому рівні порівняно з іншими учасниками ЄЕС. Для прикладу, різниця між найменш розвинутим і найбільш процвітаючим регіоном за рівнем зайнятості та розвитку виробництва оцінювалася в 1986 р. від 1 до 1,3 в Греції, від 1 до 1,7 в Іспанії, від 1 до 1,8 у Франції, від 1 до 1,9 в Німеччині, від 1 до 2,1 у Великобританії, від 1 майже до 5 на рівні ЄС. В 1979 р. вступила в силу Європейська валютна система,

основним завданням якої була стабілізація курсу валют.

Друга половина 80-х – початок 90-х рр. охарактеризувалися подальшим розширенням складу Європейського економічного співтовариства. У 1986 році приєднання Іспанії і Португалії призвело до загострення міждержавних диспропорцій, що вже раніше існували. На момент вступу в ЄЕС дохід на душу населення в Португалії складав приблизно половину середнього по ЄЕС, в Іспанії – близько 3/4. В нових країнах-учасниках приблизно один з п'яти працював у сільському господарстві, у той час як в ЄЕС – один з тринадцяти. Поряд з цим саме цей період характеризується новими імпульсами у розвитку західноєвропейської інтеграції, пов'язаними перед усім з прийняттям Єдиного європейського акту (ЄСА).

В ЄСА підтверджувалася спільна мета країн-учасниць – об'єднання, яке являє собою політичний альянс учасників Товариства і передбачає не лише високий ступінь їх економічного, валютно-фінансового, гуманітарного співробітництва, але й узгодженість зовнішньої політики, включаючи забезпечення економічної безпеки.

З прийняттям Єдиного європейського акту посилюються інтеграційні процеси країн-членів ЄС в сфері мікро- та макроекономіки, політики і права, науки та екології, регіонального розвитку, соціальних відносин. На початку 90-х років країни-члени ЄС практично завершили створення основ єдиного ринку і тісно наблизилися до формування валютно-економічного і політичного союзів.

Маастрихський договір про ЄС має важливе значення у становленні європейської інтеграції. Відповідно до даного договору виділяються основні поняття:

- єдине європейське громадянство – всі громадяни держав-членів отримують громадянство ЄС (існує перелік відповідних прав);
- політичний союз – загальна зовнішня політика, підвищення ролі Європарламенту, загальна політика в сфері внутрішніх справ і правосуддя;
- економічний і валютний союз (ЄВС).

У Маастрихському договорі подано основні критерії, за якими визначають готовність країн-аплікантів до повноправного членства в ЄС, а саме: гарантія демократичного розвитку держави, влади закону, захист прав людини, готовність бути конкурентоспроможним партнером ЄС, наявність дієвої ринкової економіки, здатність виконувати зобов'язання, що випливають з повноправного членства в ЄС, відповідність критеріям політичного, економічного і монетарного союзу.

Поетапне приєднання до ЄС нових країн об'єктивно супроводжується суттєвими змінами в його структурі, внутрішніх і зовнішніх механізмах діяльності, що матиме значний вплив на світову політику і економіку і, насамперед, на умови розвитку країн, що межуватимуть з ЄС.

Міжрегіональне співробітництво (як форма просторової інтеграції) є одним із засобів реалізації нової регіональної політики ЄС та процесів інтеграції. Єдине митне та тарифне регулювання та наявність розвиненої спільної інфраструктури ЄС створили сприятливе поле для динамічного розвитку транскордонного співробітництва. Окрім того, завдяки транскордонному співробітництву,

можливими стають вирішення питань диспропорційного розвитку регіонів та питання налагодження прямих міжрегіональних зв'язків між різними етнічними групами на континенті, що сприяє уникненню міжетнічних конфліктів.

Поява і визнання міжнародного фактора в регіональній політиці призвела до децентралізації владних та економічних структур і сприяла розвитку політичної і економічної демократії на теренах прикордонних територій суміжних держав.

В Європі значна роль належить ще одному економічному угрупованню — **Європейській асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ)**. ЄАВТ була створена в 1960 р. Членами об'єднання на той час були: Австрія; Франція, Ісландія, Норвегія, Швеція, Швейцарія, Великобританія, Данія, Португалія. З 1.01.1995 р. після вступу окремих країн в ЄС залишились чотири країни: Швейцарія, Ісландія, Норвегія, Ліхтенштейн. Згідно з особливим протоколом право члена Асоціації поширюється і на Ліхтенштейн, який є в митній унії зі Швейцарією.

Принципи діяльності ЄАВТ суттєво відрізняються від принципів діяльності ЄС:

- за кожною країною зберігається зовнішньоторговельна автономія і власні мита в торгівлі з третіми країнами, не існує єдиного митного тарифу;
- немає наднаціональних органів. Рада, в яку входять представники усіх країн-членів ЄАВТ, може ухвалювати рішення лише одноголосно;
- країни-члени її частково не відмовляються від свого суверенітету;
- ЄАВТ — це зона вільної торгівлі, причому режим вільного безмитного товарообігу між країнами-членами діє лише для промислових товарів і не поширюється на сільськогосподарську продукцію.

ЄАВТ не є таким стійким інтеграційним угрупованням, як ЄС. Ще в 70-х роках вийшли з ЄАВТ і вступили в ЄС Великобританія, Данія, Португалія, а в 1995 р. — Австрія, Норвегія, Швеція і Фінляндія.

Відносини між двома інтеграційними угрупованнями, що існують в Європі, постійно розвиваються. До 1977 р. утворилася зона вільної торгівлі промисловими товарами країн ЄС і ЄАВТ, в межах якої ліквідовувались мита і зменшувались нетарифні обмеження взаємної торгівлі. В 1991 р. була підписана угода між ними про створення єдиного європейського простору. Згідно з цією угодою країни-члени ЄАВТ з 1993 р. вводять у своє законодавство правові акти ЄС стосовно вільного переміщення товарів, капіталів, послуг, а також конкурентної політики. Інтеграція ринків аграрної продукції не передбачається, оскільки сільське господарство країн ЄАВТ не змогло б конкурувати з країнами ЄС.

Першим європейським інтеграційним угрупованням, яке об'єднало держави, що досі розвивалися, ґрунтуючись на різних економічних та політичних моделях, стало **Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС)**. Засноване ЧЕС у 1992 р. на основі Стамбульської декларації і об'єднує 11 країн: Азербайджан, Албанію, Болгарію, Вірменію, Грецію, Грузію, Молдову, Російську Федерацію, Румунію, Туреччину, Україну. Основне завдання Чорноморської інтеграції полягає в створенні режиму вільного пересування товарів, послуг і капіталів з метою розширення виробничої кооперації і спільного підприємництва.

Зміцненню стабільності у Європі за допомогою розширення співробітництва у

різних галузях (політичній, економічній, культурній, науковій) сприяє регіональне об'єднання - **Центральноєвропейська ініціатива (ЦЄІ)**. Воно об'єднує такі країни-члени: Австрію, Боснію та Герцеговину, Хорватію, Чеську Республіку, Македонію, Угорщину, Італію, Польщу, Словацьку Республіку, Словенію, Албанію, Білорусь, Болгарію, Румунію, Україну.

У діяльності робочої групи бере участь німецька земля Баварія. ЦЄІ підтримує різні проекти, які можуть бути поділені на три категорії: інвестиційні проекти та відповідне техніко-економічне обґрунтування; організаційні проекти (навчання, дослідження, інформаційні системи тощо); культурні проекти (фестивалі, семінари, стипендії). Забезпечує Секретаріат проектами ЦЄІ, надісланими керівником програми ЦЄІ, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). ЄС підтримав ідею регіонального співробітництва як один із засобів сприяння країнам Центральної та Східної Європи у їх зусиллях трансформувати свої політичні та економічні структури. ЦЄІ та ЄС мають бажання надалі розвивати конструктивний діалог.

Одним з найбільших економічних угруповань світу є Північноамериканський ринок, який утворюють США, Канада та Мексика (**Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА)**). В межах об'єднання проживає понад 400 млн чол, створюється приблизно 24% світового ВВП.

На державному рівні американо-канадська Угода про вільну торгівлю була укладена в 1988 р., а в 1992 р. до неї приєдналась Мексика. Угода про вільну торгівлю передбачає: поступову ліквідацію тарифних і нетарифних обмежень у взаємній торгівлі; полегшення умов взаємних капіталовкладень; порядок врегулювання торгових конфліктів між її учасниками.

Специфічні риси НАФТА:

- ця зона вільної торгівлі має континентальні масштаби;
- країни, що об'єдналися в НАФТА, мають різні рівні економічного розвитку;
- яскраво вираженим центром зони вільної торгівлі є США;
- угода має широкомасштабний характер (тобто поширюється на питання виробничої сфери, міжнародної торгівлі та інвестицій, міжнародної міграції тощо);
- країни-члени НАФТА є майже рівновіддаленими від двох інших найбільших світових економічних регіонів (Західної Європи та Азіатсько-Тихоокеанського регіону).

Активізуються інтеграційні процеси і в Південній Америці. У 1991 р. Аргентина, Бразилія, Уругвай та Парагвай (приєднався пізніше) уклали торговий пакт **МЕРКОСУР**, який набув чинності з 1 січня 1995 р. Метою його є створення нового потужного регіонального торговельно-економічного блоку, який об'єднує країни з населенням загальною чисельністю понад 200 млн. осіб і сумарним ВВП більш ніж 550 млрд дол. США. Результатом такого об'єднання є те, що 90% взаємної торгівлі країн-членів звільняється від будь-яких тарифних бар'єрів, а щодо імпорту з третіх країн вводиться загальна тарифна структура та митні правила.

МЕРКОСУР є одним з найбільш динамічних економічних угруповань у сучасному світі. Так, у період з 1991 до 1995 р. обсяги експорту та імпорту між

країнами — його учасницями зросли майже на третину, з іншими країнами світу відповідно на 8,24 % і 22,71 %, а сукупний взаємний торговельний оборот виріс з 4 млрд до 14,4 млрд дол. США на рік. Різко збільшились обсяги інвестицій в економіку країн-учасниць угоди.

Наприклад, за 1995 р. обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку Бразилії становив 3,3 млрд дол. США, а у 1996 р. цей показник зріс до 6 млрд дол. США. МЕРКОСУР прагне до встановлення ділових стосунків з іншими інтеграційними угрупованнями. Так, у 1995 р. МЕРКОСУР підписав з Європейським Союзом Рамкову угоду про розширення співробітництва, згідно з якою передбачено створення зони вільної торгівлі між двома регіональними об'єднаннями.

Необхідно відзначити позитивні перспективи подальшого розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною і країнами-членами МЕРКОСУР. Вже укладено низку угод з Аргентиною і Бразилією, а продукція підприємств України вже відома на їх ринку. Це сприяє виходу України на ринки інших країн Південної Америки та Азіатсько-Тихоокеанського регіону, з якими тісно пов'язані південноамериканські країни.

Перспективи розвитку економічної інтеграції у Східній Азії пов'язують передовсім зі створенням **Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС)**. Азіатсько-тихоокеанське економічне співтовариство, створене в 1989 р. Основними групами країн Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) є:

- США та Японія (80% ВВП країн АТР);
- інші розвинуті держави – Канада, Австралія, Нова Зеландія;
- нові індустріальні країни Східної Азії – Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Гонконг;
- країни Асоціації країн Південно-Східної Азії;
- Китай.

В межах об'єднання проживає приблизно 40% населення планети, створюється 55% світового ВВП, здійснюється 44% світової торгівлі.

У Програмі спільний дій АТЕС було визначено два головних напрями діяльності:

- співробітництво у сфері міжнародної торгівлі з метою її лібералізації та розширення масштабів;
- співробітництво у галузі технологій та створення високорозвинутої технологічної інфраструктури.

Принципи АТЕС:

- принцип відкритого регіоналізму, згідно з яким заходи з лібералізації мають поширюватися і на країни, що не належать до об'єднання;
- сіткова організація співробітництва, згідно з якою кожний учасник АТЕС може взяти на себе реалізацію того чи іншого напрямку роботи об'єднання;
- орієнтація на співробітництво на рівні приватних підприємств. Таке співтовариство лише формується, тому ідуть пошуки шляхів співробітництва, а саме регіональне угруповання складається ніби із різних блоків.

Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), найефективніше субрегіональне об'єднання в Азіатсько-тихоокеанському регіоні, створене в 1967 р., країни-члени – Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, Бруней, В'єтнам, Лаос, М'янма. АСЕАН утворена ще в 1967 р., але лише в 1992 р. її учасники поставили за мету створити зону вільної торгівлі. Водночас, кожна з країн АСЕАН тісно пов'язана з економікою США, Японії, Гонконгу, Південної Кореї, Тайваню. Інтеграційні процеси в цьому регіоні найбільш активні на мікрорівні на основі діяльності транснаціональних корпорацій.

КАРИКОМ (Карибська спільнота), об'єднання створене в 1973 р. та включає 13 англomовних країн цього регіону: Антигуа, Барбадос, Гайана, Гренада, Домініка, Монтсеррат, Тринідад, Ямайка та інші.

Південноазіатська асоціація регіонального співробітництва, яка об'єднує Індію, Пакистан, Шрі-Ланку, Бангладеш, Мальдіви, Бутан, Непал.

Менш за все розвинені інтеграційні процеси серед країн Африки. У 1989 р. Алжир, Лівія, Мавританія, Марокко та Туніс утворили **Союз Арабського Магрибу**, договір, який передбачав організацію економічного співробітництва на рівні регіональної інтеграції. Але широкого співробітництва не вдалося досягти через замкненість національних кордонів.

Південноафриканський комітет розвитку об'єднує Анголу, Ботсвану, Лесото, Малаві, Мозамбік, Маврикій, Намібію, ПАР, Свазіленд, Танзанію, Зімбабве.

Західноафриканський економічний і валютний Союз, об'єднує Кот-д'Івуар, Буркіна-Фасо, Нігерію, Тонга, Сенегал, Бенін, Малі.

Економічна відсталість та відсутність міждержавних зв'язків не дають змоги швидко створити на африканському континенті інтеграційні угруповання. В планах Організації африканської єдності є ідея створення Африканського економічного співтовариства.

Для використання нерівномірно розподілених природних та економічних ресурсів, отримання вигод від спеціалізації окремих країн утворюються економічні угруповання у формі торгових блоків (наприклад, Арабський спільний ринок), організацій для створення спільних проектів (наприклад, Комітет по Меконгу), валютних союзів (наприклад, Азіатський кліринговий союз), інвестиційних інститутів (наприклад, Азіатський банк розвитку), товарних асоціацій (наприклад, Міжурядовий союз країн-експортерів міді та країн-експортерів бананів тощо).

3.4. Основні наслідки інтеграції країн: перспективи та виклики

Дослідження багатьох українських вчених присвячені вивченню ефектів економічної інтеграції. Виділяються такі ефекти, що отримують держави внаслідок інтеграції:

1) **статичні** ефекти внаслідок перерозподілу існуючого капіталу, праці та інших ресурсів економік-учасниць, які проявляються відразу ж після створення

митного союзу;

2) **динамічні** ефекти, що впливають на виробничі потужності, продуктивність і зростання економік країн-учасниць і які проявляються на віддаленіших стадіях функціонування митного союзу.

Статичні ефекти базуються на теорії митних союзів, запропонованих вперше Дж.Вайнером.

У результаті взаємного усунення мит можуть виникнути два види взаємно протилежних статичних ефектів:

а) *ефект створення торгівлі* (trade creation) – переорієнтація місцевих споживачів з менш ефективного внутрішнього джерела постачання товару на ефективніше зовнішнє джерело (імпорт), що стало можливим внаслідок усунення імпортних мит у межах митного союзу;

б) *ефект відхилення торгівлі* (trade diversion) – переорієнтація місцевих споживачів із закупівлі товару у ефективнішого позаінтеграційного джерела постачання на менш ефективне внутрішньоінтеграційне джерело, що відбулося внаслідок ліквідації імпортних мит у межах митного союзу.

Митний союз передбачає як вільну торгівлю в межах союзу, так і обмеження на імпорт країн, що не входять до складу союзу (третіх країн). Це призводить як до позитивних, так і до негативних наслідків.

Позитивний ефект досягається, коли відбувається приріст обсягів торгівлі між країнами-учасницями, що не витісняє імпорт третьої країни. Іншими словами, митний союз зумовлює надання переваги виробнику з низькими затратами проти виробника з високими затратами в межах союзу. Цей позитивний ефект називається **розширенням торгівлі**.

До основних переваг міжнародної економічної інтеграції можна віднести:

- збільшення розмірів ринку — ефект від масштабів виробництва (для країн з малою ємністю національного ринку);
- зростання конкуренції між країнами;
- забезпечення кращих умов торгівлі;
- розширення торгівлі й покращення інфраструктури;
- використання новітніх технологій.

Негативні наслідки міжнародної економічної інтеграції:

- для більш відсталих країн вона призводить до відтоку ресурсів (факторів виробництва), йде перерозподіл на користь більш сильних партнерів;
- олігопольна змова між ТНК країн-учасниць, що призводить до підвищення цін.

Україна є складовою світового господарства. Її успішне входження у світовий ринок в умовах здійснення системної трансформації є важливим чинником, що зумовлює її майбутнє. Задля підвищення конкурентоспроможності необхідна комплексна програма облагородження експорту на основі розширення асортименту і покращення якості експортної продукції, удосконалення товарної і географічної структури експорту, використання прогресивних форм міжнародного торговельно-економічного співробітництва.

Негативний торговельний ефект настає, коли країни-учасниці купують одна в

одної товар, який донедавна купували в третій країні, тобто надається перевага виробнику з високими затратами в межах угруповання замість виробника з низькими затратами поза угрупованням. Іншими словами, виникає **зміна напрямів торгівлі**.

Теорія митного союзу переважно стосується радше статичних ефектів митного союзу на добробут світу, ніж на добробут окремих країн-учасниць або не учасниць. Відштовхування від передумови, що всесвітня вільна торгівля досягне найбільш ефективного перерозподілу та використання світових ресурсів (оптимум Pareto) не означає, що вільна торгівля між обмеженим числом країн обов'язково підвищить світовий добробут.

Чистий ефект митного союзу на добробут залежатиме радше від чистого балансу ефектів виробництва та споживання, пов'язаних із розширенням та зміною напрямків торгівлі, а також будь-якими змінами в розподілі доходу.

Розширення торгівлі підвищує ефективність світової економіки (і таким чином підвищує її потенційний добробут) шляхом заміни виробництва з вищими витратами на виробництво з нижчими витратами. Навпаки, зміна напрямків торгівлі знижує світовий потенційний добробут заміщенням виробництва з нижчими витратами поза союзом на виробництво з вищими витратами в межах союзу.

Якщо внаслідок утворення митного союзу виникає ефект відхилення торгівлі, тоді добробут країн, які не беруть в ньому участі, погіршиться, оскільки обмежені ресурси використовуються менш ефективно, ніж в умовах вільної торгівлі. З іншого боку, добробут країн-учасниць може погіршитись, якщо ефект відхилення торгівлі за своїми вартісними розмірами буде меншим за ефект створення торгівлі. Як правило, здебільшого внаслідок створення митного союзу відзначаються обидва ефекти, але ефект створення торгівлі більший за ефект відхилення торгівлі, отже, інтеграція у цілому веде до підвищення добробуту країн-учасниць.

Крім розглянутих ефектів створення та відхилення торгівлі, які виявляються негайно після утворення інтеграційного союзу, до статичних ефектів інтеграції належить скорочення адміністративних витрат на утримання митних та прикордонних органів. Внаслідок зменшення сукупного попиту на імпорт з країн, що не входять у союз, можуть поліпшитись умови торгівлі групи країн, які у нього входять.

Після того, як інтеграція набуває сили, виникають динамічні ефекти, які можуть бути як сприятливими, так і несприятливими для національної економіки. Позитивні наслідки від утворення союзу такі:

- зростає конкуренція між виробниками з різних країн, яка стимулює зменшення цін, призводить до покращання якості товарів, стимулює створення та впровадження нових технологій тощо;
- країни-учасниці користуються перевагами економії масштабу виробництва, що дає змогу збільшувати обсяги виробництва та скорочувати витрати;
- збільшується приплив іноземних інвестицій, оскільки корпорації з країн, що не входять до союзу, прагнуть зберегти за собою певний сегмент закритого митним бар'єром ринку за рахунок створення підприємств всередині країн, що

інтегруються;

- позиція кожної з країн-учасниць інтеграційного угруповання на торгових та економічних переговорах є вигіднішою порівняно зі становищем окремої країни, що не входить до союзу, і це може забезпечити для країни-учасниці вигідні умови торгівлі або інші переваги.

Основні негативні наслідки, з якими може бути пов'язане приєднання до союзу, такі:

- за певного збігу обставин ресурси можуть відпливати із менш розвинених у економічному відношенні країн-членів союзу до більш розвинених або у напрямку до географічного центру союзу для зниження транспортних витрат;

- якщо встановляться тісніші інтеграційні зв'язки між окремими фірмами країн-учасниць, може виникнути олігопольний зговір, який веде до зростання цін на відповідну продукцію; може зрости кількість злиття компаній, що посилить монополізацію ринку;

- від збільшення масштабів виробництва може виникнути ефект втрат, пов'язаний з формуванням надто великих компаній, які стають неефективними через зайву бюрократизацію та інші чинники;

- за певних обставин витрати на функціонування союзу можуть бути надзвичайно високими, особливо за відсутності належного контролю за здійснюваними ним витратами. Ці проблеми стають відчутнішими зі зростанням ступеня втручання у справи окремих держав з боку органів союзу. Якщо, наприклад, деякі витрати будуть вигідні для певної країни, вона буде наполягати на їх збільшенні, розуміючи, що вони фінансуються за рахунок внесків усіх країн-учасниць.

У комплексному вигляді важко оцінити усі ці аргументи. Для визначення того, наскільки країна виграла від приєднання до союзу, необхідно з'ясувати, що було б, якби вона не стала членом союзу. Необхідно також врахувати, що деякі наслідки, як позитивні, так і негативні, мають довгостроковий характер, залежать від загального стану справ на світовій арені, а інколи мають суто політичний характер і тому знаходяться за межами економічного аналізу (наприклад, «політичний вплив», «втрата суверенітету»).

Таким чином, можна виділити основні позитивні та негативні наслідки МЕІ.

До **позитивних наслідків** можна віднести:

- зростання конкуренції між виробниками з різних країн, що стимулює зменшення цін, зростання якості товарів, впровадження досягнень НТП;

- переваги економії на масштабі виробництва;

- збільшення припливу прямих іноземних інвестицій, оскільки корпорації, що не входять до союзу, прагнуть захопити певний сегмент;

- позиція кожної з країн-учасниць інтеграційного угруповання на торгових та економічних переговорах є вигіднішою порівняно зі становищем окремої країни.

Негативні наслідки:

- можливий відплив ресурсів із менш розвинених до більш розвинених країн, із периферії до центру;

- від збільшення масштабів виробництва може виникнути ефект втрат, пов'язаний з формуванням надто великих компаній, які стають неефективними через зайву бюрократизацію та інші чинники;

- за певних обставин витрати на функціонування союзу можуть бути надзвичайно високими;

- тісні інтеграційні зв'язки можуть сприяти виникненню олігопольної змови;

- втрата політичного чи економічного суверенітету країнами-членами.

Загалом, сумарний вплив інтеграційних процесів може бути як позитивний, так і негативний, що залежить від особливостей тієї чи іншої країни, однак, як засвідчує практика загалом позитивний. Таким чином, на сьогодні найбільш оптимальною є ідея поступової економічної інтеграції з обов'язковим урахуванням національних інтересів інтегрованих держав, оскільки приклад інтеграції, де нехтувалися національні інтереси у світовій практиці, вже відомий (колишній Радянський Союз). Як показав досвід, дана форма інтеграції була утопічною.

ПРАКТИКУМ

Контрольні питання

1. Що таке інтеграція?
2. В чому полягає відмінність між економічним співробітництвом і економічною інтеграцією?
3. Що таке економічна інтеграція? Які її передумови і цілі?
4. В чому суть та особливості міжнародної економічної інтеграції?
5. Назвіть основні ознаки, умови та рівні міжнародної економічної інтеграції.
6. Наведіть приклади інтеграційних об'єднань.
7. Які етапи розвитку міжнародної економічної інтеграції?
8. Обґрунтуйте основні переваги та недоліки міжнародної економічної інтеграції.
9. Окресліть місце і роль України у світовому господарстві на початку XXI ст.
10. Назвіть шляхи підвищення національної конкурентоспроможності на світовому ринку.
11. Які необхідні передумови для міжнародної економічної інтеграції?
12. Назвіть та дайте характеристику основних етапів міжнародної економічної інтеграції.
13. Дайте характеристики сучасних інтеграційних угруповань країн.
14. Чи отримують вигоду на світовому ринку ті країни, у яких національна вартість вища від інтернаціональної?
15. Поясніть виникнення ефекту створення торгівлі.
16. Поясніть виникнення ефекту відхилення торгівлі.
17. В чому суть та особливості міжнародної економічної інтеграції?
18. Що дає для країни політика вільної торгівлі?
19. Чому у світовій практиці у зовнішньоторговельних стосунках використовується протекціонізм, в чому його суть?
20. Які передумови міжнародної економічної інтеграції?

21. Що таке міжнародна економічна інтеграція?
22. Які форми міжнародної економічної інтеграції вам відомі?
23. Які типи економічних ефектів виникають при створенні митного союзу?
24. Які інтеграційні угруповання вам відомі?
25. Яке інтеграційне угруповання набуло найбільшого розвитку?
26. Назвіть основні етапи розвитку ЄС.
27. Які головні механізми управління ЄС?
28. Які позитивні наслідки міжнародної економічної інтеграції?
29. Що відноситься до негативних наслідків міжнародної економічної інтеграції?
30. Які є форми економічної інтеграції в Латинській Америці, Східній Європі, Африці та Азії?

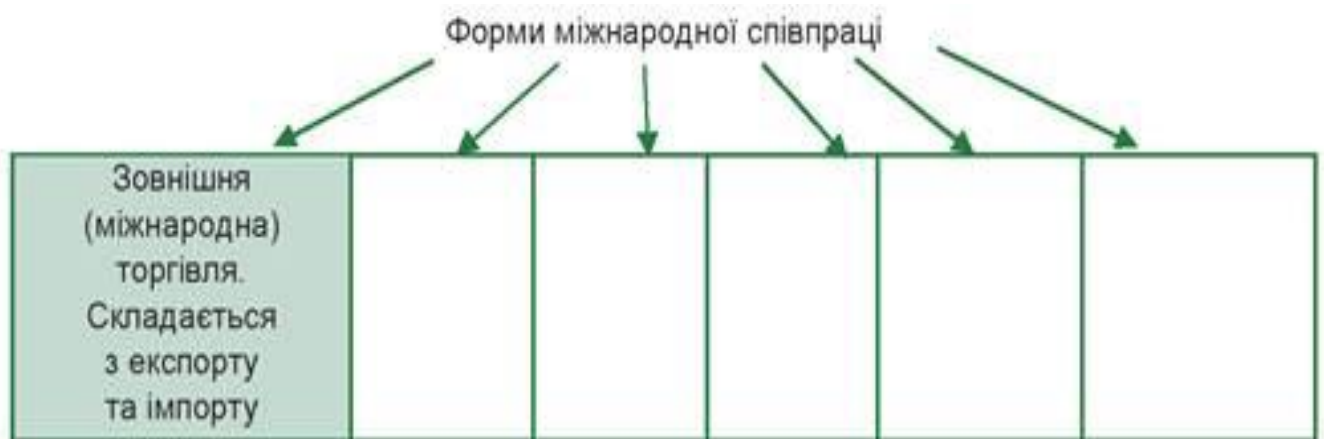
Творчі завдання

Завдання 1. Країна, яка виробляє виключно промислові товари, прагне створити митний союз із країною, яка виробляє виключно сільськогосподарські та сировинні товари. Чи приведе такий митний союз до підвищення рівня добробуту в кожній з країн?

Завдання 2. Використовуючи аналіз «економії масштабів виробництва», поясніть, чому спільний ринок дав можливість багатьом галузям європейської промисловості успішніше конкурувати на міжнародних ринках. Поясніть твердження: «Економічна інтеграція здатна стимулювати вільну торгівлю між країнами-членами і водночас ставити серйозні перепони третім країнам».

Завдання 3. В 1994 р. набрала чинності угода про вільну торгівлю між США і Канадою. До яких наслідків це приведе для: - США, - Канади, - країн Європи.

Завдання 4. Доповніть схему «Форми міжнародної співпраці».

Завдання 5. Назвіть позиції «за» і «проти» створення спільних підприємств з Україною інших держав.

Завдання 6. Проведіть аналіз формування Європейського Союзу. Результати запишіть у формі таблиці.

Етапи розширення ЄС

Рік	Кількість країн-членів	Країни, що приєдналися	Територія (тис. км ²)	Населення

Завдання 7. Проведіть аналіз взаємовідносин України та Європейського Союзу. Результати запишіть у формі таблиці.

Еволюція відносин України та Європейського Союзу

Рік	Основні кроки до інтеграції в ЄС	Перелік законодавчих та нормативних актів, що це підтверджують

Задачі

1. Автомобільне колесо коштує в Україні 100 дол. США, в Польщі – 80 дол. США, в Росії 60 дол. США. Україна – маленька країна, її зовнішня торгівля не впливає на рівень світових цін.

Визначити:

2.1. Якщо Україна вводить 100-відсотковий адвалерний тариф на імпорتنі колеса, то чи буде Україна продовжувати імпортувати колеса?

2.2. Якщо після цього Україна утворить митний союз з Росією, чи буде вона виробляти колеса, чи імпортуватиме них?

2.3. Який ефект – створення торгівлі чи відхилення торгівлі виникає при заснуванні митного союзу України з Росією?

2.4. В Україні вводиться 50% адвалерний тариф на імпорт коліс. Чи буде Україна продовжувати імпортувати колеса?

2.5. Якщо тепер Україна утворить митний союз з Польщею, чи буде вона сама продукувати колеса чи імпортуватиме їх? 6. Який ефект – створення торгівлі чи відхилення торгівлі виникає при заснуванні митного союзу України з Польщею?

2. Україна та Польща збираються створити зону вільної торгівлі. Для цього Україна імпортувала 10 млн транзисторних радіоприймачів з третіх країн за 100 дол. кожний, які оподатковувалися митом у 30 дол. Витрати виробництва цих радіоприймачів в Польщі становлять 110 дол., а в Україні – 130 дол.

Визначити:

3.1. Якою буде для України ціна переорієнтації її зовнішньої торгівлі на Білорусію після створення зони вільної торгівлі?

3.2. Наскільки має збільшитись обсяг імпорту України, щоб компенсувати витрати, викликані цією переорієнтацією?

Приклад розв'язку задач

У країні Сонячна витрати праці на виробництво товару $X=5$ год., $Y=1$ год.; у країні Вітряна витрати праці на виробництво товару $X=5$ год., $Y=2$ год. Загальний обсяг праці в країні Сонячна становить 300; в країні Вітряна - 200. Побудуйте графіки виробничих можливостей обох країн. Якщо умови торгівлі = 3, якими будуть торгові можливості країн?

Розв'язок

Графік кривої виробничих можливостей для країни Сонячна: $X = 300 : 5 = 60$ шт. $Y = 300 : 1 = 300$ шт. Графік кривої виробничих можливостей для країни Вітряна: $X = 200 : 5 = 40$ шт. $Y = 200 : 2 = 100$ шт. Виходячи з теорії порівняльних переваг, відносні витрати для товару X складають $5/1$ у країні Сонячна і $5/2$ у країні Вітряна. Таким чином, товар X буде експортувати країна Вітряна. Відносні витрати для товару Y складають $1/5$ у країні Сонячна і $2/5$ у країні Вітряна. Країна Сонячна експортуватиме товар Y .

Графік торгових можливостей: Для країни Сонячна: Якщо країна Сонячна експортує товар Y , то за повної спеціалізації країна виготовлятиме 300 шт. товару Y . За умов торгівлі = 3, обсяг максимально можливого імпорту товару X складе $300 : 3 = 100$ шт. Таким чином, графік торгових можливостей матиме наступний вигляд: $X=100$, $Y = 300$.

Для країни Вітряна: Якщо країна Вітряна експортує товар X , то за повної спеціалізації країна виготовлятиме 40 шт. товару X . За умов торгівлі = 3, обсяг максимально можливого імпорту товару Y складе $40 \cdot 3 = 120$ шт. Таким чином, графік торгових можливостей матиме наступний вигляд: $X=40$, $Y = 120$.

Тестові завдання

1. Що належить до передумов інтеграції:

- а) сприяння структурній перебудові економіки;
- б) вплив ресурсів від менш економічно розвинених до більш розвинених;
- в) близькість рівнів економічного розвитку та ступеня економічної зрілості країн, що інтегруються.

2. Принцип порівняльних переваг вперше сформулювали:

- а) Уільям Петті;
- б) Пол Семуельсон;
- в) Адам Сміт;
- г) Давид Рікардо;
- д) Франсуа Кене.

3. До основних цілей інтеграції належать:

- а) спільність економічних та інших проблем, розв'язання завдань торгової політики, усунення митних бар'єрів;
- б) створення зони вільної торгівлі, підтримка молодих галузей національної промисловості, географічна близькість країн;
- в) використання переваг економії на масштабі, сприяння структурній перебудові економіки, створення сприятливого зовнішньополітичного середовища.

4. Ефективність створення митного союзу між країнами залежить від співвідношення абсолютних розмірів:

- а) ефекту доходу й ефекту відхилення торгівлі;
- б) ефекту створення торгівлі й ефекту захисту;
- в) ефекту створення торгівлі й ефекту відхилення торгівлі.

5. Якщо країна А експортує в країну Б пшеницю, а країна Б експортує в країну залізну руду, то підвищення ціни на пшеницю відносно ціни на залізну руду означає:

- а) покращення умов торгівлі для країни А;
- б) зміну кута нахилу лінії торговельних можливостей країни Б;
- в) зміну кута нахилу лінії торговельних можливостей країни А;
- г) всі попередні відповіді є правильні;
- д) правильними є тільки відповіді а), б).

6. Визначте, які із зазначених факторів в економіці країни Х можна використати як аргументи на користь протекціонізму, а які лібералізму:

- а) конкурентоспроможність національних товарів є низькою;
- б) у країні Х спостерігається тенденція до зростання безробіття;
- в) країна Х не має сучасних технологій для більшості виробництва;
- г) у країні Х не вистачає валютних ресурсів для імпорту найнеобхідніших ліків, продуктів дитячого харчування;
- д) рівень доходів основної маси населення дуже низький.

7. Яка із вказаних форм торгових бар'єрів не є суттєвою перешкодою для вільної торгівлі:

- а) імпортна квота;
- б) добровільні експортні обмеження;
- в) ліцензії на експорт та імпорт;
- г) мито на імпорт;
- д) всі попередні відповіді є неправильні.

8. Динамічний ефект економічної інтеграції — це:

- а) економічні наслідки, які виявляються на пізніших стадіях функціонування митного союзу;
- б) переорієнтація місцевих споживачів з купівлі товару у ефективнішого позаінтеграційного джерела поставки на менш ефективне внутрішньоінтеграційне джерело, яка відбувається в результаті усунення імпортних мит у межах митного союзу;

в) переорієнтація місцевих споживачів з менш ефективного внутрішнього джерела постачання товару на більш ефективне зовнішнє джерело (імпорт), яка стає можливою в результаті усунення імпорتنих мит у межах митного союзу;

г) економічні наслідки, які виявляються негайно після створення митного союзу як його безпосередній результат.

9. Що належить до переваг інтеграції країн:

а) зростаюча конкуренція між виробниками;

б) близькість рівнів економічного розвитку та ступеня зрілості країн, що інтегруються;

в) розв'язання завдань торгової політики.

10. Якщо дві країни укладають угоду, за якою експортно-імпортні операції резидентів цих країн не оподатковуються митними тарифами, то така форма інтеграції називається:

а) спільний ринок;

б) зона вільної торгівлі;

в) митний союз;

г) економічний союз;

д) преференційна торгова угода.

11. Процес підписання на двосторонній основі угод між окремими державами або між вже наявними інтеграційними угрупованнями й окремою країною або групою країн називається:

а) спільний ринок;

б) зона вільної торгівлі;

в) митний союз;

г) економічний союз;

д) преференційна торгова угода.

12. Ефект відхилення торгівлі показує:

а) як рівень споживання залежить від розміру імпортного мита;

б) зростання споживання в результаті виходу країни з митного союзу;

в) як споживання ресурсів всередині країни залежить від поділу праці в рамках митного союзу;

г) як збільшується споживання товару в результаті приєднання країни до митного союзу;

д) всі відповіді правильні;

є) немає правильної відповіді.

13. Статичний ефект економічної інтеграції – це:

а) економічні наслідки, які виявляються на пізніших стадіях функціонування митного союзу;

б) переорієнтація місцевих споживачів з купівлі товару з ефективнішого позаінтеграційного джерела поставки на менш ефективне внутрішньоінтеграційне джерело, яка відбувається в результаті усунення імпорتنих мит у межах митного союзу;

в) переорієнтація місцевих споживачів з менш ефективного внутрішнього джерела постачання товару на більш ефективне зовнішнє джерело (імпорт), яка стає можливою в результаті усунення імпорتنих мит у межах митного союзу;

г) економічні наслідки, які виявляються негайно після створення митного союзу як його безпосередній результат.

14. Що належить до недоліків інтеграції:

- а) демографічний ефект;
- б) створення сприятливого зовнішньополітичного середовища;
- в) зростання конкуренції між виробниками інших країн;
- г) зростання кількості злиттів компаній.

15. Найбільше цю світі інтеграційне угруповання:

- а) Європейський Союз;
- б) НАФТА;
- в) МЕРКОСУР.

16. Теорію митного союзу розробив:

- а) Вальрас;
- б) Вайнер;
- в) Козик;
- г) Вернон.

17. Головною причиною створення НАФТА – Північноамериканської зони вільної торгівлі, що об'єднує США, Канаду і Мексику, було:

- а) близькість рівнів економічного розвитку;
- б) географічна близькість;
- в) спільні соціально-економічні проблеми, які стоять перед країнами;
- г) всі відповіді правильні;
- д) всі відповіді неправильні.

19. Країни, що інтегруються, домовляються про свободу пересування не тільки товарів і послуг, а й факторів виробництва — капіталу і робочої сили. Ця форма інтеграції називається:

- а) спільний ринок;
- б) зона вільної торгівлі;
- в) митний союз;
- г) економічний союз;
- д) преференційна торгова угода.

20. Який із прикладів найбільш чітко описує «демонстраційний ефект» в системі передумов міжнародної економічної інтеграції ?:

а) деякі з держав, навіть не маючи істотного інтересу в інтеграції, висловлюють зацікавленість у підключенні до інтеграційних процесів просто через побоювання залишитися за її межами;

б) іміджевий процес;

в) бажання багатьох країн колишньої рублевої зони якнайшвидше стати членами ЄС, навіть не маючи для цього серйозних макроекономічних передумов;

г) країни, у яких головною є проблема забезпечення населення водою і їжею, не можуть поєднуватися з державами, що обговорюють проблеми свободи руху капіталу; г) вірна відповідь відсутня;

д) необхідність.

21. Прикладом зони вільної торгівлі є:

а) Угода про співробітництво між ЄС та країнами минулого СРСР – EU – FSU;

б) НАФТА;

в) МЕРКОСУР;

г) ЄС. 4;

д) НАТО.

22. При якій формі міжнародної економічної інтеграції передбачається усунення бар'єрів на імміграцію, еміграцію та переливання капіталу через кордони країн-учасниць?:

а) зона вільної торгівлі;

б) митний союз;

в) спільний ринок;

г) економічний союз;

д) пона інтеграція.

23. Прикладом валютного союзу є:

а) ЄС;

б) Бенілюкс;

в) Центральноамериканський спільний ринок;

г) НАФТА;

д) СНГ.

ТЕМА 4. СВІТОВИЙ РИНОК ТЕХНОЛОГІЙ

- 4.1. Загальна характеристика світового ринку технологій
- 4.2. Правовий захист міжнародної передачі технологій
- 4.3. Форми міжнародної передачі технологій
- 4.4. ІТ аутсорсинг як перспективний вид міжнародного бізнесу
- 4.5. Глобальні та національні механізми регулювання міжнародної передачі технологій

Література

1. Алтинпара А. О., Корогодова О. О. Аутсорсинг як інструмент розвитку компаній ІТ-сектору України в умовах Індустрії-4.0. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Листопад, 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/337304471_AUTSORSING_AK_INSTRUMENT_ROZVIT_KU_KOMPANIJ_IT_SEKTORU_UKRAINI_V_UMOVAN_INDUSTRII-40. DOI:10.20535/2307-5651.16.2019.181839
2. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях [текст] підруч. К.: Центр учбової літератури, 2017. 228 с.
3. Кам'янська О. В., Смоляр Л. Г. Національні системи управління трансфером технологій провідних країн світу. Ефективна економіка № 4, 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5540>
4. Лазебник Л.Л., Митяй С.А. Міжнародна економіка: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. освіти. Ірпінь: Академія ДПС України, 2003. 308 с.
5. Міжнародні економічні відносини: підручник / за ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 464 с.
6. Мних О., Ярич Б. Міжнародний трансфер технологій і динаміка М&А в умовах цифровізації глобального бізнесу. Електронне наукове фахове видання «Адаптивне управління: теорія і практика». Серія «Економіка». Випуск 11 (22), 2021. [https://doi.org/10.33296/2707-0654-11\(22\)-01](https://doi.org/10.33296/2707-0654-11(22)-01)
7. Нагорняк, Г., Нагорняк, І. та Вовк, Ю., Вплив трансферу технологій на інноваційні процеси: український та зарубіжний досвід. Соціально-економічні проблеми і держава. №2, 2013. 117–127. URL: <https://sepd.tntu.edu.ua/index.php/archive/10/256-2014-03-13-07-50-30>
8. Овчаренко Д. Тенденції і перспективи розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні та світі. CEO Alcor. 2022. URL: <https://alcor-bpo.com/uk/your-own-rd-office-news/tendencies-of-it-outsourcing-growth-in-ukraine-and-the-world/>
9. Як ІТ-аутсорсинг допомагає бізнесу зекономити гроші та час. На часі. NSPACE. 2022. URL: <https://nachasi.com/tech/2021/12/14/it-outsors-for-business/>
10. 2021 тренди в ІТ-аутсорсингу. Блог ТехЕксперта. 2021. URL: <https://techexpert.ua/trends-in-it-outsourcing/>
11. Intellectual Property and Technology Transfer. WIPO. Official Site. URL: <https://www.wipo.int/technology-transfer/en/index.html>
12. Studies in Technology Transfer (2014). Selected cases from Argentina, China, South Africa and Taiwan Province of China. UNCTAD. Current studies on science, technology and innovation. №7. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/dtlstict2013d7_en.pdf

4.1. Загальна характеристика світового ринку технологій

Світовий ринок технологій – це сфера міжнародних економічних відносин з приводу прибуткового використання прав власності на його об'єкти: технології продуктів, процесів та управління. Об'єкти цього ринку можуть мати уречевлений або неуречевлений вигляд.

Серед основних характеристик сучасного світового ринку технологій варто виділити наступні:

- світовий ринок технологій сприяє інтелектуалізації світової економіки в цілому;
- головними суб'єктами світового ринку технологій виступають транснаціональні корпорації (ТНК);
- найбільші ТНК зосереджують дослідження у своїх руках, що сприяє монополізації світового ринку технологій;
- технологічний розрив між різними групами країн, спричиняє багатоступінчасту структуру світового ринку технологій;
- світовий ринок технологій має специфічну нормативно-правову базу свого функціонування, а також міжнародні органи регулювання.

Формування світового ринку технологій сталося в другій половині 50-х –60 - і роки ХХ століття, коли обсяг міжнародних комерційних операцій щодо технологій перевищив масштаби національного обміну. Це дозволило виділити міжнародну передачу технологій в окрему форму міжнародних економічних відносин.

Міжнародна передача технологій – це міждержавне переміщення на комерційній або некомерційній основі матеріальних прав на об'єкти промислової власності, що проявляється в процесі патентування, ліцензування, франчайзингу та ін. Оскільки він становить процес перманентного переміщення і обміну знаннями між суб'єктами інноваційної діяльності, міжнародний трансфер технологій сприяє глобалізації й міжнародній співпраці у межах створення і просування технологій.

Технологічний обмін перевищує традиційні світогосподарські потоки товарів, послуг і капіталів. Основні передумови, що зумовили бурхливий розвиток міжнародного трансферу технологій, можна звести до наступного:

● на рівні країни – це нерівномірність розвитку країн світового господарства в науково-технічній сфері, що може бути пов'язане з недостатнім обсягом витрат на НДДКР в деяких країнах і з відмінністю цілей їх використання;

● на рівні підприємств – придбання технології сприяє вирішенню конкретних економічних і науково-технічних проблем; подоланню обмеженості науково-технічної бази, дефіциту виробничих потужностей та інших ресурсів; отриманню нових стратегічних можливостей в розвитку.

Економічна доцільність експорту технології пояснюється тим, що це:

- джерело здобуття доходів;
- форма боротьби за товарний ринок; - спосіб обійти проблеми експорту товару в матеріальній формі;
- засіб розширення товарного експорту, якщо укладається ліцензійна угода, що передбачає постачання устаткування, матеріалів, компонентів;
- спосіб встановлення контролю над зарубіжною фірмою через такі умови ліцензійної угоди, як обсяг виробництва, участь в її прибутках, контролю за технічними умовами і тому подібне;
- можливість доступу до іншої технології через «перехресне ліцензування»;
- можливість ефективнішого вдосконалення об'єкту ліцензії за участю партнера- покупця.

Економічна доцільність імпорту технології пояснюється тим, що це:

- доступ до новацій високого технічного рівня;
- засіб економії витрат на НДДКР;
- засіб зменшення валютних витрат на товарний імпорт;
- забезпечення використання національного капіталу і робочої сили;
- умова розширення експорту продукції, що випускається за зарубіжними технологіями;
- гарантія освоєння продукту або процесу за допомогою продавця тощо.

До основних тенденцій міжнародного трансферу технологій відносять:

- глобалізацію ринку технологій;
- стандартизацію та уніфікацію;
- розвиток інноваційної інфраструктури;
- інтенсивний розвиток ринку наукомістких технологій;
- підвищення конкуренції;
- лідируючі позиції розвинених країн світу;
- зростання впливу держави в науково технічному розвитку та в сприянні трансферу технологій;
- зростання ролі транснаціональних корпорацій (ТНК) як головних гравців та рушійної сили на глобальному ринку технологій через олігополізацію та монополізацію цього ринку, створення міжнародних стратегічних альянсів у сфері НДДКР, а також через використання специфічних стратегій ТНК та забезпечення глобального технологічного розподілу, супроводу та підтримки);
- розвиток міжнародної технічної допомоги;
- поглиблення міжнародної кооперації в інноваційній сфері та ін.

В процесі міжнародного трансферу технологій аналіз ринку з точки зору доступності технологій дозволяє вибрати найбільш оптимальну технологію та найбільш оптимальні шляхи її передачі. Міжнародний трансфер технологій передбачає типову послідовність етапів, які зображено на рисунку 4.1.

Сучасний стан міжнародної передачі технологій дозволяє на світовому ринку технологій виділити групи країн залежно від їх ролі в міжнародній торгівлі технологічними інноваціями:

1) промислово розвиненні країни з домінуючим експортом ліцензії. До цієї групи відноситься одна країна – США. Експортна спрямованість ліцензійної торгівлі має історичний характер і відображає науково-технічний потенціал країни. Сумарні витрати на НДДКР в США перевищують аналогічні витрати у Великобританії, Німеччині, Японії, Франції та Італії разом узятих.

Рис. 4.1. Етапи здійснення міжнародної передачі технологій

Держава бере на себе переважну частину витрат на проведення фундаментальних наукових досліджень;

2) промислово розвинені країни з переважаючим експортом ліцензії. До них відносяться Великобританія і Швейцарія, які мають позитивне сальдо в торгівлі ліцензіями. Обидві країни проводять політику, направлену на стимулювання експорту ліцензій. Основа такої політики у Великобританії така сама, як і в США. Торгівля ліцензіями в Швейцарії базується, по-перше, на спеціалізації у виготовленні високоякісної продукції для машинобудування, приладобудування, електротехніки й т. п., а по-друге: на створенні великої кількості філій та дочірніх компаній крупних фірм при відносно невеликих можливостях промислового використання нових технологій;

3) промислово розвинені країни з переважаючим імпортом ліцензій. До цієї групи відносять останні промислово розвинені країни, в першу чергу Германію і Японія. Країни цієї групи широко використовують зарубіжний досвід і технічні знання для оснащення провідних галузей передовою технологією і прискорення власних науково-технічних розробок і не прагнуть до балансування вступів і платежів по ліцензійних операціях. Прикладом успіху цієї політики є широка експансія на автомобільному ринку в 70-і рр. західнонімецького «фольксвагена» і японських автомобілів, які в умовах енергетичної кризи успішно застосовували придбані ліцензії для створення мало- і мікролітражних автомобілів. Якщо США є найбільшим в світі експортером технології, то Японія, навпаки, з початку 50-х роках стала одним з найбільших в світі споживачів науково-технічних досягнень. Величезне значення в створенні «японської дива» мало ефективного використання іноземних патентів і ліцензій, їх негайне впровадження і освоєння. Сьогодні Японія є лідером за багатьма напрямками науково-технічного прогресу, проте вона все ще більше платить за іноземну технологію, ніж отримує за експорт своєї, але цей розрив зменшується;

4) країни, що розвиваються, з імпортно-експортною спрямованістю ліцензійної торгівлі. До них відносяться Аргентина, Бразилія, Мексика, Індія, Туреччина. Ці країни цілеспрямовано здійснюють закупівлю іноземних технологій для вирішення крупних економічних проблем, а експортують ліцензії в основному в сусідні держави;

5) країни, що розвиваються, з імпортною спрямованістю ліцензійної торгівлі. До цієї групи відносяться Таїланд, Алжир, Панама та ін. Ці країни здійснюють закупівлю нових технологій переважно у вигляді супутніх ліцензій при будівництві промислових об'єктів;

6) країни, що розвиваються, з епізодичним характером ліцензійної торгівлі. До них відносяться в основному найменш розвинені країни.

Поглиблення міжнародного розподілу праці веде до зростання ролі зовнішньоекономічних інноваційних ресурсів, пов'язаних з міжнародним трансфером технологій, який здатний до певної міри компенсувати нестачу коштів для фінансування науково-технологічного розвитку країни.

До особливостей міжнародного трансферу технологій слід віднести різновиди виникнення та розвитку міжнародних технологічних та науково-технічних зв'язків. Розглянемо дві наступні найбільш широко розповсюджені моделі.

Модель «технологічного розриву (відриву)». Фактор науково-технічних досягнень є визначальним для виникнення торговельних зв'язків. Країна-новатор, яка володіє квазімонополією власності на науково-технічний результат, експортує наукомісткий продукт, імпортує сировинні, працемісткі та енергомісткі продукти. Тобто технологічний розрив є основою міжнародного торговельного обміну. З часом він скорочується внаслідок передачі технологій, впровадження альтернативних технологій в країнах-аутсайдерах.

Модель «міжнародного життєвого циклу продукту».

На першому етапі свого існування - етапі появи нового продукту на ринку – новий продукт з'являється на внутрішньому ринку певної країни і споживається лише на території цієї країни. Тому фірми-виробники зацікавлені зосередити свою діяльність саме там, де можна швидко і безпосередньо визначити реакцію споживача на свої товари та врахувати її в своїй подальшій виробничо-комерційній діяльності. До того ж на цьому етапі якісні характеристики продукту, обсяги й технології його випуску ще не є сталими, оскільки фірми лише освоюють виробництво даного товару та ринок, на якому він реалізується. Очевидно, що в такому випадку новий продукт не потрапляє в міжнародний обмін.

Другий етап – етап зрілості продукту, характеризується формуванням певних загальних стандартів нового виробу, визначенням його основних характеристик та технологічних процесів виробництва. На цьому етапі з'являється й швидко зростає попит на товар з боку іноземних споживачів.

Разом з тим попит на товар у міжнародних масштабах обмежується регіоном розвинутих країн, оскільки, за визначенням, даний товар призначено для задоволення потреб споживачів з високим рівнем доходу. Іноземний попит та економія на масштабах виробництва стимулюють експорт товару на ринки розвинутих країн.

На третьому етапі – етапі випуску стандартизованого продукту, весь комплекс характеристик, як споживчих якостей продукту, так і процесу його виробництва, вже чітко визначений. Це означає, що продукт добре знайомий споживачам, а технологія його виготовлення – виробникам. Індустріально розвинуті країни в цей час знову займаються розробкою нових продуктів.

Певним чином з моделлю «міжнародного життєвого циклу продукту» пов'язана модель інноваційного циклу. Аналіз рівня конкурентоспроможності країни у розрізі стадій інноваційного циклу дозволяє в цілому визначити рівень та ефективність процесів трансферу технологій, які здійснюються в цій країні.

4.2. Правовий захист міжнародної передачі технологій

Порушення прав інтелектуальної власності негативно впливає на розвиток передових і наукоємних галузей, які потребують значних витрат на проведення наукових досліджень і випробовувань. Контрфактна (підробна) продукція, як правило, має нижчу ціну і витісняє з ринку товари безпосередніх розробників технологій, відчутно зменшуючи моральні та матеріальні стимули для подальших досліджень.

Тому в сучасних умовах міжнародна передача технологій забезпечується правовим захистом, рівень якого, поряд з іншими чинниками, визначає місце країни в світовому господарстві, розвиток культури, науки, мистецтва, практичне використання досягнень науки та техніки, а також міжнародний обмін ними.

Правовий захист міжнародної передачі технології спрямований на забезпечення права фізичних та юридичних осіб на інтелектуальну власність, тобто виняткового права розпоряджатися своїми винаходами. У 1967 році в Стокгольмі була створена Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), яка в 1974 році одержала статус спеціалізованої організації ООН. ВОІВ координує діяльність країн-учасниць у сфері захисту прав інтелектуальної власності при укладанні міжнародних угод, з приводу міжнародної передачі технології. Юридичною основою відповідних угод виступають Паризька конвенція (1883 р.) з охорони промислової власності і Бернська конвенція (1886 р.) з охорони літературних і художніх творів, які пізніше неодноразово редагувались.

Інтелектуальна власність у широкому розумінні – це юридична категорія, яка застосовується для: визначення результатів творчої праці людини (творів науки, техніки, мистецтва та інших видів діяльності); позначення належності таких результатів творчої праці відповідним суб'єктам творчої діяльності; закріплення за цими суб'єктами особистих немайнових і майнових прав, пов'язаних із розробкою та використанням створених ними інтелектуальних продуктів.

Відповідно до Конвенції ВОІВ система інтелектуальної власності об'єднує:

1) *титули промислової власності*: патенти на винаходи; свідоцтва на корисні моделі; патенти на промислові зразки; свідоцтва на товарні знаки (знаки обслуговування); фірмові найменування (свідоцтва про реєстрацію юридичної особи); свідоцтва на право використання найменування місця походження;

2) *авторські права*, які охоплюють наступні об'єкти: наукові публікації, в тому числі дисертації, монографії, статті, звіти про науково-дослідні, конструкторсько-технологічні та проектні роботи; літературно-драматичні, музично-драматичні та сценарні твори; хореографічні твори та пантоміми; музичні твори з текстом та без тексту; аудіовізуальні твори, твори живопису, скульптури, графіки, дизайн та інші твори образотворчого мистецтва; твори декоративно-прикладного мистецтва; твори архітектури, містобудування та садово-паркового мистецтва; фотографічні твори та твори, одержані способом, аналогічним фотографії; географічні, геологічні та інші карти, плани, ескізи та пластичні твори, які відносяться до географії, топографії та інших наук; програми для ЕОМ, бази даних та інше;

3) *ноу-хау (секрети)*: комерційного, технологічного, технічного, фінансового, організаційного, біотехнологічного характеру.

Патент був першим документом, який використовувався у торговельних відносинах між винахідниками та споживачами їх продукції. Видача патенту – свого роду компроміс між приватними інтересами винахідників і виробників нової продукції та суспільною потребою в її використанні. Економічний зміст патенту полягає в наданні державою на своїй території монопольного права винахідникові на використання його винаходу протягом певного терміну (як правило, 15-20 років). Це монопольне право полягає в тому, що в межах вказаного терміну дії

патенту тільки його власник може виготовляти, використовувати і продавати товари, в яких втілюється його винахід або використовувати певні методи та засоби виробництва цієї продукції. Практично всі товари, які виходять на ринки розвинених країнах, є запатентованими.

Відмітимо, що не кожний винахід може бути захищений патентом. Патентоспроможність винаходу означає, що він пропонує технічне вирішення завдання шляхом створення нових машин чи технологічних процесів, характеризується новизною, підвищує рівень традиційного інженерного розв'язання технічного завдання і може бути використаний на практиці.

Потреба в швидкому розповсюдженні передових технологій серед великої кількості підприємств визначила необхідність багаторазового використання винаходу протягом терміну дії патенту не тільки його власником, але й іншими компаніями. Тому в світовій практиці широко використовується така форма передачі технології, як ліцензія, за якою власник патенту (ліцензіар), зберігаючи титул власності на винахід за собою, передає покупцеві (ліцензіату) право його використання.

Товарні знаки та знаки обслуговування означають позначення, які спроможні відрізнити товари та послуги одних осіб (юридичних та фізичних) від однорідних товарів та послуг інших осіб. В якості товарних знаків можуть бути зареєстровані словесні, образотворчі (кольорові та чорно-білі), світові, звукові знаки та їх комбінації.

В свою чергу, до промислових зразків відносяться художньо-конструкторські вирішення виробу, які визначають його зовнішній вигляд, а також упаковка, яка має естетичні та інші особливості.

Авторське право розповсюджується на твори образотворчого мистецтва, літературної, музичної та кінематографічної творчості. Останнім часом сюди включають також комп'ютерні програми, інтегральні схеми, продукцію біотехнології, відео- та аудіозапису. Воно захищає також право на малюнки, ескізи, креслення, які, з одного боку, вважаються творами мистецтва, а з іншого – мають безпосереднє відношення до знань, які використовуються у виробництві.

Розвиток системи інтелектуальної власності в цілому сприяє перетворенню науково-технічних продуктів в товари, навіть у випадках, коли на них не була встановлена штучна монополія як на об'єкт господарювання за допомогою патенту чи іншого охоронного документа. У період НТР провідну роль у технологічному обміні відіграє ноу-хау – незапатентовані науково-технічні знання і виробничий досвід конфіденційного характеру, секрети виробництва. Вони можуть бути патентоспроможними. Це може бути інформація технічного, наукового характеру, маркетинг, управлінські навички, а також ділові консультації. Навіть якщо конкретне ноу-хау буде визнане як патентоспроможне, бажання продовжити використання цієї комерційної інформації за допомогою патенту реалізувати складно. Відкриту в суспільстві інформацію ноу-хау може використовувати будь-хто, і її майже неможливо забрати назад.

Термін «ноу-хау» вперше був використаний у США в судовій справі Дюранда проти Брауна в 1916 році та означав навички чи майстерність щось зробити з

мінімумом зусиль. На сьогодні найвідомішим у світі ноу-хау вважається формула напою «Кока-Кола».

Ноу-хау відрізняється від інших об'єктів інтелектуальної власності тим, що його власник має монополію, зберегти яку можливо лише за умов комерційної таємниці. Держава не забороняє конкурентам добросовісну самостійну розробку такого ж досягнення чи накопичення аналогічного досвіду і знань. Протизаконним є лише недобросовісне їх придбання (викрадення, розголошення без дозволу власника тощо), в той час як патентний захист стоїть на перешкоді використанню будь-яких наступних винаходів, незалежно від способу їх одержання, якщо вони стосуються сфери зареєстрованих прав.

Удосконалення засобів спостереження, прослуховування та копіювання, а також посилення конкурентної боротьби висунули питання про підвищення рівня захисту конфіденційної інформації і розробки правових норм, які б регулювали використання технічних засобів захисту інформації та визначали відповідальність за їх знищення.

Захист прав інтелектуальної власності в сфері міжнародної передачі технології здійснюється на таких рівнях:

1. **на міжнародному:** головні договори, які регулюють питання охорони інтелектуальної власності в міжнародному масштабі: Договір про патентне співробітництво (1970 р.); Конвенція Паризького союзу (учасниками якої є 85 держав); Ніццька угода про міжнародну класифікацію товарів і послуг (1957 р.); Договір про реєстрацію товарних знаків (1973 р., Відень); Всесвітня конвенція про авторське право (1952 р.); Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм (1971 р.).

2. **на національному:** позиції країн щодо захисту інтелектуальної власності в процесі міжнародного господарського обміну залежать від того, виступає вона переважно в ролі донора чи реципієнта технології:

- *країни-донори* зазнають найбільших втрат від міжнародного піратства в сфері інтелектуальної власності і намагаються всіма засобами захищати авторські права. У цих країнах для захисту інтелектуальної власності за кордоном використовуються такі торгово-економічні важелі: обмеження експорту з країн-порушниць; скорочення інвестицій в їх економіку; скасування кредитування; згорання програм співробітництва і допомоги і т.п.

- *країни-реципієнти* з низьким рівнем економічного розвитку, які на світовому ринку виступають винятково споживачами інтелектуальної власності і зацікавлені в наданні їм пільгових умов. Вони вважають, що введення і використання жорстких законів про охорону інтелектуальної власності не тільки буде для них додатковим фінансовим тягарем, а й взагалі стане на перешкоді використання ними світових технічних досягнень. Номінальний захист інтелектуальної власності в цих країнах не забезпечує ефективних форм відшкодування – по суті робиться тільки вигляд, що законні права є захищеними.

3. **на рівні міжнародних інтеграційних об'єднань** також використовуються економічні засоби впливу для захисту своєї інтелектуальної власності за кордоном. Так, директива ЄС, прийнята в 1984 році, передбачала прийняття заходів проти

країн, які використовують недозволену торгову практику. Приватні компанії, асоціації підприємців і держав-членів ЄС одержали право направляти відповідні скарги до Європейської Комісії. Після підтвердження обґрунтованості цієї скарги ЄК розглядає можливість використання спеціальних заходів щодо країни-порушниці: скасування торгових привілеїв, збільшення митного обкладення, введення кількісних обмежень на ввезення її товарів.

4.3. Форми міжнародної передачі технологій

На світовому ринку передача технологій може здійснюватися на комерційній та некомерційній основі. Дана класифікація зображена на рисунку 4.2.

Комерційний трансфер передбачає перехід результатів наукових досліджень у сферу практичного застосування, виробництва та маркетингу нових продуктів з метою отримання комерційної вигоди.

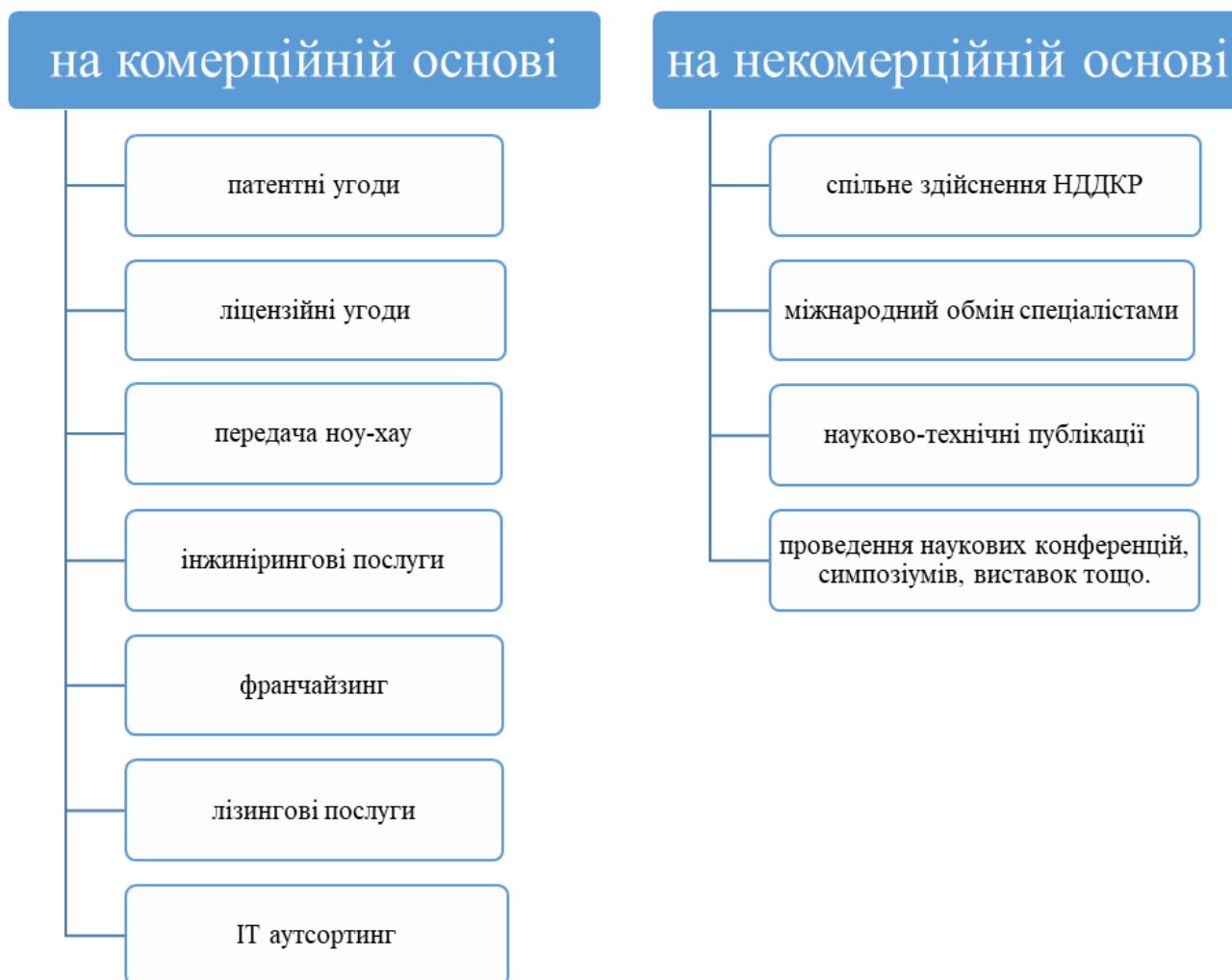

Рис. 4.2. Форми міжнародної передачі технологій

Комерційними формами технологічного обміну є наступні:

1. *Патентні угоди* – це міжнародні торговельні угоди, згідно з якими власник патенту поступається своїми правами на використання винаходу покупцеві патенту.

2. *Ліцензійні угоди* – міжнародна торгова операція, за якою власник винаходу дає іншій стороні дозвіл на його використання в певних межах.

3. *Передача «ноу-хау»* – надання технічного досвіду і секретів виробництва, що включають відомості технологічного, економічного, адміністративного, фінансового характеру, використання яких забезпечує певні переваги. Предметом купівлі-продажу в цьому випадку звичайно є незапатентовані винаходи, що мають комерційну цінність.

4. *Інжинірингові послуги* – надання технологічних знань, необхідних для придбання, монтажу і використання куплених або орендованих машин і устаткування. Вони включають широкий комплекс заходів з підготовки техніко-економічного обґрунтування проєктів, здійснення консультацій, нагляду, проєктування, іспитів, гарантійного і післягарантійного обслуговування.

5. *Франчайзинг* – це форма співпраці між юридично та фінансово незалежними сторонами (компаніями та/або фізичними особами), в рамках якої одна сторона (франчайзер), що володіє успішним бізнесом, відомою торговою маркою, ноу-хау, комерційними таємницями, репутацією та іншими нематеріальними активами, дозволяє іншій стороні (франчайзі) користуватися цією системою на певних умовах.

6. *Лізингові послуги* – надання машин та обладнання в довгострокову оренду, що куплені орендодавцем для орендаря з метою їх виробничого використання за умови збереження права власності на них орендодавцем на весь термін договору.

7. *ІТ аутсортинг* – це передача частково або повністю функцій, що пов'язані з інформаційними технологіями, спеціалізованій компанії.

Некомерційні форми міжнародного трансферу технологій є безоплатними і найчастіше застосовуються у сфері наукових досліджень фундаментального характеру та, як правило, підтримуються державою, провідними підприємствами, меценатами тощо. **До некомерційних форм міжнародного трансферу технологій відносимо:**

1. *Спільне здійснення НДДКР* передбачає дослідження або спільну експериментальну діяльність, технічні випробування продуктів або технологічних процесів, створення необхідного обладнання та отримання прав інтелектуальної власності на результати.

2. *Міжнародний обмін спеціалістами* забезпечує передачу досвіду, ідей та знань між спеціалістами науково-технічної сфери різних країн.

3. *Науково-технічні публікації* – наукова, технічна й навчальна література, наукові статті, комп'ютерні банки даних, довідники й аналітичні дослідження,

технічні стандарти й інструкції, фірмові каталоги й проспекти, патентні описи тощо.

4. *Проведення наукових конференцій, симпозіумів, виставок* тощо, що передбачає налагодження особистих контактів вчених і фахівців у процесі обміну інформацією на міжнародних наукових заходах.

За способом здійснення розрізняють наступні види міжнародної передачі технологій:

• *прямий трансфер технологій* має місце тоді, коли постачальник і покупець знають своїх потенційних партнерів і поінформовані про їхні інтереси й пропозиції. Даний вид трансферу технологій передбачає здійснення фундаментальних і прикладних досліджень в університетах і науково-дослідних інститутах, за результатами яких створюються ноу-хау, які згодом передаються на промислові підприємства, де впроваджуються як певний продукт, процес чи послуга.

Умови досліджень і розробок у сфері науки і техніки, що передбачають одержання дослідницькими колективами чи окремими дослідниками відповідного результату у вирішенні конкретної проблеми протягом визначеного строку, регулюються договорами на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт.

• *непрямий трансфер технологій* передбачає залучення посередницьких структур для передачі технологій до покупця. Посередницькими структурами в цьому випадку можуть виступати: агентства із трансферу технологій, які підтримуються урядом і мають регіональну, національну або міжнародну сфери діяльності; представники із трансферу технологій в університетах; представник із трансферу технологій у науководослідних інститутах; електронний трансферу технологій (наприклад, бази даних).

У цьому випадку механізмом трансферу технологій буде укладання договору про посередницькі послуги в сфері трансферу зі спеціалізованою компанією.

Провайдинг інновацій – це посередницька діяльність у сфері трансферу технологій, що передбачає залучення фахівців-провайдерів до комерціалізації інноваційних розробок через консалтинговий супровід, венчурне фінансування та інноваційне бізнес-проекткування з метою просування на ринок інноваційної продукції.

Прискорення темпів зміни технологічних поколінь у сучасному світі значно пожвавлює міжнародний трансфер технологій, найпоширенішою формою якого лишається ліцензійна торгівля. Стала популярніть торгівлі ліцензіями на світовому ринку технологій пояснюється впливом низки факторів:

- посилення конкурентної боротьби на світовому ринку;
- прискорення випуску на ринок нової продукції;
- можливість економії на науково-дослідних роботах;
- мінімізація комерційних ризиків;

- можливість в короткі строки окупити витрати на науково-дослідницькі роботи, використані на розробку винаходу;
- одержання додаткового прибутку за рахунок швидкого освоєння винаходу і випуску на його основі нової продукції;
- можливість скористатися торговельною мережею покупця і наявною клієнтурою;
- доступ до передових науково-технічних досягнень і т.п.

Об'єктом ліцензії є наукові та науково-технічні результати, об'єкти права інтелектуальної власності, в яких відображено перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації й зберігання продукції

Об'єктами винаходу можуть бути:

- *пристрій* – система розташованих у просторі елементів, що певним чином взаємодіють один з одним (машини, прилади, механізми, інструменти, транспортні засоби, обладнання, споруди тощо);
- *технологія (спосіб)* – сукупність прийомів, виконаних у певній послідовності або із дотриманням певних правил;
- *речовина* – штучно створене матеріальне утворення, яке є сукупністю взаємопов'язаних елементів.

Товарний знак або знак обслуговування може бути предметом ліцензії лише в тому випадку, якщо ліцензіар контролює характер і якість товарів або послуг, що продаються ліцензіатам (покупцем, отримувачем ліцензії) під цим товарним знаком.

Суб'єктами права на об'єкт ліцензії є:

- *автор (винахідник)* – фізична особа, в результаті творчої праці якого вони створені. Право авторства невід'ємне і охороняється безстроково;
- *патентовласник* – фізична або юридична особа, що володіє патентом на винахід та виключними правами на використання об'єкта, що впливають з патенту. Патентовласником можуть бути автор розробки (винахідник), його спадкоємець або інший правонаступник.

Існує велика кількість різновидів ліцензій. Їх класифікують за різними критеріями, що наочно продемонстровано на рис. 4.3.

Так, за **обсягом переданих прав на використання науково-технічних знань ліцензіара (продавця ліцензії) розрізняють три види ліцензій:**

- *проста (невиняткова)*, при продажу якої за ліцензіаром залишається право самостійно використовувати об'єкт ліцензії, а також надавати ліцензії на дану технологію й іншим ліцензіатам на даній території;
- *виняткова*, що передбачає монопольне право ліцензіата використовувати технологію і відмовлення ліцензіара від самостійного використання запатентованих винаходів чи ноу-хау та їх продаж на домовленій території;
- *повна*, що надає ліцензіатові виключне право на використання патенту або ноу-хау упродовж терміну дії угоди і відмовлення ліцензіара від самостійного використання предмета ліцензії упродовж цього терміну.

Рис. 4.3. Класифікація ліцензій за різними критеріями

За умовами надання прав ліцензії різняться за такими видами: чисті, супутні, зворотні, перехресні, відкриті, примусові, субліцензії.

Чистою є ліцензія, по якій права на використання об'єктів інтелектуальної власності передаються в рамках самостійного ліцензійного договору, а не в складі інших торгових угод.

Супутня ліцензія передбачає передачу прав у рамках ліцензійних договорів, що є додатками до основних угод (наприклад, на передачу устаткування, інжиніринг тощо), або у виді окремих розділів по цих угодах.

Зворотня ліцензія передбачає передачу ліцензіарові прав на об'єкт, розроблений ліцензіатом на основі знань, отриманих по основному ліцензійному договору від ліцензіара.

Перехресна ліцензія (крос-ліцензія) означає взаємне надання прав різними власниками охоронних документів у випадках, коли партнери не можуть здійснювати виробничу чи комерційну діяльність, не порушуючи прав один одного.

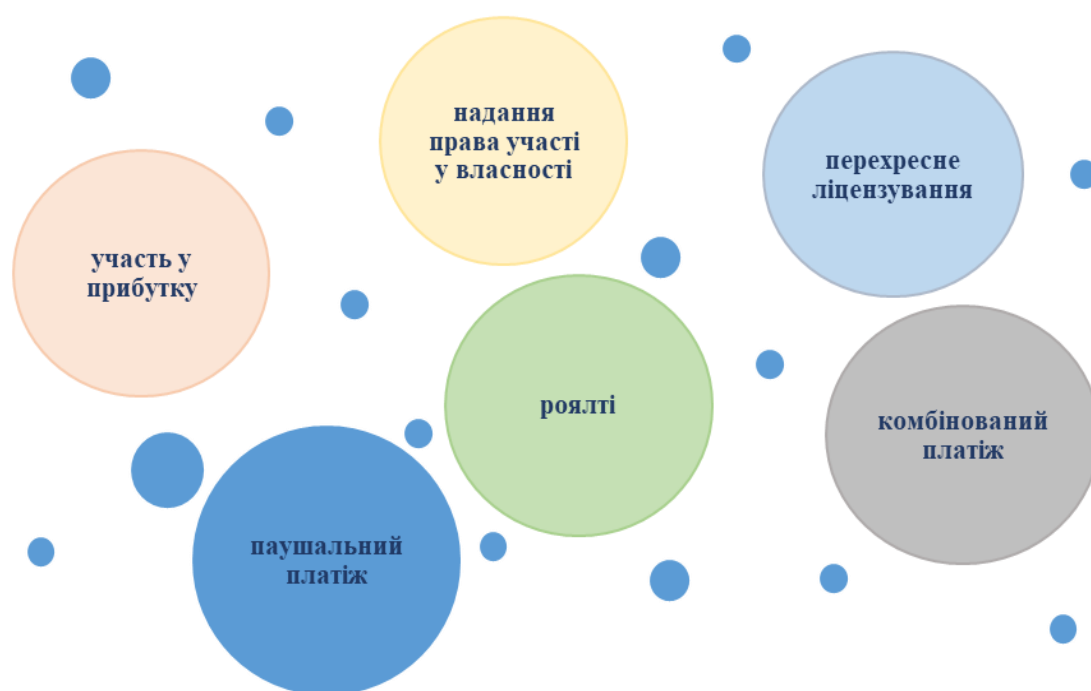
Відкрита ліцензія надає право будь-якому ліцензіатові на об'єкт, що продається ліцензіаром. При цьому, власник охоронного документа подає до Установи офіційну заяву з проханням опублікувати повідомлення про готовність продати ліцензію будь-якій зацікавленій особі. При цьому знижується вдвічі розмір збору за підтримку чинності охоронного документа. Зміст відкритої ліцензії полягає в тому, щоб запобігти упущеній вигоді ліцензіаром від можливого не використання об'єкта продажу.

Примусова ліцензія, відповідно до Паризької конвенції по охороні промислової власності, видається у випадках, коли об'єкт інтелектуальної

власності не використовується чи недостатньо використовується власником протягом встановленого законом, або при відмовленні власника охоронного документа від укладання ліцензійного договору.

Субліцензія дозволяє ліцензіатові надавати права на об'єкти інтелектуальної власності третім особам при згоді ліцензіара на умовах, що, як правило, повинні бути обговорені в основному ліцензійному договорі між ліцензіаром і ліцензіатом.

Продаж ліцензій здійснюється на основі укладання ліцензійної угоди. За ліцензійним договором завжди передбачається виплата певної грошової винагороди ліцензіару. Грошова винагорода є платнею за ліцензію й виступає у формі ліцензійних платежів. **Види ліцензійних платежів** зображено на рис. 4.4. Розглянемо їх детальніше:

Рис. 4.4. Види ліцензійних платежів

• *Роялті* – вид платежів, який платить ліцензіат ліцензіару періодично після закінчення звітного періоду. Він виплачується протягом усього терміну дії ліцензійного договору чи як відсоток від суми прибутку, чи суми обороту від випуску продукції або диференційованої ставки з одиниці ліцензійної продукції.

Форма оплати в вигляді «роялті» вигідна передусім ліцензіату, оскільки, купуючи ліцензію, відшкодувати її вартість він почне тільки з початком випуску продукції і платити буде тільки за наявності реальних доходів від реалізації виробленої продукції. Ліцензіар у даному випадку знаходитиметься в менш вигідному положенні, оскільки, продавши ліцензію, він одержить дохід тільки в терміни і на умовах, залежних від успіху ліцензіата з освоєння ліцензії.

У разі відсутності доходу у ліцензіата ліцензіар також нічого не одержить. Але при цьому в останнього залишаться непокритими витрати зі створення або

придбання об'єкта ліцензії, і в результаті він зазнає збитків, тоді як ліцензіат не зазнає витрат (звичайно, за винятком витрат з освоєння ліцензії).

- *Паушальний платіж* – це виплата ліцензіарові визначеної зафіксованої в договорі суми ще до початку масового випуску ліцензійної продукції. Ця форма є вигіднішою для ліцензіара, так як передбачає фіксовану в договорі суму грошової винагороди за ліцензію, незалежно від обсягів і цін реалізації продукції. При цьому ліцензіар одержує гарантований дохід, покриваючи свої витрати, а ліцензіат у разі перевищення ліцензійного платежу над доходами від реалізації ліцензійної продукції зазнає збитків. Але тут існує і можливість виграшу ліцензіата, якщо доходи від продажу ліцензійної продукції значно перевищуватимуть фіксований розмір платежу.

- *Надання права участі у власності* – це передача продавцю за отримання ліцензії частки акцій підприємства, що дає можливість продавцеві контролювати користувачів своїх технологій;

- *Участь у прибутку* – це відрахування продавцеві фіксованої його частини від комерційної реалізації ліцензії;

- *Перехресне ліцензування* – це обмін ліцензіями чи патентами, котрі є еквівалентними у вартісному виразі;

- *Комбіновані платежі* – найбільш поширені та передбачають виплату ліцензіару ліцензіатом первинного сталого платежу до початку виробництва та збуту ліцензійної продукції з подальшою виплатою залишку розрахункової ціни ліцензії як роялті після того, як буде налагоджено виробництво ліцензійної продукції. Таким чином, ліцензіар має можливість отримувати відрахування від реального доходу ліцензіата протягом усього терміну дії ліцензійного договору.

4.4. ІТ аутсорсинг як перспективний вид міжнародного бізнесу

В останні роки стабільно зростає попит на ІТ-аутсорсинг. Підприємці прагнуть налагодити та автоматизувати процеси всередині компанії, залучаючи для цього експертів та висококваліфікованих фахівців. Це дозволяє уникнути помилок та зайвих витрат, до яких може призвести створення штатного підрозділу без належних навичок.

ІТ-аутсорсинг (ІТО, ІТ-Outsourcing, Information Technology Outsourcing) – це зовнішня ІТ-підтримка компаній та супровід ІТ-інфраструктури. Простими словами, одна компанія замовляє послуги в галузі інформаційних технологій у іншої, яка професійно виконує спектр робіт від технічного обслуговування комп'ютерів і серверів до налаштування безпеки та віртуалізації.

Надання подібних послуг дозволяє розвантажити штатних співробітників та делегувати задачі кваліфікованим фахівцям. Таким чином, компанія отримує високу якість послуг від спеціалізованої організації, а також контролює обсяг та швидкість виконання поставлених завдань.

Послуги з ІТ-аутсорсингу можуть охоплювати різні аспекти сфери інформаційних технологій. Залежно від завдань, що стоять перед аутсорсинговою компанією, виділяють наступні види обслуговування, інформацію про які наведено на рис. 4.5.

Ресурсний (або аутстафінг) – компанія-аутсорсер виконує функції з підбору кваліфікованих співробітників і надає їх (як ресурси) для виконання завдань, поставлених замовником. Замовник самостійно організовує робочий процес, ставить задачі та приймає результат. Відповідальність за потрібний результат покладається на самого замовника.

Сервісний – за згодою із замовником компанія-аутсорсер бере на себе відповідальність за працездатність певних сервісів (наприклад, груп обладнання або технологій, комп'ютерів, серверів тощо), що дозволяє підвищити якість роботи обладнання (включеного до сервісів) та ефективність діяльності компанії в плані скорочення витрат.

Стратегічний – забезпечує повний комплекс послуг з обслуговування ІТ-інфраструктури організації: від проектування та монтажу до моніторингу та подальшого розвитку. Управління усією ІТ-інфраструктурою здійснюється компанією-аутсорсером.

Рис. 4.5. Види ІТ-аутсорсингу в залежності від завдань, що стоять перед аутсорсинговою компанією

Послуги з ІТ аутсорсингу можуть знадобитися у різних випадках:

- для стартапу в період відкриття бізнесу – щоб забезпечити стабільну роботу інфраструктури та подальшого розвитку мережі;
- для компанії на етапі якісного зростання – коли завдання, що стоять перед штатним системним адміністратором, істотно переросли наявну кваліфікацію і потрібні професійні фахівці;
- для стабільної організації – як заміна та доповнення чинної підтримки для підвищення якості надання послуг.

Крім того, якісне та своєчасне обслуговування ІТ-інфраструктури дозволяє уникнути зупинок ділових процесів. У процесі діяльності компаній обладнання, комп'ютерна техніка можуть виходити з ладу, що призводить до простоїв та фінансових втрат. Компанія-аутсорсер допоможе уникнути подібних проблем, забезпечивши безперебійну роботу всієї системи.

До того ж, робота з ІТ-аутсорсинговою компанією страхує у випадку хвороби працівників або у період відпусток. Така співпраця створює надійну базу для задач зі змінною актуальністю: конкретні спеціалісти наймаються під конкретні задачі. Це також допомагає розвантажити працівників у «високий сезон»: їм не знадобиться брати на себе додаткові завдання, а власникові бізнесу – оплачувати понаднормову роботу та приймати результати недостатньої якості. Віддавати перевагу формуванню штатного ІТ-відділу варто лише тоді, коли це економічно вигідніше, ніж співпраця з ІТ-аутсорсинговою компанією. Таке буває, звісно, не часто. На практиці, ІТ-аутсорсинг дозволяє зменшити витрати та одночасно підвищити якість послуг.

Головна перевага ІТ-аутсорсингу – можливість для компанії, яку обслуговують, зосередитися на прямих завданнях і на розвитку свого профільного напрямку бізнесу.

Інші переваги ІТ-аутсорсингу:

✔ **Якість послуг, що надаються.** Компанія вузько спеціалізується у своїй сфері, що дозволяє їй надавати послуги найвищої якості порівняно навіть із кваліфікованими найманими робітниками. На відміну від найманих разових працівників, аутсорсер буде ІТ-структуру разом із Вами.

✔ **Гарантії.** Компанія відповідає за результати своєї роботи, зокрема з фінансового боку.

✔ **Економія коштів.** Порівняно зі штатним співробітником, компанія обслуговує набагато дешевше, до того ж їй не потрібно виплачувати лікарняні та відпускні, виділяти робоче місце.

✔ **Доступність.** Аутсорсингова компанія завжди доступна, оскільки це прописано у договорі обслуговування. Водночас штатний робітник може захворіти, а фахівцю із разових заявок бракуватиме часу.

✔ **Попередження проблем.** З висококваліфікованою ІТ-аутсорсинговою компанією ви забудете про проблеми, пов'язані з програмами та обладнанням, адже вони будуть під постійним контролем.

Основний недолік ІТ-аутсорсингу – труднощі у виборі адекватної компанії. Якщо компанія кваліфікована, то отримаєте тільки якісний сервіс, але якщо ви помилилися у виборі, то можете зіткнутися з проблемами. Зокрема, з низькою кваліфікацією персоналу аутсорсера, ризиком витоку інформації, затримками у реагуванні та вирішенні проблем, відсутністю розвитку ІТ-структури у компанії.

Утім, ці мінуси характерні не тільки для аутсорсингової компанії: із некваліфікованим або нечесним системним адміністратором у штаті фірма ризикує отримати такі самі «сюрпризи». Як правило, такі компанії довго не існують. Ринок високо конкурентний і поганої репутації неможливо позбутися. Деяким компаніям корисно співпрацювати з кількома аутсорсерами – як для різних задач, так і для можливості порівняти їхні послуги.

Інші недоліки аутсорсингу:

⊖ **Часові зони.** Ви можете перебувати в різних часових поясах, і це трохи ускладнить спілкування з іншою командою.

— **Культура.** Будьте готові до знайомства з новою культурою та менталітетом. Можливо, ви хотіли запланувати дзвінок на п'ятницю, а в тій країні, з якою працюєте, у цей день державний вихідний? Обговоріть це заздалегідь із підрядником.

— **Законодавство.** Так, ви зможете зекономити кошти, однак перед тим ознайомтеся з законами країни, у якій знайшли аутсорсингову команду.

Після кількох років млявого зростання сфера ІТ-аутсорсингу отримала ще один поштовх через пандемію Covid-19. Оскільки коронавірус змінив життя людей у всьому світі, він також підштовхнув лідерів галузі до потреби цифровізації їх діяльності. Робота з дому, віддалений доступ, послуги доставки – усі тенденції пандемії потребують міцної ІТ-основи, що в багатьох випадках означає звернення за допомогою до індустрії аутсорсингу.

За даними Statista Technology Market Outlook глобальна індустрія ІТ-аутсорсингу зросла майже на 13 % між 2020 і 2021 роками після невеликого спаду в самому 2020 році, оскільки початковий шок від Covid змусив багато компаній бути заощадливими та розсудливими щодо витрат та нові проекти. Очікується, що до 2027 року доходи галузі перевищать 500 мільярдів доларів. Дану тенденцію проілюстровано на рис. 4.6.

Рис. 4.6. Прогноз середньорічного темпу зростання ринку ІТ аутсорсингу до 2027 року, млрд. дол. США

На здобуття країною лідерства на міжнародному ринку ІТ аутсорсингу впливає низка факторів:

1. Культурна близькість

Для ефективного розвитку міжнародного бізнесу потрібен партнер, який має культуру роботи, подібну до вашої. Це заощаджує багато часу та допомагає уникнути можливих непорозумінь. У культурно ідентичних країнах закони та податкові норми дуже схожі, тому легше укласти контракти, проводити розрахунки, сплачувати податки, відповідати вимогам якості чи зберігати права інтелектуальної власності.

2. Знання англійської мови

Часто для успішного вирішення бізнес-проблем або створення нових ІТ-проектів на заваді стає низький рівень володіння англійською партнером, тому для подолання комунікаційних бар'єрів може знадобитися багато часу, що є вкрай неефективно.

3. Навички програмування

Впевнившись, що знайшли провайдера, з яким буде добре спілкуватися, ще один аспект, який варто проаналізувати, – це навички, знання та досвід команди. Вибираючи напрямок ІТ-аутсорсингу, можна ознайомитися з різними міжнародними рейтингами, які перевіряють навички програмування.

4. Витрати

Підприємці вирішують передавати свої послуги з розробки програмного забезпечення в іншу країну через зниження витрат, пов'язане з нижчими зарплатами співробітників. Тому, вибираючи аутсорсинг-провайдера, варто перевірити середні тарифи в цих країнах. Однак слід мати на увазі, що якщо вищевказані пункти не будуть виконані, сукупні витрати на завершення всього проекту можуть зрости, включаючи затрати часу на вирішення комунікаційних проблем і таких, які пов'язані з можливою некомпетентністю аутсорсингової команди.

5. Резерв талантів

Ще однією причиною аутсорсингу є дефіцит ІТ, з яким стикається фірма. Тому, вирішуючи співпрацювати з аутсорсинговою компанією, необхідно перевірити розмір їх кадрового резерву і таким чином дізнатися, чи забезпечать вони наявність усіх спеціалістів, які потрібні, навіть тих, хто має певні навички.

Зважаючи на перелічені вище фактори лідерства на ринку ІТ-аутсорсингу, а також статистичні дані функціонування даного ринку та звіти компетентних моніторингових компаній, можна визначити 6 найкращих країн для розвитку ІТ-аутсорсингу. Даний рейтинг наведено в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1. 6 найкращих країн для розвитку ІТ-аутсорсингу

Назва країни	Характеристика середовища країни для розвитку ІТ-аутсорсингу
Індія	Індія є однією з найбільших англомовних країн у світі, що робить її привабливим напрямком для клієнтів із США та Великобританії. Хоча загальна грамотність у країні досить низька, індійська система освіти приділяє багато уваги математиці, щороку випускаючи понад 2 мільйони випускників STEM-спеціальностей. За даними Statista, у 2018 році експорт ІТ-послуг в Індії склав 74 млрд доларів. Темпи зростання економіки в Індії – одні з найшвидших у світі, тому не дивно, що світові тех-гіганти, такі як Microsoft і Google, вирішили відкрити свої нові R&D-центри в динамічних тех-хабах, як Бангалор. Основними імпортерами індійського ІТ аутсорсингу за даними 2019 року є США (62 %), Велика Британія (17 %), країни ЄС (11%), країни Азії (8%).
Україна	В Україні налічується більше 200 000 тех-спеціалістів та 36 000 випускників тех-спеціальностей щороку, що робить її одним із найперспективніших напрямків для аутсорсингу програмного забезпечення у світі. Понад 110 світових тех-компаній, включаючи Google, Samsung, Snap та інші, відкрили центри розробки в Україні. У 2018 році експорт українських ІТ-послуг досяг 4,5 млрд доларів і, за прогнозами, буде продовжувати зростати на 20% щороку. Згідно зі звітом SkillValue 2019, українські розробники входять в топ-5 найкращих у світі. 85% українських розробників володіють англійською мовою середнього або вищого рівня. Україна знаходиться у часовому поясі GMT + 3, а отже, робочий час тут частково збігається з робочими годинами як Великобританії, так і США.
Китай	HackerRank оцінює китайських розробників найкращими в світі, їх загальний бал – 100. Китай налічує понад 4,7 мільйона випускників STEM-спеціальностей щороку; очікуваний темп зростання тех-індустрії тут становить 15% щорічно протягом наступних 5 років. 13 китайських постачальників програмного забезпечення входять в топ-30 тех-компаній, що швидко розвиваються. Серед очевидних недоліків роботи з тех-партнером з Китаю є низькі знання англійської мови в країні – лише 10 мільйонів китайських громадян розмовляють англійською мовою.
Польща	З населенням близько 38 мільйонів людей, Польща відома у всьому світі своїми висококваліфікованими та доступними тех-талантами. Польща стала регіональним лідером у сфері аутсорсингу ІТ-послуг та привабливим місцем для розробки програмного забезпечення для бізнесу. Країна налічує 18 технологічних університетів та понад 15 000 нових тех-фахівців щороку. Інформатика, геоінформатика, ІКТ та прикладна інформатика були найпопулярнішими спеціальностями в Польщі у 2016 та 2017 рр. Маючи понад 279 800 спеціалізованих фахівців у галузі технологій, ринок ІТ-послуг у Польщі склав 4,62 млрд доларів у 2018 році. За даними HackerRank, польські розробники є третіми найкращими у світі.
Філіппіни	Англійська мова є другою офіційною мовою на Філіппінах – понад 90 мільйонів філіппінців розмовляють англійською мовою. Згідно з Tholons Releases 2018 Services Globalization Index, столиця країни, Маніла є другим найкращим містом у світі для аутсорсингу. На Філіппінах проживає понад 190 000 тех-спеціалістів, з прогнозами, що у 2022 році ця цифра сягне 210 000. Серед найбільших світових компаній, що працюють у Філіппінах – IBM, HP, Accenture та інші. Ціна на послуги є однією з ключових переваг аутсорсингу в країну.
Угорщина	Угорщина також є популярним напрямком аутсорсингу через відносно низькі ставки програмістів (за даними Glassdoor, середньорічна сума становить близько 25 000 доларів на рік) і культурну близькість до країн Західної Європи. Вони також посідають 17 місце серед найкращих англомовних країн. Поскілки ринок Угорщини відносно невеликий, тому найбільш серйозною проблемою може бути пошук потрібних людей для створення цілої ІТ-команди. Це може бути особливо проблематично, коли необхідні професіонали із нішевими спеціальностями.

Як бачимо з таблиці 4.1, Україна є одним з лідерів на ринку ІТ-аутсорсингу. Попри вторгнення РФ в Україну, ІТ-аутсорсинг продовжує розвиватися та зростати. Після півроку війни його частка склала майже половину всього експорту послуг країни – 46%. Якщо динаміка буде триматись на такому ж рівні, обсяг експорту ІТ-послуг може сягнути 7 млрд дол. надходжень до економіки у 2022 році. Для порівняння, ця сума, наприклад, перекидає збитки всіх цивільних аеропортів України.

Вторгнення РФ вдарило по експорту товарів та ключових галузях української економіки, як то металургія чи агропромисловість. При цьому, експорт послуг залишився на рівні минулого року, оскільки ІТ-індустрія (мається на увазі ІТ-аутсорсинг) компенсувала падіння інших експортних послуг.

Так, у першому кварталі 2022 року експорт українських товарів впав на 20%. Падіння зафіксовано в таких категоріях, як чорні метали – 38%, продовольчі товари – 6%. В той час, як ІТ-послуги залишаються єдиною індустрією експорту послуг, що зросла упродовж п'яти місяців на 27%.

У найближчі роки глобальний ринок аутсорсингу в ІТ розвиватиметься й надалі. Щоби виграти в технологічних перегонах, бізнесу доведеться наймати більше досвідчених розробників, але глобальний дефіцит фахівців лише посилить конкуренцію компаній за найкращих програмістів. Незважаючи на складні часи, майбутнє ІТ-аутсорсингу в Україні має впевнені перспективи — сфера високих технологій залишається однією з найменш постраждалих галузей української економіки, країна має значну кількість технічних талантів, а уряд постійно покращує економічний клімат для іноземних компаній.

4.5. Глобальні та національні механізми регулювання міжнародної передачі технологій

Глобальні механізми регулювання міжнародної передачі технологій в першу чергу забезпечуються міжнародним інституціям, головними серед яких є:

1) **Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ)** зі штаб-квартирою в Женеві, входить у систему ООН, виконує функції адміністративного управління багатосторонніми міжнародними договорами, які стосуються інтелектуальної власності. Види діяльності: реєстраційна діяльність, сприяння міжнародному співробітництву в управлінні інтелектуальною власністю і матеріальна або програмна діяльність, тобто сприяння більш широкому прийняттю державами — членами світового співтовариства існуючих договорів, їх оновлення й укладання нових договорів, які об'єднують у декілька груп:

а) міжнародна охорона – це договори, на основі яких здійснюється юридичний захист на міжнародному рівні (договори з промислової власності: Паризька конвенція з охорони промислової власності, Мадридська угода про боротьбу з фальшивими або оманливими даними про походження товару і Лісабонська угода

про охорону найменувань місць походження і їх міжнародної реєстрації). Основною міжнародною угодою в цій галузі є Паризька конвенція з охорони промислової власності. Перша редакція цієї конвенції була підписана 11 державами в Парижі в 1883 р. Надалі Конвенція неодноразово переглядалася і доповнювалася. У країнах-учасниках Паризька конвенція діє в різних редакціях залежно від того, який із її текстів ратифікований країною. Учасники Конвенції утворюють так званий Міжнародний союз з охорони промислової власності (Паризький союз). Мета Паризької конвенції – надання пільгових умов для патентування винаходів, промислових зразків, реєстрації товарних знаків іноземними громадянами, не передбачає створення міжнародного патенту, міжнародного промислового зразка і міжнародного товарного знака. Принципи Паризької конвенції:

- принцип національного режиму (надання громадянам і підприємствам будь-якої країни-учасниці такої ж охорони промислової власності, яка надається або буде надаватися в майбутньому громадянам і підприємствам цієї держави);

- принцип права конвенціонального пріоритету (заявка, подана в країні — учасниці Конвенції, має пріоритет протягом року з моменту подачі заявки в першій країні);

- принцип запобігання можливим зловживанням, пов'язаним із реалізацією виключного права, наданого патентом (патентовласник, отримавши патент на винахід у певній країні і володіючи виключним правом, може сам не використовувати і не дозволяти іншим застосовувати цей винахід. Паризька конвенція передбачає, що в цих випадках видаються примусові ліцензії на умовах, передбачених Конвенцією. Якщо видача таких ліцензій виявиться недостатнім заходом для запобігання зловживанням, може бути поставлене питання про позбавлення прав на патент).

б) сприяння міжнародній охороні (Договір про патентну кооперацію, який передбачає подачу міжнародних заявок на патенти, Мадридська угода про міжнародну реєстрацію товарних знаків, Договір про реєстрацію товарних знаків, Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів для цілей патентної процедури і Гаазька угода про міжнародне депонування промислових зразків);

в) договори, що встановлюють системи класифікації і процедури їх вдосконалення (Страсбурська угода про міжнародну патентну класифікацію, Ніццька угода про міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків, Віденська угода про створення міжнародної класифікації зображувальних елементів товарних знаків, Локарнська угода про створення міжнародної класифікації промислових зразків).

2) Світова організація торгівлі (СОТ) – розроблена і діє багатостороння Угода про торгові аспекти інтелектуальної діяльності, яка встановлює стандарти з надання всім державам-учасникам однакового режиму захисту прав

інтелектуальної власності, у тому числі передбачає і низку заходів для примусового виконання прав;

3) ПРООН (Програма розвитку ООН) – центральний орган системи ООН у фінансуванні програм і проектів технічного співробітництва та передачі технологій. Реалізує проекти щодо надання консультаційних послуг у сфері промисловості, стандартизації і метрології, організовує спільні наукові дослідження, розробку нової та адаптація імпортової технології;

4) ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі і розвитку) – головний орган, у якому відбувається обговорення і переговори з питань міжнародного економічного співробітництва, розширення експортних і зміцнення технологічних можливостей;

5) ЮНІДО (Конференція ООН з промислового розвитку) – центральний координуючий орган у галузі промислового розвитку. Сприяє зміцненню співробітництва між промислово розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, з питань прискорення світового промислового розвитку, надаючи можливості і кошти для виконання контрактів, проведення консультацій і переговорів, заохочуючи залучення капіталовкладень, підтримуючи процес передачі технологій країнам, що розвиваються. ЮНІДО розробила й успішно застосовує в усьому світі методологію передачі технологій і залучення інвестицій.

6) Міжнародні регіональні Центри трансферу технологій і посередницькі фірми маркетингу науково-технічного обміну стали найважливішими виконавчими структурами в міжнародному механізмі передачі технологій, які забезпечують швидкий пошук партнерів. У Європі таким Центром є Європейська асоціація професіоналів у галузі трансферу технологій і сприяння інноваціям, створена за підтримкою ЄС у 1984 р. Основна її мета – сприяти розвитку професійних служб сприяння інновацій у Європі. До складу Асоціації входять університети, державні дослідницькі центри, інноваційні центри, фінансові установи й ін. Членами асоціації є консультанти з інновацій, інжинірингу; технологічні брокери і радники з питань інтелектуальної власності, спеціалісти за базами даних, організатори технологічних і торгових ярмарків та ін.

На національному рівні регулювання міжнародної передачі технологій відбувається в рамках нормативно-правової бази держав-суб'єктів міжнародних економічних відносин. Орієнтовна структура національної нормативно-правової бази регулювання міжнародної передачі технологій зображена в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2. Орієнтовна структура національної нормативно-правової бази регулювання міжнародної передачі технологій

Складові нормативно-правової бази регулювання міжнародного трансферу технологій	Основні положення законодавства
<p>Патентне законодавство:</p> <ul style="list-style-type: none"> • закони, що передбачають правову охорону і використання різних об'єктів промислової власності; • закони щодо регулювання порядку охорони і передачі прав на основі ліцензійних договорів на винаходи, промислові зразки і корисні моделі, товарні знаки, знаки обслуговування і найменування місць походження тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> - порядок укладання ліцензійних договорів при наданні патентовласниками виключних прав, що їм належать, на винаходи й інші об'єкти промислової власності зацікавленим особам; - запровадження санкцій за будь-яке використання винаходів, які охороняються патентами, без згоди на це патентовласників; - порядок письмового оформлення ліцензійних договорів на передачу права на користування винаходами, промисловими зразками, корисними моделями, товарними знаками й іншими об'єктами промислової власності; - визначення видів ліцензій, які використовуються у внутрішній та міжнародній торгівлі; - можливість відступлення права на патент на основі договору купівлі-продажу; - визначення порядку реєстрації ліцензійних договорів і угод про відступлення права на патент, здійснення контролю щодо їх відповідності діючим у країні законодавчим актам у галузі ліцензійної торгівлі.
<p>Антимонопольне законодавство</p>	<p>захист інтересів національних продавців і покупців ліцензій, спрощення процесу переговорів при укладанні ліцензійних договорів і сприяння вирішенню спірних питань і протиріч при їх розгляді у судах і арбітражах.</p>
<p>Законодавство про обмін технологіями</p>	<ul style="list-style-type: none"> - порядок укладання, схвалення, введення в дію, реєстрації і виконання ліцензійних договорів та інших комерційних справ з передачі науково-технічних досягнень; - в промислово розвинутих країнах порядок передачі технології значною мірою лібералізований, а законодавче регулювання спрямоване в основному на охорону прав промислової власності, припинення несумлінної конкуренції і запобігання безконтрольного вивезення технологій; - в країнах, що розвиваються – в законодавстві увага зосереджується на контролі за технічним рівнем, актуальністю придбаних технологій для економіки країни, витратою валютних коштів, а також на захист місцевих товаровиробників від закордонних монополій і вирішення проблем зайнятості.

Отже, кожна країна прагне одержати передову технологію в національних рамках шляхом накладення явних і прихованих заборон або обмежень на її вивіз, розуміючи, що забезпеченість нею є головною опорою в конкурентній боротьбі на світовому ринку. З погляду на національну безпеку, політичні та ідеологічні мотиви контролюється передача військової технології і технології «подвійного призначення». Багато країн обмежують імпорт технології з метою обмеження іноземної конкуренції і збереження робочих місць.

ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Які основні чинники призвели до появи ринку технологій?
2. Обґрунтуйте економічну доцільність експорту та імпорту технологій.
3. Що є матеріальною основою формування та розвитку світового ринку технологій?
4. У чому полягають основні тенденції сучасного розвитку міжнародного ринку технологій?
5. Як впливають технологічні інновації на процес трансформації світової економіки?
6. Що таке міжнародна передача технологій?
7. Що відноситься до основних тенденцій міжнародного трансферу технологій?
8. Які суб'єкти представлені на світовому ринку технологій?
9. Назвіть етапи здійснення міжнародної передачі технологій.
10. На які групи поділяються країни в залежності від їх ролі в міжнародній торгівлі технологічними інноваціями?
11. Що таке модель «міжнародного життєвого циклу продукту»?
12. На яких рівнях здійснюється захист прав інтелектуальної власності в сфері міжнародної передачі технологій? Охарактеризуйте дані рівні.
13. Назвіть комерційні та некомерційні форми передачі технологій на світовому ринку технологій.
14. Порівняйте форми міжнародної передачі технологій.
15. Що включає в себе поняття „інтелектуальна власність”? Охарактеризуйте об'єкти інтелектуальної власності.
16. Якими видами прав захищається інтелектуальна власність?
17. Які переваги та недоліки має система патентного захисту інтелектуальної власності?
18. Дайте характеристику об'єктів ліцензійної торгівлі за різними класифікаційними ознаками. Виділіть їх позитивні та негативні риси.
19. Які види ліцензій використовуються у світовій практиці?
20. Які можливі вигоди та втрати сторін при укладанні ліцензійної угоди?
21. Порівняйте використувані на практиці види ліцензійних платежів.
22. Виділіть спільні та відмінні риси ліцензійної угоди та угоди купівлі-продажу промислових товарів.
23. Охарактеризуйте суть інжинірингу. Які ознаки відрізняють інжинірингові послуги від інших форм передачі технологій та інновацій?
24. Яка структура інжинірингових послуг у міжнародній торгівлі?
25. У чому полягає суть консалтингу та специфіка міжнародної торгівлі ним?
26. Виділіть характерні риси франчайзингового договору, як позитивні, так негативні риси для його сторін.
27. Що таке ІТ-аутсорсинг?
28. На які види поділяється ІТ-аутсорсинг в залежності від завдань, які ставить перед собою аутсорсингова компанія?

29. Назвіть переваги та недоліки ІТ-аутсорсингу.

30. Які фактори впливають на здобуття країною лідерства на міжнародному ринку ІТ аутсорсингу?

31. Назвіть 6 найкращих країн для розвитку ІТ-аутсорсингу.

32. Якими інституціями забезпечуються глобальні механізми регулювання міжнародної передачі технологій?

33. Охарактеризуйте орієнтовну структуру національної нормативно-правової бази регулювання міжнародної передачі технологій.

34. Обґрунтуйте необхідність і структуру державного регулювання та контролю за міжнародною передачею технологій.

Творчі завдання

1. Оцініть такий вислів: «Працемісткий технічний прогрес не потрібен країнам, що розвиваються, оскільки збільшує і без того високе безробіття і не вирішує проблему припливу капіталу».

2. Чому основні потоки передачі технології існують між індустріальними державами, адже вони конкуренти?

3. Сформулюйте вашу думку про типи технологічного прогресу та потенціал у сфері передачі технології наступних країн:

- а) Індія,
- б) Німеччина,
- в) Угорщина,
- г) Китай,
- д) Україна.

4. Стратегією технологічного розвитку яких країн має бути концентрація на розробці та торгівлі високою технологією в кількох дуже вузьких галузях виробництва: розвинених країн; нових індустріальних держав; країн, що розвиваються; країн із перехідною економікою; всіх країн?

Задачі

1. Світова ціна деревини становить 10 дол. за одиницю, а світова ціна алюмінію - 24 дол. За одиницю. На виробництво одиниці деревини всередині країни потрібно 3 години, а на виробництво одиниці алюмінію – 9 годин. На виробництво одиниці третього товару, яким не торгують – цегли потрібно 120 годин.

А. Які товари експортуватиме країна і якою буде ціна цеглини?

Б. У результаті працемісткого технічного прогресу кількість годин, необхідних для виробництва одиниці алюмінію скоротилося до 6. Якою буде відповідь на запитання А?

В. В результаті працемісткого технічного прогресу кількість годин, необхідних для виробництва одиниці алюмінію, скоротилася до 4. Якою буде відповідь на питання А?

2. Американська компанія «Майкрософт» продає за ліцензією оновлену версію своєї комп'ютерної програми Windows 12. Який спосіб оплати за ліцензією – роялті,

паушальний платіж, участь у прибутку чи участь у власності – ви включили б до ліцензійної угоди під час продажу програми:

а) індивідуальним користувачам; б) компаніям, які розробляють прикладні програми, що працюють у Windows; в) компанії, яка прагне стати генеральним дистриб'ютором всієї продукції «Майкрософт»?

Тестові завдання

1. Міжнародна передача технологій – це:

а) міждержавне переміщення науково-технічних досягнень на комерційній основі;

б) міждержавне переміщення науково-технічних досягнень на комерційній або безоплатній основі;

в) міждержавне переміщення науково-технічних досягнень на комерційній або безоплатній основі між резидентами та нерезидентами;

г) формування єдиного для усього світу технологічного центру;

д) немає правильної відповіді.

2. Технологія порівняно з іншими факторами виробництва:

а) має більшу міжнародну мобільність;

б) має меншу міжнародну мобільність;

в) є стабільним фактором виробництва;

г) характеризується однаковим ступенем мобільності поряд з працею;

д) немає правильної відповіді.

3. До причин обмеження міжнародної передачі технологій належить:

а) відсутність економічних стимулів, політичні та соціальні фактори, слабке юридичне забезпечення, небезпека використання прогресивних технологій у воєнних цілях;

б) бажання утримати технологічне лідерство та міркування національної безпеки, політичні та соціальні фактори;

в) бажання утримати технологічне лідерство, міркування національної безпеки, міжнародні домовленості;

г) розширення міжнародного кооперування у виробництві;

д) немає правильної відповіді.

4. Основним чинником формування ринку технологій є:

а) розвиток НТП;

б) формування відповідної правової бази;

в) введення патентних систем в кінці XVIII – поч. XIX ст.;

г) нерівномірний розвиток країн;

д) немає правильної відповіді.

5. До чинників, що зумовлюють економічну доцільність імпорту технологій належить:

а) доступ до нововведень високого технічного рівня;

б) можливість більш ефективного удосконалення об'єкта ліцензії за участю покупця технологій;

в) гарантія освоєння продукту або процесу за допомогою продавця технологій;

- г) правильні відповіді а), в);
- д) правильні відповіді б), в).

6. До комерційного типу передачі технологій належать:

- а) міжнародні ярмарки;
- б) обмін делегаціями;
- в) міграція вчених;
- г) інжинірингові послуги.

7. Некомерційними формами технологічного обміну є:

- а) патентні видання;
- б) патентні угоди;
- в) навчання студентів;
- г) правильні відповіді б), в);
- д) правильні відповіді а), в).

8. Будь-яка нова технологія може бути захищена:

- а) патентом;
- б) ліцензією;
- в) копірайтом;
- г) товарною маркою;
- д) усі відповіді правильні.

9. Що є результатом творчої діяльності людини у будь-якій галузі технології:

- а) пристрій;
- б) об'єкт, що охороняється авторським правом;
- в) товарний знак;
- г) винахід;
- д) немає правильної відповіді.

10. Що з перерахованого належить до об'єктів, що охороняються авторськими правами:

- а) оприлюднені твори в галузі науки, літератури і мистецтва;
- б) неоприлюднені твори в галузі науки, літератури та мистецтва;
- в) комп'ютерна програма;
- г) правильні відповіді а), в);
- д) усі відповіді правильні.

11. Який вид ліцензії передбачає надання ліцензіару права використовувати удосконалення об'єкта ліцензії, здійснені ліцензіатом:

- а) крос-ліцензія;
- б) примусова ліцензія;
- в) поворотна ліцензія;
- г) виключна ліцензія;
- д) супутня ліцензія.

12. Який вид ліцензійних платежів, як правило, використовується якщо ліцензіар немає реальної можливості здійснити ефективний контроль за діяльністю ліцензіата щодо використання ліцензії:

- а) комбіновані;

- б) паушальні;
- в) фіксовані;
- г) платежі-роялті;
- д) немає правильної відповіді.

13. З економічної точки зору схожим із кредитом вважається:

- а) лізинг;
- б) договір поставки;
- в) ноу-хау;
- г) патент.

14. Договір, який регулює відносини, що складаються між правовласником і користувачем у зв'язку з оплатним придбанням користувачем права на використання належних правовласнику засобів індивідуалізації вироблених товарів, має назву:

- а) лізингова угода;
- б) ліцензійна угода;
- в) договір підяду на проведення науково-технічних робіт;
- г) договір комерційної концесії.

15. Періодичні відсоткові відрахування, які встановлюються у вигляді фіксованих ставок на підставі розрахунку фактичного економічного результату використання придбаної науковотехнічної продукції та виплачуються ліцензіатом через визначені узгоджені у договорі проміжки часу:

- а) паушальний платіж;
- б) роялті;
- в) безакцептний платіж;
- г) трансферний платіж.

16. Платіж, що передбачає виплату авансового паушального платежу при підписанні угоди і платежу роялті залежно від об'єкта виробництва і реалізації:

- а) паушальний платіж;
- б) роялті;
- в) комбінований платіж;
- г) трансферний платіж.

17. Яка з перерахованих рис притаманна інжиніринговим послугам:

- а) втілюються в матеріальній формі продукту;
- б) втілюються у корисному ефекті, який може мати матеріальний і нематеріальний носій;
- в) не тиражуються;
- г) ціна на них визначається на основі мінової вартості;
- д) ціна на них визначається на основі граничної корисності.

18. Який вид інжинірингу надається іноземними фірмами для вирішення кризових проблем підприємства:

- а) реінжиніринг розвитку;
- б) загальний інжиніринг;

- в) технологічний інжиніринг;
- г) консультативний інжиніринг;
- д) немає правильної відповіді.

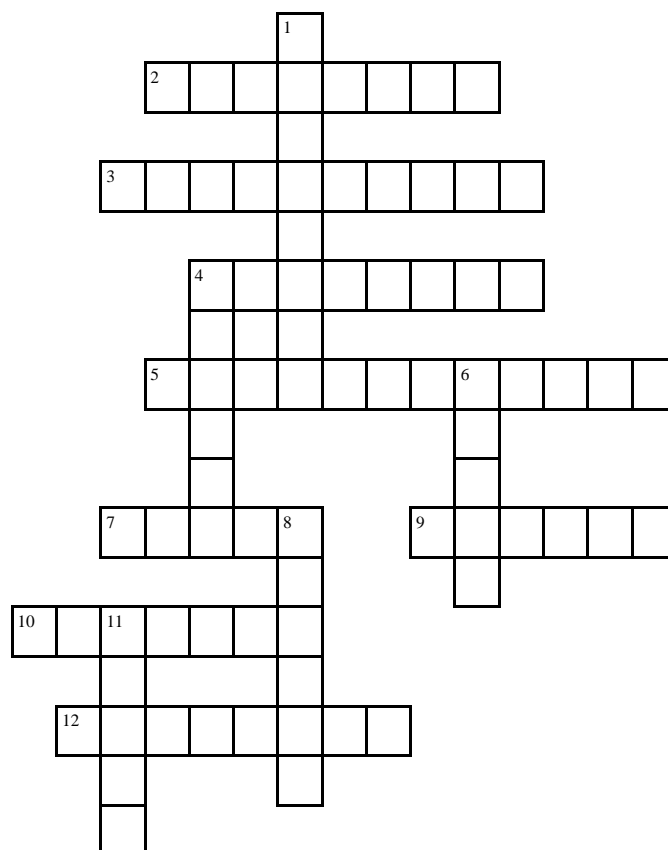
19. У якій країні вперше виник франчайзинг:

- а) в Англії;
- б) в Японії;
- в) у Швеції;
- г) у Франції;
- д) у США.

20. Яка міжнародна організація виконує функції адміністративного управління багатосторонніми договорами, що стосуються інтелектуальної власності:

- а) Світова організація торгівлі;
- б) Міжнародний регіональний центр трансферу технологій;
- в) Всесвітня організація інтелектуальної власності;
- г) Міжнародна організація захисту інтелектуальної власності;
- д) Конференція ООН з промислового розвитку.

Кросворд

По горизонталі

2. Офіційний дозвіл або дозвіл на те, щоб робити, використовувати чи володіти чимось.

3. Об'єкт винаходу, що являє собою сукупність прийомів, виконаних у певній послідовності або із дотриманням певних правил.

4. Об'єкт винаходу, що являє собою систему розташованих у просторі елементів, що певним чином взаємодіють один з одним (машини, прилади, механізми, інструменти, транспортні засоби, обладнання, споруди тощо).

5. Вид ІТ аутсортингу, який забезпечує повний комплекс послуг з обслуговування ІТ-інфраструктури організації: від проектування та монтажу до моніторингу та подальшого розвитку. Управління усією ІТ-інфраструктурою здійснюється компанією-аутсорсером.

7. Фізична особа, в результаті творчої праці якого створюються права на інтелектуальну власність.

9. Надання машин та обладнання в довгострокову оренду, що куплені орендодавцем для орендаря з метою їх виробничого використання за умови збереження права власності на них орендодавцем на весь термін договору.

10. Ліцензія, що передбачає передачу прав у рамках ліцензійних договорів, що є додатками до основних угод (наприклад, на передачу устаткування, інжиніринг тощо), або у виді окремих розділів по цих угодах.

12. Ліцензія, яка передбачає передачу ліцензіарові прав на об'єкт, розроблений ліцензіатом на основі знань, отриманих по основному ліцензійному договору від ліцензіара.

По вертикалі

1. Об'єкт винаходу, що являє собою штучно створене матеріальне утворення, яке є сукупністю взаємопов'язаних елементів.

4. Документ, що засвідчує авторство на винахід та виключне право на використання його протягом певного строку.

6. Одна з 6 найкращих країн для розвитку ІТ-аутсорсингу.

8. Вид платежів, який платить ліцензіат ліцензіару періодично після закінчення звітного періоду.

11. Ліцензія, що надає ліцензіатові виключне право на використання патенту або ноу-хау упродовж терміну дії угоди і відмовлення ліцензіара від самостійного використання предмета ліцензії упродовж цього терміну.

Завдання для перевірки знань

«Знайдіть відповідне визначення кожному терміну»

1. Світовий ринок технологій

2. Міжнародна передача технологій

3. Інтелектуальна власність

4. Ліцензійна угода

5. Франчайзинг

6. Інжинірингові послуги

7. Паушальний платіж

8. Надання права участі у власності

9. ІТ-аутсортинг

10. Роялті

А. Вид платежів, який платить ліцензіат ліцензіару періодично після закінчення звітного періоду.

Б. Сфера міжнародних економічних відносин з приводу прибуткового використання прав власності на його об'єкти: технології продуктів, процесів та

управління. Об'єкти цього ринку можуть мати уречевлений або неуречевлений вигляд.

В. Міжнародна торгова операція, за якою власник винаходу дає іншій стороні дозвіл на його використання в певних межах.

Г. Надання технологічних знань, необхідних для придбання, монтажу і використання куплених або орендованих машин і устаткування. Вони включають широкий комплекс заходів з підготовки техніко-економічного обґрунтування проектів, здійснення консультацій, нагляду, проектування, іспитів, гарантійного і післягарантійного обслуговування.

Д. Виплата ліцензіарові визначеної зафіксованої в договорі суми ще до початку масового випуску ліцензійної продукції.

Е. Передача продавцю за отримання ліцензії частки акцій підприємства, що дає можливість продавцеві контролювати користувачів своїх технологій.

Є. Форма співпраці між юридично та фінансово незалежними сторонами (компаніями та/або фізичними особами), в рамках якої одна сторона (франчайзер), що володіє успішним бізнесом, відомою торговою маркою, ноу-хау, комерційними таємницями, репутацією та іншими нематеріальними активами, дозволяє іншій стороні (франчайзі) користуватися цією системою на певних умовах.

Ж. Міждержавне переміщення на комерційній або некомерційній основі матеріальних прав на об'єкти промислової власності, що проявляється в процесі патентування, ліцензування, франчайзингу та ін. Оскільки він становить процес перманентного переміщення і обміну знаннями між суб'єктами інноваційної діяльності, міжнародний трансфер технологій сприяє глобалізації й міжнародній співпраці у межах створення і просування технологій.

З. Зовнішня ІТ-підтримка компаній та супровід ІТ-інфраструктури. Простими словами, одна компанія замовляє послуги в галузі інформаційних технологій у іншої, яка професійно виконує спектр робіт від технічного обслуговування комп'ютерів і серверів до налаштування безпеки та віртуалізації.

И. Юридична категорія, яка застосовується для: визначення результатів творчої праці людини (творів науки, техніки, мистецтва та інших видів діяльності); позначення належності таких результатів творчої праці відповідним суб'єктам творчої діяльності; закріплення за цими суб'єктами особистих немайнових і майнових прав, пов'язаних із розробкою та використанням створених ними інтелектуальних продуктів.

ТЕМА 5. МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ

- 5.1. Світовий фінансовий ринок як основа здійснення міжнародних валютно-фінансових відносин.
- 5.2. Сутність, суб'єкти та об'єкти міжнародних валютно-фінансових відносин.
- 5.3. Міжнародний кредитний ринок у системі міжнародних валютно-фінансових відносин.
- 5.4. Валютні операції у міжнародних валютно-фінансових відносинах.
- 5.5. Міжнародні фінансові інституції та їх вплив на міжнародні валютно-фінансові відносини.

Література

1. Боринець С.Я. Теорія та практика світових фінансів. К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. 350 с.
2. Божидарнік Н.В. Валютні операції / Н.В. Божидарнік, Т.В. Божидарнік. ЦУЛ, 2013. 698с.
3. Бурковська А.В. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції в сучасних умовах: [навч. посібник] / А.В. Бурковська, Т.І. Лункіна. К.: ЦУЛ, 2014. 208 с.
4. Д'якова І.І. Міжнародні фінанси / І.І. Д'якова, Ф.О. Журава, М. І. Макаренко. К.: КНЕУ, 2013. 548 с.
5. Коваленко М. А., Малащук Д.В. Міжнародні фінанси. Практикум: навч. посіб. / Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». К.: КНЕУ, 2012. 135 с
6. Козак Ю. Г. Міжнародні фінанси / Ю.Г. Козак. К.: ЦУЛ, 2013. 388 с.
7. Макогон Ю. В. Міжнародні фінанси: навч. посіб. / Ю.В. Макогон, Н.О. Бударіна; Донец. нац. ун-т, Екон. ф-т, Каф. «Міжнар. Економіка». Донецьк: ДонНУ, 2013. 411 с.
8. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ. С.Панчишин, А.Сташишин, Г.Стеблій. К.: Основи, 1999. 936с.
9. Міжнародні фінанси: навч. посібник (II частина) / Андросова Т.В., Шталь Т.В., Тищенко О.О., Доброскок Ю.Б. Х.: Вид-во «Форт», 2015. 230 с
10. Міжнародні фінанси [Текст] : навч. посіб. / [С. В. Князь та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. Є. Кузьміна; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2013. 363 с.
11. Міжнародні фінанси: [навч. посібник] / За ред. М.І. Макаренка та І.І. Дьяконової. К.: Центр учбової літератури, 2013. 548 с.
12. Міжнародні фінанси: Навчальний посібник / Л. А. Васютинська. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2017. 310 с.
13. Науменкова С.В. Валютне регулювання / С.В. Науменкова, К.Ф. Черкашина. К.: ЦП «Компринт», 2013. 155 с.
14. Наумов А. Ф. Міжнародні фінанси [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. Ф. Наумов, Л. М. Наумова. Миколаїв: Швець В. Д., 2013. 275 с.
15. Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку: монографія / О. І. Рогач, О. В. Сніжко, З. О. Луцишин, І. І. Пузанов, В. І. Мазуренко; ред.: О. І. Рогач; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013. 351 с.

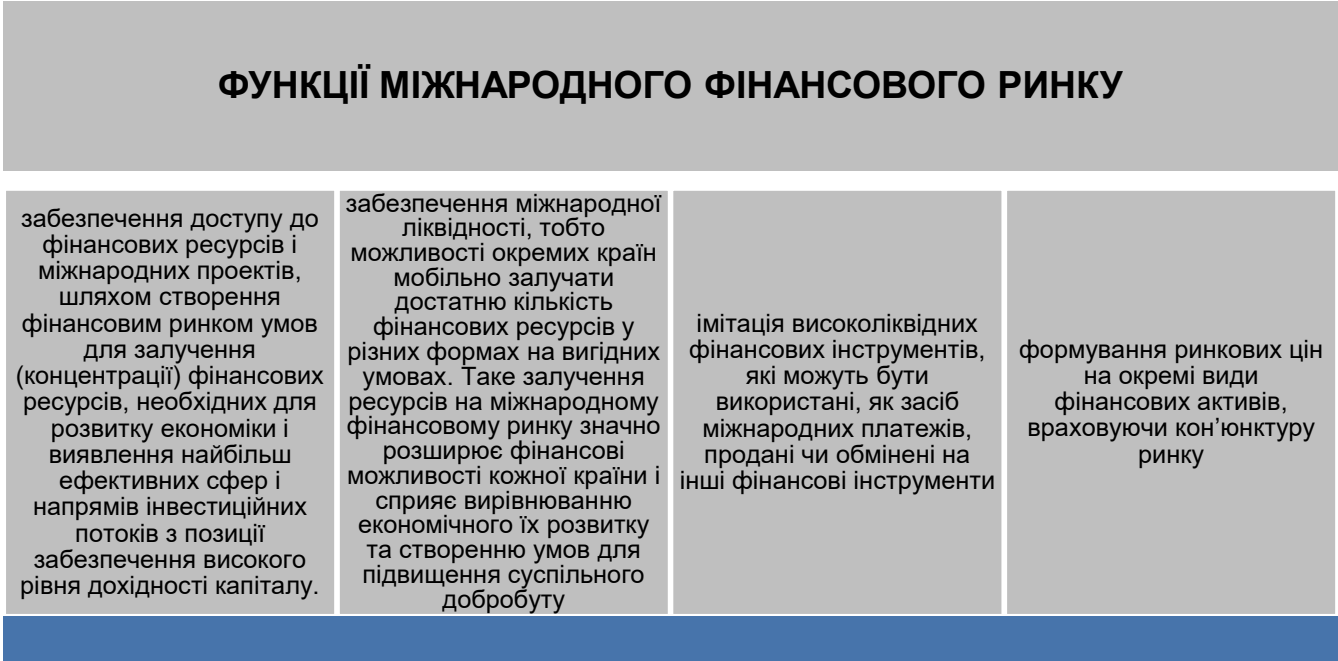

16. Рязанова Н. С. Міжнародні фінанси. Навч. посібник. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/finance/ryazanova_mizhfin/zmist.htm.
17. Співробітництво з Міжнародними фінансовими організаціями. Міністерство фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>
18. Фондовий ринок: [підручник] / [В.Д. Базилевич, В.М. Шелудько, В.В. Вірченко та ін.]; за ред. В.Д. Базилевича. Книга 1. К.: Знання, 2015. 621 с.
19. Фондовий ринок: [підручник] / [В.Д. Базилевич, В.М. Шелудько, В.В. Вірченко та ін.]; за ред. В.Д. Базилевича. Книга 2. К.: Знання, 2016. 686 с.
20. Якушик І. Д. Міжнародні фінанси [Текст]: навч. посіб. для студентів ВНЗ / І. Д. Якушик, В. І. Савчук, Н. В. Савчук; Укр. держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. Київ: Леся, 2014. 547 с.

5.1. Світовий фінансовий ринок як основа здійснення міжнародних валютно-фінансових відносин

Міжнародний фінансовий ринок – це глобальна система мобілізації вільних фінансових ресурсів та надання їх позичальникам із різних країн на умовах ринкової конкуренції. Сьогодні цей ринок набув великих масштабів і перетворився у привабливе джерело залучення фінансових ресурсів для розвитку національних економік, став визначальним чинником розвитку світового господарства. Процес залучення фінансових ресурсів і доведення їх до споживача містить у собі, як накопичення капіталу, так і взяття його в борг (позика), у найм (селенг).

Функції міжнародного фінансового ринку зображено на рис. 5.1.

Рис. 5.1. Функції міжнародного фінансового ринку

З інституційної точки зору міжнародний фінансовий ринок – це сукупність кредитно-фінансових інститутів, через які відбувається рух капіталів (фінансових

потоків) у сфері міжнародних економічних відносин. До таких інститутів належать: Центральні банки окремих країн; комерційні банки, насамперед, ТНБ; ТНК; фондові (валютні) біржі та інші фінансові інститути, включаючи страхові компанії та брокерські фірми.

У міжнародній фінансовій практиці єдиного методу структуризації фінансового ринку не існує.

Так, В.С. Торкановський, аналізуючи складові частини фінансового ринку виділяє три його структурні компоненти:

- ринок готівкових грошей і короткострокових платіжних засобів, що виконують аналогічні функції (векселів, чеків);
- ринок позичкових капіталів – короткострокових і довгострокових банківських кредитів;
- ринок цінних паперів.

Мендрул О.Г. та Павленко І.А. включають до структури фінансового ринку три головні складові – кредитний, валютний та страховий ринки. Науковці не виділяють окремо ринку цінних паперів, але позначають два його елементи – ринок боргових цінних паперів та ринок пайових цінних паперів.

Одна з найбільш змістовних класифікацій фінансового ринку запропонована Павловим В.І. та Кривов'язюком І.В. Вчені визначають сім сегментів фінансового ринку:

- 1) ринок матеріальних активів;
- 2) ринок цінних паперів;
- 3) ринок деривативів (ф'ючерси, форварди, опціони, варанти);
- 4) ринок заставних під нерухомість;
- 5) ринок споживчого кредиту;
- 6) ринок інвестицій (ринки майнового та інтелектуального капіталу);
- 7) ринок валютних коштів.

На думку Фредеріка С. Мишкіна фінансовий ринок будь-якої країни складається з грошового ринку, ринку капіталів, ринку цінних паперів, валютного та страхового ринку. Ринок грошей – це сегмент фінансового ринку, на якому купуються і продаються короткострокові боргові інструменти (строк погашення яких менший 1 року). На ринку капіталів купуються та продаються довгострокові (строк погашення яких більше 1 року) боргові зобов'язання та акції.

Поширеними є структуризація національних фінансових ринків за терміном реалізації майнових прав (боргових зобов'язань) та за групою фінансових активів (видом фінансових інструментів).

За терміном реалізації майнових прав (боргових зобов'язань) розрізняють дві складові міжнародного фінансового ринку: *ринок грошей і ринок капіталів*.

Ринок грошей або монетарний ринок (money market) – сегмент фінансового ринку, на якому торгують тільки короткостроковими борговими інструментами,

термін погашення яких менший одного року. У сегменті ринку грошей продаються і купуються грошові кошти у вигляді короткострокових позик (до одного року) і депозитних операцій. Основними інструментами ринку грошей є: міжбанківські вклади та депозити, депозитні сертифікати, банківські акцепти, векселі, євродолари та інші. Структура ринку грошей складається з валютного ринку та ринку короткострокових кредитів. Валютний ринок охоплює операції купівлі-продажу (обміну) іноземних валют і платіжних документів, які обслуговують широке коло зовнішньоекономічних операцій, страхування валютних ризиків, диверсифікації валютних резервів і забезпечення валютної ліквідності тощо.

Ринок капіталів (capital market) – сегмент фінансового ринку, на якому купують і продають довгострокові боргові і майнові інструменти, терміни реалізації яких понад один рік. На ринку капіталів в обігу перебувають акції та облігації корпорацій, заставні, цінні папери урядових установ та інші. На ринку капіталів кредитори і позичальники домовляються про обмін грошових коштів на фінансові інструменти (акції, облігації), які можна перепродати за альтернативною вартістю, що вимірюється нормою позичкового відсотка. Функціонування ринку капіталу дозволяє фірмам вирішувати проблеми формування фінансових ресурсів для реалізації реальних інвестиційних проектів, ефективного фінансового інвестування. Фінансові активи, що обертаються на ринку капіталу, як правило, менш ліквідні; для них характерний найбільший рівень фінансового ризику і відповідно більш високий рівень доходності.

За групою фінансових активів (видом фінансових інструментів) має місце структуризація фінансового ринку на два сектори: сектор кредитів і сектор цінних паперів. Дана класифікація зумовлена тим, що усі операції, що відбуваються на фінансовому ринку, умовно можна поділити на дві групи – кредитні та інвестиційні.

За характером руху фінансових інструментів фінансовий ринок поділяється на первинний і вторинний.

Первинний ринок – це фінансовий ринок, на якому здійснюється емісія та первинне розміщення цінних паперів. Це розміщення, як правило, організовує андеррайтер (інвестиційний банк), який сам або з групою інших андеррайтерів (андеррайтинговий синдикат) займається гарантованим розміщенням цінних паперів.

Вторинний ринок – це фінансовий ринок, на якому цінні папери, що попередньо випущені перепродуються інвесторам. Прикладами вторинних ринків є валютні ринки, ф'ючерсні ринки та ринки валютних опціонів.

За ступенем організованості сегменти фінансового ринку поділяють на організований і неорганізований.

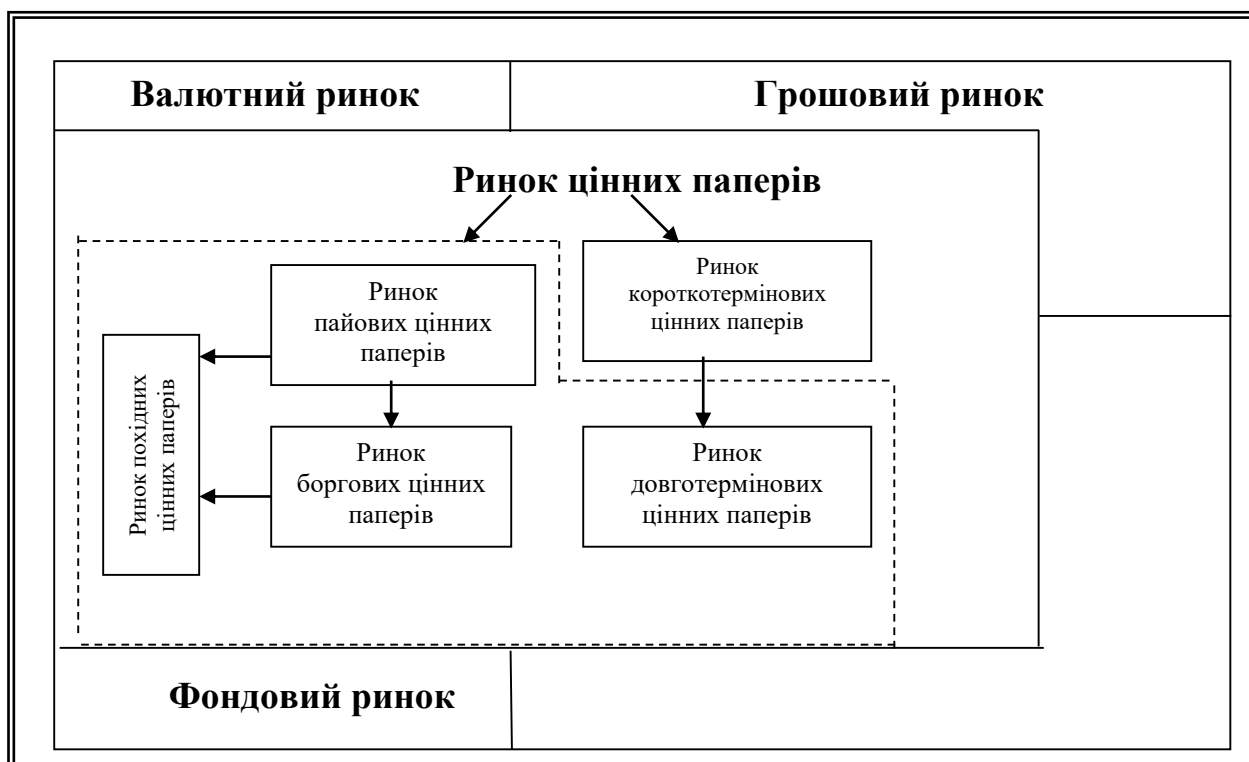
Організований (біржовий) ринок пов'язують з поняттям фондової та валютної біржі, який функціонує за визначеними правилами, сприяє підвищенню мобільності капіталу і виявленню реальних ринкових цін на фінансові активи. На біржовому ринку забезпечується висока концентрація попиту і пропозиції, складається найбільш об'єктивна система цін на окремі фінансові інструменти (активи), процедура торгів носить відкритий характер, гарантується виконання

фінансових угод тощо. Але на біржовий ринок можуть потрапити далеко не всі емітовані акції та облігації, а тільки гарантовані, що відповідають вимогам лістингу і користуються високим рейтингом. Інший метод організації фінансового ринку – це *позабіржовий ринок*, на якому відбувається торгівля фінансовими інструментами, які не пройшли процедури лістингу на біржі.

Неорганізований ринок завжди позабіржовий, він характеризується тим, що ціна встановлюється за домовленістю сторін, має більш суб'єктивний характер (наприклад, до неорганізованого позабіржового ринку належить міжбанківський, міждилерський ринок, торгівля векселями тощо).

Підсумовуючи вище викладений матеріал, на нашу думку, варто запропонувати наведену на рис. 5.2 сегментацію фінансового ринку. Ринок цінних паперів розвивається поряд з грошовим ринком і ринком капіталу. При цьому цінні папери охоплюють тільки частину руху фінансових ресурсів. Місце ринку цінних паперів на фінансовому ринку визначає його вплив як на грошовий ринок, так і на ринок капіталів.

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Рис. 5.2. Структура фінансового ринку

Таким чином, фінансовий ринок як елемент ринкових взаємовідносин призначений, перш за все, для укладання угод між покупцями та продавцями фінансових активів. Стрімкий розвиток процесів інтеграції, універсалізації світового фінансового ринку, поява нових похідних фінансових інструментів (фінансових ф'ючерсів та опціонів, операцій «своп» тощо) призвели до утворення мобільного глобального фінансового ринку, який поступово втрачає колишню чіткість розмежування ліній між його окремими сегментами.

5.2. Сутність, суб'єкти та об'єкти міжнародних валютно-фінансових відносин

Міжнародні валютно-фінансові відносини – особлива сфера міжнародних економічних відносин, тісно пов'язана з валютними і кредитними відносинами. Виникнення міжнародних фінансів пов'язане з появою товарно-грошових відносин і створенням держави, а також формуванням світових фінансових ресурсів.

Виділяють *п'ять складових світових фінансів*: світове фінансове середовище, міжнародні фінансові ринки, міжнародний банківський капітал, фінанси міжнародних корпорацій та міжнародні портфельні інвестиції.

Фінансовий капітал ніколи не перебуває в статиці, він рухається між суб'єктами міжнародних фінансів, «шукаючи» продуктивності, тобто розподіл та перерозподіл фінансових активів визначаються об'єктивними закономірностями. Рух грошових потоків дає можливість аналізувати фінансову діяльність як на мікро-, так і на макрорівнях. Саме тому виділяють дві основні *функції міжнародних фінансів*: розподільчу та контрольну.

Світове фінансове середовище стрімко змінювалося протягом останніх десятиліть. Серед трансформацій світового фінансового середовища слід відзначити такі: зростання ринку євровалюти, розвиток загального європейського ринку, посилення ролі ТНК, міжнародні фінансові кризи, низка нафтових криз, міжнародна криза заборгованості і т.п.

Основні тенденції структурних трансформацій світової економіки: зміни у відношеннях між сировинними та промислово розвиненими країнами; перехід промислово розвинених країн від трудомісткого до наукомісткого виробництва; підвищення значення міжнародного руху капіталу; зростання ступеня диверсифікації діяльності багатонаціональних корпорацій, зокрема міжнародного інвестування у спільні підприємства та угоди про партнерство.

Суб'єкти міжнародних валютно-фінансових відносин зображено на рис. 5.3.

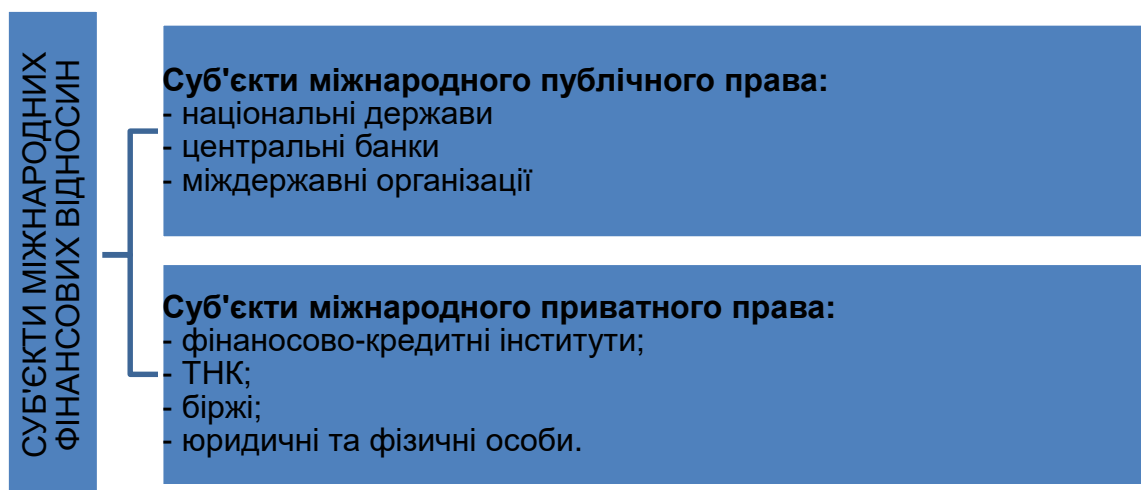

Рис. 5.3. Суб'єкти міжнародних валютно-фінансових відносин

Суверенні держави є основними суб'єктами міжнародних фінансових відносин, основними характеристиками яких є правосуб'єктність, імунітет, спадкоємність.

Правосуб'єктність — це здатність вступати у відносини з іншими державами та суб'єктами міжнародного права.

Імунітет виходить з принципу суверенної рівності, тобто рівний над рівним влади не має.

Спадкоємність держави – перехід прав та обов'язків у наслідок заміни однієї держави іншою відносно відповідальності за міжнародні відносини якоїсь території. Розрізняють спадкоємність щодо договорів, щодо державної власності та архівів, щодо державних боргів.

Центральний банк — юридична особа, що знаходиться в державній власності, як правило, підпорядковується парламенту, а основні його функції спрямовані на розвиток і зміцнення фінансово-кредитної системи національної держави, забезпечення ефективного та безперебійного функціонування системи розрахунків, регулювання, контроль і нагляд за діяльністю національних та іноземних фінансово-кредитних інститутів.

Міждержавні організації у межах повноважень, зафіксованих в установчих документах, поряд з державами регламентують статус суб'єктів світових фінансових ринків та регулюють міжнародні валютно-кредитні відносини. Міжнародні організації створюються на основі міжнародних договорів та статуту для виконання визначених цілей, а також мають систему постійно діючих органів. До Міжнародних і регіональних валютно-кредитні і фінансові організації належать Міжнародний валютний фонд (МВФ), Банк міжнародних розрахунків, Світовий банк, Міжнародна асоціація розвитку, Міжнародна агенція з інвестиційних гарантій, валютно-кредитні та фінансові організації ЄС і т.п.

Об'єктами міжнародних фінансових відносин виступають **фінансові ресурси**.

Фінансові ресурси світу:

в широкому розумінні — це сукупність фінансових ресурсів усіх країн, міжнародних організацій та міжнародних фінансових центрів світу;

у вузькому розумінні — це ті фінансові ресурси, які використовуються в міжнародних економічних відносинах, тобто у взаєминах між резидентами та нерезидентами.

Фінансові ресурси належать приватним особам, компаніям, національним і міжнародним організаціям, державам. Вони нерівномірно розподілені між країнами й тому постійно переміщуються між ними. Цей рух фінансових активів набирає форми *міжнародного руху капіталу*. Разом з тим частина фінансових ресурсів зайнята в обслуговуванні платежів, що виникають у міжнародній торгівлі товарами та послугами, за передачі знань (технологій) і міжнародної міграції населення. Цей рух фінансових активів у світі набирає форми *міжнародних валютно-розрахункових відносин або фінансування міжнародної торгівлі*.

5.3. Міжнародний кредитний ринок у системі міжнародних валютно-фінансових відносин

Міжнародний кредитний ринок – це ринок кредитних ресурсів. На даному ринку виділяють два основних сектори:

1) *банківській*: позичальниками виступають підприємства, комерційні і центральні банки, органи влади; кредиторами - банки, фонди, підприємства, міжнародні кредитно-фінансові організації, органи влади. У цьому секторі ринку також виділяють міжбанківський ринок, де кошти розміщуються і залучаються переважно на короткий термін у вигляді короткострокових вкладів чи поточних рахунків.

2) *фірмовий*: представлений міжфірмовими кредитами, що виступають у вигляді авансового платежу, відстрочки платежу та ін.

Вартість залучених та розміщених ресурсів на міжнародному кредитному ринку виражається за допомогою **відсоткових ставок**, що формуються під впливом попиту і пропозиції на ресурси (рис. 5.4):

LIBOR (*London InterBank Offered Rate*) – Лондонська міжбанківська ставка пропозиції) – середньозважена відсоткова ставка за міжбанківськими кредитами, що розраховується Банківською Британською Асоціацією за даними 16 найкрупніших банків-маркет-мейкерів Лондона

LIBID (*London InterBank Bid Rate*) – Лондонська міжбанківська ставка запиту (ресурсів), однак вона слугує лише індикатором ринкової вартості залучення ресурсів

EURIBOR (*EUROpean InterBank Offered Rate*) – Європейська міжбанківська ставка пропозиції), яка розраховується агенцією «Reuters» на замовлення Європейської банківської федерації

KIBOR (*Kyiv InterBank Offered Rate*) – Український аналог відсоткових ставок, яка не використовується у контрактах і слугує лише індикатором вартості ресурсів на Українському міжбанківському кредитному ринку

Рис. 5.4. Відсоткові ставки на міжнародному кредитному ринку

Важливим сектором міжнародного кредитного ринку є **ринок євровалют**, в структурі якого виокремлюють ринок **євродепозитів, єврокредитів та єврооблігацій**.

Ринок євровалютних депозитних інструментів складається з строкових депозитів та депозитних сертифікатів. Строкові депозити – це короткострокові вкладення, не призначені для переродажу, терміном 1-2 роки. Євродепозитні сертифікати характеризуються ліквідністю на вторинному ринку з коротко- та середньостроковим терміном обігу.

Єврокредити – це міжнародні кредити, які надаються на термін від 2 до 10 років з плаваючими процентними ставками. Серед євровалютних кредитних інструментів виділяють синдиковані позики, джерела поновлюваного кредиту, програми випуску євронот, векселі та ін. Синдикація дозволяє банкам брати участь у кредитуванні незалежно від їх розмірів, усі банки-учасники такої угоди розподіляють між собою ризики та одержують прибутки в межах своєї долі у наданому кредиті. Позичальник отримує можливість отримати великий кредит, який не міг би бути наданим одним кредитором. Євроноти – це короткострокові векселі, що деноміновані в євровалюті та емітовані корпораціями й урядами поза межами тієї держави, у валюті якої вони деноміновані.

Єврооблігації - це облігації, емітовані у іноземних валютах відносно країни-позичальника.

Міжнародний кредит – це економічні відносини, які виникають між кредиторами і позичальниками різних країн з приводу надання, використання та погашення позики.

Суб'єкти міжнародних кредитних відносин – приватні фірми, комерційні банки, кредитні організації, держави та державні органи, регіональні міжнародні банки розвитку, міжнародні фінансові інститути.

Форми міжнародних кредитів відображено у таблиці 5.1.

Таблиця 5.1. Форми міжнародного кредиту

Класифікаційний критерій	Форми міжнародного кредиту
1	2
За кредиторами	<p>✓ Фірмовий (комерційний, міжгосподарський) кредит – це позика, що надається постачальником покупцю у вигляді відстрочки платежу. Найбільш поширені терміни фірмового кредиту – 8-10 років. Серед них слід вказати:</p> <p>Вексельний кредит – використання векселя як інструменту гарантування оплати відстроченого платежу. Вексель – цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю).</p> <p>Аванс покупця – надання авансу продавцю. Розмір авансового платежу складає, як правило, 10-30% загальної вартості угоди.</p> <p>Кредит за відкритим рахунком – продавець записує на рахунок покупця борг у розмірі вартості поставленої продукції та відсотки за користування кредитом, а покупець зобов'язується погасити цей борг.</p> <p>✓ Урядовий кредит – надані урядами від імені держави.</p> <p>✓ Кредит міжнародних фінансово-кредитних організацій.</p>

Продовження таблиці 5.1.

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Банківський кредит – надає більше можливостей для маневрування при виборі постачальника певної продукції, а окрім того, забезпечує довші терміни кредиту, більші обсяги поставок за кредитом, порівняно нижчою є і вартість кредиту порівняно з фірмовим кредитом (<i>детальнішу інформацію див. після таблиці 7.1</i>). ✓ Змішаний кредит – надані кредиторами різних типів, наприклад, державними та міжнародними установами.
<i>За джерелами</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Міжурядові кредити ✓ Кредити міжнародних фінансових організацій
<i>За цільовим призначенням</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Цільові (зв'язані) кредити <ul style="list-style-type: none"> Комерційні – для закупівлі певних товарів і послуг. Інвестиційні – для будівництва конкретних об'єктів, придбання цінних паперів. Проміжні – для змішаних форм вивезення капіталів, товарів і послуг, наприклад, інжинірингу. ✓ Нецільові (фінансові) кредити
<i>За формою кредитування</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Грошові кредити ✓ Товарні кредити (надаються експортерами у товарній формі з подальшою оплатою у грошовій або і у іншій товарній формі)
<i>За формою забезпечення</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Забезпечені кредити передбачають використання застави. ✓ Бланкові кредити надаються під зобов'язання позичальника вчасно його погасити, застава умовами надання кредиту не передбачена, однак відсоткова ставка, як правило, є вищою, ніж при наданні забезпеченого кредиту. Різновидами бланкових кредитів є контокорент та овердрафт: <ul style="list-style-type: none"> ✓ контокорент – кредитна операція передбачає відстрочку платежу, який мав би бути здійсненим за відсутності контокорентної угоди; ✓ овердрафт – банк здійснює списання коштів з рахунку клієнта у розмірах, більших ніж залишки на його рахунку, відкриваючи таким чином кредит. Різниця між контокорентом і овердрафтом полягає в тому, що угода про овердрафт кожного разу укладається знову і означає тільки одну домовленість про надання кредиту, тоді як за контокорентом передбачається автоматичне продовження кредитування протягом усього контокорентного періоду.
<i>За строками</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Надкороткострокові – овернайт (на термін до наступного робочого дня), тижневі, до трьох місяців. ✓ Короткострокові – до 1 року. ✓ Середньострокові – від 1 до 5 років. ✓ Довгострокові – понад 5 років.
<i>За формою надання</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Грошові кредити – кошти зараховуються на рахунок позичальника і надходять у його розпорядження; ✓ Акцептні кредити – застосовуються у формі акцепта покупцем тратти, виставленої продавцем. Перед настанням терміну оплати покупець вносить до свого банку суму, необхідну для оплати продукції та послуг банку, а банк погашає його заборгованість перед продавцем. ✓ Депозитні сертифікати – цінні папери, що свідчать про внесення коштів на депозитний рахунок. ✓ Облігаційні позики та ін.

Різновиди міжнародних банківських кредитів відображено на рис. 5.5.

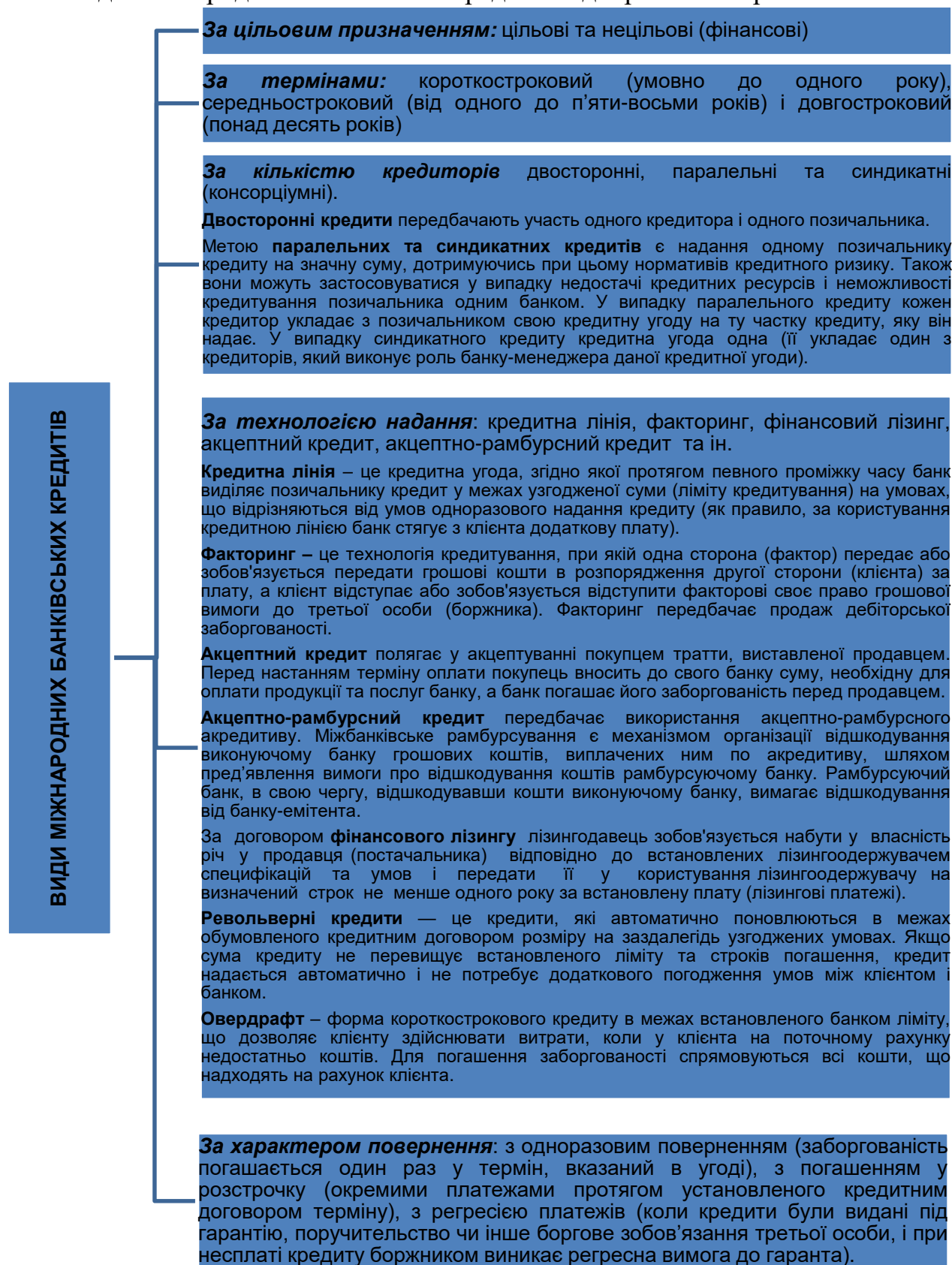

Рис. 5.5. Форми міжнародних банківських кредитів

Досить поширеними у міжнародній кредитній практиці є факторинг, фінансовий лізинг та форфейтинг.

ФАКТОРИНГ

Факторинг (від англ. «factor» — агент, посередник) — одна з нетрадиційних банківських послуг, що з'явилася в банківській практиці в 50-х роках ХХст.

Предметом договору факторингу може бути право грошової вимоги, строк платежу за якою настав (наявна вимога), а також право вимоги, яке виникне в майбутньому (майбутня вимога).

Сторонами у договорі факторингу є *фактор* і *клієнт*. **Клієнтом** у договорі факторингу може бути фізична або юридична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності. **Фактором** може бути банк або інша фінансова установа, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції. Наступне відступлення фактором права грошової вимоги третій особі не допускається, якщо інше не встановлено договором факторингу.

Особливості міжнародного факторингу: під час роботи з експортером банк, як правило, укладає угоду з банком країни-імпортера та передає їй частину своїх функцій (взаємний або двофакторний факторинг). Основна перевага: для кожного банку, які обслуговують імпортерів, боргові вимоги є внутрішніми, а не зовнішніми.

Прямий факторинг	• в операції бере участь лише фактор з експорту в країні експортера, з яким експортер уклав факторингову угоду
Опосередкований факторинг	• в операції беруть участь два фактори: фактор з експорту в країні експортера та фактор з імпорту в країні імпортера
Розкритий факторинг	• операція, за якої покупець повідомляється про факторингову угоду
Нерозкритий факторинг	• операція, в якій факторингова угода є конфіденційною й зарубіжний покупець не повідомляється про неї
Конвенційний факторинг	• універсальна система фінансового обслуговування, яка охоплює бухгалтерський облік, розрахунки з постачальниками та покупцями, страхове кредитування, представництво тощо
Конфіденційний факторинг	• обмежується виконанням тільки деяких операцій: сплата боргів, передача права на отримання грошей тощо

Рис. 5.6. Види факторингу

ФІНАНСОВИЙ ЛІЗИНГ

Фінансовий лізинг – це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу, за яким лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

Предметом договору фінансового лізингу може бути річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних фондів. **Не можуть бути предметом фінансового лізингу** земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці).

Лізингодавець - юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу

Лізингоодержувач - фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця

Продавець (постачальник) - фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу

Інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу

Рис. 5.7. Суб'єкти фінансового лізингу

Рис. 5.8. Структурні елементи лізингових платежів

ФОРФЕЙТИНГ

Форфейтинг — це купівля боргу, вираженого у зворотному документі (переказний або простий вексель) у кредитора на незворотній основі.

Форфейтингова операція — купівля експортних вимог форфейтиром (банком або спеціалізованою фінансовою компанією) з виключенням права регресу (зворотної операції) на експортера (форфейтиста) у разі несплати.

Форфейтингові інструменти: вексель або інші цінні папери.

Форфейтинг застосовується у фінансових операціях для швидкої реалізації довгострокових фінансових зобов'язань, в експортних операціях — для сприяння надходження готівки експортеру, який надав кредит зарубіжному покупцю.

Фінансування форфейтингом – це форма кредитування експортера банком чи іншим фінансово-кредитним закладом шляхом придбання боргових зобов'язань з певним дисконтом. Повернення капіталу (банком) здійснюється завдяки продажу боргових зобов'язань на вторинному ринку. Форфейтинг використовується, як правило, при експорті великих капітальних активів, машин, обладнання з тривалою відстрочкою платежу. Форфейтингування дорожче для експортера ніж банківський кредит, але звільняє його від кредитних ризиків та скорочує дебіторську заборгованість. Форфейтинг передбачає наявність трьох сторін, таких, як продавець, покупець (інвестор) і банк.

Механізм здійснення операцій форфейтингу (рис. 5.9) передбачає, що експортер, виконавши свої зобов'язання за контрактом, прагне інкасувати розрахункові документи імпортера через їхній продаж для отримання готівкових коштів.

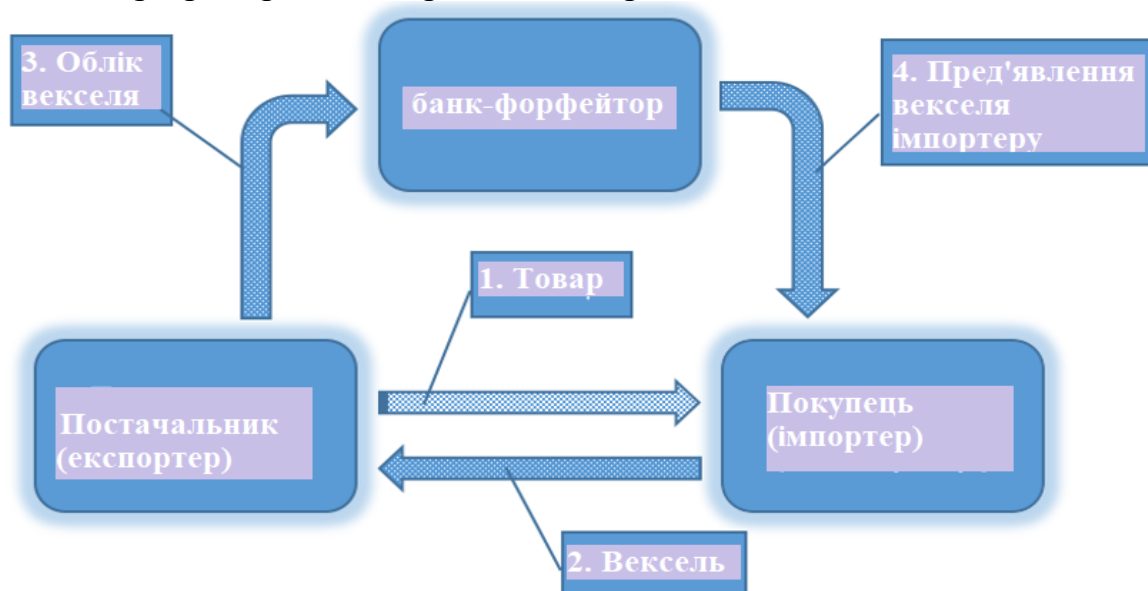

Рис. 5.9. Стандартна схема форфейтингу

5.4. Валютні операції у міжнародних валютно-фінансових відносинах

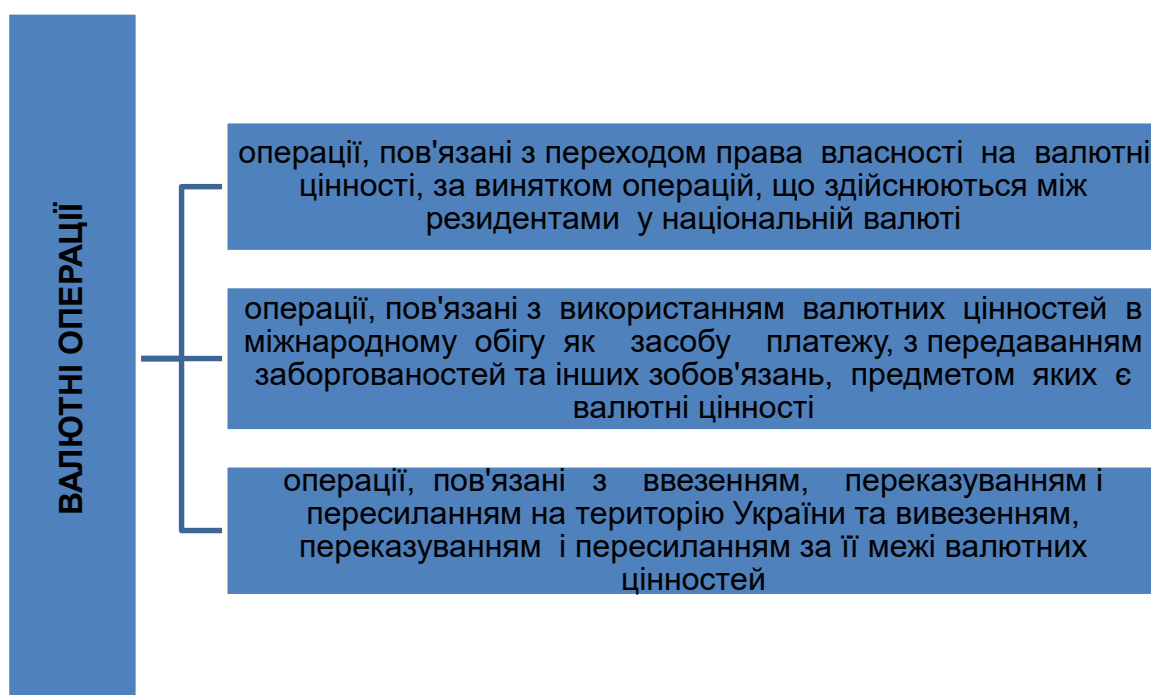

Рис. 5.10. Зміст валютних операцій

Таблиця 5.2. Класифікація валютних операцій

Класифікаційний критерій	Види валютних операцій
За термінами	<p>Поточні операції реалізуються у межах трьох робочих днів. Вони поділяються на:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ tod (від англ. <i>today</i>) – сьогодні укладається угода і сьогодні ж вона реалізується. Тобто, «сьогодні на сьогодні». ✓ tom (від англ. <i>tomorrow</i>) - сьогодні укладається угода і завтра вона реалізується. Тобто, «сьогодні на завтра». ✓ spot – сьогодні укладається угода і післязавтра вона реалізується. До уваги беруться лише робочі дні. Тобто, «сьогодні на післязавтра», або «сьогодні на другий робочий день». Курс «spot» є базовим для розрахунку курсів та вартості багатьох термінових угод, наприклад, форварду, ф'ючерсу та ін. <p>Термінові операції – це ті операції, термін реалізації яких перевищує три робочі дні, тобто це все, що довше за «spot», наприклад, форвард, ф'ючерс.</p>
За цілями та механізмом реалізації	<p>Конверсійні операції – операції з купівлі-продажу узгоджених сум однієї валюти за іншу валюту за узгодженим курсом на певну дату.</p> <p>Мета конверсійних операцій:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ міжнародна торгівля, туризм, інвестиції; ✓ спекулятивні валютні операції; ✓ хеджування валютних ризиків. <p>Депозитно-кредитні операції полягають у залученні та розміщенні тимчасово вільних коштів з метою отримання прибутку.</p>

ВАЛЮТНИЙ СПОТ-РИНОК

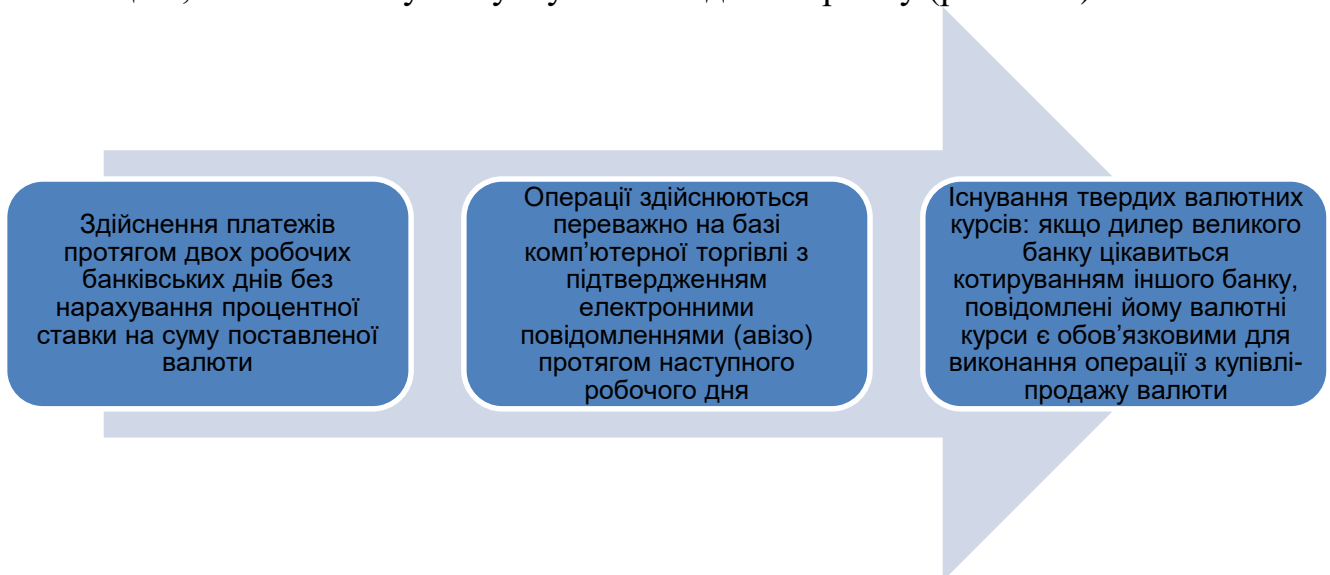
Спот-ринок — це ринок негайної поставки валюти.

Учасники спот-ринку — комерційні банки — здійснюють операції:

- нап'яму з клієнтами-підприємствами;
- на міжбанківському ринку нап'яму з іншими комерційними банками;
- через брокерів з банками та клієнтами;
- з центральними банками країн.

Валютна операція «спот» — це купівля-продаж валюти за умов її поставки протягом трьох робочих днів від дня укладення угоди за курсом, зафіксованим в угоді.

Валютні операції на спот-ринку здійснюються зважаючи на неофіційно встановлені правила («звичаї»), які не зафіксовано в спеціальних міжнародних конвенціях, але їх виконують усі учасники даного ринку (рис. 5.11).

Рис. 5.11. «Звичаї» спот-ринку

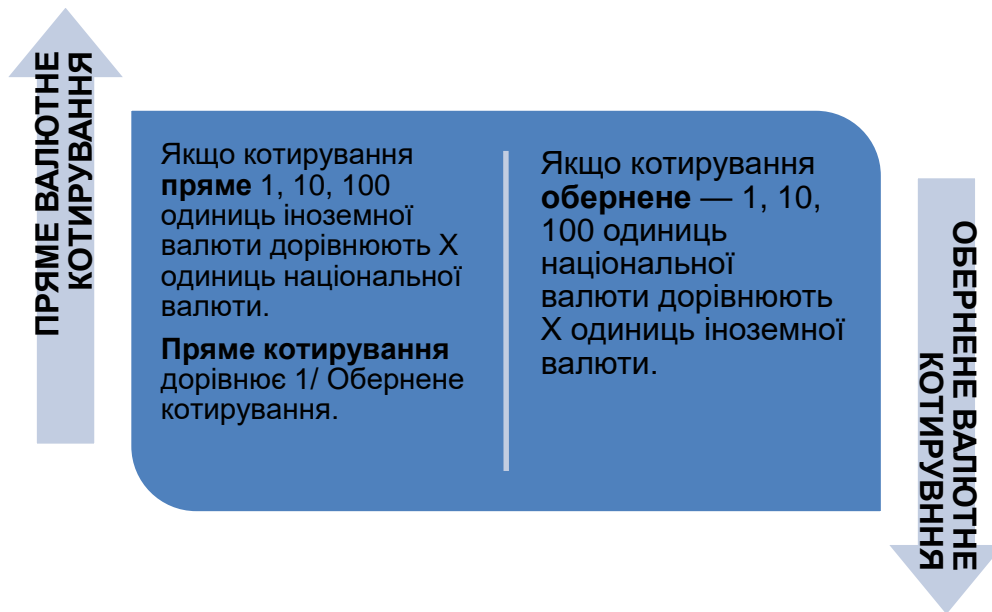
Торгівля на ринку здійснюється на базі встановлення обмінного курсу валют (котирування валют).

Фіксування курсу національної грошової одиниці в іноземній називається валютним котируванням.

Валютне котирування проводять державні (національні) і великі комерційні банки.

Розрізняють **офіційне і вільне (ринкове)** котирування валют. За **офіційними котируваннями** здійснюються всі валютні операції держави. У міжбанківській торгівлі валютою щоденні котирування коливаються навколо **офіційного курсу**.

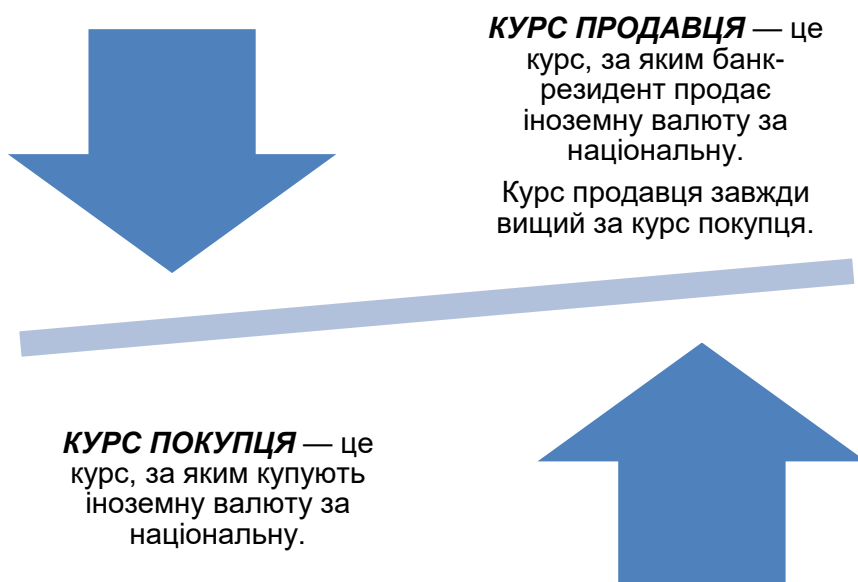
Види валютного котирування зображено на рис. 5.12.

Рис. 5.12. Види валютного котирування

В більшості країн для встановлення курсу національної валюти використовується пряме котирування, у Великобританії — обернене котирування, а в США застосовуються обидва котирування. *Котирування завжди дається з точністю до чотирьох знаків після коми.*

На валютному ринку його учасники використовують два курси (рис. 5.13).

Рис. 5.13. Курси валют на валютному ринку

Різниця між курсом продавця і покупця називається **маржею або спредом**. За рахунок маржі банк покриває видатки і формує прибуток за валютними операціями.

Під час валютних операцій виникає необхідність встановлення крос-курсу. **Крос-курс** — співвідношення між двома валютами, що є похідними від їхніх курсів відносно третьої валюти (зазвичай долара США).

Звичайно **базою котирування** є валюта, яка визнається в усьому світі.

Стандартна **дата валютування** (дата фактичного надходження коштів) за спот-операцій — другий робочий день після дати укладення операції. У разі, коли дата валютування припадає на вихідний чи святковий день, строком валютування вважається перший робочий день після вихідних (із цього правила є винятки).

Здійснення банком валютних операцій супроводжується зміною співвідношення його вимог і зобов'язань в іноземній валюті, тобто зміною валютної позиції. Розрізняють **закриту та відкриту валютні позиції**.

Закрита валютна позиція виникає у разі рівності вимог і зобов'язань, відкрита валютна позиція — за незбігу вимог і зобов'язань. Остання пов'язана з ризиком втрат банку, якщо до моменту контроперації (купівлі раніше проданої або продажу раніше купленої валюти) курс валюти зміниться у несприятливому для нього напрямі.

Відкрита валютна позиція може бути довгою та короткою.

Довга валютна позиція складається, коли вимоги перевищують зобов'язання, коротка — коли зобов'язання більші, ніж вимоги. Наприклад, купуючи 1 млн дол США за фран. франки за курсом 1,6790, банк створює довгу позицію на суму 1 млн дол США та коротку позицію на суму 1,679 млн фран. франків. Довга валютна позиція дає прибутки при підвищенні курсу іноземної валюти і завдає збитків — при зниженні її курсу.

Коротка позиція дає прибутки при зниженні курсу іноземної валюти, але завдає збитків при підвищенні курсу.

Залишаючи валютну позицію відкритою, учасники валютного ринку грають на валютних курсах з метою отримання прибутків спекулятивного характеру, наражаючись свідомо на підвищений ризик.

Учасники валютного ринку мають самі визначити рівень валютного ризику, який вони можуть взяти заради отримання прибутків. Але для тих учасників валютного ринку, фінансовий стан яких зачіпає інтереси багатьох інших суб'єктів економічних відносин, рівень валютної позиції регулюється офіційно. У більшості країн світу держава регламентує розмір відкритої валютної позиції банків. Банки постійно спостерігають за зміною валютної позиції.

СТРОКОВИЙ ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Строкова валютна операція — це операція, пов'язана з поставкою валюти на строк, більше ніж 3 дні з дня її укладення.

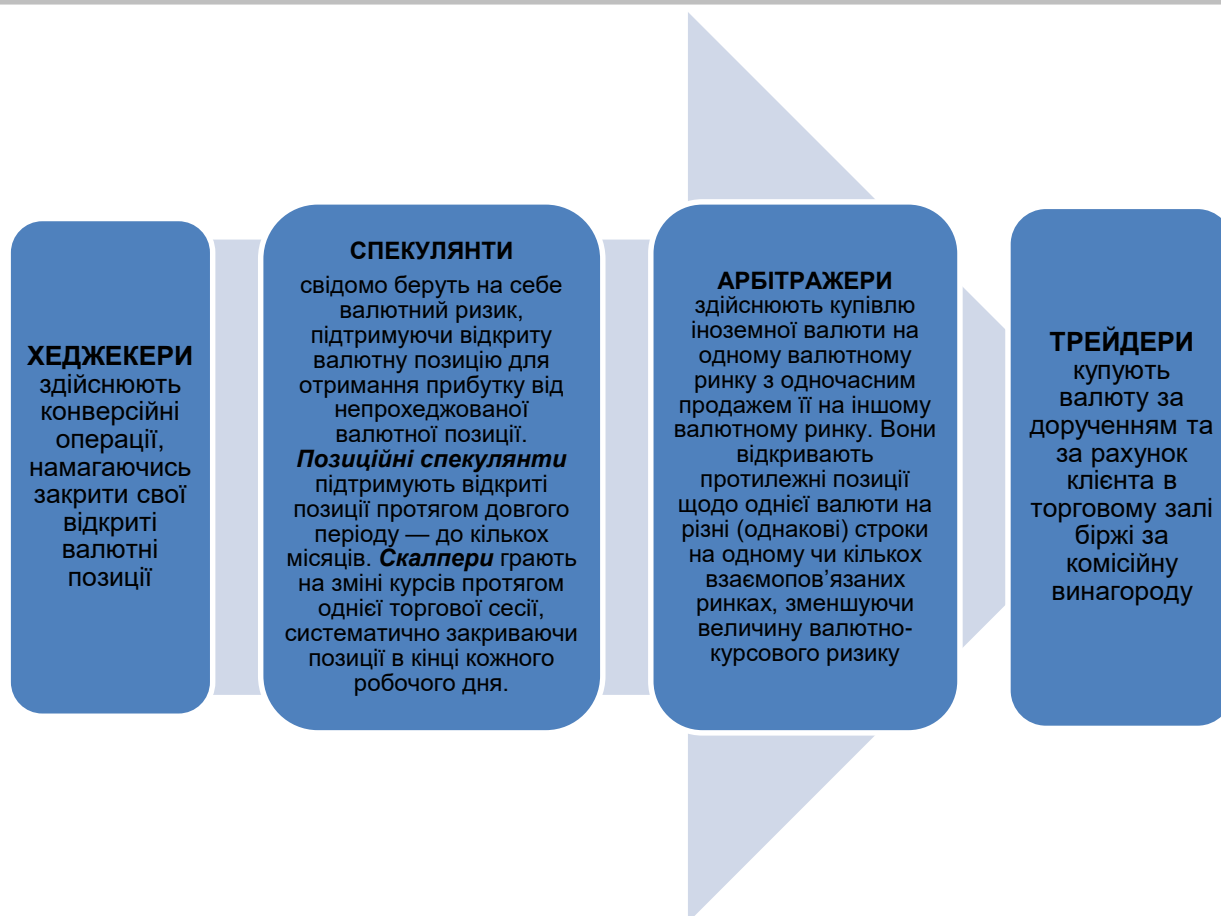

Рис. 5.14. Учасники строкового валютного ринку

ФОРВАРДНІ ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ

Форвардний контракт — двостороння угода за стандартною (типовою) формою, яка засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни такого продажу під час укладення форвардного контракту.

Основна мета валютних форвардів — забезпечення реальних потреб суб'єктів у валюті чи хеджування валютних ризиків.

Форварди — це позабіржові угоди, укладаються на умовах, зручних для кожного конкретного банківського клієнта. Форвардна угода не є стандартною, що визначає її низьку ліквідність на вторинному ринку. Форвард є обов'язковим до виконання сторонами угоди.

Ф'ЮЧЕРСНІ ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ

Ф'ючерсні валютні операції — це строкові біржові угоди купівлі-продажу валюти, золота, фінансових та кредитних інструментів за фіксованою в момент укладання контракту ціною, з виконанням операції через певний проміжок часу (більше трьох днів і до двох - трьох років).

Фінансовий ф'ючерс — це контракти на купівлю чи продаж певного фінансового інструменту за завчасно узгодженою ціною протягом визначеного місяця в майбутньому (у певний день цього місяця).

Особливості ф'ючерсних угод

будь-яка сторона ф'ючерсного контракту має право відмовитися від його виконання лише зі згоди іншої сторони контракту

покупець ф'ючерсного контракту має право продати такий контракт протягом строку його дії іншим особам без погодження умов такого продажу з продавцем контракту

стандартизована форма валютних контрактів зі специфічно обумовленою сумою валюти та стандартизованими датами валютування

правила випуску та обігу валютних деривативів поширюються також на ф'ючерсні валютні контракти

торгівля ними здійснюється тільки на біржовому ринку

Рис. 5.15. Особливості ф'ючерсних угод

«Купити» ф'ючерсний контракт означає взяти на себе зобов'язання купити базисний актив у майбутньому згідно умов, що фіксуються у момент укладання угоди, і з настанням терміну виконання контракту отримати певну вказану у контракті суму валюти за заздалегідь зафіксованою ціною і оплатити її вартість.

«Продати» ф'ючерсний контракт означає взяти на себе зобов'язання продати базисний актив у майбутньому згідно умов, що фіксуються у момент укладання угоди, і з настанням терміну виконання контракту перерахувати контрагенту певну вказану у контракті суму валюти за заздалегідь зафіксованою ціною і отримати її вартість у контрагента.

Посередником у торгівлі ф'ючерсами між контрагентами виступає **біржа**. За допомогою системи **маржі** вона забезпечує виконання умов контрактів всіма без винятку учасниками торгів.

Маржа – це визначена правилами біржі сума на спеціальному рахунку учасника торгів, яка має на меті забезпечення його фінансових зобов'язань перед контрагентами. Це гарантійний внесок, що забезпечує виконання зобов'язань за біржовою угодою при торгівлі ф'ючерсними та опціонними контрактами. Адже у випадку небажаного напряму зміни валютного курсу учасник торгів може зазнати фінансових втрат і бути не в змозі виконувати свої зобов'язання. У такому випадку його зобов'язання перед іншими учасниками торгів повинна виконати біржа.

Таблиця 5.3. Спільні та відмінні риси валютних форвардів і ф'ючерсів

СПІЛЬНІ РИСИ	ВІДМІННІ РИСИ	
	Форвард	Ф'ючерс
Дата реалізації угоди фіксується у момент укладення угоди, але має місце у майбутньому	Тип угоди: позабіржовий	Тип угоди: біржовий
Курс (ціна) угоди фіксується в момент укладення угоди, але відображає прогноз учасників щодо її майбутнього значення. При розрахунку використовується спот-курс, термін угоди і відсоткові ставки за позиковими коштами у валютах угоди	Наявність вторинного ринку: відсутній	Наявність вторинного ринку: наявний
	Сума угоди: індивідуальна	Сума угоди: стандартна (визначається правилами біржі)
	Термін угоди: індивідуальний	Термін угоди: стандартний (визначається правилами біржі)
Гарантійний депозит: <i>Форвард</i> : мінімальний залишок на рахунку учасника угоди, який вимагається банком <i>Ф'ючерс</i> : кошти на маржових рахунках учасників угоди	Обов'язковість виконання угоди: угода обов'язкова для виконання, завжди відбувається поставка валюти	Обов'язковість виконання угоди: угода не обов'язкова для виконання, можливим є як поставка валюти так і виплата компенсації
	Перелік використовуваних валютних пар: узгоджується між учасниками угоди, при потребі розраховується крос-курс	Перелік використовуваних валютних пар: обмежується лістингом біржі
	Доступність для дрібних інвесторів: недоступний	Доступність для дрібних інвесторів: доступний

ВАЛЮТНІ ОПЦІОНИ

Валютний опціон — угода, що дає право (для покупця) і зобов'язання (для продавця) купити або продати певну кількість однієї валюти в обмін на іншу за фіксованим у момент укладання угоди курсом у визначений момент у майбутньому за фіксованою ціною (страйкова ціна або ціна виконання опціону). Опціон має силу до наперед встановленої дати (**дата завершення опціону або дата експірації**) після якої опціон не може бути використаний.

За продаж цього зобов'язання продавець опціона отримує **премію** (грошову винагороду). Покупець опціону (тобто той, хто стає його власником) платить продавцю премію, купуючи тим самим право вибору – реалізувати опціон, чи відмовитися від нього залежно від того чи вигідною для власника опціона буде реалізація цього опціону за поточної ринкової ситуації. Таким чином, премія - ціна, що сплачується покупцем опціону його продавцю за набуте право скористатися опціоном.

Основна мета опціону – управління ризиками.

Учасники опціонних угод можуть займати довгі і короткі позиції. **Довга позиція** передбачає купівлю базового активу, **коротка** – продаж базового активу. Продавець опціону отримує зобов'язання зайняти певну позицію, а покупець (власник) опціону – право зайняти певну позицію.

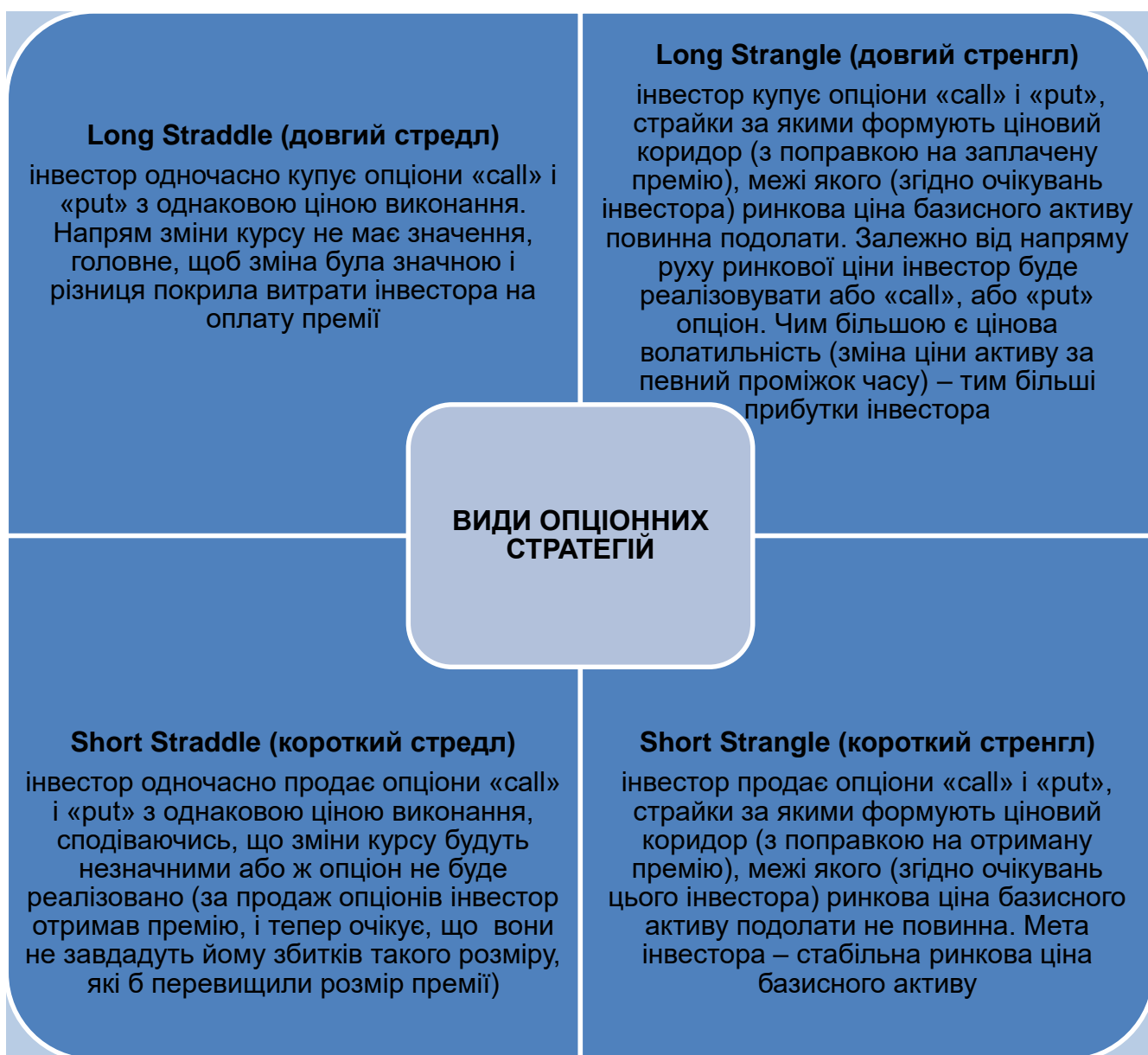
КЛАСИФІКАЦІЯ ОПЦІОНІВ			
<p style="text-align: center;">За базовим активом:</p> <p>товарні (на товари і товарні ф'ючерси);</p> <p>валютні (на валюту і валютні ф'ючерси);</p> <p>фондові (на фондові індекси, на акції);</p> <p>відсоткові (на майбутню відсоткову ставку, відсоткові ф'ючерси)</p>	<p style="text-align: center;">За ринком:</p> <p style="text-align: center;">біржові (стандартизовані)</p> <p style="text-align: center;">позабіржові (унікальні, результат індивідуальних домовленостей між учасниками)</p>	<p style="text-align: center;">За правом власника:</p> <p>«call» – опціон, що дає його власнику право (але не зобов'язує) купити базовий актив у продавця опціону і зобов'язує продавця опціону продати базовий актив;</p> <p>«put» - опціон, що дає його власнику право (але не зобов'язує) продати базовий актив продавцю опціону і зобов'язує продавця опціону купити базовий актив</p>	<p style="text-align: center;">За терміном реалізації:</p> <ul style="list-style-type: none"> • європейський тип – такі опціони можуть бути реалізовані лише по завершенню їх дії; • американський тип - такі опціони можуть бути реалізовані протягом усього опціонного періоду (тобто терміну дії опціону). Таким чином, опціони американського типу, у порівнянні з опціонами європейського типу, дають його власнику значно більше можливостей для маневру; • азійський тип – виконується за середньозваженою ціною за весь період дії опціонної угоди.

Рис. 5.16. Класифікація опціонів

Для опціону, **ціна виконання** (або **страйк**) є ключовим параметром для контрактів з цінними паперами між двома контрагентами.

Ціна виконання — це наперед фіксована ціна основного активу чи товару, за якою власник опціону може купити (у випадку «call» опціону) або продати (у випадку «put» опціону) даний актив. Це ціна, за якою може бути продано або куплено актив коли опціон погашається.

Опціонна стратегія – це комбінація кількох операцій з використанням опціонів. Серед опціонних стратегій одними з найбільш популярними є Straddle і Strangle.

Рис. 5.17. Опціонні стратегії

СВОП ТА АРБИТРАЖНІ ОПЕРАЦІЇ

Валютний своп – валютна операція за договором, умови якого передбачають покупку (продаж) іноземної валюти зі зворотним її продажем (купівлею) на певну дату в майбутньому з фіксацією умов цих операцій у момент укладення договору. У своп-угоді завжди використовуються дві дати: «дата валютування», – «дата завершення свопу».

КЛАСИФІКАЦІЯ СВОПІВ

За порядком виконання операцій	За строками виконання операцій
<p>buy/sell – спочатку відбувається операція покупки валюти, а тоді – операція її продажу</p> <p>sell/buy - спочатку відбувається операція продажу валюти, а тоді – операція її покупки</p>	<p>стандартні свопи: перша угода реалізується на дату «spot», друга – на форвардну дату. Серед них виділяють також свопи «spot-week», де перша операція – спотова, а друга виконується на умовах тижневого форварду</p> <p>одноденні свопи: перша угода – реалізується на дату «tom», а друга – на дату «spot»</p> <p>форвардні свопи – це комбінація двох форвардних угод – угод з коротшим та довшим термінами</p>

Рис. 5.18. Класифікація свопів

Валютний арбітраж — операції з валютами для отримання прибутку через використання у визначений час існуючих на фінансових ринках розривів між курсами та процентними ставками з касових і строкових операцій (розрив має бути більший за величину операційних витрат).

Основний принцип — купити фінансовий актив дешевше і продати його дорожче.

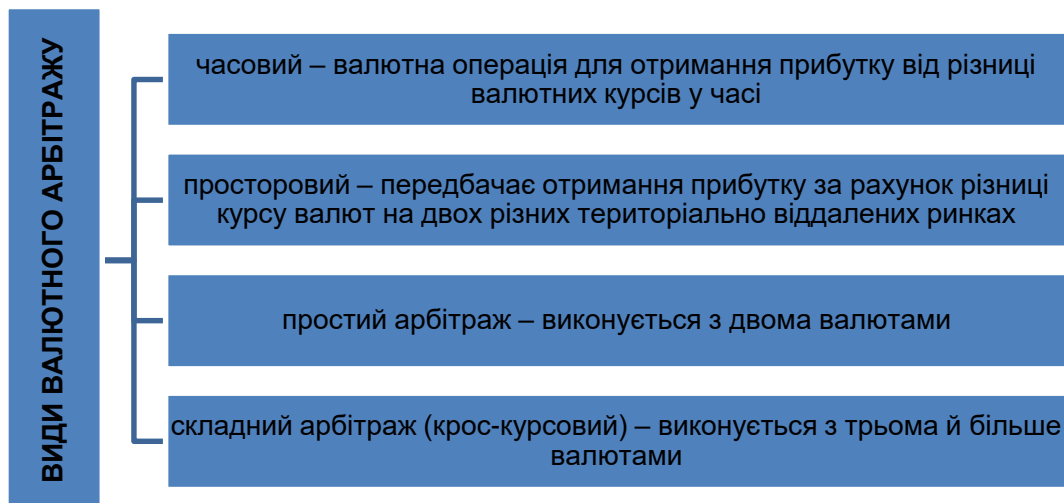

Рис. 5.19. Види валютного арбітражу

5.5. Міжнародні фінансові інституції та їх вплив на міжнародні валютно-фінансові відносини

Регулювання валютних та кредитних операцій на міжнародному ринку проводиться міжнародними валютно-фінансовими інститутами (організаціями), найбільш впливові з яких зазначено на рис. 5.20.

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ ІНСТИТУЦІЇ

Міжнародний валютний фонд

Світовий банк

Міжнародний банк реконструкції та розвитку

Європейський банк реконструкції та розвитку

Європейський фонд валютного співробітництва

Європейський інвестиційний банк та інші регіональні банки та валютно-фінансові організації

Рис. 5.20. Міжнародні валютно-фінансові організації

Міжнародний валютний фонд (МВФ) — це міжнародна валютно-кредитна установа, що регулює, фінансує, проводить нагляд та консулює валютно-фінансові відносини країн – партнерів. Утворений у 1944 році на конференції в м. Бреттон-Вудсі (США), почав діяльність з 1947 році. МВФ має статус спеціалізованої установи ООН.

До учасників МВФ у 1959 році входило 49 країн, у 1997 році — 182, на даний час — 190 країн (189 членів ООН та Косово).

МВФ є інституційною основою сучасної світової валютної системи. Кожна країна-член вносить власну частку до фонду відповідно економічному потенціалу, натомість кожна з цих країн має право позичати гроші у фонду в разі виникнення негараздів з платіжним балансом. Резервними валютами МВФ є долар США, євро, британський фунт, японська єна та китайський юань. Штаб-квартиру МВФ розміщено в м. Вашингтон (США).

Формування ресурсів МВФ відбувається шляхом внесення державою коштів до статутного капіталу Фонду відповідно до її **квоти**.

Розмір квот для кожної країни-члена встановлюється на підставі її ваги у світовій економіці. Під час розрахунків квот застосовується спеціальна формула, що являє собою середньозважене значення ВВП (50 %), відкритості (30 %),

економічної мінливості (15 %) та міжнародних резервів (5 %). Квоти виражаються в спеціальних правах запозичення (СПЗ або SDR – *special drawing rights*), розрахунковій одиниці МВФ. Частка 25 найбільш розвинутих країн становить близько 63 %.

Внесок кожної країни до статутного капіталу МВФ, здійснюється на 25 % СПЗ або в твердій іноземній валюті (долари США, євро, єні, фунті стерлінгів) та на 75 % у національній валюті. Кожні п'ять років квоти переглядаються через те що, що змінюється місце країни у світовій економіці.

В залежності від розміру квоти країни розподіляється кількість голосів між державами при прийнятті рішень керівними органами МВФ. Країні виділяють 250 голосів та додатково один голос за кожні 100 000 СПЗ від обсягу квоти.

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ МВФ			
Сприяння розвитку міжнародної торгівлі та валютного співробітництва через встановлення норм регулювання валютних курсів та контролю за їх дотриманням	Сприяння багатосторонній системі платежів та ліквідація валютних обмежень	Надання валютних кредитів державам - членам для вирівнювання платіжних балансів	Організація консультативної допомоги з фінансових і валютних питань

Рис. 5.21. Основні завдання МВФ

Види кредитів, що видає МВФ, та механізми кредитування відображено у таблиці 5.4.

Діяльність МВФ зосереджена на відносно короткострокових макроекономічних кризах. МВФ може кредитувати будь-яку країну з числа членів, яка відчуває нестачу іноземної валюти для покриття короткострокових фінансових зобов'язань. Кредит МВФ видає за умов дотримання умов економічного та політичного характеру у вигляді стабілізаційної програми. Держави - учасники зобов'язуються подавати МВФ дані щодо офіційного золотовалютного резерву, стану економіки, платіжного балансу, іноземних інвестицій та грошового обігу тощо. МВФ співпрацює виключно з офіційними представниками держав-учасниць — казначейськими органами, міністерствами, центральними банками тощо. Позики даються шляхом перерахування валюти за грошову одиницю позичальника, а повертають через викуп національної валюти за іноземну.

Україна стала членом МВФ у 1992 р. відповідно до Закону України від 03.06.1992 р № 2402-XII «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій».

Голова Національного банку України – керуючий від України в МВФ. Від імені України він голосує за проєкти резолюцій Ради керуючих МВФ – найвищого керівного органу організації – та бере участь у щорічних зборах керівних органів Фонду. Заступником керуючого є Міністр фінансів України.

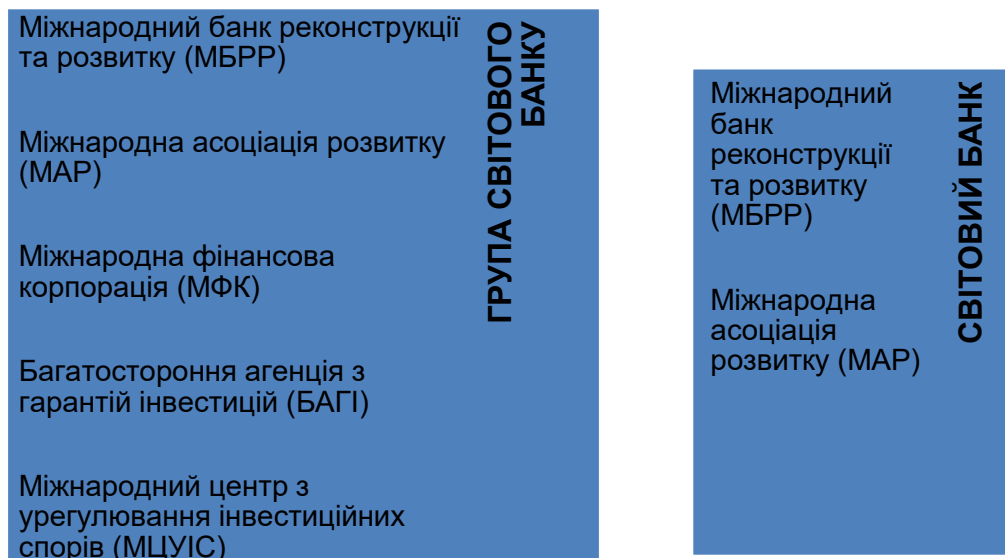
Таблиця 5.4. Види кредитів, що видає МВФ, та механізми кредитування

<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">МВФ НАДАЄ КРЕДИТИ ТАКИХ ВИДІВ</p>	<p>Резервні кредити («стенд-бай»): для стабілізації платіжного балансу, дефіцит якого має тимчасовий або циклічний характер, в межах одного-двох років з можливим його продовженням до 4–5 років, за середньою ставкою 3,3%</p> <p>Розширене кредитування (ЕФФ): для підтримки середньострокових програм (3–4 роки) подолання труднощів платіжного балансу, причиною яких є макроекономічні та структурні проблеми, за ставкою 4,5% річних</p> <p>Компенсаційні та надзвичайні кредити (ССФФ): для компенсації скорочення експортного виторгу за незалежними від країни – позичальника причинами (на 3–5 років). Викуп національної валюти здійснюється до 5 років, зазвичай на умовах 3,25% річних</p> <p>Фінансування системних перетворень (СТФ): цей механізм запроваджений у 1993–1995 рр. для країн з перехідною економікою, які мали значні проблеми з платіжним балансом внаслідок переходу від торгівлі на базу неринкових цін до торгівлі на ринковій основі</p> <p>Стабілізаційний («буферний») кредит (БСФФ): для фінансування запасів сировини в зв'язку з несприятливою кон'юктурою на світових ринках (на 3–5 років). Починаючи з 1984 р. цей механізм не використовувався</p> <p>Розширене фінансування (ЕСАФ): для структурної перебудови зовнішніх розрахунків, якщо наявні серйозні порушення платіжного балансу (до 3 років), відсоткова ставка 0,5%</p>	<p>Резервна частка. Перший транш іноземної валюти, яку країна-член може отримати в МВФ в межах 25 % квоти, називалася до ямайської угоди «золотою», з 1978 р. — резервною часткою, яка визначається як перевищення розміру квоти країни-члена над сумою, яка перебуває на рахунку Фонду національної валюти даної країни. Якщо МВФ використовує частину національної валюти країни-члена для надання кредиту іншим країнам, то резервна частка такої країни відповідно збільшується. Непогашена сума позик, наданих країною-членом МВФ, утворюють її кредитну позицію. Резервна частка і кредитна позиція разом складають «резервну позицію» країни-члена МВФ</p> <p>Кредитні частки. Засоби в іноземній валюті, які країна-член може отримати понад розмір резервної частки, поділяються на чотири кредитні частки, які становлять по 25 % квоти. Доступ країн-членів до кредитних ресурсів МВФ в межах кредитної частки є обмеженим: сума валюти країни в активах МВФ не може перевищувати 200 % її квоти (враховуючи 75 % квоти, яка внесена відповідно до підписки). Таким чином, гранична сума кредиту, яку країна може отримати в МВФ завдяки використанню резервної і кредитної частки, становить 125 % її квоти.</p> <p>Домовленості про резервні кредити стенд-бай (з 1952 р.) забезпечують країні-члену запевнення того, що в межах визначеної суми і протягом терміну дії угоди вона може за умови дотримання обумовлених в угоді положень, безперешкодно отримувати від МВФ іноземну валюту в обмін на національну. Такий спосіб надання кредитів являє собою відкриття кредитної лінії. Якщо використання першої кредитної частки може бути здійснено у вигляді прямого придбання іноземної валюти після схвалення МВФ її запиту, то виділення коштів понад верхню кредитну частку, відбувається шляхом домовленості з країнами-членами про резервні кредити.</p> <p>Механізм розширеного кредитування доповнив резервну і кредитні частки. Він призначений для надання кредитів на триваліший період і в більших розмірах по відношенню до квот, ніж в рамках звичайних кредитних часток. Підставою для звернення країни до МВФ з проханням про надання кредиту в межах розширеного кредитування є серйозні порушення рівноваги платіжного балансу, які були спричинені несприятливими структурними змінами у виробництві, торгівлі або цін. Розширені кредити, зазвичай надаються на три роки, за потребою – до чотирьох, визначеними порціями (траншами) через певні проміжки часу – раз на півріччя, щоквартально або (в деяких випадках) щомісячно. Головним призначенням кредитів стенд-бай і розширених кредитів є сприяння країнам-членам МВФ у впровадженні макроекономічних стабілізаційних програм або структурних реформ. Фонд вимагає від держави-позичальника виконання певних умов, до того ж їх жорсткість збільшується поступово з переходом від однієї кредитної частки до іншої.</p>	<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ КРЕДИТУВАННЯ МВФ</p>
--	--	--	---

Світовий банк (СБ) — кредитно-фінансова установа, заснована у 1945 р., є однією з найбільших у світі, що надає допомогу з метою розвитку. СБ здійснює свою діяльність більш ніж у 100 країнах, що розвиваються, надаючи фінансову і консультаційну допомогу з метою підвищення рівня життя і його поліпшення серед найбіднішого населення. СБ розробляє стратегії допомоги для кожної зі своїх країн-клієнтів у співробітництві з державними органами, неурядовими організаціями та приватним сектором. Представництва СБ в різних країнах світу займаються реалізацією його програм, підтримують зв'язок з урядом і громадянським суспільством, сприяють більш глибокому розумінню проблем розвитку.

Співвласниками Світового банку є 187 країн-членів, інтереси яких представляють Рада керуючих і Рада директорів, що перебуває у Вашингтоні. Країни-члени є акціонерами Світового банку, що мають право приймати остаточне рішення. Умовою членства в Світовому банку є членство в Міжнародному валютному фонді.

Рис. 5.22. Структура Світового банку та Групи Світового банку

Офіційна мета діяльності учасників Групи Світового банку — подолання бідності та підвищення рівня життя в державах, що розвиваються через підтримку їх економічного розвитку із залученням фінансових ресурсів багатих держав. Кожна з установ Групи Світового банку має свої повноваження.

Представництво Світового банку в Україні було відкрито в 1993 р. Україна є членом усіх п'яти структур Групи Світового банку. Основним документом, на якому базується співпраця України з членами Групи Світового Банку, є Стратегія партнерства.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) — одна з п'яти інституцій Групи Світового банку, заснована в 1945 році. Штаб-квартира — Вашингтон. 188 країн є учасниками банку; Україна — учасник з 1992 р.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку кредитує проекти економічного розвитку.

МБРР — найбільший кредитор проектів розвитку в країнах, що розвиваються із середнім рівнем доходів на душу населення. Країни, що подають заявку на вступ у МБРР, повинні спочатку стати членами МВФ. Всі позики банку надаються під гарантії урядів країн-членів. Позики виділяються під процентну ставку, що змінюється кожні 6 місяців.

Метою діяльності Світового банку є забезпечення економічного прогресу у країнах з низьким рівнем життя, шляхом інвестиційних вливань, для стимулювання економічного росту. Кошти залучаються на спорудження доріг, проекти в електроенергетиці, об'єкти соціокультурної сфери, об'єкти АПК, так і на підвищення кваліфікації учителів, заходи з покращення харчування незахищених верств населення. Основне місце у кредитному портфелі МБРР займає **стабілізаційна позика** — кредитування заходів структурних змін у галузях народного господарства. Програма структурних перебудов враховує можливість підтримки певних реформ в економічній сфері і господарську реорганізацію, в основному які спрямовуються на зменшення дисбалансів в зовнішньоекономічній діяльності, скорочення дефіциту бюджету або припинення інфляції. Програми МБРР пов'язані із приватизацією державних об'єктів, зменшення витрат бюджетів, девальвацією національної грошової одиниці допомагають у залученні закордонних інвестицій, стимулюють розвиток підприємництва, підвищенню валового доходу господарюючих суб'єктів.

Однією з особливостей діяльності МБРР є відмова від реструктуризації заборгованості клієнтів. Хоч прибуток не є головною метою МБРР, він працює прибутково. Дивідендів своїм членам банк не сплачує.

Надання кредитів МБРР має демонстраційний ефект: його авторитет стимулює приватних інвесторів та інші банки спрямовувати капітали в країни, що одержали кредити від МБРР.

Притаманним для МБРР є залучення приватних капіталів. Кошти отримує від продажі облігацій, векселів та інших боргових зобов'язань урядовим представництвом та національним банкам, фондам пенсійного страхування, страховикам, корпораціям, приватним банкам і приватним особам в понад 100 країн світу. Основним джерелом залучення коштів є продаж єврооблігацій.

Країни з низьким рівнем добробуту громадян мають переваги та можуть отримати більший кредит у МБРР. Кредити як правило видаються на термін 15-20 років при цьому мають 5 років відстрочки у погашенні тіла кредиту, оплачуються тільки відсотки та певна сума для бронювання кредитної лінії.

Міжнародна асоціація розвитку (МАР) — одна з п'яти інституцій Групи Світового банку, утворена в 1960 році. Місцезнаходження — Вашингтон. Нараховує 173 країни-учасниці, які поділяються на дві групи. До першої групи входить 22 високорозвинуті країни, а також Кувейт і Об'єднані Арабські Емірати. Другу групу складають країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою.

Джерелами фінансування є: прибутки МБРР, внески країн-членів першої і частково другої груп; повернення кредитів, що були надані раніше. В основному ресурси МАР формуються за рахунок «донорів» — країн першої групи. Частка «Великої Сімки» становить 80% загальної суми внесків.

Основними завданнями МАР є: подолання бідності; стабілізація економічної ситуації; збереження навколишнього природного середовища. МАР надає кошти країнам, які розвиваються шляхом надання позик на реалізацію певних проектів. Кредити, що надає МАР, складаються із внесків розвинених країн; внесків МБРР, та за рахунок повернення позичальниками МАР раніше отриманих кредитів.

МАР надає безпроцентні позики найбільш бідним країнам. Критерієм «бідності» є рівень ВВП на душу населення, що не перевищує 925 дол США. Позики МАР мають 10-річний пільговий період та погашаються протягом 35-40 років.

Кредити плануються в основному в розвиток інфраструктури і в сільське господарство.

Іноді МАР і МБРР спільно кредитують один і той же об'єкт, якщо на нього необхідні значні кошти. Кредити МАР надаються тільки урядам під їх гарантії. МАР сформувала Фонд для скорочення боргів у 100 млн доларів; його призначено для найбільш бідних країн. Кредити надаються в національній валюті держав.

Україна є повноправним членом Міжнародної асоціації розвитку з 27.05.2004 р.

Центральним органом виконавчої влади, відповідальний за виконання фінансових зобов'язань, є Міністерство фінансів України.

Міжнародна фінансова корпорація (МФК) — одна з п'яти інституцій Групи Світового банку, заснована в 1956 р. Штаб-квартира — Вашингтон. Нараховує 184 країни-члени

У 1956 р. створена Міжнародна фінансова корпорація для забезпечення розвитку підприємництва в державах, з перехідною економікою.

Джерелами фінансування МФК є: внески країн-членів в статутний капітал (капітал МФК є акціонерним); кредити від МБРР; відрахування від прибутків; кошти від повернення кредитів; залучені на зовнішніх ринках кошти.

Основні види діяльності МФК

Фінансування проектів приватного сектора економіки країн, що розвиваються шляхом надання позик або прямих інвестицій

Сприяння приватним компаніям країн, що розвиваються в мобілізації фінансових коштів на міжнародних фінансових ринках

Надання технічної допомоги, дорадчих та консультаційних послуг урядам і підприємцям країн-членів

Рис. 5.23. Основні види діяльності МФК

МФК, як правило, кредитує тільки високорентабельні проекти. Менш розвиненим країнам важче одержати кредит через високу кредитну ставку, яка вище пересічних ставок на основних ринках позичкових капіталів. Привабливою ж стороною цих кредитів є те, що вони спрямовані на реалізацію таких проектів, які не одержали б коштів з інших джерел. Звичайно МФК фінансує не більше як 25% загальної вартості проекту.

На відміну від МБРР для інвестування коштів МФК не вимагає урядових гарантій. МФК не лише надає кредити, але й здійснює інвестиції в акціонерний капітал підприємств, що створюються, з наступним перепродажем акцій приватним інвесторам.

МФК також може надавати країнам-членам технічну допомогу.

Україна стала акціонером і членом МФК в 1993 р.

В інвестиційній програмі МФК для України основна увага зосереджена на інвестиційних можливостях у фінансовому секторі, агробізнесі, виробництві будівельних матеріалів, роздрібній торгівлі й послугах, енергетику, виробництві встаткування для транспорту, інфраструктури.

Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (БАГІ) — одна з п'яти інституцій Групи Світового банку, заснована в 1988 році. Місцезнаходження — Вашингтон. Нараховує 181 члена.

Робота БАГІ направлена на поширення потоків закордонних інвестицій в державах-учасницях.

Основні цілі діяльності БАГІ:

сприяння збільшенню притоку інвестицій в країни, що розвиваються, через надання гарантій

здійснення досліджень, збір і поширення інформації для сприяння інвестуванню

надання технічної допомоги країнам, проведення консультацій з інвестиційних питань

Основні види діяльності БАГІ

гарантує інвестиції та захищає інвесторів від непередбачуваних, як правило, некомерційних ризиків: неможливість конвертувати валюту; експропріація; війни та громадянські бунти; розірвання угоди і т.п. Гарантії надають тільки інвесторам із країн-членів БАГІ. Строк гарантій — 15-20 років на прямі інвестиції, на позики — понад три роки. Основна вимога надання гарантій: інвестор повинен бути резидентом країни-члена БАГІ; інвестицію ж можна призначати для будь-якої країни, навіть такої, що не входить до БАГІ. Гарантії БАГІ є страховкою, за одержання якої треба сплатити від 0,25 % до 1,25 % за кожні 100 доларів вартості гарантії.

проводить консультації урядів, допомагаючи їм залучити інвесторів

надання технічної допомоги, дорадчих та консультаційних послуг урядам і підприємцям країн-членів

Рис. 5.24 Основні види діяльності МФК

Україна набула повноправного членства в Багатосторонній агенції з гарантій інвестицій в 1994 р.

Центральним органом виконавчої влади, що відповідальний за виконання фінансових зобов'язань перед Багатосторонньою агенцією з гарантій інвестицій є Міністерство фінансів України.

Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС) — одна з п'яти інституцій Групи Світового банку, заснована в 1966 р., місцезнаходження — Вашингтон. Станом на березень 2020 р. нараховує 154 члени. Ще 9 країн підписали Конвенцію про МЦУІС, але з різних причин до даного часу її не ратифікували. Україна є членом з 07.07.2000 р.

Головна мета діяльності МЦУІС — сприяння притоку іноземних капіталів шляхом створення умов для примирення і урегулювання суперечок між урядами та іноземними інвесторами, а також забезпечення неупередженого розгляду інвестиційних суперечок.

МЦУІС не є кредитною організацією в прямому розумінні слова; через це його не завжди включають до Групи Світового банку, хоча за цілями й організаційно він з нею пов'язаний.

МЦУІС виступає в ролі арбітра між інвестором та урядом країни в разі виникнення конфлікту. Процес урегулювання інвестиційних спорів має дві форми: **примирення та арбітраж**.

Примирення досягається в тому випадку, якщо вдається переконати обидві сторони у можливості вирішити конфлікт узгоджено, через взаємні поступки. Якщо ж примирення неможливе, то МЦУІС виносить аргументоване рішення на користь однієї зі сторін; така процедура має назву **арбітражу**.

На території **Євросоюзу** функціонують наступні регіональні фінансово-кредитні організації:

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) — заснований в 1958 р. як фінансова установа ЄС, з метою надання довготермінових позик для збалансування та сталого розвитку держав об'єднання.

Завданням ЄІБ є: проведення спрощеного капіталовкладення в інфраструктурні та промислові інвестиційні проекти регіонального, галузевого чи загальноєвропейського рівня.

Україна та Європейський інвестиційний банк підписали угоду про виділення позики на 75 млн євро для реалізації проєкту «Підвищення безпеки автомобільних доріг у містах України».

У грудні 2019 ЄІБ відкрив новий офіс у Києві.

У 2020 році ЄІБ профінансував будівництво автошляхів в Україні на 450 млн євро.

Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС) — заснований у 1973 р. як складова європейського валютного ринку. Він надає кредити державам-учасницям ЄС для забезпечення дефіциту платіжного балансу, при цьому ЄФВС вимагає реалізації програм по стабілізації національної економіки, а також проводить кредитно-розрахункове обслуговування.

Метою діяльності ЄФВС є також контроль за функціонуванням системи коливань курсів валют, координація політики та операцій центральних банків країн ЄС, пов'язаних з проведенням валютних інтервенцій на ринках для утримання відхилень валютних курсів у межах певних лімітів. Країни з тимчасовою невірноваженістю платіжних балансів і курсом валюти, що знижується, отримують кредити для інтервенцій на валютних ринках. Важлива функція ЄФВС — емісія євро.

European Bank
for Reconstruction and Development

Європейський банк реконструкції та розвитку (Євробанк, ЄБРР) — міжнародний фінансово-кредитний інститут, який надає допомогу країнам від Центральної Європи до Центральної Азії для проведення ринкових реформ, активного інтегрування економік цих країн у міжнародні господарські зв'язки. Утворений у 1991 р. Штаб-квартира — Лондон.

Метою діяльності Європейського банку реконструкції та розвитку є допомога у реформуванні економік східноєвропейських держав та країн колишнього СРСР. Як правило, ЄБРР надає кредити приватним фірмам і державним підприємствам, що підлягають приватизації, а також новим компаніям, в тому числі спільним підприємствам з міжнародним капіталом. ЄБРР працює лише на комерційних засадах та надає тільки цільові кредити. ЄБРР здійснює прямі інвестиції, а також надає технічну допомогу (консультації, курси навчання банкірів та менеджерів, допомога в організації систем розподілу продовольства). Спеціальних коштів для надання технічної допомоги ЄБРР не має, а залучає інші ресурси, в тому числі із створених у країнах ЄС спеціальних фондів, міжнародних організацій.

Україна набула повноправного членства в ЄБРР в 1992 р. Підстава набуття членства: Указ Президента України від 14.07.1992 № 379 «Про членство України в Європейському банку реконструкції та розвитку».

Центральним органом виконавчої влади, що відповідальний за виконання фінансових зобов'язань перед ЄБРР є Міністерство фінансів України.

ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Які функції виконує міжнародний фінансовий ринок?
2. Через які кредитно-фінансові інститути відбувається рух капіталів у сфері міжнародних економічних відносин?
3. За якими ознаками структурують фінансовий ринок?
4. Як розрізняють сегменти міжнародного фінансового ринку? Дайте коротку характеристику.
5. Визначте об'єкт та суб'єкт купівлі-продажу на валютному ринку.
6. Назвіть економічні передумови для формування міжнародних кредитних відносин.
7. Охарактеризуйте значення міжнародного кредиту для світової економіки, назвіть його основні функції?
8. Визначте позитивні та негативні наслідки міжнародного кредитування.
9. Які заходи з підтримки платоспроможності боржників передбачає реструктуризація боргу?
10. Назвіть та дайте коротку характеристику існуючих у світовій практиці боргових джерел міжнародного фінансування?
11. Розкрийте поняття «валютного ринку» та його структури.
12. Чому валютний ринок переважно функціонує як позабіржовий?
13. Охарактеризуйте інструменти валютного ринку.
14. Визначте поняття валютних операцій. Яка їхня класифікація?
15. Що таке котирування валюти? Які види котирувань ви знаєте?
16. Які правила розрахунку крос-курсу?
17. Дайте характеристику спот-ринку.
18. Дайте характеристику форвардного ринку.
19. Що таке валютна позиція учасника валютного ринку?
20. Дайте визначення ф'ючерсних контрактів.
21. Розкрийте поняття своп-операції.
22. Поняття опціонного контракту, його види та стилі.
23. Назвіть види учасників валютного ринку згідно їхніх функцій.
24. Охарактеризуйте особливості функціонування провідних міжнародних фінансових організацій.

Задачі

1. Визначити крос-курс NOK/VND за умови, що було оголошено наступні спот-курси:
AUD/NOK: 1,9183 – 1,9193
VND/AUD: 1,7627 – 1,7637
AUD – австралійський долар, NOK – норвезька крона, VND – в'єтнамський донг.
2. Визначити крос-курс CAD/CHF за умови, що було оголошено наступні спот-курси:
USD/CAD: 2,1983 – 2,1993
USD/CHF: 1,9629 – 1,9638

USD – долар США, CAD – канадський долар, CHF – швейцарський франк.

3. Визначити крос-курс NOK/CHF за умови, що було оголошено наступні спот-курси:

USD/NOK: 9,8183 – 9,8193

USD/CHF: 0,9554 – 0,9568

USD – долар США, NOK – норвезька крона, CHF – швейцарський франк.

4. Визначити крос-курс JPY/UAH за умови, що було оголошено наступні спот-курси:

USD/JPY: 132,2323 – 132,3423

UAH/USD: 0,0269 – 0,0312

USD – долар США, JPY – японська єна, UAH – українська гривня.

5. Визначити крос-курс AUD/GBP за умови, що було оголошено наступні спот-курси:

GBP/USD: 1,2219 – 1,2227

AUD/USD: 0,6955 – 0,6963

GBP – фунт стерлінгів, USD – долар США, AUD – австралійський долар.

6. Визначити крос-курс HKD/PLN за умови, що було оголошено наступні спот-курси:

USD/PLN: 4,6229 – 4,6245

USD/HKD: 7,8497 – 7,8501

USD – долар США, PLN – польський злотий, HKD – гонконзький долар.

7. Визначити крос-курс UAH/EUR за умови, що було оголошено наступні спот-курси:

USD/UAH: 39,5111 – 40,2555

EUR/USD: 1,0205 – 1,0214

USD – долар США, UAH – українська гривня, EUR – євро.

8. Визначити крос-курс GBP/PLN за умови, що було оголошено наступні спот-курси:

EUR/PLN: 4,7114 – 4,7140

EUR/GBP: 0,8349 – 0,8357

EUR – євро, PLN – польський злотий, GBP – фунт стерлінгів.

9. Нинішній ринковий курс акцій компанії становить 4009 грн. Біржовий гравець, розраховуючи на зниження курсу акцій, купує put – опціон за ціною 3700 грн., сплативши при цьому премію 500 грн. за акцію. Визначити результати угоди, якщо курс акцій після закінчення терміну опціону становитиме: а) 3000 грн.; б) 3800грн.; в) 3500 грн.

10. Курс акцій компанії становить 4200 грн. Гравець, розраховуючи на підвищення курсу акцій, купує call – опціон за фіксованою ціною 4400 грн., сплативши при цьому премію 600 грн. за акцію. Визначити результати угоди, якщо курс акцій після закінчення терміну опціону становитиме: а) 5200 грн.; б) 4300 грн.; в) 4600 грн.

Приклад розв'язку задач

1. Розрахувати крос-курс HKD/UAH за умови, що було оголошено наступні спот-курси:

USD/UAH: 39,5111 – 40,2555

USD/HKD: 7,8497 – 7,8501.

USD – долар США, UAH – українська гривня, HKD – гонконзький долар.

Розв'язок

ПРАВИЛО ДЛЯ РОЗРАХУНКУ КРОС-КУРСІВ

Якщо для розрахунку крос-курсу використовуються однотипні котирування валют (або прями, або обернені), то необхідно застосовувати дію ділення та курси покупця і продавця обираються за «принципом Х».

Якщо крос-курс розраховується на основі курсів з котируванням різного типу (пряме і обернене), то використовується дія множення, як правило, без застосування «принципу Х».

Для того щоб не допустити помилки при обранні курсу покупця і продавця для ділення або множення доцільно застосовувати механізм описаний нижче в таблиці 10.6.

У запропонованому прикладі наведено однотипні котирування валют (долар США є базою котирування для української гривні та гонконзького долара). Саме тому, для розв'язку запропонованого завдання необхідно спот-курс USD/UAH розділити на спот-курс USD/HKD:

$$\frac{USD}{UAH} / \frac{USD}{HKD} = \frac{HKD}{UAH}$$

Оскільки в задачі необхідно визначити курс покупця та курс продавця, то наступним кроком у розв'язанні поставленого завдання необхідно визначити які саме курси (покупця чи продавця) необхідно обрати для ділення.

Тепер слід визначити які саме курси покупки і продажу USD/UAH і USD/HKD слід обрати для отримання курсів покупця і продавця HKD/UAH. У таблиці 5.6 курси покупця і продавця HKD/UAH позначені відповідно А та В.

Таблиця 5.6. Визначення алгоритму розрахунку курсу покупця і курсу продавця

Валютні пари	Курс покупця та курс продавця	
USD/UAH	Банк продає гривню та купує долар США	Банк купує гривню та продає долар США
	39,5111	40,2555
USD/HKD	Банк продає гонконзький долар та купує долар США	Банк купує гонконзький долар та продає долар США
	7,8497	7,8501
HKD/UAH	Банк продає гривню та купує гонконзький долар	Банк купує гривню та продає гонконзький долар
	А	В

Для того, щоб знайти курс А слід скористатися курсами, за якими банк продає гривню і купує гонконзький долар, тобто 39,5111 і 7,8501. А для того, щоб розрахувати курс В слід використати курси, за якими банк купує гривню і продає гонконзький долар: 40,2555 і 7,8497.

Таким чином,

$$A = \frac{39,5111}{7,8501} = 5,0332$$

$$B = \frac{40,2555}{7,8497} = 5,1283$$

Відповідь: HKD/UAH: 5,0332 – 5,1283.

2. Розрахувати крос-курс EUR/GBP за умови, що було оголошено наступні спот-курси:

USD/EUR: 0,9790 – 0,9799

GBP/USD: 1,2177 – 1,2188

USD – долар США, EUR – євро, GBP – фунт стерлінгів.

Розв'язок

У запропонованому прикладі наведено різнотипні котирування валют (долар США є базою котирування лише для євро). Саме тому, для розв'язку запропонованого завдання необхідно спот-курс **USD/EUR** помножити на спот-курс **GBP/USD**:

$$\frac{USD}{EUR} \times \frac{GBP}{USD} = \frac{GBP}{EUR}$$

Для отримання курсу EUR/GBP слід поділити одиницю на отримане співвідношення GBP/EUR.

$$\frac{1}{\frac{GBP}{EUR}} = \frac{EUR}{GBP}$$

Далі необхідно визначити чи діятиме «принцип Х» при обиранні для множення курсів покупця і продавця (таблиця 5.7).

Таблиця 5.7. Визначення алгоритму розрахунку курсу покупця і курсу продавця

Валютні пари	Курс покупця та курс продавця	
USD/EUR	Банк продає євро та купує долар США	Банк купує євро та продає долар США
	0,9790	0,9799
GBP/USD	Банк продає долар США та купує фунт стерлінгів	Банк купує долар США та продає фунт стерлінгів
	1,2177	1,2188
GBP/EUR	Банк продає євро та купує фунт стерлінгів	Банк купує євро та продає фунт стерлінгів
	A	B
EUR/GBP	Банк продає фунт стерлінгів та купує євро	Банк купує фунт стерлінгів та продає євро
	1/B	1/A

Таким чином:

$$A = 0,9790 \times 1,2177 = 1,1921$$

$$B = 0,9799 \times 1,2188 = 1,1943$$

$$\frac{EUR}{GBP} = \frac{1}{1,1943} - \frac{1}{1,1921} = 0,8373 - 0,8389$$

Відповідь: EUR/GBP: 0,8373 – 0,8389.

3. Курс акцій компанії становить 13500 грн. Гравець, розраховуючи на підвищення курсу акцій, купує опціон – call за фіксованою ціною 13700 грн., сплативши при цьому премію 600 грн. за акцію. Визначити результати угоди, якщо курс акцій після закінчення терміну опціону становитиме: а) 14500 грн.; б) 13600 грн.; в) 13900 грн.

Розв'язок

а) Якщо курс акцій становитиме 14500 грн, покупець опціону реалізує своє право на їх купівлю. При цьому його прибуток складає:

$$14500 - 13700 - 600 = 200 \text{ грн.}$$

Якщо продавець опціону мав акції в момент його продажу, його збитки будуть пов'язані з недоотриманим прибутком. Оскільки він буде змушений продавати акції за ціною нижчою за ринкову.

б) Якщо курс акцій становитиме 13600 грн, власнику опціону буде не вигідно його реалізувати і він відмовиться від свого права. При цьому його збитки і відповідно прибуток продавця будуть дорівнювати виплаченій премії – 600 грн.

в) Якщо курс акцій становитиме 13900 грн, то власник опціону може:

- відмовитись від угоди і при цьому зазнає збитків у розмірі виплаченої премії 600 грн;

- або ж може погодитись на реалізацію угоди і при цьому його збитки становитимуть: $13700 + 600 - 13900 = 400$ грн.

Тобто при реалізації опціону його збитки будуть меншими ніж при відмові від реалізації угоди і йому буде вигідніше реалізувати угоду.

Тестові завдання

1. Валютна система являє собою:

а) розгалужену систему механізмів, функціонування яких має забезпечувати купівлю й продаж національних грошових одиниць та іноземних валют з метою їх використання для обслуговування міжнародних платежів;

б) державно-правову форму організації відносин;

в) здатність національної валюти вільно обмінюватися на валюти інших держав;

г) здатність валюти даної країни вільно обмінюватися на валюти інших країн за діючим курсом;

д) правильна відповідь відсутня.

2. Конвертованість валюти — це:

а) ціна валюти однієї країни;

б) здатність валюти даної країни вільно обмінюватись на валюти інших країн за діючим курсом;

- в) наявність валюти в іноземних банках;
- г) наявність іноземної валюти в банках країн;
- д) правильна відповідь відсутня.

3. Пряме котирування валюти полягає в тому, що:

- а) валютний курс відображає ціну одиниці іноземної валюти;
- б) валютний курс відображає ціну одиниці валюти;
- в) валютний курс залежить від зростання експорту;
- г) валютний курс залежить від зростання імпорту;
- д) правильна відповідь відсутня.

4. Вкажіть валюту, якій віддається перевага на світовому ринку позикових капіталів:

- а) долар США;
- б) швейцарський франк;
- в) канадський долар;
- г) польський злотий;
- д) українська гривня.

5. До основних тенденцій структурних змін світової економіки належить:

а) зміни у відношеннях між сировинними та промислово розвинутими країнами;
б) перехід промислово розвинутих країн від наукомісткого до трудомісткого виробництва;

- в) зниження значення міжнародного руху капіталу;
- г) зниження ступеня диверсифікації діяльності багатонаціональних корпорацій;
- д) усі відповіді правильні.

6. У якому році було укладено угоду про створення МБРР (Міжнародний банк реконструкції та розвитку):

- а) 1962 р.;
- б) 1956р.;
- в) 1994р.;
- г) 1945р.;
- д) 1999р.?

7. SDR – це:

- а) національна валюта;
- б) іноземна валюта;
- в) міжнародна резервна валюта;
- г) національна валюта;
- д) немає правильної відповіді.

8. Контракт, вартість якого базується на зміні ціни фінансового інструменту, що лежить в його основі – це:

- а) облігація;
- б) вексель;
- в) форфейтинг;
- г) дериватив;
- д) немає правильної відповіді.

9. До «неофіційного звичаю» на спот-ринку належить:

- а) здійснення платежів протягом п'яти робочих банківських днів;
- б) здійснення платежів без нарахування процентної ставки на суму поставленої валюти;
- в) здійснення платежів з нарахуванням процентної ставки на суму поставленої валюти;
- г) можливість зміни повідомлених банком валютних курсів;
- д) немає правильної відповіді.

10. Який вид строкових валютних операцій передбачає укладання строкової біржової угоди купівлі – продажу валюти, золота, фінансових та кредитних інструментів за фіксованою в момент укладання контракту ціною, з виконанням операції через певний проміжок часу:

- а) форвардні операції;
- б) ф'ючерсні операції;
- в) спот – операції;
- г) комбінаційні операції;
- д) опціони?

11. Який вид факторингу обмежується виконанням тільки деяких операцій, а саме: сплата боргів, передача права на отримання грошей:

- а) конвенційний;
- б) конфіденційний;
- в) опосередкований;
- г) нерозкритий;
- д) одиничний?

12. Різниця між курсами валют на день відкриття та закриття позиції або на день укладання та на день виконання контракту – це:

- а) паритет;
- б) валютна позиція;
- в) маржа;
- г) своп;
- д) немає правильної відповіді.

13. Який тип опціонів дає право продати валюту у майбутньому за ціною, зафіксованою в даний момент:

- а) опціон - call;
- б) опціон - put;
- в) «американський» опціон;
- г) «європейський» опціон;
- д) немає правильної відповіді?

14. Вимога виписана експортером чи кредитором на імпортера чи боржника – це:

- а) комерційна тратта;
- б) банківський чек;
- в) банківський депозит;
- г) комерційна облігація;
- д) немає правильної відповіді.

15. Який вид валютних операцій передбачає випуск та обслуговування пластикових карток клієнтів:

- а) ведення валютних рахунків;
- б) конверсійні операції;
- в) неторгові операції;
- г) міжнародні розрахунки;
- д) кореспондентські відносини з іноземними банками?

16. Хто з учасників строкового валютного ринку здійснює конверсійні операції, намагаючись закрити свої відкриті валютні позиції:

- а) позиційні спекулянти;
- б) скалпери;
- в) трейдери;
- г) хеджкери;
- д) арбітражери?

17. Форфейтинговими інструментами є:

- а) простий вексель;
- б) переказний вексель;
- в) опціон;
- г) правильні відповіді а), б);
- д) правильні відповіді а), б), в).

18. Яка міжнародна валютно-кредитна установа, що утворена у 1944 році на конференції в м. Бреттон-Вудсі (США) регулює, фінансує, проводить нагляд та консулює валютно-фінансові відносини країн – партнерів:

- а) Міжнародна асоціація розвитку;
- б) МВФ;
- в) Міжнародна фінансова корпорація;
- г) Міжнародний банк реконструкції та розвитку;
- д) Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій?

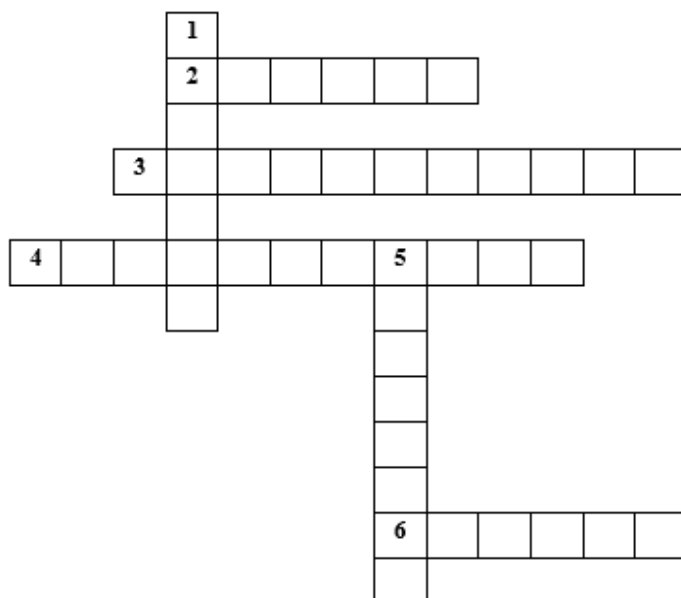
19. Комісійно - посередницька операція з передачі клієнтом банку права на стягнення боргів (без права зворотної вимоги до клієнта) – це:

- а) валютна операція;
- б) факторингова операція;
- в) лізинг;
- г) франчайзинг;
- д) немає правильної відповіді.

20. Метою діяльності якої міжнародної організації є сприяння притоку іноземних капіталів шляхом створення умов для примирення і урегулювання суперечок між урядами та іноземними інвесторами, а також забезпечення неупередженого розгляду інвестиційних суперечок:

- а) Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій;
- б) Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів;
- в) Міжнародна фінансова корпорація;
- г) Міжнародна асоціація розвитку;
- д) Міжнародний валютний фонд?

Кросворд

По горизонталі:

2. Випуск нових грошей центральним банком країни.
3. Зниження офіційного курсу національної валюти.
4. Здатність активів бути засобом оплати угод або перетворюватися в цей засіб, без втрати номінальної вартості.
6. Відношення показника певного періоду до відповідного показника базового періоду.

По вертикалі:

1. Визначена частка товарів або других цінностей, яка зберігається з певною метою протягом деякого часу.
5. Підвищення загального рівня цін в економіці.

Завдання для перевірки знань «Впишіть номер визначення кожного терміна»

1	Валютний арбітраж	6	Строкова валютна операція
2	Валютні свопи	7	Монетний паритет
3	Валютний опціон	8	іноземна валюта
4	Ф'ючерсні валютні операції	9	Відсотковий арбітраж
5	Форвардний валютний контракт	10	Крос-курс

А Строкові біржові угоди купівлі-продажу валюти, золота, фінансових та кредитних інструментів за фіксованою в момент укладання контракту ціною, з виконанням операції через певний проміжок часу (більше трьох днів і до двох – трьох років)

Б Співвідношення грошових одиниць різних країн за їхнім металевим вмістом

В Обов'язкова для виконання угода між банками про купівлю чи продаж у певний день у майбутньому визначеної суми іноземної валюти (при

цьому валюта, сума, обмінний курс і дата платежу фіксуються в момент укладання угоди)

- Г** Операції з валютами для отримання прибутку через використання у визначений час існуючих на фінансових ринках розривів між курсами та процентними ставками з касових і строкових операцій (розрив має бути більший за величину операційних витрат)
- Д** Операція, пов'язана з поставкою валюти на строк, більше ніж 3 дні з дня її укладення
- Е** Угода, що дає право (для покупця) і зобов'язання (для продавця) купити або продати певну кількість однієї валюти в обмін на іншу за фіксованим у момент укладання угоди курсом у визначений момент у майбутньому за фіксованою ціною
- Є** Операції з обміну валюти з фіксованим валютним курсом на валюту з плаваючим валютним курсом
- Ж** Співвідношення між двома іноземними валютами, яке визначають на основі курсу цих валют щодо третьої валюти
- З** Отримання прибутку банком за рахунок залучення коштів під нижчий відсоток і розміщуючи кошти під більш високий відсоток
- И** Іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу

Творчі завдання

- 1.** Уявіть ситуацію, що національна валюта країни почала виконувати роль світової резервної валюти. Які вигоди і втрати отримуватиме економіка країни? Яким чином це відобразиться на потоках доходів і витрат?
- 2.** Які зміни відбулися в міжнародному фінансовому середовищі в умовах сучасної міжнародної фінансової кризи
- 3.** Які з відомих Вам валютних операцій виконуються в Україні, а які не знайшли поширення?
- 4.** Висловіть і обґрунтуйте Вашу думку щодо подальшого прогнозу розвитку міжнародного ринку банківського капіталу
- 5.** Взаємозв'язок міжнародного кредитного ринку та міжнародного фондового ринку
- 6.** Припустимо, що дефіцит державного бюджету фінансується частково позиками на внутрішньому фінансовому ринку, частково випуском грошей (емісією), частково іноземними позиками. Подумайте, як це могло б позначитися на ставці відсотка, інвестиціях, валютному курсі та чистому експорті порівняно з ситуацією фінансування дефіциту винятково внутрішньою позикою.
- 7.** Наведіть приклади міжнародного валютного співробітництва та координації валютно-фінансової політики.

Приклад орієнтовної відповіді на творче завдання

Серед економістів популярним є твердження: «Допоки ми доручаємо свої гроші банкам, вони у нас є. Як тільки ми хочемо їх звідти забрати, вони у нас зникають». Поясніть, який механізм при цьому працює і які заходи може взяти держава, щоб уникнути «втрати грошей».

Орієнтовна відповідь

В сучасній економіці більшу частину грошової маси (в розвинених країнах до 85-90% від загальної пропозиції грошей) складають безготівкові гроші, які створюються банківською системою через механізм грошового мультиплікатора. Тому розрізняють поняття грошового обороту (всієї грошової маси) та касового обороту (лише готівкового обороту). Коли економіка функціонує адекватно, економічні агенти тримають свої гроші в комерційних банках і розрахунки здійснюються переважно з використанням безготівкових інструментів (кредитні картки, чекові книжки і т.п.). При виникненні панічних настроїв на ринку і намаганні внаслідок цього забрати свої гроші з банків, економічні агенти можуть всі разом зняти з рахунків і «винести з банку» лише готівку, яка складає 10-15% всієї грошової маси, що приводить до «паралічу» банківської системи, «зникненню» грошей, створених банківською системою (оскільки вони існують лише в безготівковому вигляді). В результаті економічні агенти втрачають свої гроші, намагаючись їх «врятувати».

Щоб уникнути такого негативного варіанту розвитку подій, держава може запровадити ряд законодавчих обмежень: на дострокове зняття депозитів, обмеження максимальної суми зняття готівкових коштів протягом певного часового проміжку (добові, місячні ліміти). Одним із головних важелів посилення довіри до банківської системи та зменшення панічних настроїв вкладників є державні гарантії страхування вкладів населення.

ТЕМА 6. МІЖНАРОДНИЙ БІЗНЕС В СВІТОВОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРИ

- 6.1. Імперативи виникнення та розвитку міжнародного бізнесу в умовах глобалізації
- 6.2. Суть та форми організації міжнародного бізнесу.
- 6.3. Контрагенти та посередники в міжнародному бізнесі.
- 6.4. Міжнародна інвестиційна діяльність в міжнародному бізнесі
- 6.5. Міжнародний менеджмент як складова міжнародного бізнесу

Література

1. Михайлова Л.І., Турчіна С.Г., Данько Ю.І. Міжнародний бізнес. Навчальний посібник. Суми: Вид-во Козацький вал ВАТ Сумська обласна друкарня, 2009. 156 с.
2. Міжнародні економічні відносини : підручник / за ред. А.П. Голікова, О.А. Довгаль. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. 602 с.
3. Іващенко М.В. Міжнародний бізнес: навчально-методичний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» спеціалізації «Бізнес-економіка». Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. 131 с.
4. Міжнародний бізнес: навч. посібник. / під заг. ред. Т. В. Орехової. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 425 с.
5. Тарасенко С.В. Міжнародний бізнес : навчальний посібник / С.В. Тарасенко, Ю.М. Петрушенко. Суми: Сумський державний університет, 2021. – 222 с.
6. Міжнародний бізнес: навчальний посібник / О.М. Файчук, С.В. Сидоренко. К.: НУБіП України, 2016. 236 с.
7. Рокоча В.В., Одягайло Б.М., Терехов В.І. Міжнародний бізнес та стратегічні зміни / навчальний посібник / Під заг. ред. В.В. Рокочої. Київ : ВНЗ «Університет «Крок», 2019. 215с.
8. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник / Колектив авторів; за редакцією С.О. Якубовського, Ю.О. Ніколаєва. Одеса: «Одеський національний університет імені І.І. Мечникова», 2015. 305 с.
9. Задоя А.О. Міжнародна інвестиційна діяльність: навчальний посібник / А.О. Задоя. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 122 с.
10. Юхименко П.І., Гацька Л.П., Півторак М.В. та ін. Міжнародний менеджмент. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 488
11. Лазарева О.В. Міжнародний менеджмент: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 188 с.
12. Гуткевич С.О. Міжнародний менеджмент: підручник / С.О. Гуткевич, Г.В. Дмитренко, І.Г. Оніщенко, Ю.М. Сафонов; за ред. д.е.н., проф. Гуткевич С.О. К.: Кафедра. 2015. 535 с.
13. Оніщенко В.П. Міжнародний менеджмент: навч. посіб. / В.П. Оніщенко. Київ : Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2017.384 с
14. Мацука В.М. Міжнародна інвестиційна діяльність: Навчальний посібник/ В.М. Мацука, Т.І. Ніколенко Маріуполь: МДУ, 2016. 164 с.
15. Теорії міжнародного бізнесу: підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. Рогач; редактор Г. Новікова; Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2018. 687 с.

6.1. Імперативи виникнення та розвитку міжнародного бізнесу в умовах глобалізації

Посилення планетарних процесів взаємозв'язку та взаємозалежності різних сфер, суб'єктів та регіонів світового господарства, які суттєво інтенсифікували взаємні зв'язки суб'єктів господарювання, держав, людей отримали назву глобальних. Процеси глобалізації, мають суттєвий вплив на розвиток системи міжнародних економічних відносин, трансформують основні напрями та визначають тенденції розвитку національних економік.

В економічному вимірі процеси глобалізації характеризуються переходом від індустріального суспільства до постіндустріального розвитку країн. Глобалізація світових економічних процесів – це закономірний процес, який проявляється у посиленні взаємозв'язку та взаємозалежності основних сфер та суб'єктів світової економіки.

Глобалізація – складний, багатогранний процес, який поширюється на всі явища суспільного розвитку і пов'язаний з поглибленням інтернаціоналізації світової економіки, зростанням взаємозалежності національних держав, зумовлених прискореним рухом міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталу, високих технологій тощо.

Глобалізації характерні основні рушійні сили, що роблять її незворотнім і динамічним явищем (рис. 6.1).

Рис. 6.1. Основні ознаки глобалізації світової економіки

Процес глобалізації – це закономірний рух людства до форм співіснування за нових умов, оскільки саме глобалізація розгортається на тлі розвитку технологічних, інформаційних, наукоємних сфер посилює інтеграційні, об'єднувачі процеси і поступово призводить до розуміння взаємозалежності людства.

Поряд із активними глобалізаційними процесами у світовому просторі спостерігається розвиток міжнародної інтеграції. На це впливають ряд факторів, які доцільно об'єднати в дві основні групи, одна з яких включає в себе поглиблення міжнародного поділу праці, розвиток НТР, зростання рівня відкритості національних економік та інтернаціоналізації господарського життя, а інша передбачає необхідність збереження миру та припинення гонки озброєнь для економічного розвитку країн світової співдружності та зростання рівня добробуту їх населення, вимушену міграцію людей, яка виникає через локальні військові конфлікти, загострення продовольчої проблеми та необхідність її вирішення.

Сьогодні економіка жодної країни не може залишитися осторонь від масштабних процесів інтернаціоналізації та глобалізації міжнародних економічних відносин, участь в яких дозволить будь якій країні не лише вирішувати нагальні економічні проблеми, але й активно долучатися до світових технологічних потоків, освоювати та ефективно використовувати закордонний досвід щодо організації та управління виробничими процесами.

В результаті глобалізації світ стає тісно взаємопов'язаним та залежним від усіх його суб'єктів господарювання. Відбувається постійне збільшення як кількості спільних для держав вигод та проблем, так і зростання чисельності та типів суб'єктів господарювання, що інтегруються. Серед основних економічних аспектів глобалізації доцільно виділити зростаючу роль таких зовнішніх факторів в економіці, як створення єдиного світового ринку без національних бар'єрів та забезпечення однакових правил гри для всіх учасників.

На сьогоднішній день міжнародний бізнес стає невід'ємною частиною глобалізації. Міжнародний бізнес, у широкому розумінні цього поняття, розглядається як підприємництво, що здійснює свою виробничо-господарську діяльність у межах світового господарства. Конкретна суть цієї категорії розглядається як будь-яка операція, яка проводиться контрагентами двох або більше країн. Першочерговими імперативами для розвитку міжнародного бізнесу є інтенсифікація процесів інтернаціоналізації та транснаціоналізації (рис. 6.2).

Інтернаціоналізація	Транснаціоналізація
Процес зближення національних економік шляхом посилення промислової співпраці та взаємозалежності міжнародного товарообороту, руху капіталів, робочої сили між країнами	Процес посилення світової інтеграції у результаті здійснення глобальних операцій ТНК, в межах якої частина виробництва, споживання, імпорту, експорту та доходу країни залежить від міжнародних центрів за межами держави

Рис. 6.2. Імперативи розвитку міжнародного бізнесу

Міжнародний бізнес представляє складну структуровану систему, в основі якої лежать інтернаціоналізація, транснаціоналізація та глобалізація. Дані процеси є логічними, послідовними та створюють відповідний ланцюг щодо формування якісно нової глобальної бізнесової парадигми.

Міжнародний бізнес в умовах і на різних стадіях **інтернаціоналізації** розвивається під впливом конкуренції на глобальних ринках. Система міжнародних економічних відносин формується на основі інтернаціоналізації продуктивних сил. Завдяки інтернаціоналізації здійснюються головні умови збалансованого економічного розвитку. Головна мета зближення та взаємної співробітничі, взаємозв'язку між країнами є новітні ресурси, які модифікують організаційно-господарські способи функціонування економік різних країн.

Інтернаціоналізація передбачає постійну присутність за кордоном. Це означає масштабування та розширення бізнесу в інші країни. Перед виходом на міжнародний ринок компанія повинна мати економічні ресурси, поставлені цілі та пріоритети, готовність приймати рішення

Інтернаціоналізація господарського життя передбачає зростання міжнародної мобільності готових виробів та факторів виробництва.

Об'єктивною передумовою формування процесу інтернаціоналізації є міжнародний поділ праці, зміст якого полягає у єдності двох процесів – розчленування й об'єднання виробництва, відособлення і спеціалізації різних видів трудової діяльності залежно від наявності й достатності продуктивних сил, у їх взаємодії і взаємодоповненні

Розвиток процесів інтернаціоналізації видозмінює форми міжнародного бізнесу від найпростіших, зокрема, міжнародна торгівля до складних, а саме міжнародні корпорації з прямими іноземними інвестиціями, тим самим продукуючи нові виклики для всіх суб'єктів економічних відносин. У результаті відбувається зміна полюсів та трансформація глобального бізнес-комплексу, утворюючи нові імперативи міжнародного бізнесу. В історії розвитку міжнародного бізнесу доцільно виділити три основні об'єкти економічної інтернаціоналізації:

- 1) сфера обміну результатами виробництва;
- 2) сфера обміну факторами виробництва;
- 3) сфера власне процесу виробництва.

Транснаціоналізація є ключовою імперативою розвитку сучасного міжнародного бізнесу, проявляє себе, як у кількісному зростанні міжнародних фірм та розширенні їх масштабів діяльності, так і якісно – через формування

внутрішньо-корпоративних міжнародних ринків, які охоплюють переважну частину світових потоків товарів, послуг, капіталу і робочої сили. Процеси транснаціоналізації розмивають колишні політичні і економічні кордони капіталу у формі інвестицій, їх взаємне переплетення, відмінність за ознакою національної приналежності від контурів державних кордонів.

Транснаціоналізація розглядається як друга домінанта світового економічного розвитку

На сучасному етапі розвитку світової економічної системи, її трансформації у глобальну економіку особливого значення набувають процеси транснаціоналізації, які проявляються через становлення великих міжнародних корпорацій і банків, що здійснюють свою діяльність по всьому світу, посилюють роль й мобільність світового капіталу в усіх його формах і особливо у формі глобальних прямих іноземних інвестицій.

З початком процесу глобалізації пов'язана якісно нова епоха в розвитку міжнародного бізнесу, коли на перше місце виходять транснаціональні компанії і транснаціональні банки. Транснаціональні компанії є найскладнішим і найдосконалішим продуктом еволюції світової економічної системи.

Центром ТНК є материнська компанія, яка розміщена в країні базування і здійснює централізоване планування, управління і контроль за діяльністю своїх закордонних підрозділів - дочірніх підприємств, асоційованих компаній і філій, що розташовані в приймаючих країнах

У глобальній світовій економіці відбувається нарощення конкурентних позицій ТНК, як ключових суб'єктів міжнародних економічних відносин, основних провайдерів інноваційно-технологічного прогресу, що акумулюють глобальний інвестиційний капітал та фінансові активи. Розширення сфери діяльності ТНК відбувається за рахунок швидкого розвитку технологічного прогресу, розширення можливостей управління на основі нових засобів комунікації, політики лібералізації торгівлі та руху капіталу.

Як одна із основних детермінант розвитку міжнародного бізнесу в умовах глобалізації ТНК мають низку незаперечних переваг у порівнянні із національними компаніями, зокрема їх зарубіжні філії відіграють винятково важливу роль у забезпеченні доступу компаній до іноземних ринків, зниженні витрат виробництва, підвищенні прибутку.

Міжнародний бізнес стає всеохоплюючим і всепроникаючим феноменом сучасної цивілізації

Існує ряд стратегічних імперативів, які змушують представників міжнародного бізнесу ставати більш глобальними, а саме:

- використання ключової компетенції компанії, надає можливість компаніям більш широко використовувати та розвивати свої сильні сторони або переваги, які вони мають на внутрішньому ринку. Використовуючи свою ключову компетенцію на нових ринках, компанії зможуть збільшувати свої доходи і прибутки;

- придбання ресурсів, однією з причиною щодо виходу бізнесу на міжнародний рівень є необхідність придбання за кордоном різного роду ресурсів, зокрема матеріали, технології, робоча сила, капітал. В окремих випадках суб'єкти міжнародного бізнесу через нестачу або недостатню кількість таких ресурсів на вітчизняному ринку користуються зарубіжними джерелами;

- пошук нових ринків збуту, одна з найбільш ключових причин виходу компаній на міжнародний ринок, очевидно, що якщо внутрішній ринок, на якому працює компанія повністю сформований, то на ньому надзвичайно важко генерувати високі доходи та забезпечувати зростання прибутку.

6.2. Суть та форми організації міжнародного бізнесу

Основна особливість міжнародного бізнесу пов'язана з перетином предметами бізнесу кордонів, також міжнародний бізнес надає можливості отримання додаткових вигод в контексті здійснення міждержавних ділових операцій, тобто з того факту, що продаж даного товару в іншій країні або налагодження компанією однієї країни виробництва в іншій країні, або надання послуг спільно компаніями двох країн третій, забезпечують залученням у бізнес сторонам більше переваг, ніж вони б мали, якби вели справу у своїх країнах.

Міжнародний бізнес включає будь-які господарські операції, що здійснюються двома і більше країнами; фокусується на глобальних ресурсах та можливостях, його діяльність менше прив'язується до конкретної країни в більшій мірі він асоціюється із глобалізаційними процесами.

Міжнародний бізнес визначається, як ділова взаємодія фірм різних форм власності або їхніх підрозділів, що знаходяться в різних країнах, що має головною метою одержання прибутку за рахунок отримання вигод із переваг ділових міжнародних операцій.

Економічна суть міжнародного бізнесу визначається у двох площинах, а саме як явище та як процес міжнародних економічних відносин:

➤ *як явище міжнародних економічних відносин міжнародний бізнес* виступає однією із форм взаємодії суб'єктів міжнародної економічної діяльності, основна мета якої одержання вигоди від транскордонної співпраці;

➤ **як процес міжнародний бізнес** – це прояв специфічного виду взаємодії суб'єктів господарювання, який характеризується визначеною структурою, технологіями, умовами та правилами, а також наслідками та результатами, що досягаються у процесі даного виду взаємодії.

Складність міжнародного бізнесу як процесу зумовлюється передусім тим, що реалізація конкурентних переваг навіть найвищого рангу в міжнародному середовищі здійснюється не за принципами та постулатами класичних теорій міжнародної торгівлі, а на основі більш складної стратегічної поведінки суб'єктів світового ринку.

Міжнародний бізнес розглядається як самостійна соціально-економічна система, що включає в себе:

- **суб'єкти діяльності** – це реальні учасники які приймають участь у процесах взаємодії, яким притаманні внутрішні цілі, мотиви, інтереси та здатність до їх реалізації у певній сфері міжнародної економічної діяльності;

- **ділові та трудові відносини** управління персоналом в міжнародних організаціях вимагають особливого підходу, з точки зору урахування культурних, правових, економічних та технологічних факторів ведення бізнесу в країні, у якій розташовується компанія;

- **міжнародне підприємницьке середовище**, являє собою систему зовнішніх факторів, у яких розвиваються міжнародні економічні відносини, а також систему чинників, що формують мікро- та макромотивацію поведінки суб'єктів міжнародних відносин та визначають ефективність їх участі у міжнародному поділі праці;

- **зв'язки зі споживачами**, а саме характеристика можливих покупців продукції, мотиви закупівлі товару, оцінка факторів, які формують споживчі переваги і впливають на їх ринкову поведінку, вплив технічного прогресу на розвиток потреб споживачів;

- **накопичені знання, інноваційний потенціал** являють собою сукупність ресурсів, використання яких призведе до досягнення переваг і стратегічних цілей, накопичення певної кількості інформації про результати науково-технічних робіт, винаходів, проектно-конструкторських розробок, зразків нової техніки та продукції.

Відмінною рисою міжнародного бізнесу є те, що на цю діяльність безпосередньо впливає численність обставин, у тому числі відмінності у мові, відстані, валютні курси, тарифні бар'єри, політичні проблеми тощо.

Ефективність міжнародного бізнесу визначається використанням глобалізації.

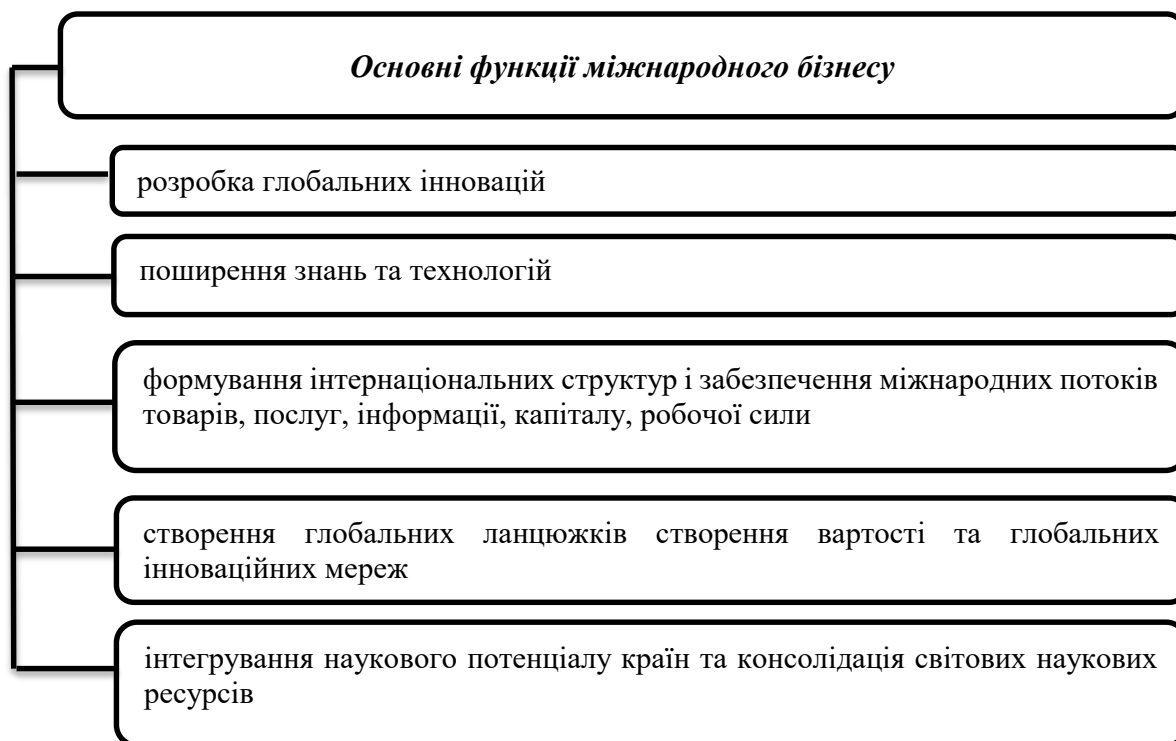
Глобальний характер міжнародного бізнесу є його найважливішою рисою: він охоплює світову систему інформаційного ділового обміну, світовий фінансовий ринок, глобальну структуру технологічних нововведень і т.д.

Основні причини формування і розвитку міжнародного бізнесу, доцільно об'єднати в дві групи: причини, що визначають необхідність виникнення такої категорії бізнесу; причини, що обумовлюють можливість здійснення міжнародного бізнесу (рис. 6.3).

Рис. 6.3. Ключові причини формування та розвитку міжнародного бізнесу

Як пріоритетний елемент системи світового господарства міжнародний бізнес виконує ряд функцій (рис. 6.4):

Рис. 6.4. Функції міжнародного бізнесу.

Під впливом глобальної конкуренції все більш різноманітними стають форми реалізації міжнародного бізнесу. При здійсненні міжнародного бізнесу компанії має вибрати одну з можливих форм проведення господарських операцій на міжнародному ринку. Цей вибір залежить від цілі бізнесу, оцінки наявних ресурсів і умов своєї діяльності. Узагальнені сучасні форми здійснення міжнародного бізнесу представлені в таблиці 6.1.

Інновації, знання та інформаційні технології стають домінуючими факторами зміни сучасних форм міжнародного бізнесу. В умовах поглиблення глобалізації світового господарства, відбувається спонтанне поширення нових знань, інформації, ідей, що охоплює як внутрішньонаціональний та міжгалузевий, так і міжнародний рівень розвитку. Процеси поширення інновацій та перенесення технологій здійснюються в різних формах.

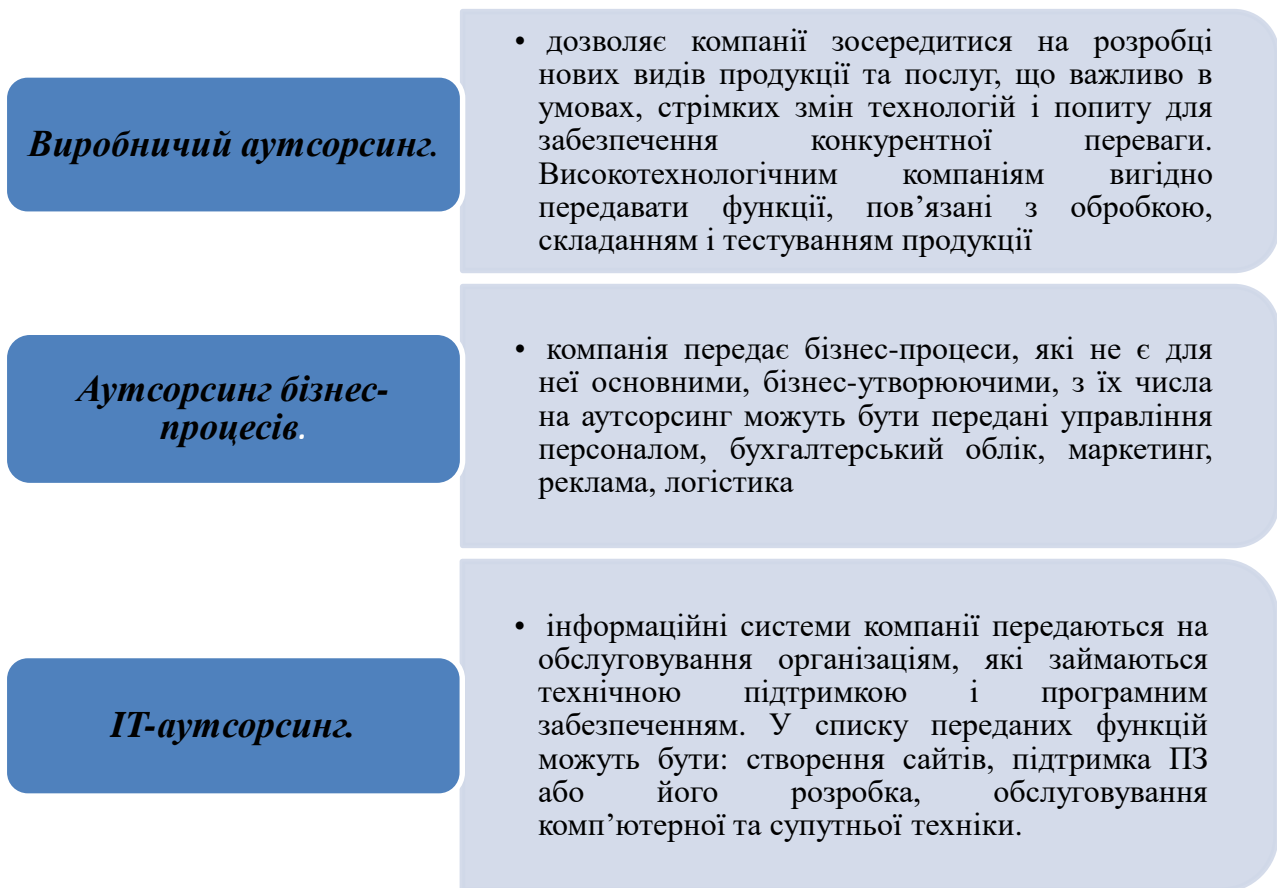
Великі компанії перетворюються на невеликі бренд-компанії, які координують діяльність зовнішньої мережі оточуючих їх підприємств через механізм аутсорсингу. Такі мережі, не будучи ТНК, виконують їхні функції. аутсорсинг – це, кажучи простими словами, процес передачі компанією частини виробничих або бізнес-процесів іншій компанії, яка є експертом в цій галузі.

Аутсорсинг – це процес передачі компанією частини виробничих або бізнес-процесів іншій компанії, яка є експертом в цій галузі.

Таблиця 6.1. Сучасні форми міжнародного бізнесу в умовах глобалізації

Форма бізнесу	Загальна характеристика
Експорт товарів і послуг	<p>Найпростіша форма міжнародного бізнесу, яка являє собою продаж товарів чи послуг в інші країни.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ експорт є найменш ризикованою, але й, поряд з цим, найменш прибутковою формою міжнародного бізнесу.
Ліцензування	<p>Механізм надання іноземним фірмам певних прав на використання патентів, ноу-хау, програм, технологій виробництва, процедур, марок тощо за певну плату. Це засіб організації виробництва за кордоном, який зводить до мінімуму капітальні витрати і забезпечує в обмін на ліцензію використання активів інших фірм або доходів з деяких ресурсів, не доступних для експорту або інвестицій.</p>
Франчайзінг	<p>Форма ліцензування, суть якої постає в тому, що велике підприємство, що знаходиться в одній країні, видає підприємству з іншої країни дозвіл на використання своєї технології виробництва, а також брэнда, торгівельної марки та логотипу в обмін на виплату роялті</p>
Управлінські контракти	<p>Направлення компанією частини своїх висококваліфікованих управлінських кадрів до інших країн світу для надання підтримки іноземній компанії чи виконання спеціалізованих управлінських функцій протягом визначеного періоду і з обов'язковою оплатою. Використовується така форма у випадках реалізації нових комерційних проєктів, в яких країна – отримувач іноземних інвестицій пропонує продовжити управління компанією для підготовки кадрів з місцевих менеджерів або для підвищення ефективності функціонування компанії за рахунок залучення управлінського персоналу авторитетної іноземної компанії.</p>
Спільні підприємства	<p>Міжнародні компанії, які мають двох або більше засновників, що є юридичними особами з різних країн, співпраця таких партнерів відбувається в контексті інвестування, управління, виробництва та реалізації продукції, розподілу прибутків та ризиків.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ за видами діяльності розрізняють: інноваційні, виробничі, закупівельно-збутові та комплексні спільні підприємства.
Закордонні інвестиції	<p>Передача капіталу суб'єктами однієї країни для майбутнього використання суб'єктами інших країн світу, це можуть бути як прямі іноземні інвестиції, так і портфельні.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ прямі вносять у капітал з метою подальшого контролю та здійснення управління об'єктами інвестування в інших країнах; ✓ портфельні – вкладення з метою отримання процентів або дивідендів, інвестор при цьому не приймає участі в управлінні проектом або компанією, в яку вкладає грошові кошти.
Міжнародна корпорація	<p>Форма структурної організації великої корпорації, яка здійснює прямі інвестиції в різні країни світу. Міжнародні корпорації бувають двох видів:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ транснаціональні – головна компанія, якій належить капітал однієї країни, а філіали розміщені в багатьох країнах світу; ✓ багатонаціональна корпорація – головна компанія, якій належить капітал двох і більше країн, а філіали розміщені в багатьох країнах світу.

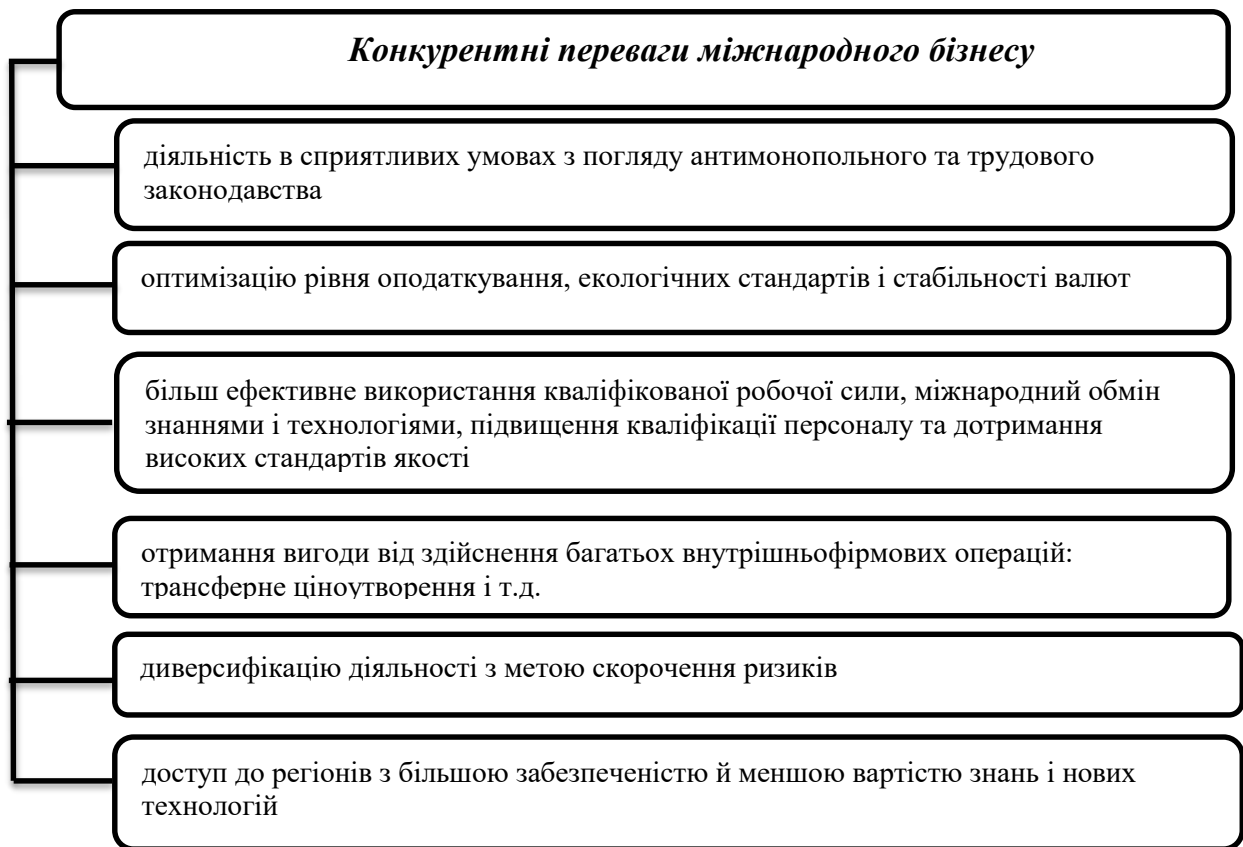
Основною перевагою аутсорсингу є зниження витрат на виробництво кінцевого товару компанії за рахунок більш глибокої спеціалізації компанії-партнера. Аутсорсинг дозволяє довірити ведення цих напрямків професіоналам, а всі сили зосередити на вирішенні основних стратегічних і виробничих завдань.

Рис. 6.5. Види аутсорсингу

Для сучасних учасників міжнародного бізнесу існує широке коло технологій, які відкривають нові можливості для покращення умов ведення та підвищення якості бізнесу, зростання рівня задоволеності споживачів, відносин між ними та виробниками, що надає можливість підвищувати рівень ділової активності в галузі. В умовах сьогодення міжнародний бізнес функціонує в умовах невизначеного, мінливого середовища, до яких компанія повинна не лише пристосуватися, але й діяти на випередження, саме тому наданому етапі економічного розвитку недостатньо використовувати традиційні методи управління, отож сучасний міжнародний бізнес має бути орієнтований на потреби споживачів із використанням креативних, нових міжнародних моделей бізнесу, які формують конкурентні переваги соціально-економічних систем на світовій арені.

Очевидно, що активізація міжнародного бізнесу відбувається завдяки розширенню доступу компаній до додаткових конкурентних переваг, а саме економічних та технологічних, які впливають саме із переваг міждержавних ділових операцій (рис. 6.6).

Рис. 6.6. Конкурентні переваги міжнародного бізнесу

6.3. Контрагенти та посередники в міжнародному бізнесі

Міжнародний бізнес розглядається, як підприємницька діяльність, яка включає операції між контрагентами двох або більше країн. Контрагент, суб'єкт міжнародного бізнесу – це закордонні та іноземні фізичні особи, підприємства, компанії, міжнародні організації та державні органи, які вступають в партнерські відносини на зовнішніх або внутрішніх ринках.

Контрагенти – це сторони, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність і знаходяться між собою у договірних відносинах.

Кожен контрагент має свою назву, під якою він реєструється, в назві повинен обов'язково має бути зазначений організаційно-правовий статус компанії за національним законодавством країни, яку він представляє. Оскільки, назва компанії позначається на рекламних вивісках, торгових знаках, чеках, бланках і т.д. класичний підхід до класифікації контрагентів у сфері міжнародного бізнесу наведено на рис. 6.7.

Рис. 6.7. Класифікація контрагентів у міжнародного бізнесу

За характером зовнішньоекономічної діяльності контрагенти поділяються на промислові та торговельні фірми, фірми послуг.

Промислові фірми – контрагенти, де більше 50% товарообороту складає промислова продукція, виготовлена власними силами.

Торговельні фірми – контрагенти, які займаються операціями купівлі-продажу товарів і можуть спеціалізуватися на експорті або імпорті даних товарів.

Фірми послуг - контрагенти, які надають посередницькі, транспортні, банківські, страхові, біржові, інформаційні, туристичні послуги, послуги зв'язку, технічне обслуговування за оплату.

Організаційно-правові форми господарювання контрагентів у міжнародному бізнесі, їх особливості визначаються законодавством певної країни.

Організаційно-правова форма господарювання визначає:

- ✓ характер відносин між засновниками (учасниками),
- ✓ режим майнової відповідальності по зобов'язаннях компанії,
- ✓ порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності.

За правовим статусом усіх контрагентів у міжнародному бізнесі можна поділити на:

- ✓ приватних підприємців – це фізичні особи, які зареєстровані за кордоном як суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності;
- ✓ одноособові підприємства характерні переважно для малого бізнесу, коли всі питання організації бізнесу, управління, укладання угод, відповідальності тощо вирішуються засновником цього підприємства;
- ✓ об'єднання осіб передбачає об'єднання зусиль та капіталів фізичних осіб, засновників для здійснення господарської та підприємницької діяльності;
- ✓ об'єднання капіталів – це концентрація капіталів великої кількості осіб для здійснення підприємницької діяльності;
- ✓ об'єднання підприємств – це співпраця самостійних суб'єктів ділових відносин, які зберігають свою юридичну та господарську самостійність, але при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності повинні враховувати та відстоювати інтереси об'єднання, до якого вони належать. Такими об'єднаннями підприємств можуть бути: картелі, синдикати, пули, трести, консорціуми, концерни, промислово-фінансові групи тощо.

За місцем реєстрації контрагенти поділяються на:

- ✓ вітчизняні, які зареєстровані в Україні;
- ✓ закордонні, які зареєстровані в будь-якій іншій країні відповідно до законодавства цієї країни.

За формою власності контрагенти поділяються на приватні, державні, кооперативні (колективні) підприємства (фірми), спільні підприємства тощо.

За масштабами діяльності контрагенти в бізнесі поділяються на великі, середні, малі, найдрібніші фірми, треба мати на увазі, що кожна країна має свій підхід до класифікації підприємств за даною ознакою. Основними критеріями для віднесення фірми до тієї чи іншої групи можуть бути: обсяги виробництва, кількість працюючих тощо.

За національною належністю капіталу і контролю за діяльністю контрагенти поділяються на: національні, іноземні, змішані, міжнародні.

Національними називають контрагентів, капітал яких належить громадянам даної країни.

Іноземні контрагенти, компанії капітал яких належить іноземним громадянам повністю або в певній частині, яка забезпечує їм контроль за діяльністю цієї фірми.

Змішані – це контрагенти, капітал яких належить громадянам двох або кількох країн, таких контрагентів ще називають транснаціональними.

Міжнародні контрагенти - це компанії створені спеціалізованими міжнародними організаціями.

Посередництво – це такий вид діяльності, при якому інтереси сторін узгоджуються за допомогою третьої особи – посередника, який отримує від цього певну вигоду, а саме дохід або прибуток.

Основна ціль посередництва: найбільш ефективно суміщення економічних інтересів виробника та споживача.

Посередники – це юридичні та фізичні особи, які представляють інтереси виробників або споживачів, а самі не є такими.

Посередницькі операції у зовнішньоекономічній діяльності регулюються нормами Цивільного права та відповідними нормами Міжнародного торгового права, які визначає Міжнародна торгова Палата

Особливості посередницької діяльності в сфері міжнародного бізнесу:

- ✓ представляючи інтереси контрагентів, посередники здійснюють за їх дорученням як юридичні, так і фактичні дії;
- ✓ посередники не тільки здійснюють укладення угод, але й часто їх фінансують, надають послуги, беруть на себе певні ризики;
- ✓ посередницькі угоди здійснюються на договірній основі.

Основні принципи, на яких здійснюється посередницька діяльність у міжнародному бізнесі зображено на рис. 6.8.

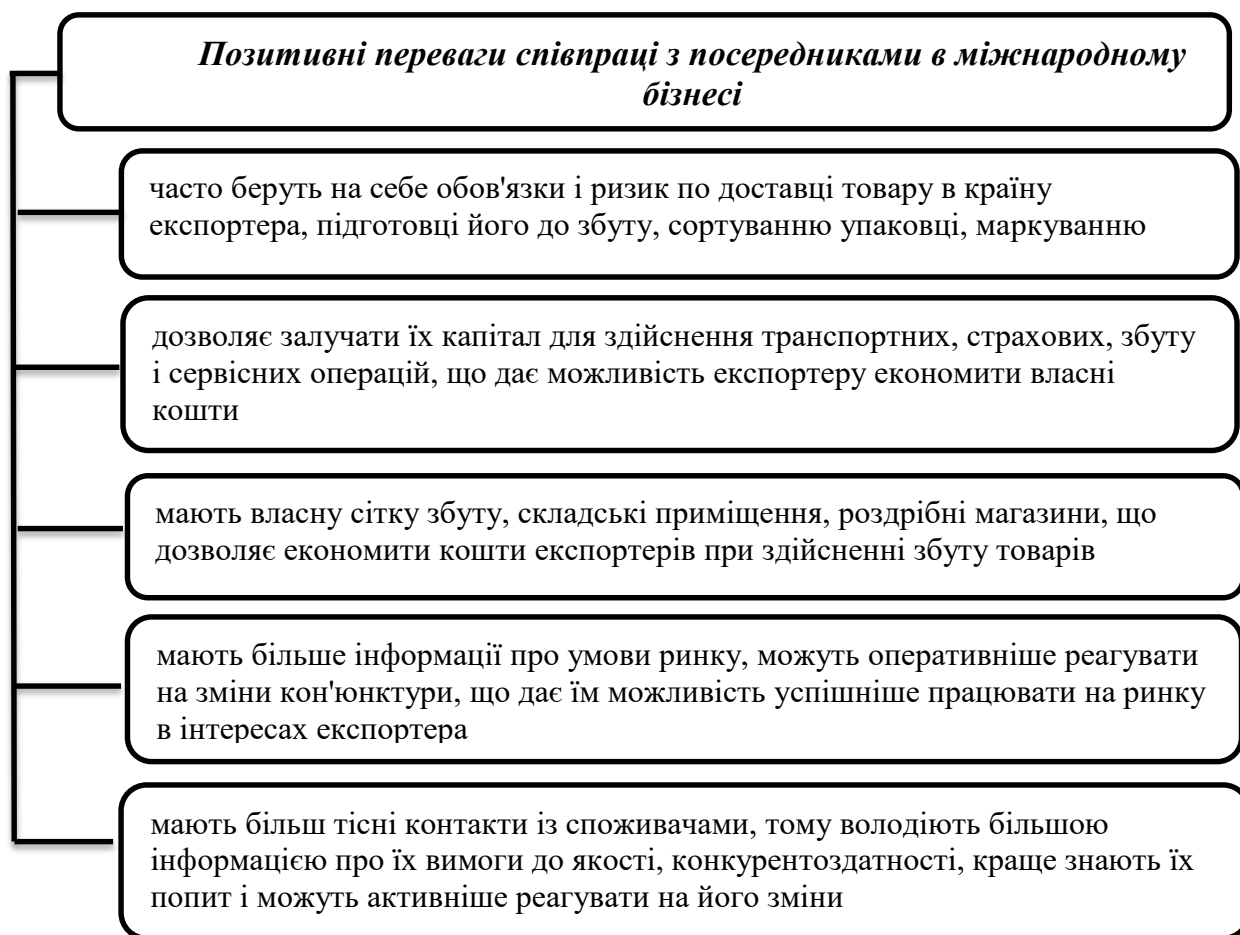
ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОСЕРЕДНИКІВ В МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ

рівноправність сторін у посередницьких угодах	підприємливість: господарська кмітливість, зацікавленість, винахідливість у вирішенні конкретних задач	оперативність: мобільність, динамічність і своєчасність виконання завдань	економічна зацікавленість: отримання певної вигоди, зиску
---	--	---	---

Рис. 6.8. Основні принципи функціонування посередників в сфері міжнародного бізнесу

Головна мета залучення посередників в міжнародному бізнесі полягає в підвищенні економічності зовнішньоторгових операцій.

Використання посередників має низку переваг (рис. 6.9).

Рис. 6.9. Переваги співпраці компаній з посередниками в міжнародного бізнесу

Усіх посередників у міжнародному бізнесі можна класифікувати за чотирма основними критеріями:

- ✓ за правовим тлумаченням сутності посередництва;
- ✓ за місцем, який мають посередники на ринку;
- ✓ за обсягом наданих посередникам повноважень;
- ✓ за назвою.

За першою ознакою виділяють два підходи до тлумачення сутності посередництва:

➤ англо-американське посередництво передбачає більшу свободу дій для посередників та їх регулювання переважно судовим порядком;

➤ континентальне посередництво передбачає більше обмежень свободи дій для посередників та регулювання їх дій переважно на законодавчому рівні.

За другою ознакою посередників поділяються на:

➤ звичайних – посередники, які мають право виконувати на визначеній території певні дії та отримувати від цього винагороду від довірителя;

➤ посередників з правом «першої руки» – це ті ж звичайні посередники, але в їх посередницькому договорі з довірителем зазначено, що довіритель завжди повинен запропонувати посереднику право виконувати певні дії на визначеній території і лише після відмови посередника, довіритель має право запропонувати виконувати такі ж дії іншому посереднику або виконувати їх самостійно;

➤ монопольних або ексклюзивних посередників – це такі посередники, які отримали право від довірителя виконувати певні дії на обумовленій території протягом певного часу, а сам довіритель втрачає право виконувати аналогічні дії або пропонувати виконувати їх іншим посередникам.

За третьою ознакою, посередників в міжнародному бізнесі групують:

➤ посередники не мають права підписувати угоди з третіми особами-контрагентами: агенти-представники, брокери та торгові агенти;

➤ посередники мають права підписувати угоди з третіми особами-контрагентами від імені та за рахунок довірителя: агенти-виробники, агенти зі збуту продукції, агенти із закупок товарів, агенти з експорту;

➤ посередники мають права підписувати угоди з третіми особами-контрагентами від свого імені, але за рахунок довірителя: комісіонери та консигнатори;

➤ посередники мають права підписувати угоди з третіми особами-контрагентами від свого імені і за свій рахунок: дилери, дистриб'ютори та комівояжери.

За четвертою ознакою посередниками в міжнародному бізнесі можуть виступати:

➤ торгові фірми – це посередники, які взаємодіють з постійними клієнтами, підтримують з ними тривалі контакти та працюють на дилерській основі;

➤ комісійні фірми – це посередники, які працюють з довірителями переважно на комісійній основі;

➤ агентські фірми – це посередники, які працюють з довірителями переважно на агентській основі і виступають від імені і за рахунок довірителів;

➤ брокерські фірми – представляють собою невеликі фірми, спеціалісти яких мають високу кваліфікацію і переслідують мету зведення між собою потенційних контрагентів;

➤ фектори – це посередники, які виконують широке коло посередницьких обов'язків переважно від імені експортерів продукції.

6.4. Міжнародна інвестиційна діяльність в міжнародному бізнесі

Інвестиційна діяльність – це послідовна, цілеспрямована діяльність, яка полягає в капіталізації об'єктів власності; формуванні та використанні інвестиційних ресурсів; регулюванні процесів інвестування і міжнародного руху інвестицій та інвестиційних товарів; створенні відповідного інвестиційного клімату і має на меті отримання прибутку або певного соціального ефекту.

Інвестиційна діяльність стає міжнародною, коли вона по'язана з перетином інвестиціями митного кордону

Міжнародна інвестиційна діяльність займає особливе місце в системі сучасного міжнародного бізнесу.

Міжнародна інвестиційна діяльність пов'язана з експортом та імпортом капіталів, технологій, послуг, здійсненням разом з іншими державами проєктів, створенням спільних підприємств, з інтеграційними процесами у різних сферах діяльності

На практиці міжнародна інвестиційна діяльність здійснюється у двох напрямках:

- вивезення капіталу зумовлюється наступними чинниками:
  - надлишком капіталів у країні;
  - потребою у нових ринках збуту, сировини;
  - формування певного рівня конкурентоспроможної економіки;
  - міжнародний поділ праці;
  - транснаціоналізація економіки;
  - пошук стабільних умов застосування капіталів.
- залучення іноземних інвестицій виникає через:
  - обмеженість внутрішніх інвестиційних ресурсів;
  - низьку інвестиційну активність власних інвесторів;
  - необхідність забезпечення разом з інвестиціями нової техніки та технології;
  - бажання створити конкурентоспроможну економіку та освоювати світові ринки;
  - потреби в модернізації соціальної інфраструктури суспільства.

Інвестиції – це вкладення капіталу у будь-якій формі в ту чи іншу справу для подальшого його збільшення або збереження. На сучасному етапі міжнародні інвестиції виступають як складова економічного розвитку тієї чи іншої країни.

Міжнародні інвестиції – це інвестиції, які дають можливість отримати більш високу прибутковість вкладення капіталу порівняно з національним ринком інвесторів за рахунок більш високого зростання цін активів на інших національних ринках або курсу валют відносно валюти країни інвестора, ефекту транснаціоналізації діяльності корпорацій тощо.

В широкому розумінні міжнародні інвестиції, передбачають взаємодію учасників, які належать до різних держав: резидентів і нерезидентів по відношенню до конкретної країни, а у вузькому значенні міжнародні інвестиції - це інвестиції за кордон.

Кожна національна економіка має певні інвестиційні ресурси, що складаються з її власних та іноземних інвестицій, і ці ресурси можуть використовуватися як для внутрішнього, так і для міжнародного інвестування.

Процедура здійснення міжнародних інвестицій в сучасних міжнародних економічних відносинах вимагає вивчення своєрідної специфіки їх впровадження, а саме: (таблиця 6.2.):

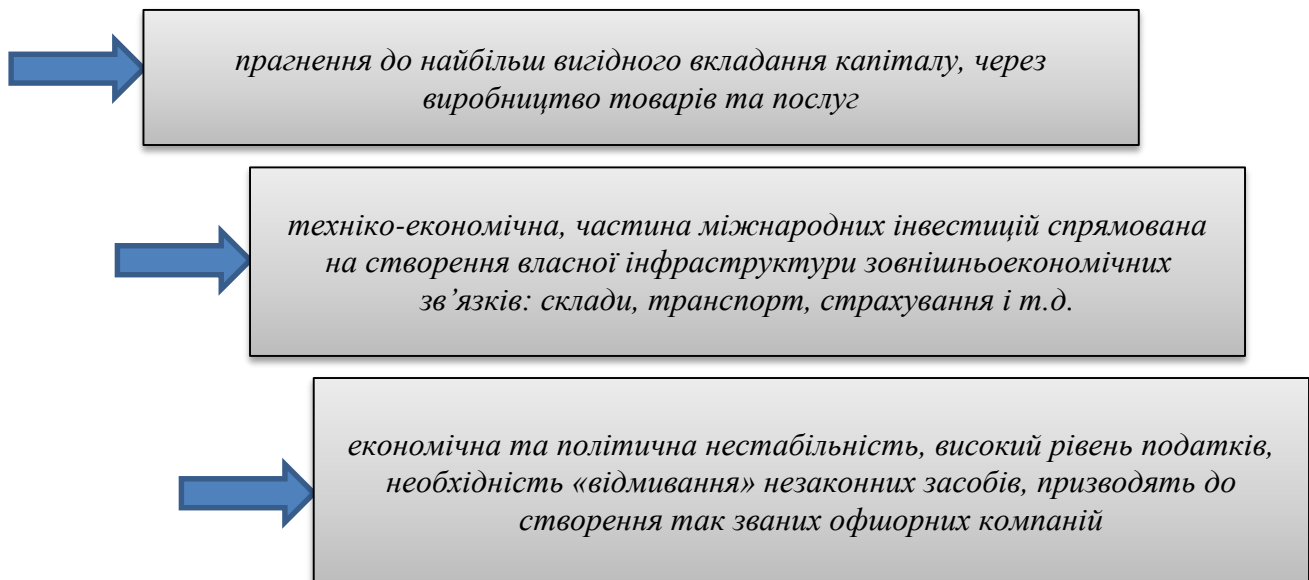
- ✓ психологічні бар'єри;
- ✓ інформаційні труднощі;
- ✓ юридичні складності;
- ✓ додаткові трансакційні витрати;
- ✓ ризики.

Таблиця 6.2. Характеристика основних особливостей здійснення міжнародної інвестиційної діяльності

Особливості міжнародних інвестицій	Загальна характеристика
Психологічні бар'єри	обумовлені незнанням економіки, політики і культури інших країн, іноземних мов, методів торгівлі на фінансових ринках, порядку звітності й ін.
Інформаційні труднощі	одержання потенційним інвестором інформації про іноземні ринки й емітентів з тим самим ступенем докладності, що й про учасників національного ринку, може бути пов'язане з певними труднощами, однак сьогодні багато іноземних брокерів забезпечують постійно оновлювані дані фінансового аналізу з більшої частини іноземних акцій, якими торгують на міжнародних ринках.
Юридичні складності	в різних країнах можуть існувати юридичні складності для іноземних інвесторів під час розміщення їх капіталу і повернення у свою країну капіталу й отриманого доходу, включаючи особливості оподаткування. Дохід на іноземні інвестиції виплачується юридичною особою однієї країни резиденту іншої країни, що часто створює конфлікт національних юрисдикцій, оскільки обидві країни можуть побажати обкласти цей дохід податком, що призведе до подвійного оподаткування.
Додаткові витрати трансакційні	додаткові міжнародні інвестиції звичайно пов'язані з додатковими витратами, а саме: - більш високі комісійні посередникам на іноземних ринках; - більш високу плату за оформлення угод; - більш високу плату керуючим портфелями міжнародних інвестицій.
Ризики	ризики міжнародних інвестицій, передбачають: - ризики національних ринків, що загальні для всіх інвесторів, як резидентів, так і нерезидентів; - додаткові ризики для нерезидентів, пов'язані з можливим введенням обмежень на їх діяльність і на вивіз капіталу і доходу; - ризики падіння курсів іноземних валют, що призводить до зменшення прибутковості інвестицій у перерахуванні на валюту інвестора.

Основні причини здійснення міжнародного інвестування:

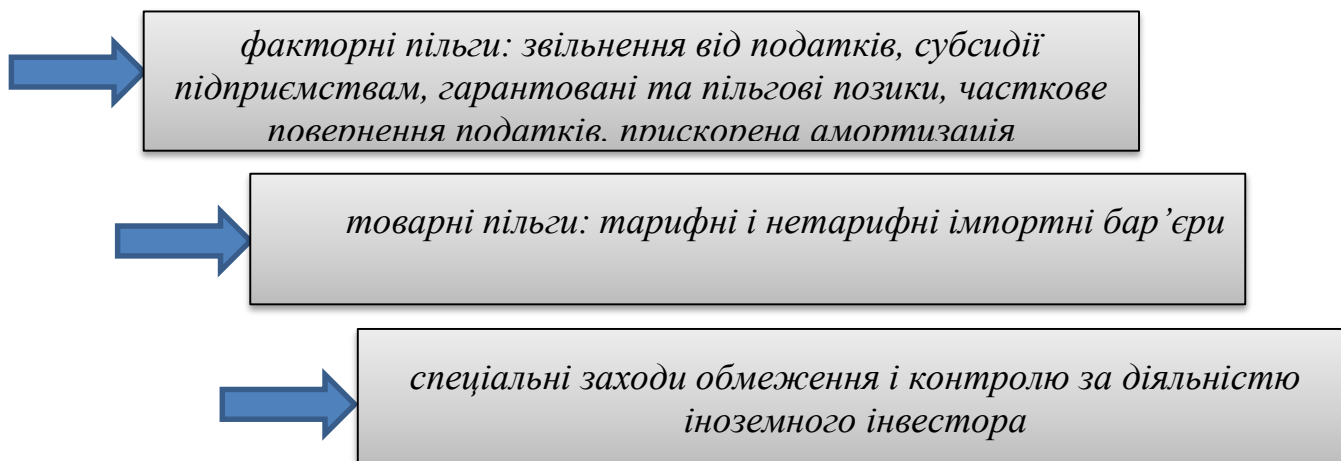
Міжнародна інвестиційна діяльність в системі сучасного міжнародного бізнесу відіграє ключову роль, саме тому має бути врегульована, як на національному, міжнародному, так і наднаціональному рівнях.

Система регулювання здійснюється за допомогою сукупності спеціальних методів, зокрема:

- ✓ *правових*, які реалізуються через систему процесуальних та цивільних прав, або ж через арбітражну практику;
- ✓ *адміністративних*, що юридично регламентують питання прав власності, визначають господарську суб'єктність та процедури вирішення спорів в судовому порядку;
- ✓ *економічних*, які передбачають здійснення фіскальної політики через систему кредитування, дотацій.
- ✓ *соціально-психологічних*, що зорієнтовані на виховання відповідного типу менталітету громадян та цілого суспільства, формування та розвиток тієї чи іншої ідеології.

Вимоги до результатів діяльності іноземних інвесторів визначаються цілями приймаючої країни і диференціюються за певними показниками: частка національного учасника, рівень передачі технології, масштаби діяльності, спрямованості ринку, можливість підготовки кадрів та нових робочих місць.

Система інвестиційних пільг і обмежень включає:

Система гарантій дотримання прав іноземного інвестора традиційно складається з:

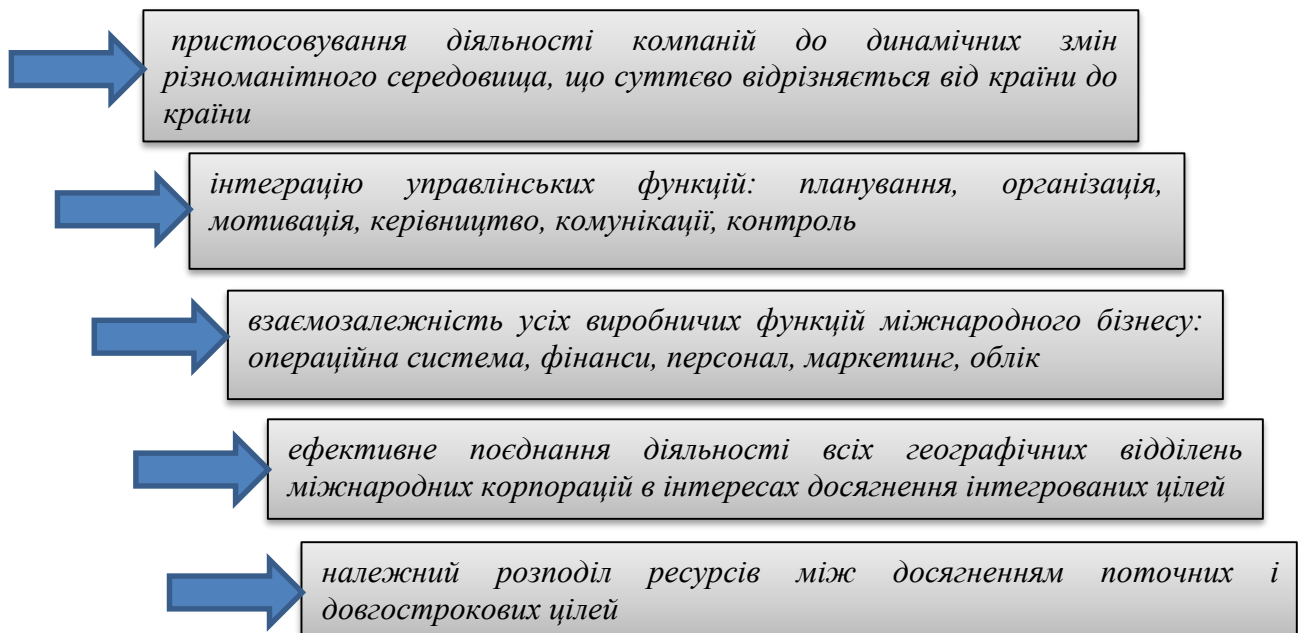
- ✓ гарантій включення прав іноземного інвестора в національну систему права;
  - ✓ гарантій дотримання інвестиційних пільг і стабільності законодавства протягом інвестиційного циклу;
- гарантій від заходів конфіскаційного характеру.

6.5. Міжнародний менеджмент як складова міжнародного бізнесу

З розвитком і поглибленням взаємозв'язків і взаємозалежностей між країнами, посиленням міжнародного характеру господарської діяльності значною мірою пов'язані і сучасні тенденції світового менеджменту. Сфера міжнародного менеджменту є досить широкою, і повністю підпорядкована визначальним тенденціям функціонування міжнародного бізнесу, що склалися в світовій практиці. Оскільки міжнародний менеджмент є системою управління міжнародним бізнесом, то він у різних стадіях свого розвитку має такі ж особливості, що і міжнародний бізнес.

Міжнародний менеджмент вивчає сукупність управлінських відносин, що складаються у сфері міжнародного бізнесу у зв'язку з плануванням, організацією, координацією та контролем виконання конкретних міжнародних ділових операцій на різних рівнях їх розвитку.

Міжнародний менеджмент являє собою концепцію інтегрального підходу до організації міжнародного бізнесу, яка означає:

Сучасна концепція міжнародного управління вимагає, щоб люди були зацікавлені в зростанні і застосовували відповідні інструменти легко та з абсолютною впевненістю у досягненні поставленої мети та з умінням без страху дивитися в майбутнє. Розглядають основні чотири концепції міжнародного менеджменту:

Етноцентрична

орієнтації міжнародних корпорацій на використання методів і принципів управління в країні базування, в рамках корпорації використовується єдиний стиль управління у всіх державах

Поліцентрична

виходить з того, що умови бізнесу в державах базування структурних підрозділів корпорації відмінні від умов у країні штаб-квартири міжнародної компанії, і використання єдиного стилю управління, можливо лише з великими втратами, тому в закордонних підрозділах міжнародної компанії стиль управління пристосовують до місцевих умов

Регіоцентрична

базується на положенні про те, що не тільки окремі економічні регіони, але й увесь світ є однорідним ринком, і регіональна інтеграція супроводжується збереженням базових стилів менеджмент

Геоцентрична

оптимальна підприємницька діяльність корпорацій у різних країнах можлива лише завдяки одночасному використанню переваг стандартизації і пристосовування, головна компанія і її закордонні підрозділи пов'язані між собою як складові частини глобально орієнтованої мережі поділу праці, спеціалізації

Міжнародний менеджмент - це процес застосування управлінських концепцій та інструментів у багатокультурному середовищі й отримання завдяки цьому додаткових переваг і економії часу

Міжнародний менеджмент – це особливий вид менеджменту, головними цілями якого є формування, розвиток і використання конкурентних переваг фірми за рахунок можливостей ведення бізнесу в різних країнах і відповідному використанні економічних, соціальних, демографічних, культурних та інших особливостей

Загальна мета міжнародного менеджменту надати основоположне уявлення про формальні організації, що представляють крупний міжнародний бізнес, про їх внутрішню будову і функціональні взаємозв'язки та про ефективність управління ними.

Призначення міжнародного менеджменту

Здійснює міжнародну конфігурацію управлінської діяльності за рахунок використання конкурентних переваг компанії, відбувається поєднання глобального централізованого управління з локальним підходом до розробки цільових управлінських структур місцевого рівня; стратегічне планування і централізоване інформаційне забезпечення, професійний підбір кадрів, їх ротація і перепідготовка дають істотну економію на витратах виробництва і слугують виробленню єдиного стилю управління та гнучкого реагування на зміни навколишнього середовища; конфігуруюча роль міжнародного менеджменту знаходить свій альтернативний прояв в специфічній організації міжнародної управлінської коаліції.

По-перше, посилюється взаємозв'язок і переплетення всіх сторін діяльності компаній на основі системного підходу до управління, можливостям інтернаціоналізації всіх форм і методів менеджменту сприяє сучасний розвиток систем комунікацій, якими всі країни охоплені на глобальному рівні; по-друге, шляхом передачі управлінського ноу-хау і досвіду між країнами, відбувається поширення передових форм і методів управління відповідно до напрямів розповсюдження «просторових інноваційних хвиль», які мають високий професійний рівень управління, до країн найменш розвинутих, які прагнуть по можливості використовувати світовий досвід.

Послідовне планове переміщення управлінських програм з країни в країну; урахування рівня соціально-економічного розвитку, підготовленості оргструктур цих країн до сприйняття як нових форм і методів управління, так і управлінських програм; повною мірою вииграш від цієї конкурентної переваги може отримати та міжнародна компанія, яка розробляє систему координуючих дій у всесвітньому масштабі, подолає консервативний опір менеджерів та їх схильність до традиційних форм або методів управління.

Об'єднання зусиль різних управлінських груп компанії, які знаходяться в різних країнах, конкурентна перевага виникає за рахунок уникнення дублювання в здійсненні управлінських дій на всі фази виробничого циклу і подальшої реалізації продукції, а також за рахунок «інтелектуальності» процесу управління, який дозволяє розглядати системно-практикуючу компанію як самонавчальну систему, в результаті підсумовується досвід окремих структурних підрозділів компанії або співучасників стратегічних альянсів.

Сучасні тенденції в розвитку міжнародного менеджменту в значній мірі пов'язані з розвитком і поглибленням взаємозв'язків і взаємозалежностей між країнами, із посиленням міжнародного характеру господарської діяльності. При цьому основними завданнями міжнародного менеджменту є:

комплексне вивчення, аналіз та оцінка зовнішнього середовища міжнародного бізнесу в інтересах пошуку та реалізації джерел конкурентних переваг фірми

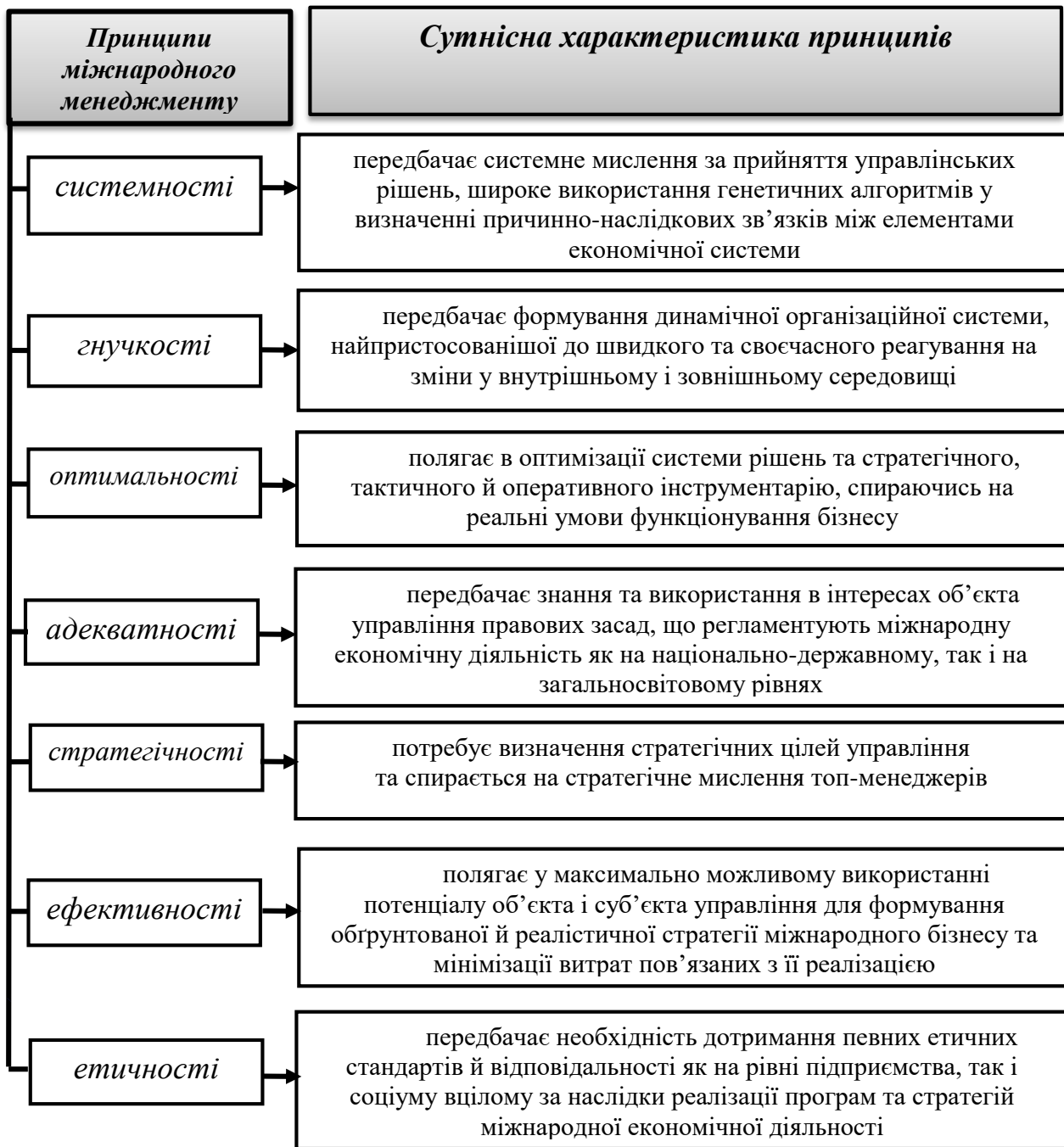
аналіз та оцінка культурологічних особливостей країн-партнерів при виборі стратегічних, тактичних та оперативних рішень щодо функціонування та розвитку організації

оцінка та вибір організаційно-правових форм реалізації зовнішньої діяльності з метою максимального формування та розвитку міжнародного колективу організації, її підрозділів в інтересах максимального використання потенціалу співробітників.

Міжнародний менеджмент ґрунтується як на загальних принципах формування будь-якої управлінської системи, так і на специфічних, що притаманні саме цій формі управлінської поведінки суб'єкта міжнародного бізнесу.

Однією з головних особливостей міжнародного менеджменту є його специфічне зовнішнє середовище, що являє собою складну багаторівневу структуру з автономним розвитком кожного з її елементів, зміни у яких безпосередньо впливають на життєздатність підприємства як суб'єкта міжнародного бізнесу.

Під принципами міжнародного менеджменту розуміються об'єктивні правила управлінської поведінки, що впливають з потреб об'єкта управління і за допомогою яких реалізуються завдання управління міжнародним бізнесом підприємства. Наочно принципи міжнародного менеджменту представлені на рис. 6.10.

Рис. 6.10. Принципи міжнародного менеджменту

Необхідність та важливість врахування особливостей зовнішнього середовища в міжнародному менеджменті зумовлюється основними факторами (рис. 6.11).

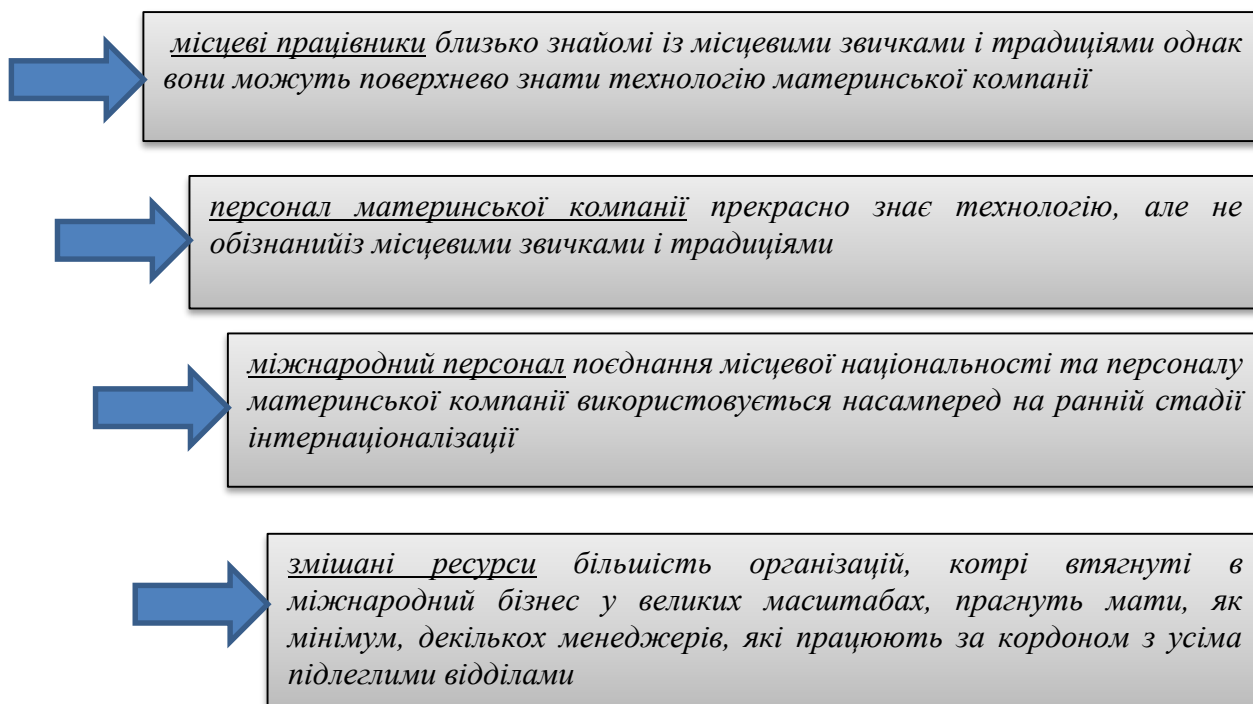
Рис. 6.11. Особливості зовнішнього середовища в системі міжнародного менеджменту

Середовище підприємств, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю, відрізняється підвищеною складністю. При виході на світовий ринок необхідно враховувати відмінності в законах, традиціях, культурі, політичній стабільності, законодавстві, технічному розвитку та інше. При цьому основні елементи зовнішнього середовища представлені такими блоками: економічний, юридичний, політичний, культурологічний, технологічний.

Важливим фактором ефективності міжнародного менеджменту є адаптація до культурних відмінностей. Тут головним вважається використання переваг управління міжнародними людськими ресурсами та пристосування до стилю життя і підприємницької діяльності у даній країні. У процесі управління міжнародними

людськими ресурсами до уваги беруться операції, пов'язані із формуванням, стимулюванням їх розвитку, політикою асигнування персоналу.

Практика асигнування здійснюється із врахуванням чотирьох основних груп людських ресурсів, таких як:

Подальші перспективи розвитку міжнародного менеджменту пов'язані з наступним:

❖ з деяким поверненням до минулого відбувається усвідомлення значення матеріальної, технологічної бази сучасного виробництва і надання послуг, що викликано не лише застосуванням інформаційних технологій в управлінні, але й посиленням впливу технічного прогресу на досягнення корпорацій, підвищенням ролі продуктивності та якості для перемоги в конкурентній боротьбі;

❖ спостерігається тенденція, яка стосується соціальних та поведінкових аспектів, а саме посилення уваги не тільки до організаційної культури, а й до різних форм демократизації управління, участі рядового персоналу в прибутках, в здійсненні управлінських функцій;

❖ розширення сфери дії «великого бізнесу» на всю сукупність міжнародних економічних відносин, зокрема ділові операції, здійснювані міжнародними компаніями, які реально конкурують на світових ринках і перейшли до глобальних стратегій на основі міжнародного характеру управління.

ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність поняття «глобалізація».
2. Які основні ознаки глобалізації світової економіки вам відомі?
3. Охарактеризуйте першочергові імперативи розвитку міжнародного бізнесу в умовах глобалізації.
4. Які передумови та характерні риси інтернаціоналізації економічного розвитку вам відомі?
5. Назвіть основні мотиви становлення та нарощення процесів транснаціоналізації сучасного міжнародного бізнесу.
6. Які сучасні стратегічні вимоги до міжнародного бізнесу вам відомі?
7. Що таке міжнародний бізнес?
8. Назвіть основні елементи, які формують соціально-економічну систему в міжнародному бізнесі.
9. Які вам відомі основні причини формування та розвитку міжнародного бізнесу?
10. Які функції виконує міжнародний бізнес в сучасних умовах?
11. Охарактеризуйте основні форми міжнародного бізнесу.
12. Назвіть основні конкурентні переваги міжнародного бізнесу.
13. Розкрийте суть поняття «контрагенти», за ознаками їх класифікують у системі міжнародного бізнесу?
14. Охарактеризуйте контрагентів в міжнародному бізнесу за видами діяльності.
15. Охарактеризуйте контрагентів за такою ознакою, як місце реєстрації.
16. Що означає посередництво в міжнародному бізнесі, яка його основна ціль?
17. Назвіть основні принципи посередництва в системі міжнародного бізнесу.
18. Які основні переваги співпраці компаній з посередниками в міжнародному бізнесі вам відомі?
19. Розкрийте сутність та зміст понять «інвестиції», «інвестиційна діяльність».
20. Охарактеризуйте основні напрямки здійснення міжнародної інвестиційної діяльності.
21. Що таке міжнародні інвестиції?
22. За рахунок яких джерел формуються інвестиційні ресурси в системі міжнародного бізнесу?
23. Які основні особливості міжнародної інвестиційної діяльності вам відомі?
24. Назвіть основні мотиви здійснення міжнародної інвестиційної діяльності.
25. Які основні передумови виникнення та розвитку міжнародного менеджменту в системі міжнародного бізнесу?
26. Назвіть основні концепції міжнародного менеджменту.
27. Яка мета та призначення міжнародного менеджменту?
28. Охарактеризуйте основні принципи міжнародного менеджменту.
29. Сформулюйте основні завдання міжнародного менеджменту та охарактеризуйте їх.
30. Перерахуйте ключові особливості зовнішнього середовища зовнішнього середовища міжнародного менеджменту.

Тестові завдання

1. Процес, що характеризується посиленням взаємозв'язку та взаємозалежності основних сфер та суб'єктів світової економіки – це:

- а) кооперація;
- б) транснаціоналізація;
- в) інтеграція;
- г) глобалізація;
- д) співробітництво.

2. Глобалізація світової економіки не передбачає:

- а) поглиблення міжнародного поділу та кооперації праці;
- б) зростання взаємозв'язку та взаємозалежності національних господарств;
- в) посилення закритості національних ринків;
- г) зростання цілісності та єдності світового господарства;
- д) посилення міжнародної конкуренції та домінування ТНК на світових ринках.

3. Процес посилення світової інтеграції в результаті глобальних операцій ТНК – це:

- а) глобалізація;
- б) інтернаціоналізація;
- в) націоналізація;
- г) транснаціоналізація;
- д) регіоналізація.

4. Пошук нових ринків збуту для представників міжнародного бізнесу забезпечує:

- а) розвиток своїх сильних сторів та переваг;
- б) генерування високих доходів та збільшення прибутків;
- в) придбання додаткової кількості різного роду ресурсів;
- г) розвиток сфери обміну результатами виробництва;
- д) розвиток сфери обміну факторами виробництва.

5. Ділова взаємодія суб'єктів господарювання, які знаходяться в різних країнах – це:

- а) міжнародні культурні відносини;
- б) мирне співіснування;
- в) міжнародний бізнес;
- г) міжнародні політичні відносини;
- д) міжнародна дипломатія.

6. Сукупність ресурсів, використання яких призведе до досягнення переваг та стратегічних цілей – це:

- а) міжнародне підприємницьке середовище;
- б) ділові та трудові відносини;
- в) управлінські контракти;

- г) інноваційний потенціал;
- д) закордонні інвестиції.

7. Інвестиції в цінні папери, які надають можливість іноземному інвестору здійснювати управління об'єктами інвестування – це:

- а) прямі інвестиції;
- б) портфельні інвестиції;
- в) іноземні інвестиції;
- г) державні інвестиції;
- д) приватні інвестиції.

8. Процес передачі компанією частини виробничих або бізнес-процесів іншій компанії, яка є експертом в цій галузі – це:

- а) квота;
- б) франчайзинг;
- в) ліцензування;
- г) аутсорсинг;
- д) інвестування.

9. За характером зовнішньоекономічної діяльності контрагенти поділяються на:

- а) фірми послуг, малі та середні фірми;
- б) промислові та торговельні фірми, фірми послуг;
- в) приватні, державні та спільні підприємства;
- г) міжнародні, змішані та промислові фірми;
- д) національні, іноземні та торговельні фірми.

10. Співпраця самостійних суб'єктів ділових відносин, які зберігають свою юридичну та господарську самостійність – це:

- а) об'єднання капіталів;
- б) приватні підприємці;
- в) об'єднання підприємств;
- г) об'єднання осіб;
- д) колективні підприємства.

11. Юридичні та фізичні особи, які представляють інтереси виробників або споживачів, а самі не є такими – це:

- а) контрагенти в міжнародному бізнесі;
- б) посередники в міжнародному бізнесі;
- в) суб'єкти в міжнародному бізнесі;
- г) об'єкти в міжнародному бізнесі;
- д) споживачі в міжнародному бізнесі.

12. Посередники, які мають права підписувати угоди з третіми особами-контрагентами від свого імені і за свій рахунок – це:

- а) агенти-представники, брокери та торгові агенти;
- б) комісіонери та консигнатори;

- в) дилери, дистриб'ютори та комівояжери;
- г) агенти із закупок товарів, агенти з експорту;
- д) брокери та торгові агенти.

13. Формування та використання інвестиційних ресурсів – це:

- а) господарська діяльність;
- б) фінансова діяльність;
- в) інвестиційна діяльність;
- г) інтеграційна діяльність;
- д) виробнича діяльність.

14. Залучення іноземних інвестицій виникає через:

- а) низьку інвестиційну активність власних інвесторів;
- б) надлишок капіталів в країні;
- в) пошук стабільних умов застосування капіталів;
- г) формування певного рівня конкурентоспроможної економіки;
- д) транснаціоналізація економіки.

15. Інвестиційні ресурси на макrorівні формуються з:

- а) заощаджень домогосподарств;
- б) амортизаційних відрахувань;
- в) нерозподіленого прибутку;
- г) ресурсів міжнародних організацій;
- д) податкових податків з громадян.

16. Система товарних пільг в контексті здійснення міжнародної інвестиційної діяльності передбачає:

- а) звільнення від податків;
- б) субсидії підприємствам;
- в) часткове повернення податків;
- г) тарифні і нетарифні імпорتنі бар'єри;
- д) включення прав іноземного інвестора в національну систему права.

17. Сукупність управлінських відносин, що складаються у сфері міжнародного бізнесу у зв'язку з плануванням, організацією, координацією та контролем виконання конкретних міжнародних ділових операцій на різних рівнях їх розвитку – це:

- а) міжнародні економічні відносини;
- б) міжнародний маркетинг;
- в) міжнародний менеджмент;
- г) міжнародне інвестування;
- д) міжнародне кредитування.

18. Регіоцентрична концепція міжнародного менеджменту передбачає:

- а) орієнтацію міжнародних корпорацій на єдиний стиль управління;
- б) управління орієнтоване на місцеві умови базування корпорацій;

- в) оптимальну підприємницьку діяльність з використанням переваг стандартизації та пристосування;
- г) збереження базових стилів управління в різних економічних регіонах;
- д) орієнтація міжнародних корпорацій на універсальні стилі управління в межах одного регіону.

19. Одним із завдань міжнародного менеджменту є:

- а) прагнення до найбільш вигідного вкладання капіталу, через виробництво товарів та послуг;
- б) послідовна, цілеспрямована діяльність, яка полягає в капіталізації об'єктів власності;
- в) комплексне вивчення, аналіз та оцінка зовнішнього середовища міжнародного бізнесу в інтересах пошуку та реалізації джерел конкурентних переваг фірми;
- г) створення глобальних ланцюжків створення вартості та глобальних інноваційних мереж;
- д) спеціальні заходи обмеження і контролю за діяльністю іноземного інвестора.

20. Принцип оптимальності у сфері міжнародного менеджменту передбачає:

- а) знання та використання в інтересах об'єкта управління правових засад, що регламентують міжнародну економічну діяльність як на національно-державному, так і на загальносвітовому рівнях;
- б) необхідність дотримання певних етичних стандартів й відповідальності як на рівні підприємства, так і соціуму в цілому за наслідки реалізації програм та стратегій міжнародної економічної діяльності;
- в) оптимізації системи рішень та стратегічного, тактичного й оперативного інструментарію, спираючись на реальні умови функціонування бізнесу;
- г) широке використання генетичних алгоритмів у визначенні причинно-наслідкових зв'язків між елементами економічної системи;
- д) формування динамічної організаційної системи, найпристосованішої до швидкого та своєчасного реагування на зміни у внутрішньому і зовнішньому середовищі.

Завдання для перевірки знань «Впишіть номер визначення кожного терміна»

1	Глобалізація	6	Інвестиції
2	Інтернаціоналізація	7	Міжнародні інвестиції
3	Суб'єкти міжнародної діяльності	8	іноземна валюта
4	Спільні підприємства	9	Міжнародний менеджмент
5	Торговельні фірми	10	Принцип міжнародного менеджменту

- А** Реальні учасники які приймають участь у процесах взаємодії, яким притаманні внутрішні цілі, мотиви, інтереси та здатність до їх реалізації у певній сфері міжнародної економічної діяльності
- Б** Контрагенти, які займаються операціями купівлі-продажу товарів і можуть спеціалізуватися на експорті або імпорті даних товарів
- В** Інвестиції, які дають можливість отримати більш високу прибутковість вкладення капіталу порівняно з національним ринком інвесторів за рахунок більш високого зростання цін активів на інших національних ринках
- Г** Процес, який поширюється на всі явища суспільного розвитку і пов'язаний з поглибленням інтернаціоналізації світової економіки, зростанням взаємозалежності національних держав, зумовлених прискореним рухом міжнародних переміщень товарів, послуг
- Д** Об'єктивні правила управлінської поведінки, що впливають з потреб об'єкта управління і за допомогою яких реалізуються завдання управління міжнародним бізнесом підприємства
- Е** Процес застосування управлінських концепцій та інструментів у багатокультурному середовищі й отримання завдяки цьому додаткових переваг і економії часу
- Є** Міжнародні компанії, які мають двох або більше засновників, що є юридичними особами з різних країн, співраця таких партнерів відбувається в контексті інвестування, управління, виробництва та реалізації продукції, розподілу прибутків та ризиків
- Ж** Вкладення капіталу у будь-якій формі в ту чи іншу справу для подальшого його збільшення або збереження
- З** Процес зближення національних економік шляхом посилення промислової співпраці та взаємозалежності міжнародного товарообороту, руху капіталів, робочої сили між країнами
- И** Посередники, які отримали право від довірителя виконувати певні дії на обумовленій території протягом певного часу, а сам довіритель втрачає право виконувати аналогічні дії або пропонувати виконувати їх іншим посередникам

Завдання для перевірки знань «Правильне чи неправильне твердження»

Визначть правильне чи неправильне твердження. Відповідь обґрунтуйте

1. Науково-технологічний фактор один із найвпливовіших передумов процесу глобалізації.
2. В основі глобалізації лежить процес міжнародного поділу праці.

3. Головна мета інтернаціоналізації – це процес посилення інтеграції, здійснення глобальних операцій, залежність від міжнародних центрів за межами країни.

4. ТНК є продуктом глобалізації світової економічної системи.

5. Пошуке нових ринків збуту для здійснення міжнародного бізнесу означає використання та розвиток своїх сильних сторін або конкурентних переваг.

6. Експорт є найменш ризикованою, але й, поряд з цим, найменш прибутковою формою міжнародного бізнесу.

7. Як явище міжнародних економічних відносин міжнародний бізнес – це прояв специфічного виду взаємодії суб'єктів господарювання, який характеризується визначеною структурою, технологіями, умовами та правилами, а також наслідками та результатами, що досягаються у процесі даного виду взаємодії.

8. Міжнародне підприємницьке середовище, являє собою систему зовнішніх факторів, у яких розвиваються міжнародні економічні відносини, а також систему чинників, що формують мікро- та макромотивацію поведінки суб'єктів міжнародних відносин та визначають ефективність їх участі у міжнародному поділі праці.

9. Прямі інвестиції – це вкладення з метою отримання процентів або дивідендів, інвестор при цьому не приймає участі в управлінні проектом або компанією, в яку вкладає грошові кошти.

10. IT-аутсорсинг дозволяє компанії зосередитися на розробці нових видів продукції та послуг, що важливо в умовах, стрімких змін технологій і попиту для забезпечення конкурентної переваги.

11. Брокерські фірми – це посередники, які працюють з довірителями переважно на комісійній основі.

12. Іноземні контрагенти, компанії капітал яких належить іноземним громадянам повністю або в певній частині, яка забезпечує їм контроль за діяльністю цієї фірми.

13. Міжнародні контрагенти – це компанії, капітал яких належить громадянам двох або кількох країн, таких контрагентів ще називають транснаціональними.

14. Посередники – це юридичні та фізичні особи, які представляють інтереси виробників або споживачів, а самі не є такими.

15. Комісіонери та консигнатори – це посередники, які не мають права підписувати угоди з третіми особами-контрагентами.

16. Інвестиційна діяльність стає міжнародною, коли вона пов'язана з перетином інвестиціями митного кордону.

17. Правова частина міжнародних інвестицій спрямована на створення власної інфраструктури зовнішньоекономічних зв'язків.

18. Національна інвестиційна діяльність пов'язана з експортом та імпортом капіталів, технологій, послуг, здійсненням разом з іншими державами проектів,

створенням спільних підприємств, з інтеграційними процесами у різних сферах діяльності.

19. Психологічні бар'єри здійснення міжнародної інвестиційної діяльності обумовлені незнанням економіки, політики і культури інших країн, іноземних мов, методів торгівлі на фінансових ринках, порядку звітності й ін.

20. Адміністративні регулятори міжнародної інвестиційної діяльності передбачають здійснення фіскальної політики через систему кредитування, дотацій.

21. Міжнародний менеджмент вивчає сукупність управлінських відносин, що складаються у сфері міжнародного бізнесу у зв'язку з плануванням, організацією, координацією та контролем виконання конкретних міжнародних ділових операцій на різних рівнях їх розвитку.

22. Поліцентрична концепція міжнародного менеджменту передбачає орієнтацію міжнародних корпорацій на використання методів і принципів управління в країні базування, в рамках корпорації використовується єдиний стиль управління у всіх державах.

23. Загальна мета міжнародного менеджменту надати основоположне уявлення про формальні організації, що представляють крупний міжнародний бізнес, про їх внутрішню будову і функціональні взаємозв'язки та про ефективність управління ними.

24. Однією з головних особливостей міжнародного менеджменту є його специфічне зовнішнє середовище, що являє собою складну багаторівневу структуру з автономним розвитком кожного з її елементів, зміни у яких безпосередньо впливають на життєздатність підприємства як суб'єкта міжнародного бізнесу.

25. Принцип адекватності в системі міжнародного менеджменту, передбачає формування динамічної організаційної системи, найпристосованішої до швидкого та своєчасного реагування на зміни у внутрішньому і зовнішньому середовищі.

ТЕМА 7. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

- 7.1. Сутність та типологія міжнародних організацій.
- 7.2. Міжнародні організації системи ООН.
- 7.3. Міжнародні фінансово – кредитні організації.
- 7.4. Міжнародні організації з регулювання світової торгівлі.
  - 7.4.1. Система ГААТ/СОТ.
  - 7.4.2. Міжнародні товарні організації.
  - 7.4.3. Міжнародні організації зі стандартизації та сертифікації.
  - 7.4.4. Міжнародні організації в сфері регулювання міжнародної ділової практики, промислової власності та підприємницької діяльності.
- 7.5. Міжнародні недержавні організації.
- 7.6. Діяльність України в міжнародних організаціях.

Література

1. Алексєєва Т. І. Міжнародні організації: Навч. посібник / Т. І. Алексєєва. Харківський національний економічний ун-т. Х. : ХНЕУ, 2006. 200с.
2. Балабін В. В. Міжнародні неурядові організації: навч. посібник / В. В. Балабін, О. В. Плахотнік, О. О. Безносок, В. І. Коряк, С. В. Ленков, О. Ф. Гіда. Військовий ін-т Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка. Вид. 2-ге, доп. К. : [Логос], 2009. 129с.
3. Верещак Л. М. Міжнародні організації: Аналітико-стат. інформація / Л. М. Верещак. Український ін-т науково-технічної і економічної інформації. К.: УкрІНТЕІ, 2002. 37с.
4. Дікон Боб Глобальна соціальна політика. Міжнародні організації й майбутнє соціального добробуту / Боб Дікон, Мішель Халс, Пол Стабс, Анатолій... Олійник (пер.з англ.). К. : Основи, 1999. 347с.
5. Ковалевський В. В. Міжнародні організації: Навч. посіб. для студ. екон. вузів і ф-тів / В. В. Ковалевський, Ю. Г. Козак, С. Г. Грищенко, В. М. Новацький, Ю. В. Макогон. Одеський держ. економічний ун-т / Ю.Г. Ковалевський, В.В. Козак (ред.). О. : Астропринт, 2001. 288с.
6. Ковбасюк Ю. Україна і міжнародні фінансові організації: Навч. посіб. до дисципліни «Державні фінанси і бюджетний процес». Національна академія держ. управління при Президентові України. К. : НАДУ, 2004. 40с.
7. Кучик О. С. Міжнародні організації: навч. посібник / О. С. Кучик, І. Р. Суховолець, А. Б. Сельмах, Г. Литвин, А. Тюшка. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Факультет міжнародних відносин. 2-е вид., переробл. і доп. К. : Знання, 2007. 749с
8. Міжнародні організації в системі світогосподарських зв'язків: Навч. посіб. / Дніпропетровський національний ун-т / О.Л. Притикіна (уклад.). Д. : РВВ ДНУ, 2003. 48с.

9. Міжнародні організації економічного співробітництва: Довідник / Рада національної безпеки і оборони України; Національний ін-т проблем міжнародної безпеки / А.І. Сухоруков (відп.ред.), Н.Г. Діденко (відп.ред.). К. : НІПМБ, 2005. 114с.

10. Мокій А. І. Міжнародні організації: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / А. І. Мокій, Т. П. Яхно, І. Г. Бабець. Укоопспілка; Львівська комерційна академія. Л. : Видавництво Львівської комерційної академії, 2006. 208с.

11. Патица Н. І. Міжнародні фінансові організації: навч. посіб. для дистанц. навчання / Н. І. Патица. Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини «Україна». К. : Ун-т «Україна», 2008. 218с.

12. Циганкова Т. М. Міжнародні організації: Навч. посібник. Київський національний економічний ун-т. К., 1998. 124с.

31. Циганкова Т. М. Міжнародні організації: Навчальний посібник / Т. М. Циганкова, Т. Ф. Гордєєва. Київський національний економічний ун-т. 2. вид., перероб. і доп. К. : КНЕУ, 2001. 340с.

13. Циганкова Т. М. Міжнародні організації: Новчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Т. М. Циганкова, Т. Ф. Гордєєва. Київський національний економічний ун-т. К. : КНЕУ, 2003. 183с.

14. Офіційний сайт Організації об'єднаних націй. URL: <http://www.un.org/>.

15. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <http://www.imf.org/external/index.htm>.

16. Офіційний сайт Всесвітнього банку. URL: <http://www.worldbank.org/>.

17. Офіційний сайт міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>

7.1. Сутність та типологія міжнародних організацій

У міру швидкого розвитку економічних відносин та розгортання процесів глобалізації стає неможливим і недоцільним укладення лише двосторонніх договорів та угод. Чимало країн зацікавлені у розширенні співробітництва з ряду важливих загальних напрямів зовнішньоекономічної діяльності (торгівлі, науки та техніки, транспортних перевезень, будівництва тощо) на основі багатосторонніх міжнародних економічних відносин. Одним із ефективних шляхів побудови багатостороннього економічного співробітництва є створення міжнародних організацій, покликаних сприяти укладенню багатосторонніх договорів, створювати міжнародні механізми з нагляду і контролю за їх виконанням, розробляти та встановлювати норми, спрямовані на правове регулювання міжнародних економічних відносин, та ін.

Стосовно сутності міжнародної організації (МО) серед спеціалістів існують два підходи – звужений (інституціональний), згідно якого міжнародна організація – це стабільний інститут багатосторонніх міжнародних відносин, який створюється, щонайменше трьома сторонами (державами) і має погоджені учасниками цілі, компетенцію та свої постійні органи, а також інші специфічні політико-правові норми (статут, процедура, членство, порядок прийняття рішень).

Якщо виходити з самого визначення, а також міжнародних юридичних норм, то належність до міжнародної організації визначає такі критерії:

1) об'єднання різнонаціональних сторін (держав, фізичних та юридичних осіб);

- 2) погоджені, спільні, постійні цілі;
- 3) постійні організаційні норми (структура, штат, постійні працівники);
- 4) наявність міжнародного установчого документа;
- 5) політико-організаційні норми (статут, процедура, членство);
- 6) юридична рівність учасників;
- 7) відповідність цілей створення та діяльності загально визначеним

принципам і нормам міжнародного права.

Представники другого (ширшого) підходу твердять, що міжнародна організація – це будь-яка група або асоціація, яка у своїй діяльності виходить за межі однієї країни і має постійну структуру органів.

Таке розуміння тлумачення міжнародних організацій припускає віднесення до останніх транснаціональних компаній і навіть кримінальних угруповань.

В загальній літературі часто використовують термін «міжнародний інститут» у трьох значеннях: міжнародні конференції (конгреси); міжнародні комісії (комітети); міжнародні організації. Проте міжнародні конференції та комісії не є, як правило, суб'єктами права, в той час як міжнародні організації є такими суб'єктами.

Міжнародні конференції є тимчасовими міжнародними інститутами, діяльність яких не регулюється міжнародно-правовими нормами через відсутність міжнародної правосуб'єктності.

Міжнародні комісії та комітети створюються зазвичай на основі міжнародних угод, їхня діяльність має постійний характер, вони створюють певні механізми для її забезпечення, а тому більш ніж конференції схожі на міжнародні організації.

Порядок створення міжнародних організацій передбачає:

✓ прийняття установчого документа (заключення міжнародного договору та міжнародної конференції; прийняття установчої резолюції існуючою міжнародною організацією шляхом голосування членів);

✓ формування структури організації (створення на основі договору чи додатку до уставу підготовчого органу зі складом, компетенцією і функціями);

✓ створення головного органу (штаб-квартири, представництва) та початок їх функціонування.

Організаційна структура створюється на основі установчих документів і статуту.

Проблеми класифікації міжнародних організацій пов'язані не з великою кількістю останніх, а з безліччю різних ознак, за якими можлива така класифікація, тому доцільніше вести мову не про класифікацію, а про типізацію міжнародних організацій.

Найвідомішими критеріями типізації міжнародних організацій є:

1) Членство держав:

• Міжнародні міждержавні організації (МДО) – це об'єднання держав, створених на основі міжнародної угоди, наприклад: МВФ, СОТ, ООН;

• Міжнародні недержавні органи (НДО), наприклад: міжнародні торговельні палати, Тихоокеанська туристична організація, Міжнародна асоціація економічних наук;

- Змішані, наприклад: МОП до складу входять уряди, профспілки, робітники.

2) Географічні охоплення:

- Глобальні – члени представники майже всіх країн: ООН, МВФ, СОТ;
- Регіональні – члени представники певного регіону: ЄС, ЄБРР, СНД;
- Субрегіональні – організації утворені з представників невеликої кількості або різних регіонів (Центральноевропейська ініціатива, Організація Чорноморського економічного співробітництва);

- Білатеральні – організації, в які входять дві країни-члени.

3) Компетенція чи функціональна спрямованість:

- Універсальні – вирішують широке коло питань (ООН);
- Спеціальні – зосереджують увагу на вирішення вузького кола питань (МВФ).

4) За характером повноваження МО поділяють на :

- Міжнародні організації – утворення конфедеративного типу, тобто держави повністю зберігають свій економічний і політичний суверенітет (такими є практично всі міжнародні організації);

- Наднаціональні організації – це утворення федеративного типу, де держави мають надзвичайні органи для вирішення спільних проблем (ЄС).

5) Залежно від термінів функціонування:

- Тимчасові – якщо протягом 10 р. не відбувалося жодних пленарних засідань;

- Постійно діючі.

6) Залежно від порядку вступу:

- Відкриті – міжнародні організації, членом яких може стати будь-яка держава;

- Закриті – які приймають нових членів за згодою учасників.

6.2. Міжнародні організації системи ООН

За 2500 р. писаної історії людство пережило майже 1600 збройних конфліктів. Тому ідея міжнародної організаційної безпеки має давню історію. Перша спроба створення такої організації 1919 р. - Ліга Націй виявилася невдалою оскільки не вберегла Світ від II Світової війни. Спочатку ООН було створено як інструмент попередження конфліктів, а нині вона займається вирішенням соціальних і економічних питань, захистом довкілля, проблемами біженців, гуманітарними допомогоюми.

«Об'єднанні нації» - назва запропонована президентом Франкліном Рузвельтом у «Декларації Об'єднаних Націй» від 01.01.1942 р., в якій представники 26 держав зобов'язані від імені своїх урядів продовжити боротьбу проти країн, що розв'язали II Світову Війну.

Хронологія створення ООН:

- жовтень 1943 р. – Москва – Конференція союзних держав (СРСР, США, Великобританія, Китай), які в Декларації 30.10.1943 р. проголосили необхідність заснування МО для підтримки миру і безпеки.
- серпень-жовтень 1944 р. – представники РС, США, Китай, Великобританія в Дурбартон-Оксі готують концепцію та пропозицію щодо створення органів.
- 25 квітня-26 червня 1946 р. – Сан-Франциско – конференція ООН присвячена створенню МО, обговорюється проєкт Хартії (документ публ.-прав. х-ру) ООН.
- 26 червня 1945 р. – підписання Статуту ООН 50 країнами.
- 24 жовтня 1945 р. – статут ООН було ратифіковано РС, Китаєм, США, Великобританією та Францією – офіційна дата створення ООН.
- Червень 2010 192 країни Штаб-квартира Нью-Йорк, Європ. штаб-квартира ООН в Женеві (Швейцарія не член ООН).

Статутом ООН визначені такі цілі організації:

- підтримання міжнародного миру та безпеки;
- розвиток дружніх відносин між націями на основі поважання принципу рівноправ'я і самовизначення народів;
- сприяння співробітництву для розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру та для заохочення поваги до прав людини й основних свобод;
- організація і погодження дій націй для досягнення цих системних цілей.

Принципи діяльності організацій:

- суверенна рівність усіх держав-членів;
- вирішення країнами спірних питань мирними засобами;
- утримання від застосування сили у міжнародних відносинах;
- надання державам-членам допомоги ООН в усіх її діях;
- невтручання у справи, які стосуються внутрішньої компетенції держави.

Нових членів приймає ГА ООН за рекомендацією РБ. Статутом ООН передбачено позбавлення прав і привілеїв, і навіть виключення з ООН за недотримання принципів ООН.

Регулярний бюджет формується з членських внесків. За несплату – позбавлення права голосу. Квоти визначаються залежно від ВВП і ВВП / на душу населення. Мах. – 25% Мін. - 0,01%., на долю 10 ПРК припадає 75% бюджету ООН. США – 22%; Японія – 12,53% ; Німеччина – 8,018%; Франція – 6,123%; Великобританія – 6,604%; Італія – 4,999%; Канада – 3,207%, Російська Федерація – 1,602 %, Україна – 0,087%. У відповідному співвідношенні визначаються внески до всіх МО системи ООН – МОП, ЮНЕСКО та ін.

ООН обслуговує 70 інформаційних центрів, 54 тис. Служб., з них 14 тис. у Нью-Йорку **Офіційні мови:** англійська, французька, іспанська, китайська,

російська, арабська. **Бюджет** затверджується 1 раз на 2 роки. 2008-2009 рр. – 4,171 млрд. дол. США.

Органи системи ООН можна поділити на такі групи:

- 1) головні;
- 2) допоміжні;
- 3) спеціалізовані організації і установи;
- 4) автономні організації.

Статутом передбачено створення шести головних органів Організації Об'єднаних Націй: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада з Опіки, Міжнародний Суд і Секретаріат. Проте система Організації Об'єднаних Націй набагато ширша, в її склад входять 15 установ і декілька програм і органів. ООН також має відділення в Женеві, Відні і Найробі.

Генеральна Асамблея ООН (ГА ООН)

Генеральна Асамблея, заснована в 1945 році відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, є головним дорадчим, директивним і представницьким органом Організації Об'єднаних Націй. Асамблея, яка складається з 192 членів Організації Об'єднаних Націй, є форумом для багатостороннього обговорення всього спектру міжнародних проблем, про які йдеться в Статуті. Вона грає також істотну роль в процесі встановлення норм і кодифікування міжнародного права. Інтенсивний період роботи чергових сесій Асамблеї припадає на вересень-грудень кожного року, в подальший період вона може збиратися в міру необхідності.

1) Щорічно з 3 вівторка вересня до середини грудня триває **чергова сесія** ГА. На початку обирається новий головуєчий, 21 заступник і голови 7 головних комітетів.

Оскільки кількість питань дуже значна (10-150 пунктів) більшість з них передбачаються на розгляд комітетів, які згодом подають проекти резолюції (½ голосів у комітеті). На пленарних засіданнях ГА резолюції можуть прийматися шляхом акламації.

Протягом року робота ООН здійснюється в комітетах та на міжнародних конференціях під егідою ГА та Секретаріату.

2) Крім чергових ГА може проводити **спеціальні сесії** на вимоги РБ, більшості членів ООН або одного члена підтриманого більшістю. [травень 1990 р., 120 КЩР, питання боргів].

3) **Надзвичайна ситуація**, може бути скликана протягом 24 годин на вимогу РБ (мін. 9 членів), більшість членів ООН або одного за підтримки більшості.

Згідно Статуту Організації Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй має наступні функції і повноваження:

- розглядати загальні принципи співпраці в справі підтримки міжнародного миру і безпеки, зокрема в області роззброєння, і робити відповідні рекомендації;
- обговорювати будь-які питання, що відносяться до підтримки міжнародного миру і безпеки, і робити рекомендації відносно таких питань, за винятком випадків, коли яка-небудь суперечка або ситуація знаходяться на розгляді Ради Безпеки;

- обговорювати будь-які питання в межах Статуту або що відносяться до функцій будь-якого органу Організації Об'єднаних Націй і, за тими ж виключеннями, робити рекомендації по цих питаннях;

- організувати дослідження і робити рекомендації в цілях сприяння міжнародній співпраці в політичній області; розвитку і кодифікування міжнародного права; сприяння здійсненню прав людини і основних свобод і міжнародній співпраці в економічній, соціальній і гуманітарній областях, а також в області культури, освіти і охорони здоров'я;

- рекомендувати заходи мирного врегулювання будь-якої ситуації, яка могла б підірвати дружні відносини між націями;

- отримувати і розглядати доповіді Ради Безпеки і інших органів Організації Об'єднаних Націй;

- розглядати і затверджувати бюджет Організації Об'єднаних Націй і встановлювати розмір внесків держав-членів, що нараховуються;

- обирати непостійних членів Ради Безпеки і членів інших рад і органів Організації Об'єднаних Націй і, по рекомендації Ради Безпеки, призначати Генерального секретаря.

У структурі ГА економічними питаннями займаються:

1. Комітет з економічних і фінансових питань – рекомендаційні резолюції з економічних питань, будь-який член ООН може бути представлений в кожному комітеті;
2. Комісія ООН з права міжнародної торгівлі – ЮНІСТРАЛ, створений в 1966 р. - гармонізація і уніфікація правових міжнародних норм у міжнародній торгівлі;
3. Комісія з міжнародного права – КМП (ILC) – 1947р.- розвиток і кодифікація міжнародного права, публічне право, приватне право;
4. Комітет з інвестицій (IC) 1947р.- розміщення інвестицій з коштів пенсійного фонду і спеціальних фондів, які перебувають під контролем ООН.

Рада Безпеки ООН

Згідно Статуту, Рада Безпеки несе головну відповідальність за підтримку міжнародного миру і безпеки. Вона організується так, щоб могла функціонувати безперервно, для цієї мети кожен з її членів повинен бути завжди представлений в Центральних установах Організації Об'єднаних Націй.

У 1965 р. кількість членів збільшилася з 11 до 15. П'ять постійних членів (США, Великобританія, Франція, Китай, РФ) і 10 обираються ГА на 2 роки за географічним принципом, 5 з 10 обирається щороку.

Кожен член має 1 голос. Прийняття рішення – 9 голосів, включаючи голоси 5 постійних членів Ради. Якщо постійний член не хоче блокувати рішення – він утримується.

На відміну від інших органів ООН, тільки РБ має право приймати рішення, обов'язкові для виконання всіма членами ООН. РБ проводить свої засідання у Нью-Йорку, коли у цьому виникає необхідність.

Економічна і соціальна Рада (ЕКОСОР)

ЕКОСОР – головний орган з координації економічної, соціальної та інших видів діяльності ООН та спеціалізованих установ пов'язаних з ООН. Про важливість цього органу говорить те, що приблизно 70% бюджету ООН та персоналу використовується на його обслуговування. 54 держави – член Ради обираються Генеральною Асамблеєю строком на три роки. Місця в Раді розподіляються на основі принципу географічного представництва, при цьому 14 місць відводяться державам Африки, 11 - державам Азії, 6 - державам Східної Європи, 10 – державам Латинської Америки і Карібського басейну і 13 - державам Західної Європи і іншим державам.

ЕКОСОР не є постійним органом. Щорічно проводить дві сесії тривалістю в 1 місяць в Нью-Йорку і в Женеві.

ЕКОСОР відповідає за економічні, соціальні, культурні, гуманітарні аспекти політики ООН, координує економічну і соціальну діяльність ООН і її спеціалізованих організацій. Резолюції ЕКОСОР (так як і ГА) з економічних і валютно - фінансових питань для держав носять рекомендаційний характер.

ЕКОСОР здійснює такі функції і повноваження:

- проводить дослідження з міжнародних проблем в економічній і соціальній сферах;
- обговорює міжнародні, економічні і соціальні проблеми розробляє рекомендації для країн-членів і системи ООН;
- скликає міжнародні конференції і розробляє проекти конференцій з економічних і соціальних питань;
- веде переговори зі спеціалізованими установами;
- консультує НДО з економічних і соціальних питань;
- контроль і оцінка заходів системи ООН в економічних і соціальних сферах.

Протягом року робота ЕКОСОР провадиться в її допоміжних органах: комісіях і комітетах. Організаційна структура ЕКОСОР складається з 5 регіональних комісій; 9 функціональних комісій; 3 постійно діючих комітетів; 8 органів експертів.

Регіональні економічні комісії ЕКОСОР – це органи, які мають на меті сприяти економічному і соціальному співробітництву країн певного регіону.

Рада з опіки ООН

Рада з опіки ООН – один з шести головних органів ООН, на який покладено завдання спостереження за управлінням підопічними територіями (території, що були колоніями). Відповідно до Статуту Рада з Опіки уповноважена розглядати і обговорювати звіти влади, що управляє, що стосуються політичного, економічного і соціального прогресу народів підопічних територій і прогресу в області освіти, а також в консультації з владою, що управляє, розглядати петиції, що поступають з підопічних територій, і влаштовувати періодичні і інші спеціальні відвідини підопічних територій.

Остання з 11 таких територій, над якими була встановлена опіка – Палау (група островів Мікронезії) отримала незалежність у листопаді 1994 року і зразу стала членом ООН. З цього часу Рада з опіки формально припинила своє існування. Тепер вона буде проводити засідання тільки тоді, якщо цього вимагатимуть обставини.

Міжнародний Суд

Міжнародний Суд (МС) є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Він був заснований Статутом Організації Об'єднаних Націй, підписаним 26 червня 1945 року в Сан-Франциско, для досягнення однієї з головних цілей ООН: «проводити мирними засобами, у відповідності з принципами справедливості і міжнародного права, залагоджування або вирішення міжнародних суперечок або ситуацій, які можуть привести до порушення миру». Він почав працювати в 1946 році, замінивши собою Постійну палату міжнародного правосуддя, яка була заснована в 1920 році під егідою Ліги Націй. Місцеперебуванням Суду є Палац Миру в Гаазі (Нідерланди).

До складу суду входять 15 суддів, яких обирає ГА і РБ на 9 років (за рекомендацією РБ). Суддів обирають за кваліфікацією, може бути 2 судді з одної країни.

Країни-члени можуть передавати до міжнародного суду справи про прикордонні суперечки, право на рибну ловлю, право на корисні копалини. ГА і РБ можуть консультуватися з МС з будь-якого питання.

Секретаріат ООН

Секретаріат – це міжнародний персонал, що працює в установах по всьому світу і що виконує різноманітну повсякденну роботу Організації. Він обслуговує і інші головні органи ООН і здійснює прийняті ними програми і політичні установки. Очолює Секретаріат Генеральний секретар, який призначається Генеральною Асамблеєю по рекомендації Ради Безпеки строком на 5 років з можливістю переобрання на новий термін.

Робота секретаріату включає:

- керівництво операціями з підтримання миру;
- організація міжнародних конференцій з світових проблем;
- підготовка оглядів світових економічних і соціальних тенденцій і проблем;
- переклад виступів, документів, здійснення досліджень;
- забезпечує світові ЗМІ відомостями про діяльність ООН.

Станом на 30 червня 2009 року, загальна чисельність персоналу Секретаріату у всьому світі складала близько 40 000 чоловік з 170 країн.

Міжурядові установи пов'язані з ООН

Спеціалізовані органи і міжурядові установи, пов'язані з ООН, можуть бути поділені на три групи:

1. Програми і робочі органи ООН;
2. Спеціалізовані установи ООН;
3. Автономні організації, пов'язані з ООН.

Програми і робочі органи ООН – об'єднує структурні одиниці, які є складовою органів ГА ООН і не мають статусу автономних організацій.

1. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) є глобальною мережею ООН в області розвитку. Вона виступає на підтримку перетворень і надає доступ до джерел знань, практичного досвіду і ресурсів в цілях сприяння поліпшенню життя населення. ПРООН працює в 166 країнах, взаємодіючи з ними у виробленні їх власних рішень по проблемах глобального і національного розвитку. У розвитку власного потенціалу вони спираються на досвід ПРООН і широкого круга її партнерів.

Початок функціонування – 1966 р. в результаті об'єднання «Розширеної програми технічної допомоги ООН» і спеціального фонду. Кількість членів – 48. Керівні органи – виконавча рада, що складається з представників 36 країн, що обирається на три роки. Керує адміністратор, що призначається, Генеральним секретарем ООН і затверджується ГА.

Проекти ПРООН:

- огляди і дослідження можливостей зростання виробництва;
- розвиток системи освіти і підготовка спеціалістів;
- розвиток національної системи планування соціально-економічного розвитку.

Сума допомоги – від кількох тисяч до кількох мільйонів; термін від декількох тижнів до 8-9 років.

Джерела – добровільні внески ПРК і КЦР. Бюджет ~ 1 мільярд \$ на рік (США~ 20%; Японія 10%; Нідерланди 10%; Данія 9,5%; Швейцарія 8%; ФРН~ 6%).

Діяльність 166 країн, у яких здійснюється близько 6500 проектів. Як правило біля 50% вартості проекту фінансує країна утримувач допомоги.

2. Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) – заснована у 1964 році в Женеві, як постійний орган ГА. Нині ЮНКТАД – головний орган ГА з питань міжнародного економічного співробітництва. 185 держав-членів.

3. Програма добровольців ООН (1917 р.) - створена ГА і перебуває під керівництвом ПРООН. Програма направляє спеціалістів-добровольців відповідного фаху для здійснення програм.

4. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) – 1972 рік, створена ГА, штаб-квартира в Найробі (Кенія). Основне завдання – сприяти вжиттю заходів з охорони довкілля і поширення знань про навколишнє середовище (> 140 країн). Джерело – Всесвітній фонд охорони довкілля.

5. Всесвітня продовольча програма (ВПП) – 1962 р. , створена спільно ООН і ФАО. Мета – багатостороння продовольча допомога країнам з низьким рівнем доходу.

Спеціалізовані установи ООН – ці установи підпорядковуються безпосередньо ЕКОСОП. Ці організації взаємодіють одна з одною через ЕКОСОП і щорічно подають звіти і доповіді.

1. Міжнародна організація праці (МОП) – 1919 рік, Женева, створена як автономна операція. У 1946 р. - перша спеціалізована установа пов'язана з ООН. Метою організації є: забезпечення повної зайнятості і зростання рівня життя; охорона основних прав людини; охорона життя і здоров'я; забезпечення миру через соціальну справедливість; заохочення співробітництва між підприємствами і трудящими. 171 держав-членів. Україна з 1954 р.

Головний орган МОП – Міжнародна конференція праці (щорічно). Виконавчий орган – Адміністративна Рада – 56 членів: 28 члени (представники) урядів; 14 – підприємців; 14 – робітників. Міжнародна конференція праці приймає конвенції, рекомендації, стандарти з питань свободи асоціацій, заробітної плати; тривалості робочого дня; умов праці; соціального страхування; охорона праці; відповідальність.

2. Організація ООН з промислового розвитку (ЮНІДО) – заснована у 1967 році рішенням ГА як центральний координуючий орган у сфері допомоги промислового розвитку КЩР Штаб-квартира – Відень. 168 держав-членів. Україна є членом з 1985р.

Цілі діяльності – сприяння промислового розвитку і співробітництву; сприяння індустріалізації КЩР; надання технічної допомоги; допомога КЩР в реструктуризації і приватизації в промисловості.

Головний орган – Генеральна конференція (1 раз на 2 роки) – принципи, цілі діяльності, бюджет.

Виконавчий орган Рада з промислового розвитку – 53 члени (15 КЩР, 33 ПРК, 5 КПЕ); Секретаріат.

3. Продовольча і сільсько-господарська організація ООН (ФАО) – 16 жовтня (Всесвітній день продовольства) 1945 року. Штаб-квартира в Римі. 174 держави-члени + ЄС.

Мета діяльності – поліпшення харчування і якості життя, вдосконалення виробництва і с/г продукції; поліпшення умов життя с/г населення; розвиток СЕ; боротьба з голодом.

Вищий орган – Конференція ФАО (1 раз на 2 роки) – бюджет, програма діяльності.

Виконавчий орган – Рада – 3 головних + 5 спеціальних комітетів.

4. Міжнародний фонд сільсько-господарського розвитку (МФСР) – заснований у 1977 році. Місцезнаходження – Рим, 160 членів.

Мета діяльності – збільшення виробництва с/г продукції, підвищення доходів с/г населення; мобілізація фінансових коштів для підвищення виробництва с/г продукції в найменш розвинутих країнах.

Фонд надає кредити:

- безвідсоткові – до 50 років, 1% - комісійні щорічно;
- проміжні – до 20 років, 4%;
- звичайні – 15-18 років, 8%;
- теоретична спрямованість;
- практична спрямованість.

5. Організація ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО/UNESCO) – місцезнаходження Париж. Заснована в 1946 році 20 державами. Сьогодні 183. Україна – член ЮНЕСКО.

Цілі організації – заохочення міжнародного співробітництва в сфері освіти, науки і культури; забезпечення прав людини і основних свобод незалежно від раси, статі, мови або релігії згідно зі Статутом ООН.

Керівний орган – Генеральна конференція.

Виконавчий орган – Виконавча Рада і Секретаріат.

6. Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) – заснована в 1970 році. Представниками ВОІВ є Паризька конвенція з охорони промислової власності (1883р.) і Бернська конвенція з охорони художніх і літературних творів (1886 р.). Місцезнаходження – Женева. 156 країн-членів + Україна.

Мета діяльності – охорона інтелектуальної власності в усьому світі через співробітництво з державами-членами і МО у сфері інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність включає дві основні сфери: промислову власність (захист прав на винаходи, товарні знаки, промислові зразки і моделі) та авторські права (на літературні, музичні, художні, кінематографічні, аудіовізуальні твори).

Джерела фінансування – збори приватних користувачів міжнародних реєстраційних послуг, внески урядів країн-членів.

В 1994 році було створено Арбітражний центр ВОІВ для розв'язання суперечок.

7. Міжнародна морська організація (ММО) – заснована у 1958 році (1982р змінила назву з міжнародної морської консультативної організації), 155 держав-членів + Україна. Місцезнаходження Лондон.

Завдання організації – заохочення співробітництва з питань морського судноплавства; сприяння виробленню стандартів з безпеки на морі, морської навігації правових питань; запобігання і боротьба із забрудненням довкілля.

Вищий орган – Асамблея (політика програма, бюджет).

8. Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) – 1947 рік, штаб-квартира – Монреаль (Канада), 185 краї-членів + Україна.

Завдання ІКАО – розробка принципів і техніки міжнародного повітряного сполучення; забезпечення безпечного і планомірного розвитку цивільної авіації; заохочення створення, будівництва і експлуатація цивільних літаків; сприяння безпеці польотів; підготовка проектів міжнародних повітряних конвенцій. Вищий орган – Асамблея. Виконавчий орган – Рада (33 країни, 7 комітетів).

9. Всесвітній поштовий союз (ВПС) – заснований в 1875 році, 189 членів + Україна. З метою взаємного обміну кореспонденцією держави-члени утворюють єдину поштову територію і гарантують свободу руху кореспонденції по всій території ВПС. Цілі організації – забезпечення ефективної роботи поштових служб, надання технічної допомоги для вдосконалення поштового обслуговування (на прохання держави-члена).

10. Міжнародний союз електров'язку (МСЕ) – заснований у 1865 році у Женеві, 184 країни-члена + Україна (до 1934 року називався – Міжнародний телеграфний союз). Основне завдання – міжнародне співробітництво в сфері електров'язку; технічна допомога КЩР у сприянні розвитку технічних засобів та їх оптимальній експлуатації; заохочення співробітництва з іншими МО. У 1994 році створений Міжнародний союз з телекомунікацій (МСТ). Мета – підтримка і розширення міжнародного співробітництва в галузі використання телекомунікацій всіх видів; сприяння КЩР в галузі телекомунікацій; сприяння розвитку технічних засобів та їх оптимальній експлуатації. 187 країн-членів.

11. Всесвітня метеорологічна організація (ВМО) – створена у 1950 році . Швейцарія. 179 країн-членів + Україна. Цілі діяльності – сприяння глобальному співробітництву для здійснення метеорологічних, гідрологічних і географічних спостережень; створення і експлуатація метеорологічних центрів і служб; широке впровадження і стандартизація метеорологічних спостережень; розширення використання метеорології в авіації, судноплаванні, с/г; підготовка кадрів.

12. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) – 7 квітня (всесвітній день здоров'я) 1948 року, Женева, 190 країн-членів + Україна. Функції ВООЗ – координація міжнародної системи охорони здоров'я; консультування і допомога; співробітництво з ООН, її спеціалізованими установами, державними органами , профспілками; розробка і впровадження міжнародних стандартів з діагностики, якості продуктів харчування, біологічних і фармацевтичних препаратів; підтримка утворенні національної системи охорони здоров'я; участь у ліквідації епідемічних та інших захворювань; заохочення співробітництва між науковими інститутами.

13 МВФ (детальніше буде розглянуто далі).

14.МБРР-СБ (детальніше буде розглянуто далі).

15. МФК (детальніше буде розглянуто далі).

16. БАГІ (детальніше буде розглянуто далі).

17. МАР (детальніше буде розглянуто далі).

Автономні організації пов'язані з ООН

1. Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) – 1957 рік, Відень, 124 країни-члени + Україна. Мета – сприяння широкому використанню атомної енергії для підтримки миру, здоров'я і добробуту в усьому світі; технічна допомога державам-членам; контроль того, щоб досягнення ядерної енергетики не використовувалася у воєнних цілях. Агентство має Міжнародну систему ядерної інформації у Відні, яка акумулює інформацію з усього світу про використання ядерної науки і технології; систему інформації про енергетичні реактори, міжнародну систему інформації по с/г науках і технологіях.

2. Всесвітня організація з туризму (ВОТ) – 1975 рік, налічує 130 країн-членів, одного спостерігача (Ватикан), 4 асоційованих члени і 329 членів, що приєдналися (урядові та міжурядові організації, комерційні організації та асоціації, авіакомпанії, готелі, ресторани, банки, дослідні інститути); Мадрид. В 1977 році ГА ООН визнала за ВОТ статус міжурядової автономної організації, відповідальної за розвиток туризму у світі, в компетенцію якої включають всі аспекти туризму. Мета діяльності – сприяння розвитку туризму як засобу економічного розвитку; надання технічного сприяння в підвищенні якості туристичних послуг; дотримання інтересів КЩР в галузі туризму.

3. Міжнародний торговельний центр (МТЦ) – 1964 рік, Нью-Йорк, члени МТЦ – члени СОТ та ЮНКТАД.

Центр допомагає КЩР вирішувати питання розширення експорту, надає інформацію і консультацію з питань ринків і методів збуту, допомагає у створенні експортних служб і підготовці відповідних кадрів.

З 03.08.1973 року – ЕКОСОП визначив статус МТЦ як центрального органу в системі ООН з надання технічної допомоги в розвитку торгівлі, передусім експорту КЩР.

4. Всесвітня торговельна організація (СОТ/ГАТТ) (детальніше буде розглянуто далі).

7.3. Міжнародні фінансово – кредитні організації

Важливе місце в системі інституціональних структур регулювання світової економіки і світогосподарських зв'язків займають міждержавні валютно-кредитні організації. До складу розгалуженої інституційної структури входять як глобальні (МВФ, група ВБ, МБР) так і регіональні валютно-фінансові установи (Аз.БР, Аф.БР, МАБР, ЄБРР).

Загалом схематично інституційну структуру міжнародних валютно-фінансових організацій зображено на рис 7.1.

Рис. 7.1 Система міжнародних валютно-кредитних інститутів

Практично всі міжнародні фінансові організації утворилися після другої світової війни (окрім БМР 1903р.).

Міжнародні фінансові організації (МФО) – це розгалужена система (мережа) міжнародних валютно-фінансових організацій створених країнами-членами для узгодження економічного розвитку та функціонування світової валютної системи.

Головними причинами (передумовами) появи МФО були:

- посилення інтернаціоналізації світового господарського життя, розвиток ТНК і ТНБ, діяльність яких вийшла за межі національної економіки;
- розвиток міждержавних форм регулювання валютно-кредитних та фінансових зв'язків;
- посилення нестабільності світової економіки, в тому числі – валютної системи, світових ринків капіталів, товарів.

Загальними цілями діяльності МФО є:

- стабілізація світового господарства й МФ на основі об'єднання зусиль світового співтовариства;
- здійснення міждержавного валютного і кредитно-фінансового регулювання;
- вирішення глобальних економічних проблем;
- лібералізація усіх форм МЄВ.

Міжнародні організації надають допомогу за умови виконання країнами-реципієнтами певних економічних вимог, основними з яких є:

- лібералізація цін та ринків;
- макроекономічна стабілізація (інфляція не більше 40 % за рік);
- обмеження державних витрат (зменшення дефіциту державного бюджету; субсидування експорту);
- приватизація, підвищення відкритості економіки.

Обумовленість надання допомоги з боку МВФ та ВБ дістали назву Вашингтонський Консенсус (за місцем знаходження цих міжнародних організацій).

З часом коло вимог до країн-реципієнтів розширилося: підвищення ефективності національних фінансових ринків, активна підтримка конкуренції в країні, антимонопольна боротьба, «прозорість» бізнесу, обмеження інфляцій, сприяння економічному зростанню, підвищення ефективності державних установ, все це на додаток до попередніх вимог становить зміст Поствашигтонського консенсусу.

Надання допомоги передувє укладання між МФО і урядом країни-реципієнта меморандуму, щодо її економічної політики. Виділення кредитів здійснюється частинами, що дає змогу контролювати виконання вимог.

В той же час обумовленість кредитів знижує державну підтримку економіки; відкриває внутрішній ринок для іноземного капіталу і товарів; загострює напруженість у суспільстві через різке зниження соціальних витрат внаслідок боротьби з подоланням держбюджету.

До МФО світового рівня належать передусім спеціалізовані інститути ООН – МВФ, група ВБ.

Діяльність усіх МФО тісно пов'язана між собою. Якщо МВФ повністю або тимчасово відмовляє у кредитуванні певній країні всі установи ВБ також припиняють надання позик цій країні. Крім того, така країна наштовхується на непереборні труднощі із залучення коштів з ринку приватних і міждержавних капіталів.

Необхідність створення організації для регулювання світової валютної системи стала зрозуміла в часи Великої Депресії.

На початку 40 р.р. Харрі Декстер Уайт (США) та Джон Мейнрад Кейнс (Великобританія) майже одночасно внесли свої пропозиції щодо створення нової валютної системи.

Центральну роль у світовій валютній системі відіграє міжнародний валютний фонд, який було засновано у липні 1944 року відповідно до рішення Бреттон-Вудської конференції. Свою діяльність МВФ розпочав 01.03.47 р. У 1947 році

членами фонду були 40 держав, 1959 – 47, 1970 – 116, у 1992 – 157, зараз – 184 держави.

Функціонування МВФ регулюється Статтями Угоди – документом, що виконує роль Статуту. Статтями угоди закріплено такі цілі створення МВФ:

- розвиток міжнародного співробітництва у валютній сфері через механізм консультацій;
- сприяння розширенню та збалансованому зростанню МТ;
- забезпечення стабільності валютних курсів, недопущення конкурентного знецінення валют;
- допомога у створенні багатосторонньої системи платежів, усунення валютних обмежень, які гальмують розвиток МТ;
- надання ресурсів Фонду у тимчасове користування для запобігання нерівноваги платіжних балансів.

Тобто, МВФ у своїй діяльності поєднує функції регулювання, функціонування, нагляду та консультування країн-учасниць у сфері валютно-фінансових відносин.

Джерела фінансових ресурсів МВФ складаються з:

- власних – статутний фонд станом на січень 2008 р. 217 млрд СДР (325 млрд. дол. США).

- залучених – кредити урядів країн-членів чи їх ЦБ (у 1982 р введено обмеження – обсяг залучених ресурсів не повинен перевищувати 60% обсягу квот).

До основних органів управління МВФ належать:

- вищий орган МВФ – Рада керуючих (засідання 1 раз на рік), кожна країна висуває одного постійного керівника (міністр фінансів, голова ЦБ) і заступників;
- Виконавча рада – 24 виконавчі директори, керує поточною діяльністю МВФ, вища посада у Виконавчій Раді – це директор-розпорядник;
- Тимчасовий комітет Ради керуючих – консультативний орган, засідання якого відбуваються 2 рази на рік (24 члени), розробка доповідей;
- Комітет з розвитку – передача ресурсів КЩР.

Процес прийняття рішень у МВФ – опосередковується через механізм квот, які обумовлюють кількість голосів. Кожна країна має 250 голосів + 1 голос на кожні сто тисяч. Рішення приймаються більшістю.

Квота України (0,647%, 1372 млн.СДР чи 1921 млн.\$ за результатами останнього перегляду квот у 1999р.).

Учасники Бретон-Вудської конференції доручили Фонду виконання трьох основних функцій:

- контролю за дотриманням “кодексу поведінки” - тісне співробітництво в питаннях міжнародної валютної політики і міждержавного платіжного обігу;
- надання членам фонду фінансових ресурсів;
- організація фондів для взаємних консультувань країн-членів і співробітництва з міжнародних валютних питань.

Для ведення справ з Фондом кожна держава-член повинна призначити фіскальне агентство (скарбниця держави-члена, міністерство фінансів, ЦБ) та банк депозитарій (ЦБ).

Членство відкрито для будь-якої країни, що здатна і готова виконувати певні обов'язки:

- інформувати інші країни про заходи щодо визначення вартості своїх грошей стосовно грошей інших країн;
- відмовитися від обмежень на обмін національних грошей на інші валюти;
- дотримуватися тієї економічної політики, яка приведе до зростання як власного національного багатства так і всієї спільноти в цілому.

Розмір квоти залежить від: ВВП; середнього місячного рівня резервів; середньої щорічної суми поточних платежів.

Облікова одиниця СДР – середньозважена 5 валют ПРК.

Напрямки діяльності МВФ:

1. Інспектування – пов'язане з переходом від паритетної до сучасної, відкритої системи обміну валют, інспектування - нагляд за міноювою політикою, що її здійснюють члени організації;

2. Консультування (є три типи консультацій):

- щорічні консультації – 5 експертів 2 тижні збирають інформацію про соціально-економічний розвиток країни і про ефективність економічної політики уряду;

- додаткові консультації – призначає директор-розпорядник коли країна опиняється в складній економічній ситуації;

- спеціальні консультації – проводить з тими країнами, економічна політика яких значною мірою визначає стан СЕ;

3. Надання послуг – може мати такі форми:

- підвищення кваліфікації національних кадрів (1964 рік, Вашингтон, інститут МВФ);

- технічна допомога;

- інформаційне обслуговування (публікація щорічних та щомісячних матеріалів, видання спеціальних брошур);

4. Фінансування:

- безпосереднє – резервні та кредитні;

- поетапне – механізм резервних кредитів, механізм розширення фінансування EFF;

- пільгове – механізм фінансування структурної перебудови, механізм розширення фінансування структурної перебудови;

- спеціальне – механізм компенсаційного фінансування, механізм фінансування буферних запасів, механізм фінансування системних трансформацій.

Кредитування з боку МВФ покликане полегшити труднощі країн, тоді як вони проводять політику стабілізації і реформ, направлену на вирішення проблем платіжного балансу і відновлення умов для активного економічного зростання. Ця політика відрізнятиметься залежно від конкретних обставин країни, особливо від основних причин проблем. Наприклад, країна, що переживає різке падіння цін на ключову статтю експорту, може просто потребувати фінансової допомоги, яка дозволила б їй протриматися до відновлення цін і полегшити тягар раптового і різкого коректування. Країні, страждаючій від втечі капіталу, необхідно вирішити

проблеми, які привели до втрати довіри інвесторів: це можуть бути дуже низькі процентні ставки, завищений обмінний курс, крупний дефіцит державного бюджету, дуже швидке зростання об'єму боргів або неефективність і погане регулювання внутрішньої банківської системи.

Умови надання кредитів МВФ:

1. Макроекономічна політика спрямована на забезпечення активного сальдо платіжного балансу;
2. Обмеження державних витрат;
3. Фінансування виробничої сфери;
4. Бездефіцитність державного бюджету, стримування інфляції;
5. Ефективна податкова політика;
6. Стабілізація грошового обігу;
7. Використання ринкових механізмів та конкуренції;
8. Структурна перебудова економіки, роздержавлення, розвиток експортних галузей;
9. Забезпечення стабільності політичної влади.

Свої рекомендації країнам-членам МВФ базує на монетаристській концепції.

Формування Групи Всесвітнього (Світового) банку було розпочато рішенням Бреттон-Вудської Конференції про заснування МБРР водночас з МВФ. Ці два інститути тісно зв'язані між собою за основними цілями, а також організаційно. Так, членом МБРР може стати тільки учасник МВФ. Структурою обидва вони входять до системи ООН.

Група Світового банку складається з чотирьох основних інститутів – Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР), Міжнародної фінансової корпорації (МФК), Міжнародної асоціації розвитку (МАР), Багатосторонньої агенції з гарантій інвестицій (БАГІ); до цієї ж групи належить також Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС), який має специфічні функції, але організаційно пов'язаний із Світовим банком.

1. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) – головна складова, найчастіше називається всесвітній банк чи світовий банк, заснована в 1944 році. Мета діяльності – фінансування економічного розвитку (50х-60х р.р.) зруйнованих країн; (70-90ті р.р.) - КЦР шляхом надання середньострокових і довгострокових позик. Фінансові ресурси: статутний капітал (184 млрд.\$); запозичення. Об'єкти – як правило інфраструктурні галузі. У квітні 1992 року на прохання України МВФ і МБРР прийняли рішення про членство України. Верховна Рада України ухвалила ЗУ «Про вступ України в МВФ, МБРР, МФК, БАГІ».

2. Міжнародна Фінансова Корпорація (МФК) – заснована у 1956 році за ініціативи США. Мета – фінансування приватних підприємств у КЦР, МФК надає кредити високорентабельним підприємствам без гарантії уряду на 5-15 років на ринкових умовах, з умовою що частина акцій (~25-35%) належать МФК. Фінансові ресурси: власні – статутний капітал (1,4 млрд.\$), запозичені – кредити МБРР, обіг. Загальний кредитний портфель МФК близько 7 млрд.\$.

3. Міжнародна Асоціація Розвитку (МАР) – заснована у 1960 році, як філія МБРР. Мета – кредитування найбідніших держав ВВП на 1 жителя <1305\$, більшість кредитів для країн з ВВП на 1 жителя <800\$ (Південь Сахари). МАР надає безвідсоткові кредити до 40 років, для найменш розвинутих країн і до 35 років – для інших КЦР. Погашення починається з 11 року. Фінансові ресурси МАР – внески країн-членів (> 70 млрд.\$); прибутки МБРР.

4. Багатостороннє Агентство по гарантіях інвестицій (БАГІ) – засноване у 1988 році; Вашингтон, 134 країни-члени. Мета – заохочування ПІІ у КЦР шляхом надання гарантій від некомерційних ризиків. Фінансові ресурси – 948 млн. \$. Агентство надає гарантії у розмірі до 90 %загального обсягу інвестування на 15-20 років. Право на отримання гарантій від БАГІ мають інвестиції у всіх галузях, за винятком виробництва алкоголю, тютюну, казино.

5. Міжнародний центр урегулювання інвестиційних суперечок (МЦУІС) – заснований у 1966 році. Мета – Сприяння зростанню приватних іноземних інвестицій шляхом надання послуг з арбітражного розгляду та врегулювання суперечок між урядами та іноземними інвесторами; надання консультацій; наукові дослідження; збирання інформації щодо інвестиційних законодавств у різних країнах.

Ці установи юридично і фізично незалежні, мають власні статuti, капітал, окреме членство і окремі штати працівників. Однак вони мають спільне керівництво. Президент МБРР одночасно є президентом МАР, МФК та БАГІ, останні мають також один і той самий склад виконавчих директорів. Членство МАР, МФК, БАГІ та МЦУІС набуває тільки країна-член МБРР.

Особливе місце у структурі міжнародних валютно-кредитних відносин посідає **Банк міжнародних розрахунків (БМР)** заснований у 1930 р. БМР – це спеціалізований міждержавний фінансовий інститут, який об'єднує на акціонерній основі частину фінансових ресурсів центральних банків 30 країн. Первісна мета створення БМР – координація надходжень і платежів, що виникали в зв'язку з репараціями, які сплачувала Німеччина країнам-переможцям у Першій світовій війні. Після Другої світової війни БМР брав участь в операціях за «планом Маршалла». Пізніше БМР став відігравати активну роль в операціях щодо компенсації негативних ефектів від міжнародних валютних угод спекулятивного характеру.

Найвищий орган – загальні збори акціонерів, які скликаються щорічно. Розв'язанням готових питань займається Рада директорів. Місце перебування – м. Базель (Швейцарія). При банку також діє Комітет з питань банківського нагляду. Банк міжнародних розрахунків незмінно залишається центральною банківською установою на світовій арені. Він належить центральним банкам країн-членів,

контролюється ними, надає чимало суто спеціалізованих послуг центральним банкам як членам БМР, так і іншим центральним банкам.

Регіональні банки розвитку:

- Азіатський банк розвитку (АзБР) 1968 рік, 45 країн; США і Японія понад 1/3 голосів, штаб-квартира – Філіппіни;
- Африканський банк розвитку (АфБР) – 1964 рік, 50 африканських країн і 26 не регіональних країн 1/3 голосів, 2/3 кредитів до найбільших країн світу;
- Міжамериканський банк розвитку (МАБР) – 1959 рік, 43 країни Латинської Америки 54% голосів, США 35 %, 16 інших ПРК (10%), 1% - Югославія. Штаб-квартира – Вашингтон.
- Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) – третя за значенням МФО, штаб-квартира – Лондон, створений в 1990 році, 59 країн-членів.

7.4. Міжнародні організації з регулювання світової торгівлі

Регулювання торгівельно-економічних відносин на міждержавному рівні представляє собою сумісно запроваджені урядами різних країн на основі компромісів в сфері зовнішньо-економічної політики.

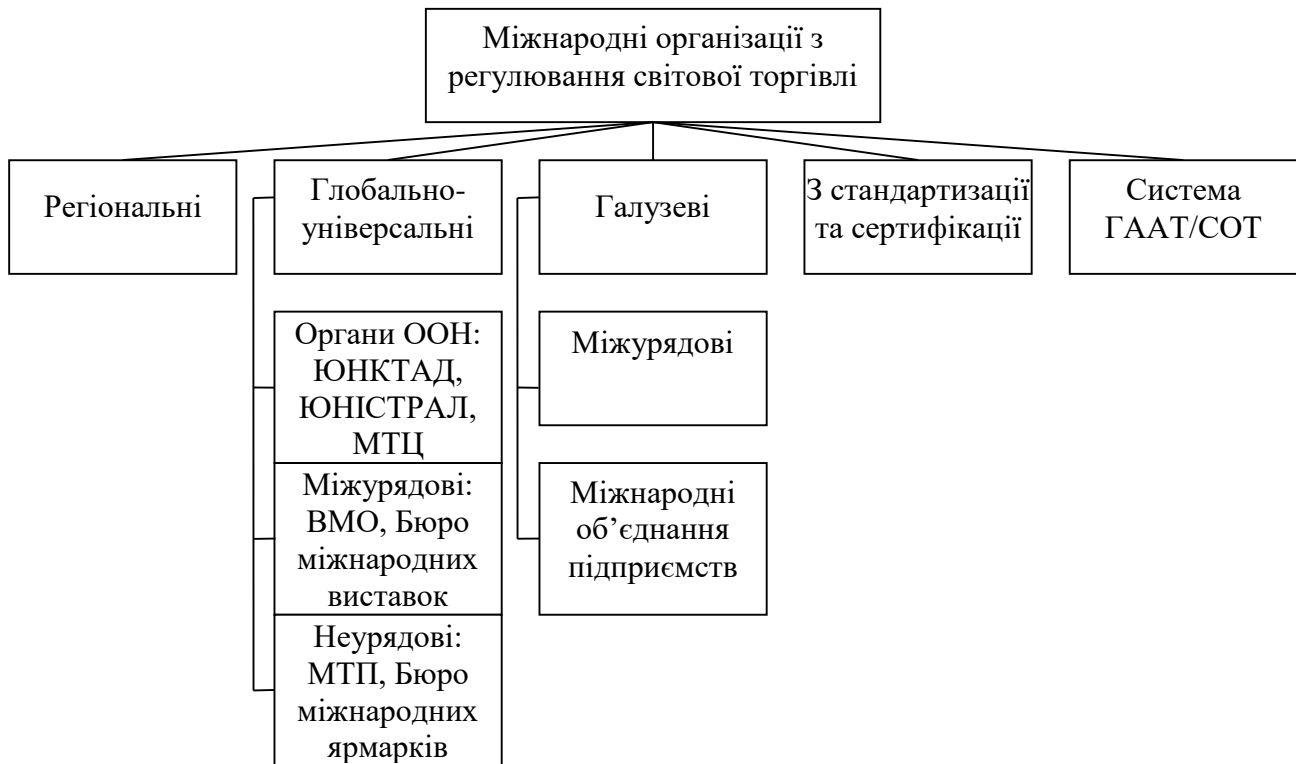
Організаційними формами багатостороннього регулювання міждержавних торгово-економічних відносин є Міжнародні економічні організації.

Основними напрямками багатостороннього регулювання міжнародної торгівлі на сучасному етапі є:

- створення договірної правової основи торгово-економічних відносин;
- вироблення домовленостей щодо застосування на національному рівні комплексу торгівельно-політичних засобів впливу на міждержавні зв'язки;
- формування та розвиток міжнародних інститутів, що сприяють досягненню домовленостей і розв'язанню спірних проблем;
- обмін інформацією і досвідом організації торгівельно-економічних зв'язків.

Характерною рисою розвитку механізму багатостороннього регулювання торгово-економічних відносин є його посилення, що має об'єктивну основу. Відбувається це під впливом НТП, розширення міжнародного поділу праці, інтернаціоналізації господарського життя.

Торгівельна політика і проблеми світової торгівлі є об'єктом діяльності багатьох регіональних, галузевих, глобально-універсальних інститутів, як міжурядових так і неурядових. Усі вони створюють систему міжнародних організацій, що здійснюють координацію та багатостороннє регулювання торгово-економічних відносин.

Рис. 7.2. Система міжнародних організацій з регулювання світової торгівлі

До **глобально-універсальних** організацій належать такі, які географічно і за характером діяльності в сфері торгівлі тяжіють до глобальних (всесвітніх) і універсальних (загальної компетенції) організацій.

У міжнародній торгівлі до глобально-універсальних організацій належать:

- три органи ООН (ЮНКТАД, ЮНІСТРАЛ, МТЦ);
- міжурядові (ВМО, Бюро міжнародних виставок);
- неурядові (Міжнародна Торгівельна Палата, Спілка Міжнародних ярмарків).

Галузеві торгівельні організації (ГТО) – об'єктом діяльності є окремі галузі світової торгівлі. Галузеві торгівельні організації поділяють на **міжурядові** і **неурядові організації**.

До міжурядових галузевих організацій належать:

- у промисловості – організації країн експортерів нафти (ОПЕК), Міжнародна рада з олова, Асоціація країн-експортерів залізної руди (АПЕФ), Міжурядова рада країн-експортерів міді (СНПЕК), Світова енергетична конференція;
- у сільському господарстві – Міжнародна комісія з рису, міжнародна угода з зерна, Міжнародний комітет з чаю, Міжнародна угода з цукру;
- у транспорті і зв'язку – міжнародний комітет залізничного транспорту, Арабський поштовий союз.

До недержавних галузевих організацій, що існують у формі міжнародних спілок належать:

- Міжнародна конференція виробників електроенергії;

- Міжнародна спілка підприємств газової промисловості;
- Міжнародна федерація торговців сталлю, трубами і металами;
- Міжнародна організація з виробництва мила і миючих засобів;
- Картель з радіоапаратури; фосфатний; садовий; сірниковий; калійний; азотний; нафтовий; алюмінієвий; трубний; електроламповий картелі та сотні аналогічних об'єднань в усіх сферах виробництва.

Найбільших успіхів у регулюванні товарного ринку досягли практично тільки члени ОПЕК.

Цілі: захист інтересів країн-учасниць, уніфікація політики щодо нафти, забезпечення стабільності цін, охорона навколишнього середовища.

До **регіональних організацій торговельного спрямування належать** усі регіонально-економічні угруповання, оскільки вони у своїй еволюції проходять обов'язкові стадії торговельної інтеграції:

1. зону преференційної торгівлі;
2. зону вільної торгівлі;
3. митний союз (спільний ринок, валютний союз, політичний союз).

З поміж регіональних організацій з найбільш розвинутою торговельною функцією можна назвати:

- ЄС – митний союз → спільний ринок → валютний союз;
- НАФТА – Північноамериканська зона вільної торгівлі, підписана 1992 року – вступила в дію 01.01.94р. США, Канада, Мексика. У 2003р. скасовані всі види мита у взаємній торгівлі;
- МЕРКОСУР – 1991 рік, Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай – зона вільної торгівлі;
- ЛАГІ – 1980 рік, 11 країн, зона економічних преференцій⁴
- МЕСЦА (митний та економічний союз Центральної Африки) – 1966 рік, 6 Африканських країн;
- САВТ, СНД, КАРНКОН, АСЕАН, АТЕК.

Глобально-універсальні торговельні організації:

• **ЮНКТАД** – конференція ООН з торгівлі і розвитку 1964 р. (185 держав-членів), головний орган ГА з питань міжнародного економічного співробітництва (ГАТТ поза структурами ООН в інтересах ПРК). Однією з функцій ЮНКТАД є розвиток МТ, підтримка КЩР в налагоджені торговельно-економічних відносин. Завдання ЮНКТАД: 1) регулювання торговельних відносин шляхом розробки конвенцій і принципів розвитку СТ; 2) розробка заходів з регулювання МТ; 3) сприяння економічному співробітництву між КЩР; 3) проведення нарад експертів.

• **ЮНСІТРАЛ** – Комісія ООН з права МТ створена в 1966 році для зменшення і ліквідації перешкод, що заважають розвитку МТ. Функції – координація роботи МО з правових питань, розробка конвенцій, сприяння широкій участі країн у міжнародних конвенціях, підготовка кадрів. Прийняті конвенції: 1) Конвенція ООН про позовну давність у міжнародних договорах купівлі-продажу товарів; 2) Конвенція ООН про морські перевезення вантажів; 3) конвенція ООН про перек.

векселі і міжнародні прості веселі. Україна є членом ЮНСІТРАЛ і приєдналася до багатьох конвенцій.

- **Міжнародний торгівельний центр (МТЦ)** – 1964 рік, Нью-Йорк, допоміжний орган ГАТТ та ООН (діє через ЮНКТАД) МТЦ допомагає КЩР вирішувати питання розширення експорту, надає інформацію і консультації з питань ринків і методів збуту експортної продукції, допомагає у створенні експертної служби і підготовки кадрів.

- **Всесвітня митна організація (ВМО)** – створена в 1995 році, як наступниця Ради митного співробітництва (1953 р.), 17 Європейських країн з метою гармонізації і уніфікації митних систем, поліпшення техніки митної справи і митного законодавства. Місцезнаходження – Брюссель. Завдання ВМО: 1) уніфікація номенклатури для класифікації товарів у митних тарифах; 2) узагальнення митного досвіду різних країн; 3) організація митного співробітництва; 4) технічне співробітництво і навчання. Найвідоміший результат ВМО Конференція з гармонізованої системи опису і кодування товарів (ГС), яка замінила брюссельську номенклатуру (БТН).

- **Бюро міжнародних виставок (БМВ)** – 1931 рік, Франція (Париж), для нагляду за виконанням Паризької конвенції (1928 р.), стосовно впорядкування проведення міжнародних торгівельно-промислових виставок. Конвенція регламентує порядок організації офіційних виставок, класифікацію виставок, права та обов'язки країн організаторів, учасниць, порядок присудження нагород.

- **Міжнародна торгівельна палата (МТП)** – об'єднання національних організацій ділових кіл, зацікавлених у розвитку МТ, 1920 рік, Париж – входять 1,6 тис. об'єднань підприємств (федерацій, спілок) + 6 тис. великих промислових і торгівельних компаній. Напрями діяльності: 1) сприяння розвитку підприємництва і торгівлі; 2) вжиття заходів в економічних і правових сферах, для сприяння МТ; 3) гармонізація торгової практики; 4) надання рекомендацій урядові країни.

- **Спілка міжнародних ярмарків (СМЯ)** – 1925 рік, Мілан, нині в Парижі – об'єднання постійних ярмаркових комітетів або установ, які скликають і організовують міжнародні ярмарки. Завдання СМЯ: 1) закріплення прав і пільг членів та посилення впливу міжнародних ярмарків на рахунок товарообміну; 2) охорона інтересів учасників ярмарків; 3) розробка розкладу проведення ярмарків; 4) створення арбітражних комісій; 5) організація реклами

7.4.1. Система ГАТТ/СОТ

До першої світової війни міжнародна торгівля досягла значних розмірів. Її розвиток визначався стабільністю валют та свободою руху капіталів і робочої сили. Світова війна зруйнувала все це і призвела до створення режимів.

З 1919-1939 рр. – було прийнято багато спроб створення механізму багатостороннього регулювання торгово-економічних відносин, які виявились невдалими. Проведено 5 всесвітніх конференцій присвячених цим питанням.

21 листопада 1947 р. – 24 березня 1948 р. (Гавана) відбулась конференція ООН, в якій прийняли участь 56 країн. Не підписали Гаванський статут 3 країни – Аргентина, Польща, Турція. Не були присутні СРСР, Німеччина, Японія, Іспанія. Міжнародну угоду (106 статей) ратифікували тільки 2 країни. США відмовилася від своєї ініціативи.

Женевська конференція розпочала роботу 20 жовтня 1947 року – 23 держави – розробили ГАТТ. Перевагами були простота та лаконічність (35 статей). Вступила в дію 01.01.1948 р.

Структура ГАТТ (ГАТТ 1947 року складалася з 3 частин):

I. 2 статті – загальні положення;

II. 21 стаття – правила торгівельної політики, що їх договірні сторони зобов'язувалися застосовувати в торгівлі взаємовідносини;

III. 13 статей – процедурний характер статей;

IV. (1966 р.) - "Торгівля і розвиток" - питання торгівлі з КЩР.

Організаційна структура ГАТТ:

Сесія контактуючих сторін – найвищий орган ГАТТ (1 раз 1 рік). Розробка політики на майбутнє.

Рада ГАТТ – виконавчий орган, складається з представників держав і проводить сесії 10 разів на рік (поточні справи, комітети).

Секретаріат очолює Генеральний директор – забезпечує діяльність органів ГАТТ. Канцелярія, директор, заступник директора, юридичний відділ та інші відділи.

Бюджет – внески країн членів – частка в МТ мінімальний внесок 0,12 %.

Мета діяльності ГАТТ:

- ліквідація митних та інших торгових обмежень;
- усунення всіх форм дискримінації;
- підвищення реальних доходів і попиту.

Функції ГАТТ:

- розробка правил МТ, які визначають ЗЕП держав;
- виконання ролі форуму для торгівельних переговорів;
- виконання ролі міжнародного суду - врегулювання спорів.

Принципи ГАТТ:

- торгівля без дискримінації (режим найбільшого сприяння);
- захист за допомогою мита;
- забезпечення стабільної основи торгівлі – заморожування рівня митних ставок;
- заохочення справедливої конкуренції – щодо національного і іноземного виробника;
- усунення кількісних обмежень – лише у випадках гострого дефіциту платіжного балансу і для КЩР;
- врегулювання спорів шляхом консультації і переговорів;

- визнання регіональних торговельних угод;
- створення пільгових умов для КЦР;
- особливі норми регулювання для текстилю та одягу.

Основні напрями діяльності ГАТТ:

1. Проведення міжнародних багатосторонніх торговельних переговорів (БТП). З початку дії ГАТТ проведено 8 раундів БТП.

Таблиця 7.1. Хронологія раундів ГАТТ

Рік проведення	Місце проведення	Предмет переговорів	Кількість країн-учасниць
1947	Женева, Швейцарія	Тарифи	23
1949	Аннесі, Франція	Тарифи	13
1951-1952	Торкі, Англія	Тарифи	38
1956	Женева, Швейцарія	Тарифи	26
1960-1961	Женева, Швейцарія	Тарифи та антидемпінгові угоди	62
1964 -1967	Женева, Швейцарія	Тарифи та антидемпінгові угоди	86
1973-1979	Женева, Швейцарія	Тарифи, нетарифні та рамочні угоди	102
1986-1994	Пунта-дель-Есте, Уругвай, Марракеш, Марокко	Тарифи, нетарифні, антидемпінгові та рамочні угоди	130

Результатом кожного з раундів було прийняття нових угод, що регулюють різні аспекти міжнародної торгівлі, зокрема, зменшують митні ставки.

2. Врегулювання торговельних суперечок – розроблена процедура врегулювання торговельних суперечок, яка складалася з 6 етапів: повідомлення, консультації, арбітраж, наради експертів та робочих груп, доповідь, виконання рекомендацій і постанов.

3. Нагляд за національною торговельною політикою.

4. Робота з КЦР – визначення потреб та проблем цих країн, технічна допомога, надання інформації, підготовка кадрів.

Серйозним недоліком системи ГАТТ була відсутність інституційної основи, тобто міжнародної організації як такої. Угоди ГАТТ не носили обов'язкового характеру для країн-учасників ГАТТ. У подальшому кодекси, присвячені регулюванню субсидій і компенсаційних заходів, технічних бар'єрів у торгівлі, ліцензуванню імпорту, митної оцінки й антидемпінгових заходів, стали складовою частиною Угоди про утворення Світової організації торгівлі. Вони стали обов'язковими для всіх її членів.

Останнім раундом багатосторонніх торговельних переговорів у рамках комплексу міжнародних угод ГАТТ був восьмий Уругвайський раунд, що почався

у вересні 1986 р. у Пунта-дель-Есте (Уругвай). Прийнятий порядок денний включав питання, що розширюють рамки міжнародної торговельної політики і питання створення повноцінної міжнародної організації як такої. До обговорення були включені питання регулювання торгівлі послугами й інтелектуальної власності, здійснення міжнародних інвестицій. Найбільш складним на сесіях Уругвайського раунду переговорів залишалося питання допуску на ринки сільськогосподарської продукції.

У квітні 1994 року більшість учасників переговорного процесу (123 учасників з 125), у Марракеші (Марокко) підписали Заключний акт Уругвайського раунду торговельних переговорів і Марракеську декларацію, якою засновувалася Світова організація торгівлі. Переговори в рамках ГАТТ 1947 року були завершені. На сьогоднішній день, ГАТТ 1994 року як угода про торгівлю товарами є однією з основних угод в рамках СОТ. Її доповнюють «Генеральна угода з торгівлі послугами» та «Угода про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності».

Згідно зі статтею VIII Марракеської угоди про утворення Світової організації торгівлі, СОТ є міжнародною міжурядовою організацією, створеною у відповідності з нормами міжнародного права. СОТ може діяти незалежно від волі кожної країни-члена цієї організації. Проте така діяльність СОТ здійснюється винятково через створені нею органи (Міністерську конференцію, Генеральну раду і Секретаріат). Діяльність СОТ може здійснюватися винятково в рамках її компетенції, визначеної Марракеською угодою і прийнятими на її основі іншими документами.

Згідно з Марракеською угодою, СОТ забезпечує загальну інституційну основу для здійснення торговельних відносин між її членами, тобто утворює міжнародний форум з робочими органами. В його рамках можуть здійснюватися міжнародні переговори як між усіма членами СОТ, так і між окремими учасниками. Сфера регулювання СОТ може бути розширена за рахунок майбутніх угод, які будуть включені в загальну систему СОТ.

Цілі СОТ визначено в преамбулі Марракеської Угоди про утворення СОТ. Основними з них є:

- підвищення життєвого рівня;
- забезпечення повної зайнятості;
- постійне зростання доходів і ефективного попиту;
- розширення виробництва товарів і послуг та торгівлі ними;
- оптимальне використання світових ресурсів у відповідності з цілями сталого розвитку;
- захист і збереження навколишнього середовища;
- забезпечення для країн, що розвиваються і найменш розвинених країн такої участі в міжнародній торгівлі, яка б відповідала потребам їх економічного розвитку.

Станом на 23 липня 2008 року до СОТ входить 153 учасника, з яких 149 – це держави, а 4 – митні території. 149 країн світу – членів СОТ (з 192) - це понад 97% обсягу світової торгівлі, близько 85% світового ВВП та понад 85% населення світу. При цьому майже 30 країн перебувають у стадії переговорного процесу про вступ

до СОТ, зокрема: Алжир, Андорра, Азербайджан, Багами, Білорусь, Бутан, Боснія і Герцеговина, Вануату, Ємен, Кабо-Верде, Казахстан, Лаоська Народно-Демократична Республіка, Ліван, Російська Федерація, острови Самоа, Сейшельські острови, Сербія, Чорногорія, Судан, Таджикистан, Узбекистан. Україна набула повноправного членства в СОТ 16 травня 2008 року.

Регулювання міжнародної торгівлі в рамках СОТ здійснюється на базі основних правил і принципів, серед яких одним з найважливіших є принцип недискримінації. Він означає, що всі контрактні сторони-члени СОТ зобов'язані надавати одна одній однаково сприятливі умови. Таким чином, жодна країна не повинна робити винятки для іншої або застосовувати щодо неї дискримінаційний підхід. Принцип недискримінації поділяється на суб-принцип режиму найбільшого сприяння, який застосовується до зовнішніх ринків, та суб-принцип національного режиму, який стосується внутрішнього ринку.

Режим найбільшого сприяння передбачає надання однакових переваг всім країнам в разі надання певної переваги одній країні. Наприклад, держава-член СОТ надає окремій країні, яка не обов'язково є членом СОТ, деякі пільги в торгівлі певною послугою. Зазначена країна повинна згідно режиму найбільшого сприяння встановити щодо інших держав – членів СОТ однаковий пільговий режим. Таким чином викликається мультиплікаторний ефект, який забезпечує поширення пільг, наданих окремій країні, на всі держави – члени, що і сприяє подальшій лібералізації торгівлі. Допускаються також винятки із зазначеного принципу, термін дії яких обмежений до 10 років та які переглядаються через п'ять років після впровадження з метою перевірки існування умов, що зумовили їхню необхідність.

Національний режим забороняє дискримінацію іноземних товарів та послуг, наприклад, якщо держава субсидіює вітчизняного оферента послуг, тоді право на субсидії повинен також отримати іноземний оферент. Оскільки такі положення стосуються, зокрема, аудіовізуальної продукції, державних університетів, дитячих садків тощо, вони вважаються проблематичними, тому що викликають примусову комерціалізацію певних сфер економіки.

Принцип взаємності, який на даний момент особливо стосується України, зазначає, що країна, яка вступає в СОТ, отримує певні переваги, але і бере на себе певні зобов'язання. В зв'язку з цим важливо також зазначити, що жодна країна «де факто» не може відступити від попередньо взятих на себе зобов'язань в зв'язку з економічними наслідками для неї.

Практично всі великі держави зараз є членами СОТ. Окрім суто економічних переваг, які досягаються шляхом зниження бар'єрів у торгівлі, система СОТ позитивно впливає на політичну і соціальну ситуацію в країнах, а також на індивідуальний добробут громадян.

Система СОТ заохочує конкуренцію і знижує торговельні бар'єри, внаслідок чого споживачі виграють. Найочевидніша вигода вільної торгівлі для споживача – це зниження вартості життя. У результаті зниження протекціоністських торговельних бар'єрів дешевшають готові імпортовані товари і послуги, а також вітчизняна продукція, у виробництві якої використовуються імпортні комплектуючі.

Як правило, митні тарифи, державні виробничі субсидії і кількісні обмеження імпорту ведуть не до захисту вітчизняного ринку, а до підвищення вартості життя. Так, у Великобританії споживачі платять на 500 мільйонів фунтів у рік більше за одяг через торговельні обмеження на імпорт текстилю; для канадців ця сума складає приблизно 780 млн. канадських доларів. Показово, що лібералізація сектору телекомунікацій у Європейському Союзі призвела до зниження цін за послуги в середньому на 7-10%.

Ширший вибір товарів і послуг – також безсумнівна перевага вільної торгівлі. Зовнішня конкуренція стимулює ефективне вітчизняне виробництво, опосередковано знижує ціни і підвищує якість вітчизняної продукції.

У результаті активнішого товарообміну розвиваються нові технології, як це відбулося, наприклад, з мобільним зв'язком.

Збільшення експорту вітчизняної продукції також збільшує доходи виробників, податкові надходження в бюджет, а отже і доходи та добробут населення в цілому.

Економічні вигоди:

Неможливо провести чітку межу між впливом вільної торгівлі на споживачів, виробників і державу. Зниження торговельних бар'єрів сприяє росту торгівлі, що веде до підвищення як державних, так і особистих доходів.

У довгостроковій перспективі розвиток торгівлі веде до підвищення зайнятості в експортних галузях економіки, хоча короткострокове скорочення робочих місць у результаті конкуренції вітчизняних виробників із закордонними практично неминуче. Однак протекціонізм не вирішує проблеми зайнятості. Навпаки, підвищення торговельних бар'єрів викликає зниження ефективності виробництва і якості вітчизняної продукції, що за умови обмеження імпорту веде до зростання цін, негативно позначається на обсягах продажу та, з рештою, на кількості робочих місць. Така ситуація склалася, наприклад, у 1980-і рр. у США, коли були введені жорсткі обмеження на імпорт японських автомобілів.

Застосування принципів СОТ дозволяє підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності держави за рахунок зменшення тарифних і нетарифних торговельних бар'єрів. Недискримінаційний підхід, передбачуваність і прозорість економіки приваблюють партнерів і підвищують товарообіг, сприяють оптимізації діяльності і зниженню витрат компаній, створенню сприятливого клімату для торгівлі та інвестицій, припливу капіталу у країну.

Політичні вигоди:

Уряд має більше можливостей захищатися від дій лобістських груп, здійснювати державну політику в інтересах розвитку всіх галузей економіки, а не окремих її частин, що допомагає уникнути викривлень конкурентного середовища.

Створюються передумови для боротьби з корупцією і позитивних змін у законодавчій системі, що сприяє припливу інвестицій у країну. Застосування деяких форм нетарифних обмежень (наприклад, імпортних квот) пов'язано з можливістю корупції серед чиновників, що розподіляють ці квоти. Зараз у рамках СОТ ведеться робота щодо скорочення й усунення багатьох діючих квот.

Прозорість та відкритість інформації, чіткі критерії безпеки, регламентовані стандарти, застосування принципу недискримінації впливають на політичну ситуацію, знижуючи можливість лобіювання рішень і маніпуляцій.

Вигоди системи СОТ для взаємовідносин між країнами:

СОТ надає рівне право голосу всім країнам, обмежуючи у такий спосіб можливість економічного диктату великих держав. Учасникам не потрібно вести переговори щодо торговельних угод з кожним із численних партнерів, тому що відповідно до принципу недискримінації досягнуті в ході переговорів рівні зобов'язань автоматично поширюються на всіх членів СОТ.

Система СОТ створює ефективний механізм для вирішення торговельних суперечок, що передбачає зобов'язання незастосування односторонніх дій. Кожна суперечка розглядається окремо з огляду на діючі норми і правила. Після ухвалення рішення країни концентрують свої зусилля на його виконанні, і, можливо, наступному перегляді норм і правил шляхом переговорів. Угоди СОТ створюють правову основу для прийняття чітких рішень.

Система СОТ допомагає безперешкодному здійсненню торгівлі і з допомогою конструктивного механізму вирішення суперечок зміцнює міжнародну стабільність і співробітництво.

7.4.2. Міжнародні товарні організації

Багатостороннє регулювання світових товарних ринків передбачає проведення погоджених дій урядами країни-виробників, експортерів та імпортерів сировинних товарів, спрямованих на стабілізацію світових товарних ринків шляхом створення міжнародних механізмів і відповідних організаційних форм.

Цілі багатостороннього регулювання світових товарних ринків:

- вирішення проблеми пропорційного розвитку виробництва і споживання сировинних ресурсів;
- координація дій експортерів, споживачів при виході на світовий ринок;
- стабілізація цін;
- встановлення взаємоприйнятого співвідношення цін на сировину і готові промислові вироби.

Механізм багатостороннього регулювання світових товарних ринків передбачає укладання міжурядових угод в рамках ЮНКТАД і міжурядових угод країн-виробників, країн-експортерів, країн-споживачів того чи іншого товару, тобто Міжнародних товарних угод (МТУ).

Основні цілі МТУ:

- постановка та аналіз проблем, пов'язаних з міжнародною торгівлею, а також виробництвом і споживанням конкретного товару;
- вивчення світової кон'юнктури ринку цього товару, регулярне інформування учасників про стан на ринку;
- збір та публікація статистичних даних і підготовка економічних оглядів ринку;

- організація багатосторонніх консультацій з проблем торгівлі даним товаром;
- розробка заходів з розширення виробництва і зміцнення експортного потенціалу в країнах-виробниках сировини, розвиток відповідної інфраструктури, маркетинг, охорона навколишнього середовища.

Організаційними формами реалізації міжурядових угод розроблених в рамках ЮНКТАД є:

- Міжнародні товарні організації (МТО);
- Міжнародні дослідницькі групи (МДГ).

А організаційними формами реалізації угод країн-виробників і споживачів того чи іншого виду сировини є:

- Міжурядові організації країн-виробників і споживачів того чи іншого виду сировини;
- Міжнародні асоціації виробників і експортерів сировинних товарів.

Міжнародні товарні угоди

МТУ – це багатосторонні міжурядові договори, спрямовані на стабілізацію цін на світових товарних ринках шляхом встановлення певних співвідношень між попитом і пропозицією з використанням конкретних механізмів регулювання.

Укладання МТУ розпочалося ще до II Світової війни, коли були підписані перші МТУ, а також були створені консультативні органи і дослідницькі групи на міжурядовій основі. Наприклад: Міжнародна угода з зерна (1933 р.); з цукру (1937 р.).

МТУ почали заключатися і перезаключатися в 50-ті роки і особливо інтенсивно в 60-70-ті роки під егідою Комітету ЮНКТАД з сировинних товарів.

На I сесії ЮНКТАД 1964 року були розроблені “принципи міжнародних торгових відносин і торгівельної політики”, які визначили необхідність прийняття заходів, спрямованих на стабілізацію експортних надходжень по справедливих і вигідних цінах, встановлення відношення цін на сировину і готові промислові товари.

На II сесії ЮНКТАД (1968 р.) при розгляді проблем торгівлі сировиною був рекомендований потоварний підхід до заключення угод і прийняття інших заходів стабілізаційного характеру на ринках залізної руди, нікелю, марганцевої руди, вольфраму.

На IV сесії ЮНКТАД (1976) була прийнята Інтегрована програма для сировинних товарів, яка передбачала широкий комплекс заходів з реорганізації і нормалізації МТ сировиною. Відповідно до інтегрованої програми передбачалося охороняти міжнародними стабілізаційними товарними угодами 18 видів сировинних товарів.

МТУ включають такий механізм реалізації:

- встановлення границь (меж) коливань цін;
- експортні квоти і багатосторонні зобов'язання по закупівлях;
- заходи по забезпеченню стійкого росту виробництва та експорту сировинних товарів КЦР;
- створення стабілізаційних запасів ресурсів;

- дії щодо формування та розвитку оборонної промисловості в КЩР, підготовці національних кадрів, проведення НДДКР;

- норми і процедури контролю за діяльністю іноземних компаній.

Основними цілями МТУ є: пом'якшення різних коливань цін; забезпечення ринків збуту для відповідних товарів по справедливих і вигідних цінах для країн-експортерів та країн-імпортерів; забезпечення отримання стабільної валютної виручки країнами-експортерами.

МТУ в післявоєнні роки заключалися і перезаклучалися по таким товарам:

- какао – в 1972, 1975, 1980, 1987, 1993;
- кава – в 1962, 1968, 1976, 1983, 1994;
- натуральний каучук – в 1979, 1987, 1995;
- цукор – в 1954, 1959, 1968, 1974, 1977, 1984, 1987, 1992;
- оливкове масло – в 1956, 1963, 1979, 1993;
- олово – в 1956, 1961, 1966, 1971, 1976, 1981;
- пшениця – (... 1995 “Міжнародна угода з зерна”);
- джгут і джгутові вироби – в 1984, 1989;
- тропічна деревина – в 1983, 1994.

З огляду на цілі та механізм реалізації МТУ поділяють:

1. **Стабілізаційні МТУ**, які укладаються з метою регулювання співвідношення попиту і пропозиції на ринку шляхом використання таких методів: встановлення меж коливання ринкових цін; використання системи квот; створення товарних фондів; регулювання розмірів виробництва.

2. **Адміністративні МТУ** переслідують цілі: збалансування обсягів виробництва і споживання певного товару шляхом координації внутрішньої політики; вивчення кон'юнктури міжнародного товарного ринку; інформування учасників про стан на ринку; збирання та публікації статистичних даних; консультації з проблем торгівлі даним товаром. До адміністративних МТУ відносять: міжнародну угоду з пшениці; з цукру (МУЦ); з кави (МУК); нікелю, цинку бавовни. Кількість учасників таких угод велика і вони не передбачають статей з регулювання ринку.

3. **Угоди щодо заходів розвитку** мають наметі: розробку заходів з розширення виробництва та експорту країн-виробників; розвиток відповідної інфраструктури; сприяння більшій переробці товарів сировини; охорону навколишнього середовища; розробка рекомендацій урядам країн-виробників сировини. Наприклад: міжнародна угода з оливкового масла; МУ з тропічної сировини.

Учасниками МТУ є як уряди країн-експортерів, так і уряди країн-імпортерів. ПРК приймають участь МТУ з ціллю перешкодити створенню Картелей країн-виробників і гарантувати поставки найважливіших видів сировини на свої руки по стабільним цінам.

Багато ПРК в теперішній час продовжують участь в МТУ в значній мірі з огляду на політичні міркування, а також в цілях підтримки стабільності торгівельно-економічних відносин зі своїми колишніми колоніями, як з традиційними постачальниками с/г і промислової сировини.

МТО тісно співпрацюють з ГАТТ-СОТ. МТУ мають статус спостерігача в СОТ і навпаки.

Організаційними формами реалізації МТУ, розроблених та існуючих під егідою ЮНКТАД є МТО.

Міжурядові організації з регулювання світових товарних ринків, які називають МТО, включають:

- Міжнародні організації (МО);
- Міжнародні ради (МР);
- Міжнародні консультативні комітети (МКК);
- Міжнародні дослідницькі групи (МДГ).

МТО мають на меті нагляд за реалізацією МТУ, а також вивчення стану світових товарних ринків та обговорення проблем, пов'язаних з співвідношенням попиту та пропозиції на конкретних ринках, розробку рекомендацій урядам країн учасникам (МКК, МДГ).

Діяльність МТО обмежує можливості односторонніх дій окремих країн-виробників сировини, перешкоджаючи утворенню міжнародних об'єднань експортерів картельного типу.

Міжнародні товарні організації створені на основі міжнародних товарних угод, володіють правосуб'єктністю, мають конкретні цілі й організаційну структуру. Залежно від виду відповідної товарної угоди кожна міжнародна організація використовує спеціально створені механізми.

Організаційна структура міжнародних товарних організацій однотипна і включає Міжнародну раду, Виконавчий комітет і Виконавчого директора. Міжнародна рада (вищий орган складається з представників усіх учасників Угоди. Вона проводить регулярні чергові і позачергові сесії, на яких приймаються рішення, пов'язані з реалізацією Угоди. Розподіл голосів під час прийняття рішень базується на формальній рівності сторін – країн-експортерів та імпортерів. Виконавчий комітет – це вищий виконавчий орган, який здійснює поточне спостереження за станом кон'юнктури світового ринку і розробляє рекомендації на механізм його регулювання.

Міжнародні ради створені і межах міжнародних товарних угод з метою сприяння їх реалізації через регулювання відносин між учасниками угод, надання інформації про стан і тенденції розвитку світового товарного ринку і вжиття заходів з його регулювання. Вони не володіють правосуб'єктністю. Робочими органами міжнародних рад є пленарні сесії, комітети і секретаріат.

Міжнародні консультативні організації створюються у вигляді комітетів, мета яких – сприяння розвитку міжнародної торгівлі відповідним товаром шляхом надання учасникам інформації про стан кон'юнктури світових товарних ринків, обговорення проблем, пов'язаних з розвитком виробництва і міжнародної торгівлі даним товаром, регулювання ринкових цін.

Міжнародні дослідницькі групи з сировини товарів (МДГ) – це міжурядові багатосторонні організації, які діють під егідою ЮНКТАД і створюються для обговорення актуальних проблем розвитку світових товарних ринків і прийняття по них необхідних рекомендацій країнам-учасникам.

Міжурядові організації країн-виробників і експортерів сировини створювались інтенсивно в 60-ті роки за ініціативою країн-постачальників сировини і стабілізації цін на ринках сировинних товарів.

Товарні асоціації покликані стати тією тією противагою існуючій системі організацій споживачів на ринках сировини, щоб уникнути ситуацій, при якій західні країни отримують односторонні переваги, обумовлені картелізацією ринка покупців.

На сьогодні існують міждержавні асоціації експортерів: нафти, міді, бокситів, залізної руди, вольфраму, олова, срібла, фосфатів, натурального каучуку, деревини тропічних порід, шкіри, джгута, хлопку, чорного перцю, кави, чаю, цукру, бананів, арахісу, цитрусових, м'яса та ін.

На частку товарних асоціацій припадає ~ 55% поставок промислової сировини і продовольства. По окремим товарам ~ 80-90 %.

Економічними передумовами створення товарних асоціацій є:

1. поява на світовому ринку великої кількості незалежних постачальників та посилення їх позицій;

2. концентрація економічного потенціалу з багатьох видів сировини в невеликій кількості держав, висока частка КЩР;

3. низька короткотермінова цінова еластичність попиту на багато видів сировинних товарів в поєднанні з низькою ціновою еластичністю пропозиції (зростання цін не призводить до негайного зростання виробництва певного товару).

Цілі діяльності товарних асоціацій:

- координація політики країн-членів в сфері сировинних товарів, розробка методів захисту їх торгівельних інтересів;

- сприяння збільшенню споживання певного виду сировини в країнах-імпортерах;

- здійснення колективних зусиль з метою створення національних обробних промисловостей (наприклад шляхом створення спільних підприємств);

- спрощення, уніфікація та стандартизація торгівельних угод;

- проведення заходів спрямованих на збільшення попиту на сировинні товари.

Існують великі відмінності в результативності діяльності товарних асоціацій.

Це обумовлено:

- різним значенням окремих сировинних товарів для МЕ;

- специфічними особливостями природивого, технічного і економічного характеру, властивими конкретним сировинним товарам;

- різного ступеню контролю асоціацій над ресурсами, виробництвом і зовнішньою торгівлею певним видом сировини;

- загальним економічним потенціалом організаційних постачальників сировини.

Діяльність багатьох міждержавних об'єднань ускладнено із-за широкої географічної розпорошеності виробництва окремих сировинних товарів.

Якщо завдання встановлення контролю над національними природними ресурсами, зменшення залежності від ТНК, створення більш глибокої переробки

сировини і збуту продукції власними силами вирішуються в цілому більш чи менш успішно, то спроби встановлення справедливих цін виявилися малоефективними.

Основними причинами цього є:

- неоднорідний склад учасників (КЩР + ПРК), що зумовлює серйозні протиріччя між державами;
- рекомендаційний, а не обов’язковий характер рішень, внаслідок опозиційної політики ПРК і окремих КЩР, що знаходяться під впливом ТНК;
- неповне залучення в асоціації основних виробників та експортерів сировини;
- обмежений характер механізму стабілізації, що використовується.

Реальний вплив на регулювання товарного ринку здійснює невелика кількість організацій. Найбільших успіхів досягли практично тільки члени ОПЕК, ОАПЕК, чому сприяли певні фактори: 1) особливість нафти як базового сировинного товару; 2) концентрація її видобутку в невеликій кількості країн; 3) велика сутність залежності ПРК від імпорту сировини; 4) зацікавленість ТНК у зростанні цін на нафту.

Інші товарні асоціації існують в основному формально, що пояснюється головним чином складнощами організаційного характеру, не співпаданням інтересів основних експортерів і вкрай несприятлива для них кон’юнктура світового ринку.

Організація країн-експортерів нафти ОПЕК

ОПЕК було створено відповідно до резолюції конференції представників країн Ірану, Іраку, Кувейту, Саудівської Аравії, Венесуели, Лівії, яка відбулась в Багдаді у вересні 1960 року.

Пізніше до них приєдналися ще 6 країн Алжир, Габон, Індонезія, Катар, Нігерія, ОАЕ.

Частка ОПЕК у світовому видобутку нафти становить ~ 40%, 2010 – 45, 2020-50%.

Цілі організації:

- уніфікація та координація політики щодо нафти;
- визначення засобів захисту інтересів країн-учасниць;
- забезпечення стабільності цін на нафту на світових ринках;
- забезпечення стійких доходів країн-виробників, справедливий розподіл доходів від інвестицій у нафтову промисловість;
- охорона навколишнього середовища.

Механізм регулювання ОПЕК світового ринку нафти полягає у встановленні сумарного ліміту видобутку нафти для країн-членів, розподіл загального ліміту між країнами-членами і контроль за дотриманням встановлених квот.

Членом ОПЕК може бути будь-яка країна, що експортує сиру нафту в зазначених кількостях.

Організаційна структура ОПЕК:

ВИЩИЙ ОРГАН – Конференція держав-членів (2 рази на 1 рік) у штаб-квартирі, яка знаходиться у Відні – участь беруть керівники урядів, міністри енергетики. Конференція визначає політику, основні напрями діяльності.

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН – Рада керуючих, виконує рішення конференції, готує річний бюджет.

ЕКОНОМІЧНА КОМІСІЯ ОПЕК – розробляє заходи по збереженню стабільності нафтових ринків (2 рази на 1 рік).

СЕКРЕТАРІАТ на чолі з Генеральним секретарем (3 роки) виконує поточну роботу під керівництвом ради керуючих.

До складу Секретаріату входять дослідницький відділ, департамент інформації, агентство нови ОПЕК, економічна комісія.

У 1976 року ОПЕК створила Фонд міжнародного розвитку.

Фінансові ресурси Фонду ОПЕК – добровільні внески держав-членів.

7.4.3. Міжнародні організації зі стандартизації та сертифікації

Міжнародна організація із стандартизації (ISO) – штаб-квартира в Женеві – організація, яка займається розробкою міжнародних стандартів і питаннями сертифікації продукції в різних галузях, за винятком електротехніки та електроніки (які належать до компетенції Міжнародної електротехнічної комісії).

ISO є федерацією національних органів із стандартизації, яка була створена 23 лютого 1947 року, за ініціативою ООН.

У ISO входять 124 країни, серед них понад 80 комітетів-членів (+ Україна), 24 члени-кореспонденти та 9 членів-абонентів.

Комітети-члени можуть брати участь у роботі технічних комітетів, голосувати по проектах стандартів, обиратися до складу Ради ISO.

Члени-кореспонденти (члени-абоненти) – не ведуть активної роботи в ISO, але мають право на отримання інформації про стандарти, що розробляються.

Кожна країна може бути представлена в ISO тільки однією національною організацією. У роботі беруть участь майже 3 тисячі технічних органів, і понад 20 тисяч спеціалістів з усіх регіонів світу. ISO розроблено майже 7 тисяч стандартів.

Основні напрямки діяльності ISO:

- розробка стандартів;
- співробітництво з регіональними організаціями зі стандартизації;
- сприяння КЦР у розвитку національної стандартизації⁴
- сприяння взаємному визнанню і прийняттю національних і регіональних систем сертифікації;
- надання методичної та інформаційної допомоги національним метрологічним організаціям.

Організаційна структура ISO:

- Генеральна асамблея (вищий орган ISO) – скликається 1 раз на 3 роки, кожна національна організація має 1 голос і делегація (має 3 чоловіки);
- Генеральна Рада (виконавчий орган) – підпор. 7 комітетів;
- Генеральний секретаріат – координує роботу технічних комітетів.

Міжнародні стандарти ISO:

- серії 9000 – міжнародні стандарти на систему управління якістю в будь-якій виробничій чи сервісній компанії;
- серії 14000 – вимоги до охорони навколишнього середовища;
- серії 10000.

Україна є комітетом-членом ISO з січня 1993 року, представлена Департаментом. З 212 технічних комітетів ISO, які розробляють міжнародні стандарти Україна бере участь у 64. 60% ДСТУ – відповідають стандартам ISO.

Міжнародна електротехнічна комісія (МЕК) створена в 1906 році на Міжнародній конференції з питань стандартизації електричних машин, у якій взяли участь 13 країн. Після створення ISO МЕК стала автономною організацією в її складі.

Сфера діяльності МЕК – електротехніка, електроніка, радіозв'язок, приладобудування.

Членами МЕК є понад 40 національних комітетів із стандартизації.

Мета діяльності МЕК – сприяння міжнародному співробітництву у стандартизації і суміжних сферах у галузі електротехніки і радіоелектроніки.

Напрями діяльності МЕК:

- розробка міжнародних стандартів на продукцію електротехніки;
- стандартизація методів вимірювання радіоперешкод;
- розробка міжнародної системи стандартизації виробів електронної техніки.

Вищий орган МЕК – Рада, яка складається з національних комітетів країн-членів.

З 1980 року діє Міжнародна система сертифікації виробів електронної техніки.

У 1985 році МЕК створила Міжнародну систему сертифікації електротехнічних виробів.

Європейський комітет із стандартизації (СЕН) – створений в 1961 році. До складу входять 18 країн-членів ЄС і ЄАВТ, представлених своїми національними організаціями із стандартизації.

Напрями діяльності СЕН:

- розробка європейських стандартів;
- забезпечення однакового застосування в країнах-членах міжнародних стандартів ISO і МЕК;

• співробітництво з усіма організаціями регіону, що займаються стандартизацією;

- надання послуг із сертифікації на відповідність європейських стандартів.

Європейський комітет із стандартизації в електротехніці (СЕНЕЛЕК) – неурядові організації (1971 р.), 17 країн-членів ЄС, ЄАВТ, які представлені національними електротехнічними комітетами і є членами МЕК.

Мета діяльності – розробка стандартів на електротехнічну продукцію.

Європейське бюро стандартизації для ремесел, малих і великих підприємств – неурядова організація, що включає об'єднання сфери малого і середнього підприємництва.

Мета – інформування національних і галузевих організацій ремісницького виробництва з питань стандартизації, залучення їх до участі в роботі зі стандартизації, полегшення виходу на ринок ЄС малих і середніх підприємств.

Міжскандинавська організація із стандартизації (ІНСТА) – неурядова організація створена в 1952 році з метою узгодження національних стандартів скандинавських держав, уніфікація технічних вимог національних нормативних документів, поширення досвіду, узгодження позицій країн-членів (Данія, Норвегія, Фінляндія, Швеція) в ISO, МЕК, СЕН та ін.

Міждержавна рада із стандартизації, метрології і сертифікації країн-учасниць СНД (МДР) створена в 1992 р. - членами є всі національні організації з стандартизації країн-членів СНД.

МДР – розробляє і приймає міждержавні стандарти, нормативні документи, що встановлюють єдиний порядок сертифікації продукції, співробітництво з ISO, МЕК, СЕН.

У 1995 році Рада ISO визнала МДР регіональною організацією із стандартизації.

Держстандартом, як національний орган із стандартизації представив Україну в МО: - з 1993 року у МДР, ISO, МЕК; - у 1997 році Україна першою з країн СНД стала членом-кореспондентом СЕН та МО законодавчої метрології. Зараз в Україні запроваджено > 1200 міжнародних стандартів серії 9000 та 14000, а також європейські стандарти EN 45000 (регулювання діяльності з оцінки відповідальності).

7.4.4. Міжнародні організації в сфері регулювання міжнародної ділової практики, промислової власності та підприємницької діяльності

В регулювання міжнародної комерційної (ділової) практики основну роль грає уніфікація та гармонізація міжнародного торгівельного права.

Ціллю такого регулювання є зменшення перешкод у міжнародній торгівлі.

Суть регулювання полягає у розробці і застосуванні міжнародно-правових документів, які приймаються на міжнародному рівні, що стосуються питань міжнародної купівлі-продажу товарів, транспортування вантажів, оформлення документів, здійснення торгівельно-посередницьких, лізингових, факторингових та інших операцій.

Регулюванням міжнародної комерційної практики займаються:

ЮНСІТРАЛ – комісія ООН з права МТ (1996 р.), 36 членів, ЮНСІТРАЛ є центральним правовим органом в системі ООН в сфері права МТ. Основні напрями роботи – підготовка і прийняття конвенцій щодо уніфікації міжнародного торгівельного права.

Функції ЮНСІТРАЛ:

- узгодження та уніфікація права МТ;
- координація роботи МО, що займається питаннями права МТ;
- сприяння більш широкому залученню держав до існуючих міжнародних конвенцій;
- підготовка кадрів, допомога КЩР.

УНІДРУА – Міжнародний інститут уніфікації приватного права – створений в 1926 році і є допоміжним органом Ліги націй. Відновлений в 1940 році на основі багатостороннього міжнародного договору, що затверджує його статут (понад 50 країн).

Основні напрями діяльності УНІДРУА:

- підготовка досліджень;
- розробка міжнародно-правових документів;
- розробка документів з уніфікації правових норм;
- співробітництво на постійній основі з МО.

Органи управління – Генеральна Асамблея (щорічно сесії), Адміністративна Рада (25 членів); Секретаріат.

ЄЕК – Європейська Економічна Комісія, зокрема комітет з розвитку торгівлі, промисловості і підприємництва (щорічні сесії).

Напрями діяльності:

- розробка довгострокових угод про економічне співробітництво і торгівлю;
- усунення перешкод на шляху розвитку торгівлі;
- поширення інформації про ринки, ділові зв'язки;
- розвиток стандартів.

Міжнародне регулювання рекламної діяльності – здійснюється зазвичай неурядовими організаціями, що об'єднують підприємців різних країн

Ціль – встановлення нормативів та етичних норм рекламної діяльності.

В кожній країні, як правило є національні організації з реклами, які розробляють стандарти діяльності в сфері реклами, вживають заходи для боротьби з їх порушниками, розглядають скарги. Державне регулювання рекламної діяльності відображає специфічні умови окремих країн. При цьому державні організації і рекламні фірми в сфері міжнародної реклами керуються Міжнародним кодексом рекламної діяльності, розробленим МТП, який містить норми та стандарти рекламної діяльності.

Основні принципи та вимоги до реклами:

- реклама повинна бути законною, пристойною, чесною і правдивою;
- повинна відповідати принципам добросовісної конкуренції;
- не повинна зловживати довірою громадськості і споживачів;
- не повинна вводити в оману споживача.

Важливу роль в міжнародному регулюванні рекламної діяльності грають міжнародні та регіональні рекламні асоціації:

- Міжнародна асоціація реклами (1993 р.) – 60 країн + окремі фірми;

- Всесвітня федерація рекламодавців – 34 національні асоціації + 28 ТНК;
- Асоціація із зв'язків з громадськістю (1991 р.) – державні та громадські організації, банки, фонди, вищі учбові заклади;
- Європейська асоціація рекламних агентств – 20 національних асоціацій ЄС;
- Європейський союз з етики в рекламі – 17 комісій європейських країн.

Зміст роботи – збір та надання інформації, вжиття заходів щодо відстоювання своїх інтересів.

Багатостороннє регулювання міжнародної конкуренції

Конкуренція – основа функціонування ринкового механізму, забезпечення ефективного використання ресурсів, стимулювання інноваційних процесів, підвищення якості.

Міжнародна конкуренція – це процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби між господарюючими суб'єктами на світовому ринку.

«Несправедлива ділова практика» - це такі дії виробників, які спрямовані на досягнення виключного положення на ринку несправедливими методами (завищення чи заниження цін, усунення з ринку конкурента, обмеження сфери контрагента, бойкот, дискримінація партнерів).

Головними суб'єктами міжнародної конкуренції є ТНК.

У міжнародній конкуренції на сучасному етапі тісно поєднуються дві тенденції:

1. Нецінове протистояння між ТНК;
2. Конкурентна війна проти аутсайдерів до їх знищення.

Характерною рисою процесу транснаціоналізації капіталу є утворення орігополій та ТНК з великою ступінню “об’єднання” партнерів у формі взаємних поступок, координації діяльності, уникнення відкритого суперництва, збереження співвідношення часток ринку.

Типовою є ситуація коли 6-8 ТНК контролюють 60-70% продукції.

Регулювання міжнародної конкуренції полягає у виключенні недобросовісної конкуренції і антидемпінгової практики.

Недобросовісна конкуренція – це такий вид конкурентної боротьби, який пов’язаний з порушенням на ринку цивілізованих правил і норм конкуренції.

Методи недобросовісної конкуренції:

- використання дискримінаційних цін;
- таємна змова на торгах;
- створення таємних картелей;
- неправдива інформація і реклама для введення в оману;
- незаконне копіювання (імітація) товарів продукції конкурентів;
- надання субсидій і компенсаційних пільг;
- використання демпінгу;
- корупція та хабарництво;
- комерційний та промисловий шпіонаж;
- переманювання службовців конкурента;
- підкуп покупців конкурента;
- обмежувальна ділова практика.

Регулювання міжнародної конкуренції здійснюється в межах СОТ, за допомогою Антидемпінгового кодексу в рамках ГАТТ (1979 р.), ВОІВ.

Міжнародне регулювання ділової практики (ОДП)

ОДП – це обмеження конкуренції, яке виникає в результаті монополізації ринків, змови найбільших фірм, створення картелей, розподіл ринків збуту діяльності ТНК, тобто ОДП – це сукупність прийомів монополістичного тиску на партнерів в торгівлі і на споживачів, що використовуються великими ТНК.

До ОДП відносять:

- угоди, що фіксують ціни (особливо експортні та імпорتنі);
- угоди щодо розподілу ринків іклієнтури;
- відмова постачати товари випадковим, непостійним імпортерам;
- відмова прийняти в члени яких-небудь асоціацій;
- розподіл обсягів продаж та видів продукції;
- утворення картелей та синдикатів;
- проведення погодженої практики.

Виділяють індивідуальну (1 фірма) та групову (3-8 фірм) ОДП.

До ОДП на національному рівні використовують антимонопольне законодавство і в деяких країнах – законодавство з боротьби за недобросовісну конкуренцією.

На міжнародному рівні – ЮНКТАД.

«Комплекс погоджених на багатосторонній основі справедливих принципів і правил для контролю за ОДП» (1980 р.).

«Кодекс поведінки в галузі передачі технологій» (1983 р.) – документ рекомендаційного характеру.

Охорона промислової власності є однією з найбільш активних сфер міжнародного співробітництва, яке здійснюється як в рамках МО (в першу чергу ВОІВ), так і на основі дво- та багатосторонніх угод, а також в межах регіональних організацій.

Розширення співробітництва в сфері регулювання промислової і інтелектуальної власності обумовлено розвитком НТР і появою великої кількості нових досягнень в науці, техніці, виробництві, які потребують спеціальних засобів захисту. В сучасних умовах швидкого розвитку НТП кількість патентних заявок настільки зросла, що патентні відомства більшості ПРК не в змозі своєчасно їх обробляти, тобто проводити експертизу та світову оцінку.

На міжнародному рівні не створена ще система, яка б регламентувала єдиний порядок набуття правової охорони різних об'єктів інтелектуальної власності. Найбільша кількість об'єктів інтелектуальної власності захищається в Японії та США. Разом з тим існують принципові відмінності з ряду важливих питань. Так, в Японії, як і в інших країнах світу, винахідником є та особа, яка першою подала заявку в патентне відомство. США – єдина країна, в якій патент може бути виданий не тій особі, яка перша подала заявку на патент, а тому хто в змозі довести, що даний винахід зроблений ним. Це стримує підписання міжнародного договору, що доповнює Паризьку конвенцію по відношенню до патентів.

В 1970 році на дипломатичній конференції у Вашингтоні був прийнятий Договір про патентну кооперацію (83 держави – 1996), який покликаний вирішувати патентні проблеми, зокрема спрощення подачі заявок, публікація бюлетеня про міжнародні заявки.

Міжнародне регулювання в сфері захисту товарного знаку ґрунтується на таких угодах:

- Паризька конвенція з охорони промислової власності (1883);
- Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків (1891 р.) остання редакція 1979 року, 39 країн + Україна;
- Мадридська угода про запобігання невірному використанню даних про походження на товарах (1891р.);
- Лісабонська угода про охорону найменування даних про походження та їх міжнародну реєстрацію (1958 р.);
- Договір про закони з товарних знаків і інструкція до договору про закони товарних знаків (1994 р.).

У міжнародному співробітництві з багатостороннього регулювання в сфері охорони промислової власності важливе місце належить регіональним патентним системам:

- Європейська регіональна патентна система (Європейська патентна організація) створена на основі Європейської патентної конвенції, підписаної в Мюнхені в 1973 році. Перший патент в 1980 році. В 1992 р.- 200 тис. Європейських патентів і було опубліковано 500 тисяч патентних заявок. Термін дії патенту – 20 років. Члени – 17 європейських держав. Видачу патентів здійснює Європейське патентне відомство. Процедура триває ~ 3 роки – 3 рази: 1 – подача заявки; 2 – експертиза; 3 – розгляд скарг та претензій.

- Євразійська регіональна патентна система створена на основі Євразійської патентної конвенції (1994 р., Женева) – 9 країн-членів. Штаб-квартира – Москва. Ціль конвенції – створення міждержавної системи правової охорони винаходів на основі єдиного патенту (20 років його термін дії);

- Африканська організація інтелектуальної власності (1962 р., 13 держав-членів). Цілі організації – реєстрація патентів товарних знаків, промислових зразків. Патент дійсний на території країни-учасниці.

- Африканська регіональна організація промислової власності (отримала назву в 1985 р., до цього Африканська регіональна організація промислової власності англомовних країн, створена в 1978 році). Члени – 13 держав.

Фундаментом сучасної системи охорони промислової власності є Паризька конвенція (в 1993 р. - 108 держав-учасниць). Найбільш вагому роль в сфері охорони промислової власності серед міжнародних організацій відіграє Всесвітня Організація Промислової Власності (ВОІВ).

Всесвітня Організація Інтелектуальної Власності (ВОІВ)

ВОІВ – було засновано в 1970 році у ході реалізації Конвенції про створення такої організації підписаної у Стокгольмі в 1967 році. Попередниками ВОІВ є Паризька конвенція з охорони промислової власності (1883) і Бернська конвенція з охорони літературних та художніх творів.

Інтелектуальна власність включає дві основні сфери: промислову власність (захист прав на винаходи, товарні знаки, промислові зразки і моделі) та авторські права (на літературні, музичні, художні, фотографічні, кінематографічні й аудіовізуальні твори).

Організацію створено з метою охорони інтелектуальної власності в усьому світі через співробітництво між державами-членами і МО у сфері ІВ. Членами організації є 156 країн, у тому числі і Україна. Членом ВОІВ може бути будь-яка держава, яка є членом Паризького або Бернського союзів, а також будь-яка держава, що є членом ООН або однієї із спеціалізованих систем ООН або МАГАТЕ, Статуту Міжнародного Суду, або держава, яку запросила ГА ВОІВ приєднатися до Конвенції про створення ВОІВ.

Джерелами фінансування ВОІВ є збори, які сплачують приватні користувачі міжнародних реєстраційних послуг, а також внески урядів країн-членів.

Керівними органами ВОІВ є:

- ГА, до якої входять держави-учасниці Конвенції, що також членами будь-якого з союзів;

- Конвенція, що складається з держав-членів, незалежно від того, чи є вони членами якогось із союзів чи ні, і скликається на чергові сесії Генеральним директором;

- Комітет з координації, що складається з 58 членів від держав – учасниць Конференції 1967 року, які є одночасно членами Виконавчого комітету Паризького або Бернського союзу,

- ГА Конференції, Генерального директора.

Допоміжними органами ВОІВ є Постійний комітет з інформації про промислову власність і функціональні комітети (бюджетний комітет, комітет з оренди і утримання приміщень, постійний комітет з розвитку співробітництва в галузі авторського права і суміжних прав). Секретаріатом керівних органів ВОІВ і союзів є Міжнародне бюро, яке очолює Генеральний директор. **До складу міжнародного бюро входять чотири служби:** 1) служба договору про патентну кооперацію, 2) служба міжнародної реєстрації товарних знаків, 3) служба міжнародного депонування промислових зразків і моделей, 4) служба міжнародної реєстрації позначень походження товару. З метою забезпечення приватних осіб і організацій посередницькими і арбітражними послугами в суперечках з правових питань інтелектуальної власності в 1994 році був створений Арбітражний центр ВОІВ. Місцезнаходження – Женева (Швейцарія).

7.5. Міжнародні недержавні організації

Міжнародні недержавні організації (МНО) відіграють важливу роль у розвитку світових зв'язків, сприяючи міжнародним державним організаціям у розробці рекомендацій та резолюцій, наданні ділової інформації, розробці правил міжнародного бізнесу.

За визначенням ЕКОСОР: міжнародна недержавна організація – це будь-яка міжнародна організація, яка створена не на основі міжнародної угоди.

Міжнародні недержавні організації – представляють собою національні об'єднання союзів підприємців (асоціацій, федерацій), торговельних палат, представників ділових кругів з ціллю міжнародного співробітництва в економічній, науково-технічній галузях, в здійсненні ділової практики і, зокрема, в комерційній, фінансовій та ін.

Установчі документи міжнародних недержавних організацій не є міжнародними угодами і не регламентуються нормами міжнародного публічного права.

Члени МНО:

- приватні особи (індивідуальне членство);
- національні організації (колективне членство);
- представники держав (особливий статус).

Бюджет МНО – формується загалом за рахунок членських внесків + додаткові джерела (приватні пожертвування, фінансова підтримка різних фондів, урядів, МО).

Міжнародні недержавні економічні організації (МНЕО) можна поділити на такі групи:

- загальноекономічні – Європейське товариство для введення громадської думки і ринкової кон'юнктури (ЕСОМАР), МТП, Спілка міжнародних ярмарків, Міжнародний центр з оптової торгівлі;

- галузеві – Міжнародна конфедерація виробників електроенергії і Європейський комітет з виробництва текстильного обладнання, міжнародний центр з хімічних добрив, Європейський меблевий союз, всесвітня асоціація туристичних агентств, міжнародна асоціація з виробництва молочної продукції;

- кооперативні – Міжнародний кооперативний альянс (МКА), Карибська кооперативна конференція, скандинавське кооперативне оптове товариство;

- громадські – Міжнародна асоціація економічних наук, міжнародний статистичний інститут, міжнародна рада з вивчення проблем народонаселення, Міжнародний комітет з наукової організації праці в с/г, міжнародний інститут з вивчення економічного життя суспільства.

Об'єднувальним мотивом створення МНО є наявність сукупності інтересів, що виходять за межі національних кордонів. Якщо міжнародні державні організації – це міст між урядами, то міжнародні недержавні організації – це міст між народами.

Характерною особливістю є різна вагомість МНО – одні (Римо-католицька церква, Організація визволення Палестини, Green Pease) справляють значний вплив, інші відображають вузькі інтереси для ООН. Всі вони входять в список МНО, що підтримують зв'язки з ЕКОСОР.

Характерними тенденціями розвитку МНО є:

- певне зростання їх кількості (1945р. - 862, 1955р. - 985, 1965р. - 1995, 1975р. - 2470, 1990р.- 4000);
- посилення співробітництва у вирішенні не окремих, а глобальних проблем сучасних міжнародних відносин;
- зростання рівня та масштабів взаємодії з МДО, особливо з установами системи ООН;
- формування мирного менш національного обмеженого світогляду в учасників неурядових організацій, що прийнято називати “міжнародною соціалізацією”;
- зміцнення незалежності та авторитету цих організацій, що веде до певного конкурування у формах та методах діяльності з міжурядовими організаціями окремих країн.

Проте, неурядові економічні організації нині ще відіграють другорядну, допоміжну роль у координації міжнародного економічного співробітництва, мають обмежені фінансові можливості, порівняно невелику кількість персоналу.

Міжнародні недержавні економічні організації виконують такі основні цілі:

- надання порад і консультацій на прохання МО і окремих осіб;
- надання регулярно інформації державам і МДО в сфері їх діяльності, поширення інформації отриманої від МДО;
- участь в розробці проектів угод, які згодом передаються на розгляд держав і МДО;
- участь у роботі з забезпечення норм міжнародного права.

Різні за своїми цілями та складом, формами та методами діяльності, функціональною спрямованістю МНЕО мають схожу систему керівних органів, яка складається з таких основних видів:

- Вищі органи – представницький характер; сесії; найважливіші питання діяльності.
- Виконавчі органи – забезпечують роботу організації у період між сесіями вищих органів, контролюють реалізацію рішень. Формуються вищими органами, проводять кілька засідань на рік.
- Адміністративні органи – ведуть поточні справи організації вирішують організаційні питання, ведуть документообіг, відповідають за публікації.

Деякі МНО створюють на постійній основі (або тимчасовій) комітети, комісії,, групи експертів, регіональні філії.

Серед сучасних форм діяльності МНО можна виділити такі:

- Прийняття постанов органами МНО, хоч ці рішення мають рекомендаційний характер. Підготовлені постанови, проекти, хартії, декларації досить часто використовуються урядами чи МДО для розробки відповідних документів;
- Організація заходів – конгресів, конференцій, семінарів, тобто форумів, на яких обговорюються актуальні проблеми міжнародних відносин (уряди також встановлюють свої позиції);
- Проведення дослідницької роботи – збір інформації з економічних проблем та її опрацювання, підготовка доповідей, розробка рекомендацій, видання та

розповсюдження інформаційних бюлетенів, оглядів, реалізація інформаційної та консультативної функції деяких організацій⁴

- Участь у заходах, що їх організують МДО – дає можливість МНО додатково впливати на перебіг деяких процесів у світовій економіці, впливати на рішення МДО, отримувати додаткові фінансові кошти на реалізацію спільних проектів.

Правова основа механізму взаємодії міжнародних недержавних організацій і міжнародних державних організацій – статuti МДО. Майже всі неурядові організації намагаються отримати консультативний статус при відповідних МДО, статус спостерігача, щоб прийняти участь в обговоренні питань, виступати із заявами, пропонувати питання до порядку денного.

7.6. Діяльність України в міжнародних організаціях

Україна як суверенна держава є повноцінним членом світової спільноти. Здобуття Україною державної незалежності поряд з багатьма іншими питаннями висунуло цілу низку проблем у сфері міжнародних відносин. Це і вироблення власної позиції, стилю та навичок у відносинах із зовнішнім світом, це і новий, самостійний тип взаємин з державами колишнього СРСР, так звані “близьким зарубіжжям”, це, з рештою включення України в інтеграційні процеси, які розгорнулися серед розвинутих країн Європи, а також участь у міжнародних організаціях, заснованих на демократичних принципах.

Нині Україна є членом більш ніж 40 як міжурядових, так і неурядових міжнародних організацій, а також членом переважної більшості міжнародних організацій глобального типу. Перш за все, це ООН та організації її системи.

Україна, як правонаступниця УРСР, вважається одною з 51 країн засновниць цієї організації. На Ялтинській конференції (7 лютого 1945 р.) радянська делегація внесла пропозицію, щоб кілька радянських республік були запрошені на конференцію Об'єднаних Націй як засновники міжнародної організації безпеки. Сторони підтримали цю пропозицію стосовно УРСР і БРСР, і було прийнято рішення, що установча конференція Об'єднаних Націй відкриється 25 квітня 1945 р. у Сан-Франциско.

Український уряд наполегливо і цілеспрямовано готувався до цієї конференції. Було складено меморандум, у якому всебічно висвітлювався історико-культурний розвиток українських земель, неспростовно, з посиланням на численні факти доводилось законне право України як однієї з держав, що найбільше потерпіли від фашистської агресії, брати участь у створенні нової міжнародної організації.

У перші дні роботи конференції у Сан-Франциско радянська делегація порушила питання про включення УРСР та БРСР до складу держав — засновниць ООН. Цю пропозицію було прийнято, і 6 травня 1945 р. українська делегація на чолі з народним комісаром закордонних справ УРСР Дмитром Мануїльським прибула до Сан-Франциско. 22 серпня 1945 р. Президія Верховної Ради Української РСР ратифікувала Статут ООН. З моменту створення ООН і до дня

проголошення незалежності України ООН була фактично єдиною трибуною, через яку міжнародна громадськість отримувала інформацію про історію і культуру українського народу. Представників України не раз обирали на високі пости у різних органах ООН.

Новий етап участі незалежної України в міжнародних організаціях почався з 24 серпня 1991 року. Цього ж року, вперше за 45 років членства в ООН, делегація України брала участь у роботі сесії ГА ООН, керуючись тільки інтересами власної держави.

Сучасними пріоритетними сферами діяльності ООН для України є:

— розробка ефективних підходів до зміцнення міжнародної та регіональної безпеки;

— більш повне залучення ООН до процесу роззброєння, зокрема ядерного, зниження військового протистояння у різних регіонах світу, проведення конструктивного діалогу з проблем конверсії, участь у формуванні нових і зміцненні існуючих регіональних структур безпеки, налагодження співробітництва з ними;

— використання досвіду ООН для розв'язання соціально-еко-номічних проблем, експертної допомоги в інтересах державного будівництва України, сприяння переходу до ринкової економіки;

— використання унікальних можливостей ООН для ведення діалогу з представниками інших держав.

Виняткового значення наша держава надає питанню зміцнення ООН як центру багатосторонніх зусиль у вирішенні складних та комплексних викликів. Україна виходить із необхідності належної реалізації підсумкових документів самітів ООН з питань сталого розвитку, подальшого реформування ООН, зокрема Ради Безпеки, підвищення ефективності її діяльності, посилення ролі ГА ООН як найбільш представницького політичного органу світу.

З 20 лютого 2014 року головним завданням і пріоритетом української дипломатії у рамках ООН залишається протидія російській агресії, відновлення територіальної цілісності України та припинення грубих порушень Москвою засад сучасного світового порядку, заснованого на Статуті ООН.

В умовах триваючої агресії РФ проти України вкрай важливе політичне та міжнародно-правове значення має ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН резолюцій 68/262 (27.03.2014) «Територіальна цілісність України», 71/205 (19.12.2016), 72/190 (19.12.2017), 73/263 (22.12.2018), 74/168 (18.12.2019), 75/192 (16.12.2020) та 76/179 (16.12.2021) «Ситуація з правами людини на тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна», 73/194 (17.12.2018), 74/17 (09.12.2019), 75/29 (07.12.2020), 76/70 (09.12.2021) «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, Україна, а також частин Чорного та Азовського морів», а також включення до порядку денного 73-ї, 74-ї, 75-ї та 76-ї сесій ГА ООН пункту порядку денного «Ситуація на тимчасово окупованих територіях України», розгляд якого відбувся 20 лютого 2019 р., 20 лютого 2020 р., 23 лютого 2021 р. та 23 лютого 2022 р. відповідно.

З початком повномасштабної війни росії проти України дипломатичною службою України активно використовуються всі можливі політико-дипломатичні заходи у рамках міжнародних організацій з метою відсічі повномасштабної збройної агресії рф та блокування росії на міжнародних майданчиках.

Так, нами було забезпечено ухвалення резолюції Ради Безпеки ООН про скликання Надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН. Протягом роботи сесії вже схвалено три важливі резолюції:

1. «Агресія проти України» (2 березня 2022 року);
2. «Гуманітарні наслідки агресії проти України» (24 березня 2022 року);
3. «Призупинення прав членства рф в Раді ООН з прав людини» (7 квітня 2022 року).

Також МЗС забезпечило включення постійного пункту по Україні до порядку денного Ради Безпеки ООН, що надало можливість Раді розглядати за потреби будь-які питання, пов'язані з миром та безпекою України, у тому числі проблематику агресії рф проти України, безпекових гарантій після завершення війни з рф та забезпечення стабільного миру і відбудови України. Загалом після вторгнення рф в Україну РБ ООН провела 30 засідань, присвячених обговоренню наслідків російської агресії проти України, з них два за участі Президента України.

Україні вдалося залучити ООН до переговорного процесу з евакуації цивільного населення та військових з Маріуполя, а також до переговорів щодо створення умов для вивозу зерна. Так, за результатами візиту Генсекретаря ООН А.Гутерриша до України у квітні під проводом ООН було організовано першу евакуацію цивільних з оточеного російськими військами міста Маріуполя, а також військових із заводу «Азовсталь».

З березня 2014 р. в Україні на запрошення Уряду нашої держави діє Моніторингова місія ООН у галузі прав людини, яка, зокрема, відстежує ситуацію на тимчасово окупованих територіях Криму, а також Донбасу.

Важливою у контексті фіксації масових порушень прав людини на окупованих територіях стали вже чотири доповіді Генерального секретаря ООН «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь, Україна», які були підготовлені на виконання однойменних резолюцій Генеральної Асамблеї ООН. У доповідях також міститься заклик Генерального секретаря ООН до РФ як держави-окупанта припинити грубі порушення прав людини та дотримуватися усіх своїх зобов'язань у відповідності до міжнародного гуманітарного права та прав людини.

У березні 2022 року Рада ООН з прав людини заснувала Незалежну міжнародну комісію ООН з розслідування злочинів в Україні, яка уповноважена розслідувати всі ймовірні порушення та зловживання у сфері прав людини і порушення міжнародного гуманітарного права і пов'язані з ними злочини в контексті агресії рф проти України з метою забезпечення відповідальності.

Україна завжди розглядала свою участь в операціях ООН з підтримання миру як важливий внесок у спільну справу з протидії загрозам міжнародному миру і безпеці. До початку війни більше 300 українських блакитних шоломів виконували завдання у складі 6 місій ООН. А наш національний контингент, зокрема 18-й

окремий вертолітний загін, був важливою частиною Місії ООН із стабілізації в Демократичній Республіці Конго. На жаль, з початком війни, Україна була вимушена відкликати увесь свій контингент і персонал з міжнародних операцій з підтримання миру.

Як учасник усіх міжнародних конвенцій і протоколів, що регулюють боротьбу з тероризмом, Україна бере активну участь у діяльності ООН на контртерористичному напрямі.

Україна – активний учасник діяльності органів системи ООН у сфері прав людини, сторона всіх основних документів ООН з прав людини, включно із Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права, Факультативними протоколами до них та Міжнародною конвенцією з ліквідації всіх форм расової дискримінації.

У 1997 р. Міністра закордонних справ України Г.Й.Удовенка було обрано на посаду Голови 52-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН – найвищу посаду в Організації. Предметом особливої гордості України є те, що саме 52-га сесія ГА ООН, яка увійшла в історію як «сесія реформ», ухвалила всеосяжну програму реформування Організації, запропоновану їй тодішнім Генеральним секретарем К.Аннаном, і надала потужного імпульсу широкомасштабному оновленню ООН.

За час свого членства в ООН Україна сім разів обиралася членом Економічної і Соціальної Ради ООН (востаннє – на період 2019-2021 рр.), чотири – членом Ради ООН з прав людини (востаннє переобрано на період 2021-2023 рр.), одного разу – Комісії ООН з миробудівництва (2011-2012 рр. та віце-головування у 2011 р.), а також у 2017-2018 році тодішній Постійний представник України при ООН Володимир Єльченко був віце-головою 73-ї сесії ГА ООН. Постійний представник України при ООН Сергій Кислиця є Віце-головою Економічної та Соціальної Ради ООН.

Україна також входить до складу Виконавчої ради ПРООН/ЮНФПА/ЮНОПС на період 2022-2024 рр. (віцеголовування), Виконавчої ради ООН-Жінки на період 2022-2024 рр. (віцеголовування), Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) на період 2019-2025 рр., Комісії з соціального розвитку на період 2019-2023 рр., Комісії ООН з народонаселення та розвитку на період 2020-2024 рр., Комісії ООН з наркотичних засобів на період 2020-2023 рр.

Кандидатуру України обрано до Комісії ООН зі статусу жінок на період 2023-2027 рр. (вибори відбулися у 2022 р.), а також представлено на вибори до складу Ради ООН з прав людини на період 2027-2029 рр. (вибори у 2026 р.), Ради Безпеки ООН на період 2046-2047 рр. (вибори у 2045 р.), Статистичної комісії ООН на період 2024-2027 рр. (вибори у 2023 р.), а також на посаду Голови 102-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН (вибори у 2047 р.).

Україна – активний учасник міжнародної співпраці з досягнення сталого розвитку, спрямованої на комплексне вирішення завдань охорони довкілля, соціального розвитку й економічного зростання на глобальному, регіональному та національному рівнях.

Делегація України стала головним ініціатором та організатором підготовчого процесу до скликання першої спецсесії Генасамблеї ООН з проблеми ВІЛ/СНІД у

червні 2001 р. Нині наша держава активно використовує можливості ООН для боротьби з ВІЛ/СНІД, зокрема шляхом залучення проектної і технічної допомоги органів ООН.

Україна бере помітну участь у зусиллях ООН, спрямованих на подолання кліматичних змін, і є учасником Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та її Кіотського протоколу. Україна була серед перших країн, які у 2016 р. ратифікували новий глобальний кліматичний договір – Паризьку угоду.

Наша країна отримує значну технічну, консультативну та фінансову допомогу спеціалізованих установ ООН, її фондів та програм, зокрема, у сферах демократичного врядування, подолання бідності, досягнення національних Цілей сталого розвитку, підтримки державного управління, боротьби з ВІЛ/СНІД та іншими тяжкими хворобами, захисту довкілля.

У сфері розвитку допомога від ООН надається через Рамкову програму партнерства Уряду України - ООН на 2018-2022 рр., яка включає проекти, що реалізуються в Україні всіма установами системи ООН, пріоритетними є 1) стале економічне зростання, навколишнє середовище і зайнятість; 2) рівний доступ до якісних та інклюзивних послуг і соціального захисту; 3) демократичне врядування, верховенство права; 4) безпека громадян, соціальна єдність і відновлення з особливим акцентом на Сході. Бюджет Рамкової програми становить 667 млн. дол. США, що передбачає залучення додаткових ресурсів для реалізації цих проектів.

У контексті негативних гуманітарних наслідків агресії РФ проти України та діяльності незаконних збройних формувань на сході нашої держави значно посилилася співпраця між Україною та ООН у галузі гуманітарної допомоги з боку органів оперативної діяльності системи ООН (УВКБ, УКГП, ПРООН, ВООЗ, ЮНФПА, ЮНІСЕФ та ін.).

Починаючи з квітня 2014 р. організації системи ООН щороку реалізують в Україні плани гуманітарного реагування, підготовка яких здійснюється у координації з відповідними ЦОВВ України. Від початку повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року мобілізація фінансових ресурсів для підтримки гуманітарної діяльності ООН в Україні здійснюється в рамках Екстреного звернення (Flash Appeal). У рамках Екстреного звернення до кінця 2022 року на цілі гуманітарного реагування в Україні планується мобілізувати 4,3 млрд. дол. США. Крім того, за Регіональним планом реагування для допомоги біженцям (Regional Refugee Response Plan), яким опікується Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, планується мобілізувати 1,85 млрд. дол США до кінця 2022 року. Цей план передбачає надання підтримки сусіднім з Україною державам, які приймають біженців з України, з метою забезпечення міжнародного захисту та надання гуманітарної допомоги біженцям з України.

Одним із важливих напрямів співпраці між Урядом України та ООН є також пом'якшення та мінімізація довготермінових наслідків Чорнобильської катастрофи. Починаючи з 1990 р. Генеральною Асамблеєю ООН схвалюється резолюція щодо зміцнення міжнародного співробітництва та координація зусиль у справі вивчення, пом'якшення та мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи (з 1993 р. – на дворічній основі, а з 2007 р. – на трирічній). Наступне схвалення

«чорнобильської» резолюції ГА ООН має відбутися у 2022 році. Традиційно щороку переважно у квітні в рамках ООН проводиться низка заходів з привернення уваги до Чорнобильської проблематики, що охоплюють економічну, соціальну та медичну сфери. Наразі підхід Об'єднаних Націй до проблем Чорнобиля полягає у зосередженні основної уваги на поступовому переході від гуманітарної допомоги до підтримки соціально-економічного розвитку постраждалих територій.

Статус члена МВФ Україна отримала 3 вересня 1992 року. Її квота в МВФ становила 997,3 млн СПЗ (приблизно 1523 млн дол. США), або 0,69 %. За результатами останнього перегляду квот на 1999 р. квота України становить 1921,0 млн СПЗ, або 0,647 %.

Основними цілями співробітництва з МВФ є стабілізація української фінансової системи, проведення структурних реформ та створення підґрунтя для сталого економічного зростання. Фонд допомагає Україні поновити свою фінансову спроможність, підказуючи, як найбільш ефективно впроваджувати програму реформ.

Історія співробітництва України та МВФ:

- 1994-1995 роки: Україна співпрацювала з МВФ по програмі системної трансформаційної позики на суму 498,7 млн. СПЗ (763.1 млн.дол.США.), метою якої була підтримка платіжного балансу України.

- 1995-1998 роки: В рамках трьох річних програм Stand-by Україна отримала від МВФ кредити на загальну суму 1 318,2 млн. СПЗ(1 935 млн. дол. США.) Головною метою цих кредитів була підтримка курсу національної валюти і фінансування дефіциту платіжного балансу України.

- 1998-2002 роки: Україна співпрацює з Фондом в рамках Програми розширеного фінансування (EFF-Extended Fund Facility), яка передбачала надання кредиту обсягом 2,6 млрд. дол. США. У рамках цієї Програми EFF Україна отримала 1 193,0 млн. СПЗ (1 591,0 млн. дол. США.), які були спрямовані на поповнення валютних резервів Національного банку України.

- 2002-2008 роки: Наприкінці 2002 року Кабінет Міністрів України прийняв рішення, що подальший формат співробітництва України з МВФ передбачатиме співпрацю, на безкредитній основі, в рамках річної програми «попереджувальний Stand-by», яка 29 березня 2004 року була затверджена Радою Директорів МВФ і надавала теоретичну можливість залучення нових кредитів МВФ, що дозволило отримати від МВФ зарезервованій кредит у сумі, еквівалентній 411,6 млн. СПЗ (30% квоти України), у випадку погіршення ситуації з платіжним балансом або валютними резервами країни. Проте, враховуючи незабезпечення виконання умов програми проведення перегляду програми і практичне її відновлення у період дії програми, тобто до кінця березня 2005 року, стало неможливим.

- 2005-2008 роки: Співробітництво України з МВФ сконцентровано у сфері технічної допомоги. Цей підхід відповідав тезам, висловленим Президентом України: «В майбутнє-без боргів», які стверджували про необхідність поступового перенесення центру ваги у співробітництві з МВФ у площину безкредитних стосунків, узгодження головних параметрів макроекономічної політики з

тенденціями та прогнозами розвитку світової кон'юнктури, з динамікою і напрямками світових фінансових та інвестиційних потоків та поглиблення координатії у сфері валютної політики.

○ 2008–2013 роки: У зв'язку з розгортанням повномасштабної кризи на світових фінансових ринках та їх впливу на економіку України, наша країна подала заявку на отримання нової програми співробітництва Stand-by, і 5 листопада 2008 року Рада директорів МВФ ухвалила надання дворічної програми загальним обсягом в 802% від квоти України в МВФ, або 11 млрд. СПЗ (приблизно 16,4 млрд. дол. США). 3 млрд. СПЗ були в терміновому порядку зараховані до золотовалютних резервів Національного банку України. У рамках програми Stand-by 2008 року Україна отримала три транші загальним обсягом 7 млрд. СПЗ (10,6 млрд. дол. США). Частина другого траншу у розмірі 1,5 млрд. дол. США та третій транш у повному обсязі були спрямовані безпосередньо до Державного бюджету України.

28 липня 2010 року Рада директорів МВФ ухвалила оновлену для України програму Stand-by на загальну суму 10 млрд. СПЗ (15,1 млрд. дол. США), строком на 2,5 роки, скасувавши Програму Stand-by, затверджену в листопаді 2008 року (у тому числі усі транші, що ще залишилися відповідно до тієї Угоди).

В рамках відповідної програми Україна отримала два транші допомоги, перший обсягом 1 250 млрд. СПЗ (близько 1,89 млрд. дол. США); другий обсягом 1 млрд. СПЗ (близько 1,5 млрд. дол. США). Із загального обсягу коштів отриманих за цією Програмою 2 млрд. дол. США надійшло на підтримку державного бюджету. Надання подальших траншів не відбулося через невиконання Урядом України умов програми співробітництва з МВФ.

○ 2014-2017 роки: 30 квітня 2014 року, після завершення Революції гідності та приходу до влади в Україні нового Уряду та виконання попередніх умов, Рада директорів МВФ ухвалила надання Україні нової позики Stand-by загальним обсягом 10,976 млрд СПЗ (близько 16,5 млрд. дол. США). В рамках цієї програми Україна отримала два транші, перший - на суму 2,058 млрд. СПЗ (близько 3,1 млрд. дол. США) та другий - 914,7 млн. СПЗ (близько 1,3 млрд. дол. США). Але влітку 2014 року макроекономічні показники, закладені у програму, було значно відкореговано через розгортання в Україні масштабної економічної кризи на фоні російської агресії на сході країни. У зв'язку із цим, на запит українського Уряду, 11 березня 2015 року МВФ ухвалив на заміну програми Stand-by нову, чотирирічну програму «Механізм Розширеного Фінансування» (Extended Fund Facility). Перший транш обсягом 3,5 млрд. СПЗ (близько 5 млрд. дол. США) за програмою було отримано одразу після її ухвалення. Надання другого траншу обсягом 1.2 млрд. СПЗ (1,7 млрд. дол. США), спрямованого у повному обсязі на поповнення резервів Національного банку України, було ухвалено Радою директорів МВФ 31 липня 2015 року.

Після певної перерви 14 вересня 2016 року Радою Директорів МВФ було затверджено другий перегляд програми EFF. Відповідно до цього рішення було виділено третій за Програмою транш у розмірі 716,1 млн. СПЗ (1 млрд. дол. США), який 16 вересня 2016 року також був спрямований на поповнення резервів НБУ.

3 квітня 2017 року Радою Директорів МВФ було затверджено третій перегляд Програми EFF та виділено четвертий за Програмою транш у розмірі 734,05 млн. СПЗ (близько 1 млрд. дол. США), який 5 квітня 2017 року було спрямовано на поповнення резервів НБУ.

○ 2018-2020 роки: Беручи до уваги, що Програма EFF була розрахована на 4 роки і термін її дії закінчувався в березні 2019 року, що співпадало із президентськими та парламентськими виборами в Україні, актуальність продовження співпраці з МВФ в рамках спільних програм зберігалась на високому рівні.

Програма Stand-by 2018 року була направлена на збереження фіскальної консолідації та зменшення інфляції, а також на реформи, спрямовані на зміцнення податкового адміністрування, фінансового та енергетичного секторів.

05 грудня 2018 року Україна направила Лист про наміри Уряду України і Національного банку України до Міжнародного валютного фонду та Меморандум про економічну та фінансову політику з метою започаткування нової програми Stand-by.

У зв'язку із цим, Українською стороною було ініційовано започаткування нової спільної програми. 18 грудня 2018 року Рада виконавчих директорів МВФ схвалила Програму EFF тривалістю 14 місяців та обсягом 3,9 млрд дол США для України та прийняла рішення про виділення Україні першого траншу за Програмою у розмірі 1 млрд. СПЗ (близько 1,38 млрд. дол. США). 17 лютого 2020 року дана програма завершила свою дію.

Після формування Уряду України наприкінці серпня 2019 року, Українська сторона ініціювала переговори з Міжнародним валютним фондом стосовно нової Програми з метою підтримки впровадження реформ.

Після обговорення параметрів нової програми та визначення кроків, необхідних для отримання кредитної допомоги від МВФ 07 грудня 2019 року між Україною та МВФ досягнуто згоди на технічному рівні (Staff Level Agreement) щодо нової трирічної Програми «EFF» загальним обсягом 5,5 млрд. дол. США.

У травні 2020 року в умовах невизначеності внаслідок пандемії коронавірусу МВФ були змінені підходи до виділення коштів країнам-членам у напрямку допомоги в рамках короткострокових інструментів.

У зв'язку із цим перемовини щодо започаткування нової програми продовжились в контексті програми Stand-by.

Після тривалих переговорів і виконання низки попередніх заходів було досягнуто згоди з МВФ щодо започаткування нової програми для України – Програми Stand-by строком на 18 місяців та загальним обсягом 5 млрд дол. США.

Рішення Ради директорів МВФ щодо схвалення нової 18-ти місячної Програми Stand-by та про виділення першого траншу за програмою у розмірі 1,5 млрд СПЗ (2,1 млрд дол. США) було прийнято 09 червня 2020 року.

Програма Stand-by 2020 зосереджена на ключовому завданні – підтримка макроекономічної та фінансової стабільності і охоплюватиме, серед іншого такі сфери як: Фіскальна політика; Монетарна політика; Політика фінансового сектору; Енергетична політика та Антикорупційна політика.

11 червня 2020 року Україною отримано перший транш за Програмою обсягом 2,1 млрд. дол. США, який було спрямовано до Державного бюджету України.

Загалом в рамках співробітництва з МВФ Україна отримала 23,910.76 млрд. СПЗ (еквівалент 35 млрд. дол. США).

Крім фінансової, Україна отримує також консультативну і технічну допомогу, поточну інформацію і видання з міжнародних валютно-кредитних проблем. Також співпраця з Міжнародний валютним фондом на сучасному етапі відкриває можливості для залучення фінансування від інших міжнародних фінансових установ (Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ та інші) та урядів інших держав, в тому числі США, ЄС, Німеччини, Канади, Японії тощо.

До Світового Банку Україна вступила в 1992 році (водночас із вступом до МВФ); вона є членом всіх його структур – МБРР, МФК, МАР і БАГІ. Серед міжнародних кредитно-фінансових організацій Міжнародний банк реконструкції та розвитку є другим, після МВФ, кредитором України; його частка становить 32,8% всіх позичок. При цьому спостерігається тенденція зростання частки кредитів МБРР за рахунок зменшення частки МВФ.

Зі цільовим призначенням кредити МБРР поділяються на 4 групи: інституційні; реабілітаційні; на розвиток певної галузі економіки; на структурну перебудову галузей економіки.

Інституційні кредити спрямовані на реформи та розвиток державного управління фінансами, економікою. Реабілітаційна позика має інвестиційний характер. Кошти, що надходять від Світового Банку, на відміну від коштів МВФ, використовуються більш різноманітно. Вони спрямовані не тільки на погашення дефіциту бюджету й платіжного балансу, але й на реалізацію довгострокових інвестиційних проектів, підтримку українських підприємств, страхування імпорту.

Позики Світового Банку для України вигідніші, ніж позики з інших джерел, оскільки умови надання ним кредиту більш сприятливі. За класифікацією СБ Україна належить до III категорії країн (рівень доходів нижче середнього), тому термін погашення кредитів продовжується до 20 років з пільговим періодом 5 років. Відсотки за кредит сплачуються за плаваючою ставкою і становлять близько 6,5% річних.

Світовий банк є другим, після МВФ, кредитором України. За роки співробітництва Світовий банк затвердив для України 70 позик загальним обсягом більш ніж 14,4 млрд дол. США та 2,1 млрд євро з яких отримано 11,8 млрд. дол. США та 1,3 млрд євро.

Ресурси цієї організації використовуються для підтримки державного бюджету, здійснення інституційних та структурних реформ, підготовки та реалізації довгострокових інвестиційних проектів, які відповідають пріоритетним напрямкам економічного розвитку України.

З метою підтримки України на шляху впровадження структурних реформ в економіці Світовим банком надано Гарантію на підтримку державної політики у сфері економічного зростання та фіскально стійких послуг.

Станом на 1 вересня 2022 року портфель проектів МБРР складається з 21 проектів, з яких 18 інвестиційних проектів - знаходяться на стадії реалізації та 3 системні проекти, на загальну суму 3,6 млрд дол. США та 2,1 млрд євро, вибірка коштів за якими складає 2,4 млрд дол. США та 1,32 млрд євро. (68,54 % - в дол. США та 60,62% - в євро від загальної суми позик).

30 липня 2021 року Секретаріат глобальної програми Державних видатків та фінансової підзвітності (ДВФП) оприлюднив «Оцінювання гендерно орієнтованого управління державними фінансами за програмою ДВФП уряду України за 2020 рік». Оцінювання було проведено в рамках Партнерської програми ЄС та Світового банку «Програма підтримки України в управлінні публічними фінансами».

Україна стала однією з дев'яти країн, які першими застосували новостворену методологію оцінки гендерно орієнтованого управління державними фінансами, розроблену секретаріатом ДВФП. Метою додаткового до ДВФП оцінювання гендерно орієнтованого бюджетування (ГОб) є збирання інформації щодо того, якою мірою гендерний підхід посідає належне місце у системі управління державними фінансами України та встановлення підходів до застосування ГОб в ході всього бюджетного процесу.

В радянському минулому Україна була членом Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ) — аналога ГАТТ країн Варшавського пакту. У незалежній Україні приєднання до СОТ був одним з пріоритетів зовнішньоекономічної політики України і розглядався як системний фактор розвитку національної економіки, лібералізації зовнішньої торгівлі, створення передбачуваного та прозорого середовища для залучення іноземних інвестицій, що відповідає національним інтересам України. На початку 2005 року Президент Віктор Ющенко проголосив приєднання України до Світової організації торгівлі одним із першочергових пріоритетів зовнішньоекономічної політики на 2005 рік. Членство в СОТ було також умовою Європейської комісії для початку переговорів щодо створення спільної торгівельної зони.

Загалом процес приєднання України до СОТ передбачав дві головні складові:

- проведення двосторонніх та багатосторонніх переговорів та підписання угод з доступу до ринків товарів та послуг з країнами-членами Робочої групи СОТ;
- гармонізація законодавства України відповідно до вимог угод СОТ.

Процес приєднання України до системи ГАТТ/СОТ розпочався 17 грудня 1993 року, коли було прийнято рішення про створення Робочої групи (РГ) з розгляду заявки України щодо приєднання до ГАТТ/СОТ. Наступним кроком, відповідно до процедури приєднання, стало подання на розгляд Робочої групи 28 червня 1994 року Меморандуму про зовнішньоторговельний режим України. Після ознайомлення членів РГ з Меморандумом та завершення етапу запитань та відповідей розпочалися переговори про вступ у багатосторонньому форматі. З того часу в середньому раз у рік відбувалися офіційні засідання РГ, а з 1997 року розпочався процес двосторонніх переговорів з країнами-членами РГ. В цілому до

складу РГ з розгляду заявки України щодо приєднання до СОТ увійшло 49 країн (країни ЄС вели переговори як один учасник РГ).

У 2003—2006 роках було значно активізовано переговорний процес між Україною та СОТ. Зокрема, протягом цього періоду було забезпечено:

- проведення 7-ти засідань Робочої групи з розгляду заявки України про вступ до СОТ;
- проведення двосторонніх переговорів з 35 країнами-членами СОТ.

Протягом 2003—2006 років підписано 35 з 49 двосторонніх протоколів з доступу до ринків товарів та послуг:

- у 2003 році (11) з Бразилією, Болгарією, Естонією, ЄС, Ізраїлем, Кубою, Польщею, Словаччиною, Таїландом, Чехією, Угорщиною;
- у 2004 році (10) з Аргентиною, Гондурасом, Домініканською Республікою, Литвою, Малайзією, Монголією, Парагваєм, Туреччиною, Швейцарією, Шрі-Ланкою;
- у 2005 році (9) з Сальвадором, Молдовою, Норвегією, Індонезією, Японією, Ісландією, Хорватією, Еквадором та Китаєм;
- у 2006 році (5 протоколів) з США, Панамою, Австралією, Єгиптом та Колумбією.

Також завершено переговори із Перу, Вірменією та Тайванем. Тривали переговори з Киргизстаном.

Протягом 2005—2006 років було вирішено низку проблемних питань, які уповільнювали переговори між Україною та РГ СОТ.

Зокрема, було:

- усунуто податкові пільги, що надавались окремим підприємствам промисловості;
- встановлено однакові ставки акцизного збору на вітчизняні та імпортні транспортні засоби відповідно до принципу національного режиму;
- усунуто звільнення від ПДВ та податку на прибуток, платежів у Державний інноваційний фонд, від ПДВ та митних зборів на імпорт сировини, матеріалів, обладнання та товарів (не вироблених в Україні), які призначались для використання в межах технологічних парків;
- усунуто пільги у спеціальних економічних зонах та особливі режими для інвестиційної діяльності. Зокрема, всі звільнення від сплати мита на імпорт, ПДВ, акцизних зборів, квот та ліцензій, податку на прибуток, платежів у фонд соціального страхування безробіття, збору у Державний інноваційний фонд та обов'язкового продажу валютних надходжень;
- скасовано вимогу продажу Національному банку України 50% валютної виручки суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності при реалізації зовнішньоторговельних контрактів;
- скасовано дискримінаційний підхід до іноземних компаній щодо використання податкових векселів при розрахунках з бюджетом;
- скасовано режим ліцензування і квотування експорту деяких видів продукції;

- встановлено фіксовану плату за видачу експортних ліцензій, що відповідає вартості надання зазначеної послуги замість плати в адвалерному еквіваленті до вартості контракту;
- скасовано додатковий збір при імпорті нафтопродуктів.

16 січня 2008 року Україна і ЄС на переговорах в Лондоні врегулювали питання експортних мит, знявши останню перешкоду на шляху України до СОТ.

За чотирнадцять років переговорів було завершено двосторонні переговори про доступ до ринків товарів та послуг з 52 країнами-членами СОТ, прийнято більше 50 законів необхідних для адаптації українського законодавства до вимог Світової організації торгівлі.

Найбільш відчутний і важливий прорив в переговорному процесі був досягнутий протягом 2005-2007 років, коли Україна отримала статус країни з ринковою економікою з боку ЄС та США, була скасована поправка Джексона–Вейніка, завершені переговори з найважливішими країнами-членами СОТ.

5 лютого 2008 р. на засіданні Генеральної Ради Світової організації торгівлі прийнято рішення про приєднання України до Марракеської угоди про заснування СОТ. Того ж дня Президент України Віктор Ющенко та керівники СОТ підписали угоду про вступ України до організації.

У Верховній Раді було 5 місяців для ратифікації цієї угоди. У цей же день було оприлюднено прес-реліз СОТ стосовно зобов'язань України.

10 квітня 2008 року Верховна Рада ратифікувала протокол про вступ України до Світової організації торгівлі 411 голосами. 16 квітня 2008 року Президент України підписав закон про ратифікацію Протоколу, і того ж дня Міністерство закордонних справ направило СОТ повідомлення про це. З цього дня пішов відлік 30 днів – офіційного терміну від повідомлення про ратифікацію до членства в СОТ.

16 травня 2008 року Україна стала 152-м членом Світової організації торгівлі.

Вступ України до СОТ відкрив перспективи для розвитку національної економіки. Україна на абсолютно рівних умовах та правах з іншими членами організації бере безпосередню участь у формуванні новітніх правил торгівлі на світовому ринку у рамках поточного раунду багатосторонніх торговельних переговорів з метою максимального врахування національних інтересів нашої держави у торговельно-економічній сфері.

Як член СОТ Україна отримала право використовувати механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ, що сприяє справедливому вирішенню будь-яких суперечок з приводу дотримання положень угод СОТ, які можуть виникнути у країни з її торговими партнерами. У рамках зазначеного механізму було позитивно вирішено ряд важливих питань, а саме дискримінаційного оподаткування, ліцензування деяких видів української продукції. Україна продовжує використовувати цей механізм СОТ, оскільки це є частиною системних зусиль, спрямованих на забезпечення та розширення присутності українських товарів на інших ринках.

Набуття Україною членства в СОТ створило необхідні передумови для підписання у червні 2010 року Угоди про вільну торгівлю з Європейською асоціацією вільної торгівлі (Норвегія, Швейцарія, Ісландія та Ліхтенштейн), яка

набрала чинності з 1 червня 2012 року; стало потужним стимулом для започаткування переговорів з Європейським Союзом щодо створення зони вільної торгівлі. Політичну частину Угоди про асоціацію з Європейським Союзом України було підписано 21 березня 2014 року. Економічну частину цієї угоди було підписано 27 червня 2014 року.

Уряд України здійснює активну зовнішньоторговельну політику шляхом участі нашої країни у багатосторонніх торговельних переговорах та проводить ефективну роботу, спрямовану на реалізацію переваг членства України у СОТ з метою розширення експортних можливостей вітчизняних товаровиробників та захисту економічних інтересів держави на зовнішніх ринках.

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (Мінекономіки) - є центральним органом виконавчої влади відповідальним за співробітництво України з СОТ.

Україна активно відстоює інтереси українських виробників за допомогою механізмів СОТ. Проблемні питання торгівлі України з іншими членами організації піднімаються на профільних комітетах СОТ, в межах огляду торговельної політики країн-членів, а також на засіданнях відповідних Рад, зокрема, Генеральної ради.

У 2016 році, для захисту своїх національних економічних інтересів та безпеки, Україна внесла занепокоєння з приводу застосованих Росією обмежень імпорту та транзиту українських товарів на засідання Генеральної ради, Ради з торгівлі товарами, Комітету з питань сільського господарства, Комітету ТБТ, Комітету СФЗ, Огляду торговельної політики РФ. Також було направлено відповідні комунікації країнам-членам СОТ. Їм було доведено чітку позицію про негативні системні наслідки для міжнародної торгівлі через невиконання Росією міжнародних зобов'язань, необхідність негайного приведення РФ своїх зобов'язань у відповідність із зобов'язаннями члена СОТ та негайного усунення всіх обмежень, заборон та дискримінаційних заходів до українських товарів.

Окремі питання, які не вдалось вирішити за допомогою таких інструментів, Україна врегульовує через використання механізму врегулювання торгових суперечок. Так, Україна оскаржила неправомірні заходи Росії щодо обмеження транзитного руху з території України на територію Казахстану та Киргизстану, ініціювала суперечку щодо обмеження Росією імпорту та транзиту продукції походженням з України.

У березні 2020 року Апеляційний орган Світової організації торгівлі задовольнив скаргу України на програне рішення у справі, що стосується введеної РФ заборони на експорт українських вагонів та залізничного обладнання. Україна подала позов до СОТ у 2015 році. За даними уряду, в результаті російських обмежень український експорт залізничної продукції в РФ з 2012 по 2016 роки скоротився більш ніж у 20 разів – з 2,6 млрд доларів до 95 млн доларів. В рамках справи Україна доводила, що призупинення дії сертифікатів відповідності та неприйняття до розгляду заявки на проведення сертифікації призвело до дискримінації, невиправданих перешкод у торгівлі та недотримання встановленої процедури оцінки відповідності товару.

Група експертів підтвердила, що Росія порушила свої зобов'язання стосовно невизнання сертифікатів, виданих українським виробникам в інших країнах Митного союзу, що це, у свою чергу, створює переваги для національних виробників. Водночас група експертів не підтвердила існування систематичного обмеження імпорту з боку Росії, посиляючись на те, що протягом певного періоду часу (квітень 2014 – грудень 2016) ситуація в Україні в частині безпеки не могла порівнюватися із ситуацією в інших країнах. Україна з цим рішенням не погодилася і оскаржила його, отримавши згодом позитивну відповідь Апеляційного органу СОТ.

ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Які критерії визначає належність до міжнародної організації згідно інституціонального підходу?
2. Найвідоміші критерії типізації міжнародних організацій?
3. З якою метою була створена Організація Об'єднаних Націй?.
4. Які функції і повноваження здійснює ЕКОСОП?
5. На які групи поділяються органи системи ООН та які органи і організації входять до кожної групи?
6. Визначте головні передумови появи міжнародних фінансових організацій.
7. Виконання яких функцій було доручено МВФ учасниками Бреттон-Вудської конференції?
8. Охарактеризуйте основні напрямки діяльності МВФ.
9. Які інститути входять до групи Всесвітнього банку?
10. Визначте основні напрямки багатостороннього регулювання міжнародної торгівлі на сучасному етапі.
11. Охарактеризуйте основні лобально-універсальні торговельні організації.
12. Основні принципи ГАТТ?
13. Які цілі СОТ визначено в преамбулі Марракеської Угоди про утворення СОТ?
14. Охарактеризуйте основні види міжнародних товарних угод.
15. Які міжнародні організації спеціалізуються в галузі стандартизації та сертифікації?
16. Визначте основні напрямки діяльності ISO.
17. В чому полягає суть регулювання міжнародної комерційної (ділової) практики?
18. Які організації займаються регулюванням міжнародної комерційної практики?
19. У чому полягає суть міжнародних неурядових організацій?
20. На які групи можна поділити міжнародні недержавні економічні організації?
21. Членом яких міжнародних організацій є Україна?
22. Які сучасні пріоритетні сфери діяльності ООН для України?
23. Яке значення для України має співробітництво з Міжнародним валютним фондом?
24. Які проекти в Україні реалізуються за рахунок Світового Банку?
25. Коли Україна вступила у СОТ та як довго тривав процес вступу?

Тестові завдання

1. ООН була заснована в:

- а) 1923 р.;
- б) 1945 р.;
- в) 1951 р.;
- г) 1955 р.;
- д) немає правильної відповіді.

2. ЮНКТАД – це:

- а) Програма ООН з навколишнього середовища;
- б) Конференція ООН з торгівлі і розвитку;
- в) Всесвітня продовольча програма;
- г) Програма добровольців ООН;
- д) Програма розвитку ООН.

3. У якій з організацій системи ООН головною метою є охорона довкілля?

- а) ЮНЕСКО;
- б) ЮНЕП;
- в) ЮНІСЕП;
- г) ПРООН;
- д) ЮНІДО.

4. До спеціалізованих установи ООН належать:

- а) Міжнародна організація праці
- б) Організація ООН з промислового розвитку
- в) Міжнародний фонд сільсько-господарського розвитку
- г) Всесвітня організація інтелектуальної власності
- д) Все відповіді правильні.

5. Міжнародна наднаціональна валютно-кредитна організація, що має статус спеціалізованої представницької установи ООН:

- а) Міжнародна асоціація розвитку;
- б) Міжнародний валютний фонд;
- в) Банк міжнародних розрахунків;
- г) Міжнародний банк реконструкцій та розвитку;
- д) Багатостороннє агентство гарантій інвестицій.

6. Яку назву дістала обумовленість надання допомоги з боку МВФ та ВБ?

- а) Вашингтонський Консенсус;
- б) Бреттон-Вудський Консенсус;
- в) Вашингтонська домовленість;
- г) Бреттон-Вудська домовленість;
- д) Немає правильної відповіді.

7. До групи Всесвітнього банку входить:

- а) 2 фінансові інститути;
- б) 3 фінансові інститути;
- в) 5 фінансових інститутів;
- г) 7 фінансових інститутів;
- д) 10 фінансових інститутів;

8. Засновниками БМР стали банки:

- а) Європи;
- б) Японії;
- в) США;
- г) Канади;
- д) Правильні відповіді а), б), в).

9. Найвищий орган ГАТТ, який засідає один раз на рік та розробляє політику на майбутнє – це...

- а) Секретаріат;
- б) Канцелярія;
- в) Юридичний відділ;
- г) Сесія контракуючих сторін;
- д) Рада ГАТТ.

10. Яку кількість раундів багатосторонніх торгівельних переговорів було проведено ГАТТ?

- а) 3;
- б) 5;
- в) 8;
- г) 12;
- д) 34.

11. Згідно якої угоди було створено СОТ?

- а) Парижської угоди;
- б) Вашингтонської угоди;
- в) Марракеської угоди;
- г) Бреттон-Вудської угоди;
- д) Уругвайської угоди.

12. До організаційних форм реалізації міжурядових угод розроблених в рамках ЮНКТАД відносять:

- а) Міжнародні страхові компанії;
- б) Міжнародні дослідні групи;
- в) Міжнародні товарні організації;
- г) Валютні біржі;
- д) Правильні відповіді б) та в).

13. ISO займається розробкою міжнародних стандартів і питаннями сертифікації продукції в різних галузях, за винятком:

- а) сільсько-господарства;
- б) електротехніки та електроніки;
- в) автомобілебудування;
- г) харчової промисловості;
- д) Правильні відповіді а) і г).

14. Міжнародне регулювання в сфері захисту товарних знаків ґрунтується на наступних угодах:

- а) Паризька конвенція із охорони промислової власності;
- б) Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків;

в) Лісабонська угода про охорону найменування даних, про походження та їх міжнародну реєстрацію;

г) Договір про патентну кооперацію;

д) Всі відповіді правильні.

15. Які організації займаються регулюванням міжнародної комерційної практики?

а) УНІДРУА;

б) МАГАТЕ;

в) ЮНСІТРАЛ;

г) ЮНЕСКО;

д) Правильні відповіді а) та в).

16. Україна стала членом ООН у:

а) 1943;

б) 1945;

в) 1961;

г) 1992;

д) 1996.

17. Квота України в МВФ становить:

а) 0,1%;

б) 0,2%;

в) 0,5%;

г) 0,7%;

д) 1.2.

18. Україна ста членом Всесвітнього банку в:

а) 1945;

б) 1991;

в) 1992;

г) 1994;

д) 1999.

19. Україна подала заявку про вступ до СОТ в:

а) 1991 р.;

б) 1992 р.;

в) 1993 р.;

г) 1994 р.;

д) 2008 р.

20. У 1997р. Україна першою стала із країн СНД членом-кореспондентом:

а) МВФ;

б) Європейський комітет в електроніці;

в) Європейський комітет із стандартизації;

г) МДР;

д) немає правильної відповіді.

ТЕМА 8. МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ ТА ЇЇ СПЕЦИФІЧНІ РИСИ

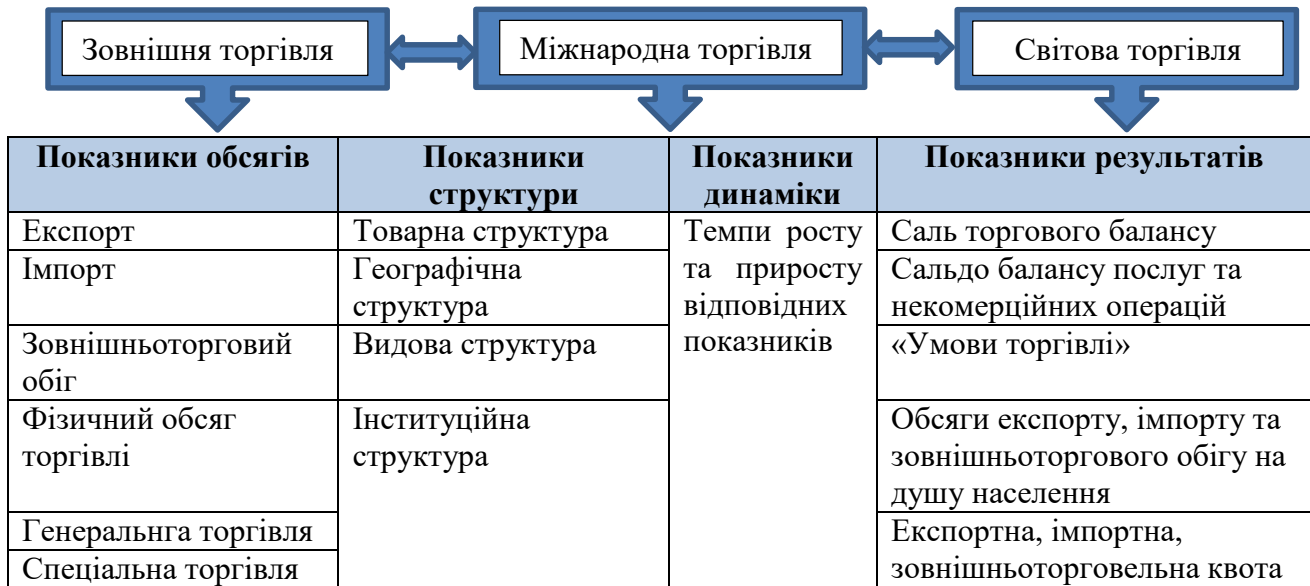
- 8.1. Показники міжнародної торгівлі
- 8.2. Структура міжнародної торгівлі
- 8.3. Зовнішньоторговельна політика держав

Література

1. Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин: кол. моногр. / О.В. Баула, Т.М. Вісіна, О. М. Лютак, [та ін.]. Луцьк: Вежа Друк, 2017. 312с.
2. Амеліна І. В., Попова Т. Л., Владимиров С. В. Міжнародні економічні відносини : навч. посібник. К. : ЦУЛ, 2019. 256 с.
3. Андросова Т. В. Міжнародна торгівля : навч. посібник / Т. В. Андросова, Н. М. Штангей. Харків : Форт, 2013, Ч. 1. 358 с.
4. Задоя А. О. Міжнародна економіка : навч. посібник. К. : ЦУЛ, 2019. 416 с.
5. Зінчук Т.О. Міжнародні економічні відносини та зовнішньоекономічна діяльність: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 512с.
6. Козак Ю.Г. Міжнародна торгівля : навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 400 с.
7. Козак Ю., Логвинова Н., Наумчик А. Світова економіка : навч. посібник. К. : ЦУЛ, 2019. 328 с.
8. Литвиненко Н. П., Терещенко Т. О. Методи та моделі прийняття рішень у міжнародному бізнесі : підруч. К. : ЦУЛ, 2020. 336 с.
9. Міжнародна торгівля і фінанси: навч. посібник / С.В. Князь, М.Т. Бець, Г.Л. Вербицька. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 516 с.
10. Павленко І. І. Міжнародна торгівля та інвестиції : навч. посібник / І. І. Павленко, О. В. Варяниченко, Н. А. Навроцька. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. 256 с.
11. Патика Н.І., Мартинюк О.В., Кучеренко Д.Г. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 560с.
12. Тарасенко С. В., Петрушенко Ю. М.. Міжнародний бізнес : навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2021. 222 с.
13. Світовий ринок товарів та послуг : навч.-метод. посібник / Л.Л. Носач, В.О. Козуб, П.Л. Гринько. Харків : «Видавництво «Форт», 2014. 295 с.
14. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/>
15. UNCTAD. URL: <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>.
16. WTO. International Trade and Market Access Data. International trade statistics. URL: <http://data.wto.org/>
17. World economy / edited by Y. Kozak, A. Zborovska, N. Prytula / T. Shengelia, A. Gribincea [and other]. Kyiv – Katowice : CUL, 2016 223 p.

8.1. Показники міжнародної торгівлі

Міжнародну торгівлю характеризує значна кількість показників, які відображено на рис. 8.1.

Рис. 8.1. Показники міжнародної торгівлі

Показники обсягів міжнародної торгівлі

У процесі світової торгівлі виникає два напрямки товаропотоків – *експорт* і *імпорт*.

Експорт (export) – товари або послуги, вироблені в одній країні, а продані і спожиті в іншій. Видимий експорт – це матеріальні блага, а невидимий – це надання послуг, споживаних кимсь з іншої країни.

Імпорт (import) – товари або послуги, що споживані в даній країні, а закупаються іншій. Товари є видимим імпортом, а послуги – невидимим. Характерні риси експорту та імпорту приведені в таблиці 8.1.

Таблиця 8.1. Характерні риси експорту та імпорту

Експорт	Імпорт
Вивіз товарів, вироблених в даній країні	Ввіз з-за кордону товарів, технологій на внутрішньому ринку
Вивіз сировини і напівфабрикатів під митним контролем з наступним поверненням	Ввіз сировини і напівфабрикатів для переробки та наступного вивозу за кордон
Реекспорт – вивіз товарів раніше ввезених за кордону	Реімпорт зворотній ввіз за кордону раніше вивезених товарів
Тимчасовий вивіз за кордон національних товарів (виставка, ярмарки)	Тимчасовий ввіз товарів на міжнародні виставки, аукціони
Вивіз продукції в порядку прямих виробничих зв'язків або поставки в рамках ТНК	Ввіз продукції в рамках ТНК

Реімпорт – ввезення раніше вивезених за кордон товарів, які не піддавались обробці, тобто це експортні операції, що не відбулись (рекламації, повернення товару, нереалізованого на аукціоні тощо).

Основною ознакою реімпортних операцій є перетинання вітчизняними товарами митниці двічі: при ввезенні та вивезенні. Однак товари, що повертаються з виставок-ярмарок, до реімпортуємих не відносяться.

Експорт-імпорт розраховуються в натуральних і вартісних показниках. Вартісні показники розраховуються у національній валюті і переводяться в долари США з метою спрощення порівнянь. Деякі країни з високими темпами інфляції розраховують експорт-імпорт зразу в доларах США. Експорт, як правило, розраховується в світових цінах на момент перетину товаром кордону на базі FOB – вільний на борту судна, імпорт – на базі цін CIF – вартість, страхування і фрахт. Оскільки основна частка товарів в міжнародній торгівлі перевозиться морським транспортом, за основу розрахунку цін експорту-імпорту береться транспортування морем. В результаті відмінності в базі розрахунків сукупна вартість світового експорту статистично завжди менша вартості світового імпорту на величину, приблизно рівну сплаті страхової премії на зовнішньоторговий товар, фрахту судна для його перевезення та інших портових зборів.

Зовнішньоторговельний обіг – сума вартостей експорту-імпорту країни за певний період часу:

$$\text{ЗТО} = \text{EXP} + \text{IMP} \quad (8.1)$$

Фізичний обсяг торгівлі – оцінка експорту чи імпорту в незмінних цінах одного періоду.

Генеральна торгівля – визначення зовнішньоторговельного обігу з включенням транзитних товарів, яке використовується в статистиці зовнішньої торгівлі.

Спеціальна торгівля – чистий зовнішньоторговельний обіг, або продукція ввезена в країну чи вивезена з неї:

$$\text{СТ} = \text{ЗТО} - \text{реекспорт} - \text{реімпорт} \quad (8.2)$$

Показники структури міжнародної торгівлі:

1) *товарна структура – розподіл експорту та імпорту за основними товарними групами;*

2) географічна структура – розподіл товарного потоку за країнами, групами країн або регіонами;

3) інституціональна торгівля – розподіл торгівлі за суб'єктами та методами товарообміну;

4) видова структура – розподіл торгівлі за видами товарообміну.

Показники динаміки:

темнів росту:	➤ темни росту експорту	Тр.е. = Ед.р. / Еб.р., Тр.е. – темпи росту експорту; Ед.р. – обсяг експорту в даному році; Еб.р. – обсяг експорту в базовому році
	➤ темни росту імпорту	Тр.і. = Ід.р. / Іб.р., Тр.і. – темпи росту імпорту; Ід.р. – обсяг імпорту в даному році; Іб.р. – обсяг імпорту в базовому році
	➤ темни росту зовнішньоторговельного обігу	Тр.зт.об. = ЗТОд.р./ЗТОб.р., Тр.зт.об. – темпи росту зовнішньоторговельного обігу; ЗТОд.р. – обсяг зовнішньоторговельного обігу даного року; ЗТОб.р. – обсяг зовнішньоторговельного обігу базового року
темпи приросту:	➤ темни приросту експорту	Тпр.е. = Тр.е.д.р. / Тр.е.б.р., Тпр.е. – темпи приросту експорту; Тр.е.д.р. – темпи росту експорту даного року; Тр.е.б.р. – темпи росту експорту базового року
	➤ темни приросту імпорту	Тпр.і. = Тр.і.д.р. / Тр.і.б.р., Тпр.і. – темпи приросту імпорту; Тр.і.д.р. – темпи росту імпорту даного року; Тр.і.б.р. – темпи росту імпорту базового року
	➤ темни приросту зовнішньоторговельного обігу	Тпр.зто = Тр.зто.д.р./Тр.зто.б.р., Тпр.зто – темпи приросту зовнішньоторговельного обігу; Тр.зто.д.р. – темпи зовнішньоторговельного обігу даного року; Тр.зто.б.р. – темпи зовнішньоторговельного обігу базового року

Показники результативності зовнішньої торгівлі:

1) сальдо торгового балансу – це різниця між вартісним обсягом експорту та імпорту товарів окремої країни;

2) сальдо балансу послуг – це різниця між вартістю послуг, що надає країна, і вартістю послуг, які вона імпортує;

3) сальдо некомерційних операцій – це різниця між прибутками від інвестицій, грошових переказів, внесків, переміщення грошових засобів за спадщиною, при вирішенні сімейних проблем. По кожному з цих напрямів руху грошових засобів складається баланс;

4) сальдо балансу поточних операцій – це сума сальдо торгового балансу, балансу послуг, некомерційних операцій;

5) індекс «умови торгівлі» – відношення індексу середніх цін експорту певного товару, країни в цілому, групи країн до індексу середніх цін імпорту за певний період часу. «Умови торгівлі» відображають співвідношення взаємного попиту та пропозиції на експорт-імпорт кожної країни. Для розрахунків «умов торгівлі» певної країни порівнюються індекси її експортних та імпортних цін, опублікованих в щомісячному виданні МВФ «International Financial Statistics»;

6) експорт на душу населення

$$\text{Ед.н.} = \text{Ед.р.} / \text{чисельність населення},$$

Ед.н. – обсяг експорту на душу населення даного року;

Ед.р. – обсяг експорту даного року

7) імпорт на душу населення

$$\text{Ід.н.} = \text{Ід.р.} / \text{чисельність населення},$$

Ід.н. – обсяг імпорту на душу населення даного року;

Ід.р. – обсяг імпорту даного року

8) експортна квота

(відношення експорту до ВВП)

$$\text{Ек.в.} = \text{Ед.р.} / \text{ВВП} * 100\%,$$

Ек.в. – експортна квота;

Ед.р. – обсяг експорту даного року

9) імпортна квота

$$\text{Ік.в.} = \text{Ід.р.} / \text{ВВП} * 100\%,$$

Ік.в. – імпортна квота;

Ід.р. – обсяг імпорту даного року

10) квота зовнішньоторговельного обігу

$$\text{ЗТОк.в.} = \text{ЗТОд.р.} / \text{ВВП} * 100\%,$$

ЗТОк.в. – квота зовнішньоторговельного обігу;

ЗТОд.р. – обсяг зовнішньоторговельного обігу даного року.

8.2. Структура міжнародної торгівлі

Міжнародна торгівля – це одна з найбільш динамічних форм міжнародних економічних відносин. Темпи її зростання набагато вищі, ніж темпи зростання промислового виробництва, та відображають загальносвітові тенденції поглиблення МПП, спеціалізації, кооперації виробництва та посилення глобалізації.

Структура міжнародної торгівлі формується під впливом ряду взаємозалежних чинників:

- територія країни;
- рівень її економічного розвитку;
- обсяг внутрішнього ринку;
- наявність чи дефіцит економічних ресурсів;
- входження до певних інтеграційних утворень або міжнародних організацій;
- зовнішньоекономічна політика країни.

Структура міжнародної торгівлі подана на рисунку 8.2.

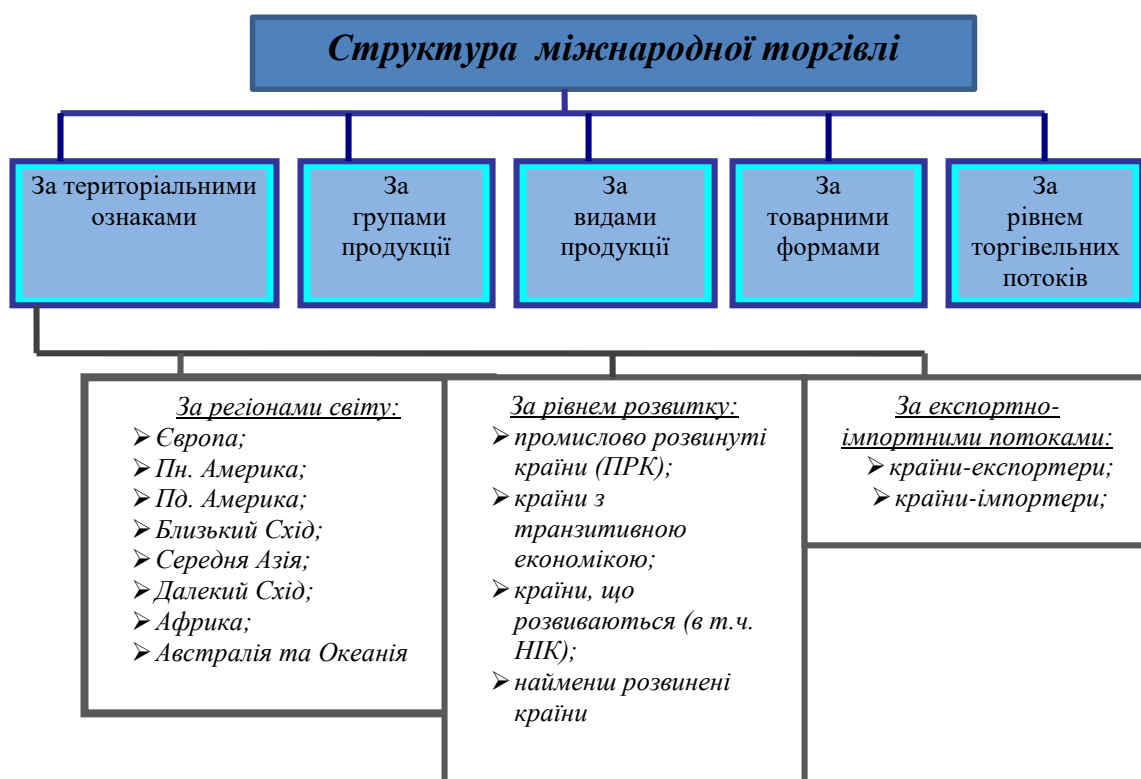

Рис. 8.2. Структура міжнародної торгівлі

Географічна структура міжнародної торгівлі включає розподіл експорту-імпорту між окремими країнами та їх групами, що класифікуються за територіальними або організаційними ознаками.

Територіальна географічна структура торгівлі характеризує стан міжнародної торгівлі країн, що належать до великої групи країн (промислово розвинуті країни, країни, що розвиваються тощо), або до однієї з частин світу (Африки, Азії, Європи), або виступають основними експортерами (країни ОПЕК – Близький Схід, що експортує сиру нафту тощо) або імпортерами (Західна Європа, основний споживач природного газу тощо).

Основні обсяги міжнародної торгівлі припадають на промислово-розвинені країни (ПРК), передусім такі як США, Канада, ФРН, Японія, Франція, Великобританія, Італія, в останні роки до «великої сімки» активно долучилися Китай та Російська Федерація. Ці країни забезпечують майже $\frac{2}{3}$ вартісного обсягу світового експорту, в той час як на країни з перехідною економікою та країни, що розвиваються, припадає лише $\frac{1}{3}$ світового експорту.

В останні десятиліття НТП та НТР активно впливають на структуру світової торгівлі. Нині переважна частина інноваційної продукції створюється і реалізується всередині ПРК. Поглиблення спеціалізації спричинюється також прискоренням морального старіння і швидким оновленням асортименту, що веде до спеціалізації наукових досліджень. У передових сучасних галузях (напівпровідники, ЕОМ) цикл «життя» продукції становить 3-5 років, в усіх галузях обробної промисловості він фактично не перевищує 8-9 років порівняно з 20 роками в середньому на початку ХХ сторіччя. Згідно з оцінками, в минулому десятиріччі на світовому ринку було оновлено близько 80 % товарів. Зміна експорту-імпорту за географічною структурою ринку представлена в таблиці 8.2.

Таблиця 8.2. Динаміка експорту-імпорту за географічною структурою ринку

Промислово розвинуті країни	Країни з транзитивною економікою	Країни, що розвиваються в т.ч. НІК
вища частка експорту готової продукції у порівнянні з її імпортом, вища питома вага імпорту палива, приблизно рівна частка імпорту та експорту сировини, харчових та сільськогосподарських продуктів, зменшення частки експорту та збільшення частки імпорту текстильних виробів, збільшення імпорту хімічних продуктів, машин і транспортного устаткування	частка як у експорті, так і в імпорті (крім палива) в загальному обсязі товарообігу істотно скоротилась	спостерігається скорочення частки палива, харчових продуктів та сільськогосподарської сировини — в експорті, та машин, продукції металообробної промисловості — в імпорті

Водночас у торгівлі промисловими виробами з'явилися товарні потоки, які перейшли з експорту ПРК в експорт країн, що розвиваються. Формування таких потоків пов'язане з «життєвим циклом» нових товарів. Новий товар, як правило, з'являється у ПРК з високим рівнем доходів, оскільки економічно новітні товари належать до предметів розкоші. В часи стандартизації продукції, виробництво в країні з високим рівнем технології стає надто дорогим, через високі соціальні

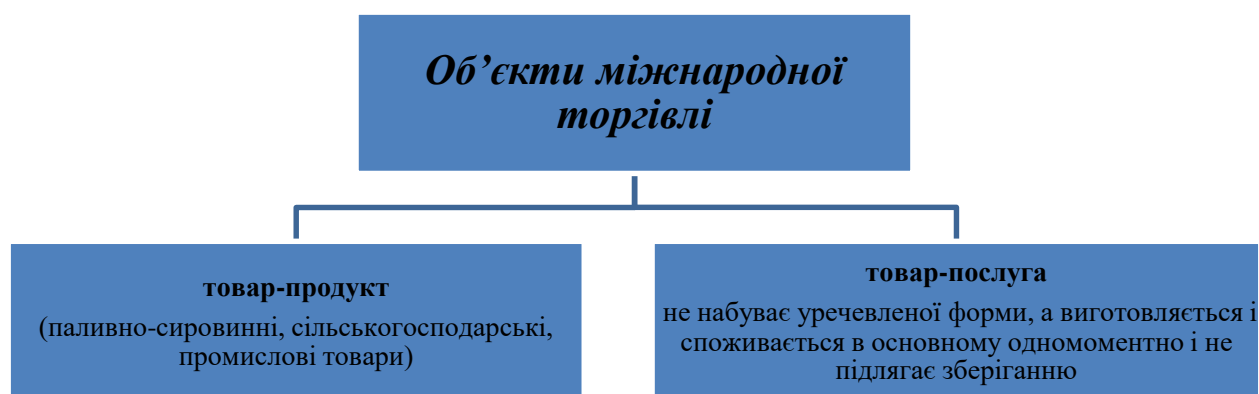
стандарти життя, тому переміщується в інші країни, котрі можуть використати стандартну технологію і дешеву робочу силу. Нарощуючи випуск, ці країни (наприклад, НІК, Китай, пострадянські країни) нарощують порівняльні переваги і на певний час можуть стати експортерами цього товару. В той же час, батьківщина інноваційного товару втрачає порівняльні переваги і перетворюється на імпортера цього товару.

На світових ринках з'являється велика кількість нових товарів, переважно продукції наукомістких галузей, сфери високих технологій (лазерна техніка, швидкодіючі ЕОМ, обладнання для АЕС тощо). Нерівномірний розвиток НТР у світовому господарстві та поява нових виробників створюють нові сегменти або тіснять конкурентів. Цей процес приводить не тільки до поглиблення спеціалізації, а й до змін у соціальній структурі господарства.

Товарна структура міжнародної торгівлі – це частка тих чи інших товарів у світовому товарообігу.

У товарній структурі світового експорту майже 75% припадає на продукцію обробної промисловості і приблизно 25% – на сировину і продовольчі товари. В межах продукції обробної промисловості майже 50% припадає на обладнання і транспортні засоби, в межах сировини і продовольчих товарів найбільші потоки становлять продовольчі товари і напої, мінеральне паливо та інша сировина. Частка товарного експорту України в країни колишнього СРСР становила понад 40%, в країни Європи – 24%, в країни Азії – 27%, в країни Африки – понад 3%, в країни Америки – понад 4%, Нову Зеландію – 0,1%.

Традиційно об'єкти міжнародної торгівлі розподіляються на дві групи (рис. 8.3).

Рис. 8.3. Об'єкти міжнародної торгівлі

Розрізняють *міжнародну торгівлю послугами* та *міжнародну торгівлю товаром-продуктом*. Більшість видів послуг ґрунтується на прямих контактах між виробниками та споживачами. Проте ряд послуг продається в комплекті з товаром-продуктом, зокрема це стосується торгівлі наукомісткими товарами.

Товарна структура світової торгівлі визначається розвитком МПП. У 1983р.

Радою митного співробітництва розроблена та опублікована Гармонізована система (ГС) опису та кодування товарів. На основі ГС у 1986 році розроблено і опубліковано третю редакцію Стандартної міжнародної торгової класифікації ООН або SITC, згідно з якою класифікація товарів здійснювалась: за видами сировини, з якої товар виготовлено; за ступенями обробки товару; за призначенням товару; за місцем товару в світовій торгівлі. В SITC збережена десятинна система кодування: перша цифра – товарний розділ; 2 – товарна група; 3 - товарна підгрупа; 4 – товарна позиція; 5 – субпозиція. На основі SITC порівнюють показники, які характеризують обсяг та структуру експорту та імпорту різних країн.

Для статистики в світовій торгівлі використовується Класифікатор товарів за укрупненими економічними групами (ВЕС), який діє з 1989р. ВЕС побудований на товарах, включених в ГС і SITC. Всі товари перераховані в усіх класифікаціях поділено на 7 груп відповідно до їх призначення, а в середині групи – за ступенем обробки. Крім того, деякі товари об'єднані в групи за принципом промислового або особистого споживання, а деякі – в залежності від строку використання (рис. 8.4).

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ВЕС

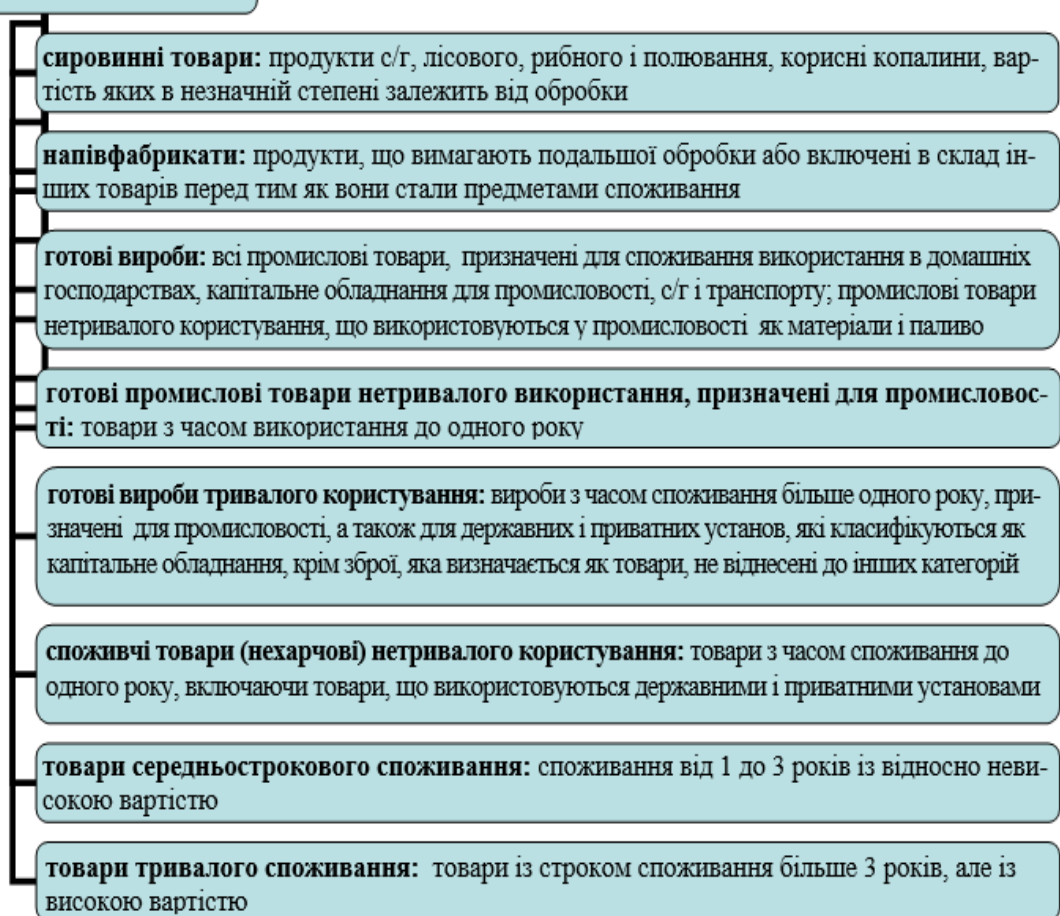

Рис 8.4. Класифікатор товарів за укрупненими економічними групами(ВЕС)

Структура міжнародної торгівлі за формами міжнародної торгівлі, подана на рис. 8.5.

Рис 8.5. Структура міжнародної торгівлі за формами міжнародної торгівлі

Одиничний товар був типовим для ранніх стадій становлення міжнародної економіки. Ця різновидність товару завоювала значну сферу поширення у зв'язку з розвитком міжнародного поділу праці, ускладненням та диференціацією суспільних потреб. Однак нині зона одиничного товару відносно звужується. Вона створює нижній, кон'юнктурний поверх світових товарних потоків. У розвитку світового товарного обігу чітко простежується тенденція до зниження традиційних одиничних товарів і поява нових товарних форм (рис. 8.6).

Розширення товарних форм передбачає, що перехід від однієї товарної форми до іншої не витісняє попередньої, кожна різновидність постійно розвиватися та співіснує з іншими. Міжнародна торгівля одиничними товарами створює кон'юнктурний товаропотік з традиційною формою договорів (контрактів). Нові товарні форми, пов'язані з товаром-групою, товаром-об'єктом і особливо з товаром-програмою, створюють стратегічний товаропотік, який ґрунтується на довготривалих виробничих зв'язках зі спеціалізації та кооперування, на великомасштабних договорах, пов'язаних із спільним фінансуванням або спорудженням об'єктів, метою яких є вирішення важливих господарських проблем.

Рис. 8.6. Нові товарні форми міжнародної торгівлі

Ціни на товар-групу, товар-об'єкт і товар-програму формуються під впливом ряду специфічних чинників:

- тривала взаємодія з економічним середовищем товарного ринку (насамперед валютно-кредитного), який потребує прогнозування тенденції кредитних та валютних умов на ціну;
- диференційованості якісних показників товару-групи, яка потребує врахування в ціні кінцевого ефекту його використання, тобто пов'язання її з показниками функціонування групи, що закуповується або продається, та обчислення ціни шляхом побудови «цінової етажерки»;
- об'єднання в товарі-об'єкті, товарі-програмі багатьох різнорідних компонентів (конструкції, різноманітні машини, устаткування, робочої сили, кредитних грошей тощо) надає акумулюючого впливу на ціну. У цьому випадку застосовується кумулятивний питомий показник: валові капіталовкладення, віднесені до одиниці потужності, кінцева продуктивність об'єкта або валові витрати на перетворення одиничного осередку виробничої інфраструктури (товар-програма).

В часи формування світового ринку найбільшу частку в міжнародному товарообігу займали товари-продукти, однак під впливом МПП і розгортання НТР зростає роль експорту та імпорту послуг (так званого невидимого експорту). Світовий ринок послуг став важливим сегментом світової торгівлі. Особливе місце в торгівлі послугами займають послуги, що обслуговують інновації (ліцензії та «ноу-хау»).

Поява нових товарних форм породжує виникнення нових послуг, зокрема процесу софтизації, або зростання частка інформаційних послуг, кредитно-фінансових послуг тощо. Зростання кредитно-фінансових послуг пов'язане з

просуванням на світовий ринок товару-об'єкта і товару-програми. Особливого значення при просуванні такої товарної форми як товар-програма набувають науково-технічні, інжинірингові та консультаційні послуги.

Структура міжнародної торгівлі за рівнем торговельних потоків.

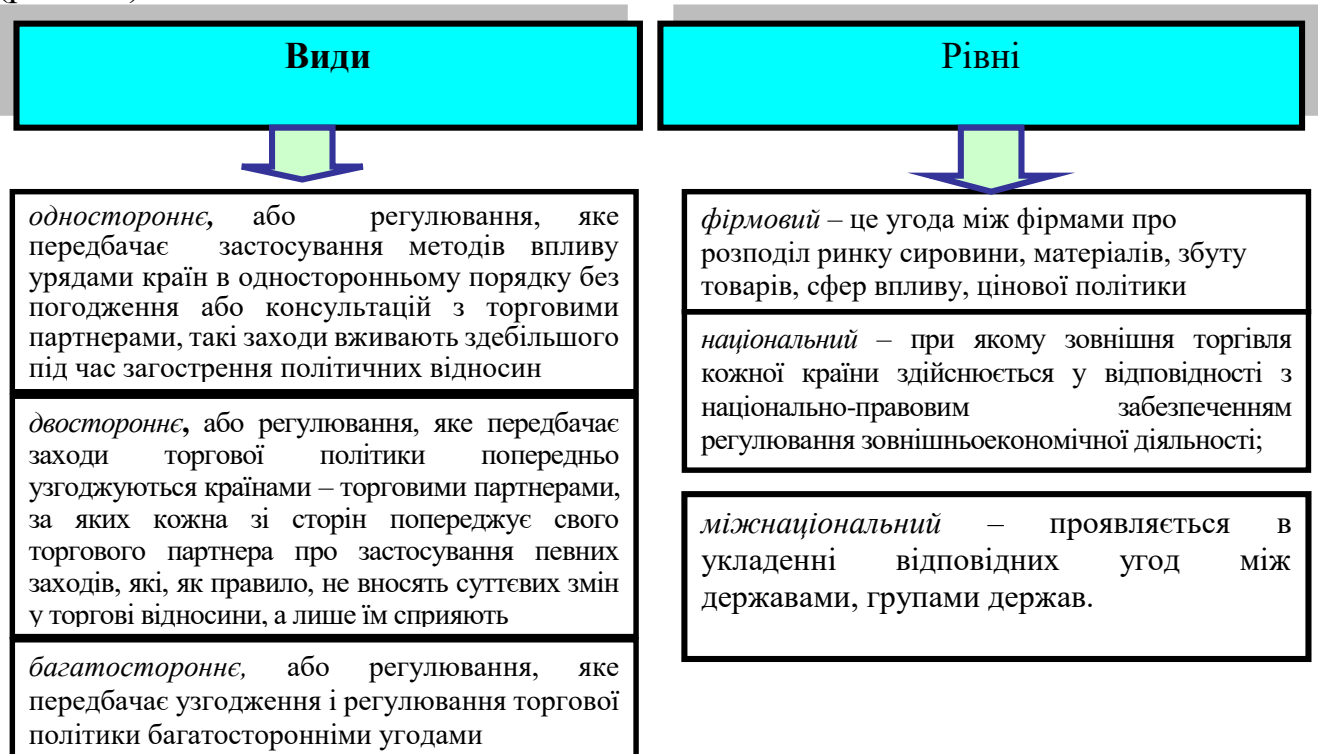
У зв'язку із зростанням ролі ТНК у світовій економіці поряд з рівнем товарообміну між країнами швидко розвивається наднаціональний рівень товарообігу. Це — внутрішньо корпоративний обмін, тобто торгівля між підприємствами однієї і тієї ж транснаціональної корпорації, які знаходяться в різних частинах світу.

На сьогодні його частка складає більше 1/3 світових товарних потоків.

Зростання частки внутрішньокоопераційного і міжкорпоративного обміну викликало появу такого методу світової торгівлі як торгівлю — напрямки (без посередників). Трансформації торговельних посередників у безпосередніх учасників довготривалих угод сприяла поява у світовому товаропотоці нових товарних форм.

8.3. Зовнішньоторговельна політика держав

Важливе значення в розвитку міжнародної торгівлі займає її регулювання. Розрізняють такі види та рівні державного регулювання міжнародної торгівлі (рис. 8.7).

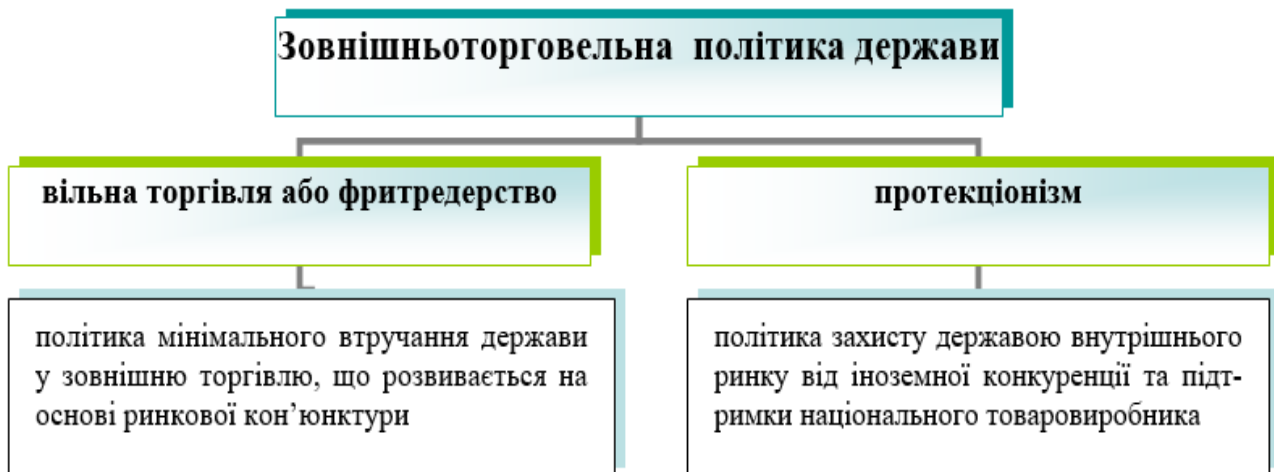

Рис. 8.7. Види та рівні державного регулювання міжнародної торгівлі

Наднаціональний – визначає стратегію світового співтовариства чи заходів з

регулювання міжнародної торгівлі шляхом створення міжнародних спеціальних інституціональних структур, відповідних угод (Всесвітні торгові організації – ГАТТ/СОТ, міжнародна торгова палата – МТП). З метою регулювання зовнішньої торгівлі кожна держава намагається визначити певні умови поведінки або формує свою зовнішньоторговельну політику. Державний вплив у галузі міжнародної торгівлі може здійснюватись по лінії розширення або обмеження торгівлі за допомогою застосування інструментів зовнішньоторговельної політики.

Відповідно до масштабів втручання держави у міжнародну політику розрізняють два типи зовнішньоторговельної політики (рис. 8.8)

Рис. 8.8. Типи зовнішньоторговельної політики держави

Термін «вільна торгівля» (*free trade*) означає такі торговельні відносини, в умовах яких будь-яка особа, група осіб або держава можуть вільно ввійти в ринкові відносини: купувати товари, продавати або обмінювати товари за вільними цінами, які автономно встановлюються контрагентами не залежно від тарифних і нетарифних бар'єрів окремого національного ринку (митних зборів, адміністративних, санітарних та інших приписів).

Протекціонізм (*protectionism*) – державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом використання тарифних і нетарифних інструментів торговельної політики.

В таблиці 8.3 систематизовано основні переваги та недоліки кожного види зовнішньоекономічної політики держави.

Таблиця 8.3. Переваги та недоліки зовнішньоторговельних політик держав

	Вільна торгівля	Протекціонізм
Переваги	дозволяє уникати втрат від викривлень у виробництві та споживанні, пов'язаних із митним захистом	держава захищає національних виробників, стимулює розвиток національного виробництва
Недоліки	якщо у країні-експортері чиста вигода виникає в результаті перевищення вигод виробників над втратами споживачів продукції, то у країні-імпортері, навпаки, загальний приріст добробуту забезпечується за рахунок більшого виграшу споживачів, а виробники продукції, що конкурує з імпортом, несуть втрати	може призвести до застійних явищ, оскільки послаблюються стимули до технічного прогресу падіння конкурентоспроможності національних товарів; посилюється нелегальне ввезення товарів; торгові партнери можуть вжити відповідних заходів щодо експорту товарів цієї країни, що завдасть її економіці збитків
Країни застосування	проводять переважно країни з високим рівнем розвитку продуктивних сил, що дає змогу місцевим підприємцям витримувати конкуренцію	переважає в країнах з транзитивною економікою, країнах, що розвиваються та слаборозвинених країн

Стосовно того, що і для якої країни краще – політика вільної торгівлі чи протекціонізм, єдиної точки зору не існує. Країни намагаються проводити гнучку зовнішньоторговельну політику, використовуючи як методи протекціонізму, так і політику вільної торгівлі. Відповідно до принципів Підсумкового акта першої Конференції ЮНКТАД право на стягнення протекціоністських ставок митного оподаткування було надано лише країнам, що розвиваються.

Форми протекціонізму:

- *селективний* – скерований проти окремих країн або окремих видів товарів;
- *галузевий* – скерований на захист окремих галузей, найчастіше сільського господарства;
- *колективний* – проводиться об'єднаннями країн щодо країн, які не входять у ці об'єднання;
- *прихований* – здійснюється методами внутрішньої економічної політики.

Міжнародні торгові відносини регулюються за допомогою двох груп інструментів: тарифне регулювання; нетарифне регулювання.

«Тариф» – слово арабського походження, що означає перелік або реєстр.

Митний тариф (customs tariff) може визначатися як:

- інструмент торгової політики і державного регулювання внутрішнього ринку країни при його взаємодії зі світовим ринком;
- перелік ставок мита, що застосовуються до товарів, які переміщуються через митний кордон, систематизований відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності;

- конкретна ставка мита, що підлягає сплаті при вивозі або ввезенні певного товару на митну територію країни. У цьому випадку поняття митного тарифу цілком збігається з поняттям мита.

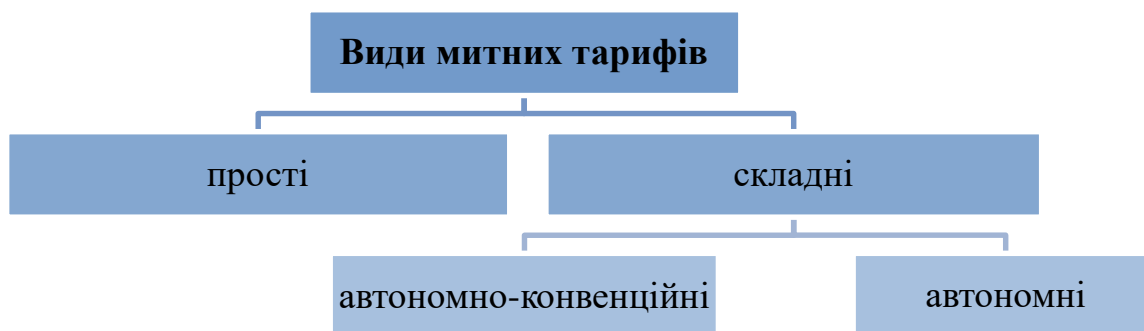
Митний тариф виконує такі основні функції:

- фіскальну, що відноситься як до імпортного, так і до експортного мита, оскільки є однією зі статей доходної частини державного бюджету;
- захисну, що відноситься до імпортного мита, оскільки з його допомогою держава захищає місцевих виробників від небажаної іноземної конкуренції;
- балансує, що відноситься до експортного мита, встановленого з метою запобігання небажаного експорту товарів, внутрішні ціни на які з тих або інших причин нижче світових,
- регулює, стосується як експортних так і імпортних мит, що раціоналізує товарну структуру ринку, підтримує оптимальне співвідношення валютних доходів та витрат країни.

Митний тариф містить деталізовані назви товарів, які оподатковуються ввізним, вивізним або транзитним митом, із зазначенням способу оподаткування, ставки мита, коефіцієнта надбавок і знижок, а також найменування товарів, заборонених до ввозу і вивозу або транзиту.

Єдності в класифікації митних тарифів і визначенні тарифних ставок не існує. Митні тарифи відрізняються один від одного як числом оподатковуваних товарів, деталізацією позицій, так і способами стягування мита. У деяких країнах митний тариф будувався за принципом, коли мито встановлювалося за найменуванням товарів, розміщених в алфавітному порядку. Від такого принципу класифікації країни згодом відмовилися і стали застосовувати порядок групування, при якому товари об'єднувалися або за ознакою походження (продукти тваринного та рослинного походження, мінерали), або за ступенем обробки товарів (сировина, напівфабрикати, готові вироби). З метою здійснення контролю над державами щодо митного оподаткування і недопущення ними випадків підвищення тарифів без їх попереднього опублікування в 1889 р. у Брюсселі було укладено багатосторонній договір, який ухвалив Конвенцію про заснування міжнародного союзу з публікації митних тарифів. До завдань цього Союзу входить, зокрема, уніфікація національних митних тарифів і, національного митного законодавства держав-членів. Союз був ініціатором розроблення і прийняття проекту спеціального договору про класифікацію номенклатури товарів і митних тарифів

Залежно від кількості митних ставок митні тарифи поділяють на *два види* (рис. 8.9):

Рис. 8.9. Види митних тарифів

- *прості*, базуються на одній ставці мита для кожного товару незалежно від країни походження цього товару і не передбачають пільгового або дискримінаційного мита і відносно мало поширені (Мексика, Болівія, Панама);
- *складні*, ґрунтуються на двох, трьох і більше ставках мита, кожна з яких застосовується до товарів певних країн або групи країн, що дозволяє країні проводити різну митну політику стосовно тих або інших країн, домагатися від них різноманітних поступок або надавати пільги, прив'язуючи їх цим до свого ринку.

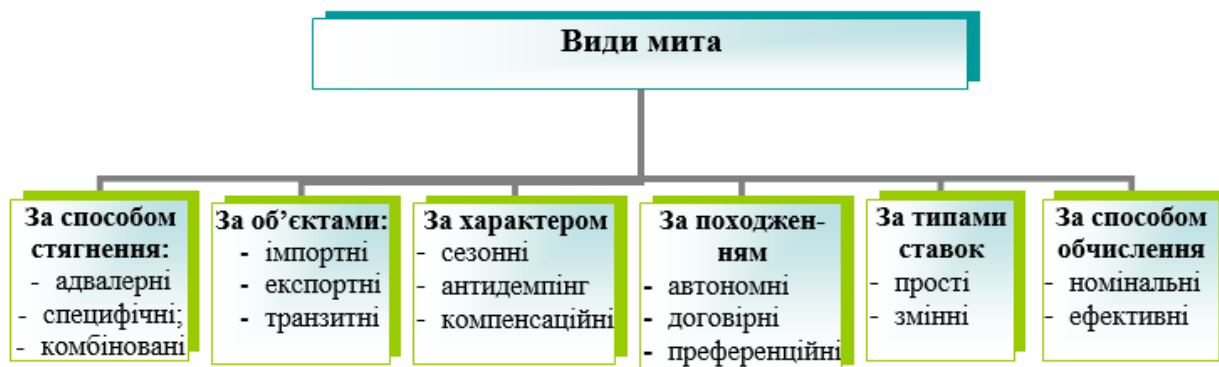
Складні митні тарифи, у свою чергу, поділяються на два підвиди:

- *автономні*, які закріплюють як високі ставки мита (максимальні, або генеральні), так і низькі (мінімальні; преференційні), однак і ці ставки митного оподаткування встановлюються державами самостійно, без будь-якого зв'язку з торговельними зобов'язаннями;

- *автономно-конвенційні*, які містять одну або кілька автономних ставок мита і одну або ряд ставок конвенційного мита, які встановлюються на основі торговельних угод, укладених даною державою з іншими країнами як на двосторонній, так і на багатосторонній договірній основі, в основу митних тарифних ставок покладено принцип, згідно з котрим товар оподатковується тим більшим митом, чим вищий ступінь його промислової обробки. Митний тариф багатьох держав світу здебільшого визначається на основі двох ставок мита. Одна з них визначає рівень пільгових митних тарифів, що застосовуються державою до товарів тих країн, із якими є торговельні угоди і, які користуються режимом найбільшого сприяння в митному оподаткуванні. Друга ставка закріплює максимальний рівень мита, що застосовується до товарів, які імпортуються з країн, із котрими не укладені такі двосторонні торговельні угоди.

Мито (*customs duty*) – обов'язковий податок, що стягується митними органами при імпорті або експорті товару і є умовою імпорту або експорту.

Класифікація мит за різними ознаками подана на рис. 8.10.

Рис. 8.10. Класифікація мит

Порядок обкладання митом предметів, які вивозяться або пересилаються громадянами за митний кордон України, та їх перелік встановлено Митним кодексом України, законами України, постановами Кабінету Міністрів та рядом актів Державної митної служби України.

В Україні застосовуються такі види мита за способом стягування:

- *адвалорні* (вартісні) – нараховуються у відсотках до митної вартості товарів, що обкладаються митом;
- *специфічні* – нараховується у відсотках до митної вартості товарів та інших предметів, які обкладаються митом;
- *комбіновані* – містять два названих види митного обкладення.

Мито також класифікують на *ввізне і вивізне* (зокрема, більшість країн відмовилася від встановлення вивізного мита для стимулювання власних експортерів). *Ввізне мито* нараховується на товари та інші предмети при їх ввезенні на митну територію України і є диференційованим залежно від того, з якої країни імпортується такі товари. *Вивізне мито* нараховується на товари та інші предмети при їх вивезенні за межі митної території України за ставками, передбаченими Єдиним митним тарифом України. На окремі товари та інші предмети може встановлюватися сезонне ввізне і вивізне мито на строк не більше чотирьох місяців з моменту їх встановлення.

Також законодавство передбачає встановлення особливих видів мита для захисту економічних інтересів України, українських виробників та у випадках, передбачених законами України:

- *спеціальне мито* застосовується: як засіб захисту українських виробників; як засіб захисту національного товаровиробника у разі коли товари ввозяться на митну територію України в обсягах та/або за таких умов, що заподіюють значної шкоди або створюють загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробникові; як запобіжний засіб щодо учасників зовнішньоекономічної діяльності, які порушують національні інтереси у сфері зовнішньоекономічної діяльності; як заходи у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів та економічних угруповань, які обмежують здійснення законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та/або ущемляють інтереси України;

- *антидемпінгове мито* застосовується; відповідно до Закону України «Про

захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом демпінгу, що заподіює шкоди національному товаровиробникові; у разі вивезення за межі митної території України товарів за ціною, істотно нижчою за ціни інших експортерів подібних або безпосередньо конкуруючих товарів на момент цього вивезення, якщо таке вивезення заподіює шкоди;

➤ *компенсаційне мито* застосовується: відповідно до Закону України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту, що заподіює шкоди національному товаровиробникові; у разі вивезення за межі митної території України товарів, для виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту або споживання яких безпосередньо або опосередковано надавалася субсидія, якщо таке вивезення заподіює шкоди.

Незважаючи на те, що історично мито є найбільш впливовим методом торговельних обмежень, існує велика кількість *інших видів торговельних обмежень*, таких як імпортні квоти, адміністративні заходи та антидемпінгове регулювання. Значення саме таких нетарифних обмежень істотно зросло у повоєнний період. Згідно правил ГАТТ-СОТ нетарифне регулювання застосовується з наступною метою: захист суспільної моралі; захист життя і здоров'я людей, тварин, рослин; регулювання торгівлі товарами, що виробляються ув'язненими; захист національних художніх, історичних або археологічних цінностей; захист природних ресурсів, що вичерпуються; обмеження експорту вітчизняної сировини або матеріалів, необхідних для переробних галузей промисловості; винятки з міркувань національної безпеки тощо.

Найбільш важливим видом нетарифних обмежень є *квота*, що становить собою пряме кількісне обмеження на обсяг товару, який може бути експортованим або імпортованим. Розглянемо спочатку механізм дії імпортних, а потім і експортних квот. Імпортні квоти можуть застосовуватися з метою захисту національної промисловості, сільського господарства та/або для збалансування торговельного та платіжного балансів. Імпортні квоти найбільш широко були розповсюджені у Західній Європі після Другої світової війни.

Види торговельних обмежень:

- добровільні обмеження експорту,
- технічні бар'єри в торгівлі (стосується стандартів продукції і не стосується стандартів виробництва, за винятком, коли умови виробництва впливають на якість продукції);
  - санітарні та фітосанітарні заходи (продукти харчування, тварини і рослини);
  - адміністративні норми,
  - державні закупівлі,
  - демпінг,
  - субсидії: «зелені субсидії», застосування яких дозволяється і які не дають права на застосування дій у відповідь; «жовті субсидії», застосування яких дозволяється, але держава має право застосування дій у відповідь, коли їй завдано суттєвої шкоди внаслідок застосування цих субсидій; «червоні субсидії», застосування яких не допускається,
- інші види регулювання.

Такі торговельні обмеження виникли в результаті поширення діяльності торговельних картелів, розширення демпінгу та субсидіювання експорту. Останнім часом такі нетарифні обмеження стають дедалі все впливовішими в обмеженні торговельних потоків.

Одним із важливих методів нетарифних обмежень є *добровільне обмеження експорту*. Під такими заходами слід розуміти ситуацію, коли країна-імпортер змушує іншу країну, свого торговельного партнера, «добровільно» обмежити обсяг експорту під тиском застосування більш жорстких торговельних обмежень, якщо він загрожує діяльності промисловості країни-імпортера. Добровільні обмеження експорту є предметом переговорів між США, Європою та іншими країнами, як розвиненими, так і тими, що розвиваються, ще з середини 50-х років ХХ ст. в таких галузях, як сталеплавильна, текстильна, виробництво електроніки, автомобілів.

Потоки міжнародної торгівлі також *обмежуються численними технічними, санітарними, адміністративними та іншими правилами і нормами*. Вони можуть включати вимоги щодо безпеки, наприклад, для автомобілів та електричного обладнання, санітарно-гігієнічні норми щодо продуктів харчування та особистого користування, вимоги щодо маркування та пакування, які повинні містити інформацію про країну походження та вміст товару. Незважаючи на те, що більша частина таких вимог є розумною, існують і курйозні випадки, зокрема заборона на показ іноземних фільмів на британському телебаченні, заборона на рекламу віскі у Франції.

Іншим торговельним обмеженням є законодавча вимога в багатьох країнах до власних урядів *купувати лише товари вітчизняного виробництва*. Міжнародні картелі є організацією виробників, які знаходяться в різних країнах і які погоджуються обмежити виробництво та експорт товарів з метою максимізації або збільшення валового прибутку членів організації. Хоча діяльність національних картелів заборонена в більшості країн, оцінити владу міжнародних картелів не так просто, оскільки їх діяльність не підпадає під юрисдикцію жодної з країн. Найбільш відомим у наш час міжнародним картелем є ОПЕС (Організація країн — експортерів нафти), який, обмеживши видобуток сирової нафти у 1973 та 1974 рр., змусив ціни на цей товар збільшитися в чотири рази.

Торговельні перешкоди можуть виникати і внаслідок демпінгу. *Демпінг* — це експорт товару за ціною, нижчою від витрат на його виробництво, або у випадку, коли його ціна всередині країни є вищою за ціну, за якою продається даний товар за кордоном.

Експортні субсидії — це прями виплати або надання податкових пільг чи пільгових кредитів національним експортерам або потенційним експортерам, а також пільгових кредитів іноземним споживачам з метою стимулювання національного виробництва. В такому випадку експортні субсидії можуть розглядатися як форми демпінгу. Незважаючи на те, що експортні субсидії є незаконними згідно з багатосторонніми міжнародними угодами, велика кількість країн надає їх у прихованій формі.

Заходи протекціонізму можуть стосуватися тих галузей, які повинні конкурувати з продукцією, що виробляється в країнах, які розвиваються і, які мають менше економічної та політичної влади порівняно з розвиненими, щоб ефективно протистояти перешкодам на шляху їхнього експорту.

ПРАКТИКУМ

Контрольні запитання

1. Відзначити основні політичні чинники, що впливають кон'юнктуру ринку.
2. Чи знаєш ти, що таке світовий ринок і міжнародна торгівля?
3. Вкажіть основні фактори, що сприятимуть розширенню міжнародної торгівлі.
4. Дайте визначення зовнішньоторговельного обороту та зовнішньоторговельного балансу країни.
5. Дайте визначення кон'юнктури світового ринку.
6. За допомогою чого досягається баланс попиту та пропозиції на світовому ринку?
7. Наведіть класифікацію мит.
8. Назвіть механізм та основні інструменти ціноутворення на сільгосппродукцію у країнах ЄС.
9. Назвіть основні види цін, що публікуються.
10. Назвіть основні форми організації міжнародної торгівлі.
11. Перерахуйте основні інструменти зовнішньоторговельного регулювання.
12. Становлення яких ринків є основою виникнення світового ринку?
13. У торгівлі з якими країнами стягується преференційне мито та в якому розмірі?
14. У чому полягає головна відмінність митного союзу від зони вільної торгівлі?
15. У яких випадках проводять антидемпінгові розгляди?
16. Що є головною зовнішньою ознакою існування світового ринку?
17. Що є основним інструментом стимулювання експорту?
18. Що означає множинність цін?
19. Що стосується нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі?
20. Що таке - продаж товарів, що передбачає їхнє вивезення за кордон?
21. Що таке ліцензія?
22. Що таке митний тариф та яка його структура?
23. Що таке режим найбільшого сприяння?
24. Що таке специфічне мито?
25. Як називається вивезення раніше ввезених товарів, які не зазнали переробки у цій країні?
26. Як називається різниця вартісних обсягів експорту та імпорту?
27. Як розраховується оборот світової торгівлі?
28. Якими є ключові принципи СОТ?
29. Які види ринків вимагають найменшого протекціонізму?
30. Які методи належать до найефективніших та міжнародновизнаних для захисту національної економічної безпеки країни?
31. Які ознаки світової ціни?
32. В яких цінах обчислюють обсяг міжнародної торгівлі?

Задачі

1. Вкажи випадок, коли торговий баланс країни є активним.

Випадки	А	Б	В	Г	Д
Експорт, млрд. гр.од.	2	4	6	8	10
Імпорт, млрд. гр.од.	3	4	7	8	8

2. У якій країні торговий баланс є пасивним?

Країни	А	Б	В	Г	Д
Експорт, млрд. гр.од.	2	4	6	8	8
Імпорт, млрд. гр.од.	4	5	6	7	8

3. Внутрішня пропозиція на горіхи складає $S = 1 + 2P$, а внутрішній попит $D = 36 - 5P$. Країна починає брати участь в міжнародній торгівлі. Світова ціна на горіхи складає 3 гр.од. Щоб захистити вітчизняних виробників уряд запроваджує імпортне мито в розмірі 1 гр.од. з кожної тони товару. Визначіть ефекти, які виникають в результаті запровадження імпортного мита.

4. Американська фірма постачає мікросхеми для виробництва комп'ютерів англійській компанії. Визначте, яких збитків зазнають американські експортери внаслідок зниження курсу фунта стерлінгів із 1,15 до 1,11 доларів за 1 фунт стерлінгів, якщо сума не виконаних ними контрактів перед партнерами становить 35 млн. фунтів стерлінгів.

5. Країна Альфа імпортує із країни Бета оливки за ціною 5 гр.од. за 1 кг. У 2021 році за цією ціною в країні Альфа було реалізовано 200 тис. т. оливок. Із 1 січня 2022 року країна Альфа запроваджує митний збір у розмірі 10% від ціни. Обчисліть, на скільки знизяться обсяги реалізації оливок, якщо споживачі витратять таку саму суму грошей, як і в 2021 році. Якщо обсяги реалізації винограду не зміняться, то якою буде величина втрат споживачів?

Приклад розв'язку задач

Задача 1.

Між країною Альфа і країною Бета здійснювалися такі зовнішньоекономічні операції (млн. гр.од.): експорт товарів та послуг з країни Альфа в країну Бета – 2500; грошові перекази з країни Бета в країну Альфа – 1000; імпорт товарів і послуг у країну Альфа – 2300; купівля резидентами країни Альфа цінних паперів фірм країни Бета – 1100; продаж цінних паперів фірм країни Альфа резидентами країни Бета – 700; імпорт золота у країну Альфа – 800. Складіть платіжний баланс країни Альфа.

Розв'язок:

Доходи країни Альфа становлять $2500 + 1000 + 700 = 4200$ млн гр.од.

Зобов'язання країни Альфа щодо країни Бета становлять: $2300 + 1100 + 800 = 4200$ млн. гр.од.

Платіжний баланс країни Альфа рівноважний, тому що доходи дорівнюють витратам.

Задача 2. У таблиці 1 наведено дані про попит на гривні і їх пропозицію.

Ціна гривні в доларах	Обсяг попиту на гривні, млн	Обсяг пропозиції гривень, млн
0,023	555	400
0,025	475	420
0,027	440	440
0,029	415	460
0,031	385	480

Визначте:

- 1) рівноважний валютний курс гривні;
- 2) рівноважний валютний курс долара;
- 3) яку кількість доларів буде куплено на валютному ринку;
- 4) яку кількість гривень буде куплено на валютному ринку.

Розв'язок:

- 1) *Із таблиці 1 видно, що рівноважний валютний курс гривні становить 0,027 дол.*
- 2) *Рівноважний валютний курс долара становить $1:0,027=37,04$ грн.*
- 3) *Кількість доларів яку потрібно купити на валютному ринку, становить $440 \times 0,027=11,88$ млн дол.*
- 4) *При рівноважному курсі гривні 0,027 дол. буде куплено на валютному ринку 440 млн грн*

Задача 3. Обмінний курс гривні до долара на початку 2022 р. 30 грн/дол. На кінець 2022р. рівень цін у США зріс на 5%, а в Україні на 20%.

Який має бути на початку 2022 року номінальний курс гривні до долара, щоб реальний курс залишився без змін?

Розв'язок

Оскільки реальні умови обміну не змінюються, то маємо таке рівняння:

$$30 \times 1,2 = 1 \times 1,05$$

Звідки номінальний курс гривні дорівнює

$$(30 \times 1,20) : 1,05 = 34,29 \text{ грн/дол.}$$

Тестові завдання

1. Основним завданням держави в умовах вільної торгівлі є:

- а) заборона ввезення дешевих товарів;
- б) захист внутрішнього ринку від неякісних товарів;
- в) захист інтересів вітчизняного виробника;
- г) торговельне ембарго;
- д) підвищення мит.

2. Як називається ввезення товарів з-за кордону:

- а) дефіцит;
- б) експорт;
- в) імпорт;
- г) оборот;
- д) транзит.

3. Як називається вивезення товарів за кордон:

- а) дефіцит;
- б) експорт;
- в) імпорт;
- г) обіг;
- д) транзит.

4. Світове господарство характеризується:

- а) високими митними бар'єрами;
- б) ізоляцією від зовнішнього світу;
- в) пануванням натуральних відносин;
- г) створенням ТНК;
- д) інтеграцією.

5. Що характерно для політики протекціонізму:

- а) вільний обмін валют;
- б) зниження мит;
- в) зняття обмежень для імпорту;
- г) ліцензування;
- д) пільгові кредити для вітчизняних товаровиробників.

6. Що таке зовнішньоторговельний договір:

- а) угода між фірмами двох зарубіжних країн;
- б) угоду між вітчизняними підприємствами про спільне виробництво;
- в) угоду про підготовку зарубіжних фахівців;
- г) угоду про постачання товарів між партнерами, один – в Україні, інший –

за кордоном;

- д) угода між двома внутрішніми виробниками.

7. Як називається політика вільної торгівлі:

- а) маржиналізм;
- б) меркантилізм;
- в) протекціонізм;
- г) фритрейдерство;
- д) кейнсіанство.

8. До основних функцій міжнародної кооперації відносять:

- а) зміцнення виробничих зв'язків між країнами;
- б) отримання безоплатно від партнерів патентів та ноу-хау;
- в) підвищення продуктивності праці та випуску продукції;
- г) поглиблення міжнародного поділу праці;
- д) спрощення виробничих операцій.

9. Що таке митний режим:

а) положення, за статусом товарів та транспорту, що переміщуються через кордон;

- б) режим роботи установ державної митної служби;
- в) режим роботи митного посту;
- г) режим роботи митниці;

д) комплекс взаємопов'язаних правових норм, що відповідно до заявленої мети переміщення товарів через митний кордон.

10. Різниця між експортом та імпортом у грошовому вираженні:

- а) зовнішньоторгове сальдо;
- б) зовнішньоторговельний баланс;
- в) світовий попит;
- г) торговельний оборот;
- д) чистий експорт.

11. Що таке товарні біржі:

- а) епізодичні роздрібні ринки однорідних товарів;
- б) постійні роздрібні ринки однорідних товарів;
- в) постійно чинні оптові ринки однорідних товарів;
- г) постійні оптові ринки різних товарів;
- д) спеціально організований і періодично дієвий ринок.

12. Хто укладає угоди на біржах:

- а) брокери;
- б) дилери;
- в) дистриб'ютори;
- г) маклери;
- д) ліціатори.

13. Якої форми розрахунків не існує у міжнародній торгівлі:

- а) акредитив;
- б) банківський переказ;
- в) інкасо;
- г) тратта;
- д) бартер.

14. Який показник відображає залежність внутрішнього споживання країни від зовнішнього світу:

- а) експортна квота;
- б) імпортна квота;
- в) коефіцієнт відносної експортної спеціалізації;
- г) коефіцієнт динаміки;
- д) ЗТО.

15. Що таке зовнішньоторговельний оборот країни:

- а) весь експорт за винятком неоподатковуваних товарів;
- б) весь експорт країни за винятком гуманітарної допомоги;
- в) сума експорту та імпорту;
- г) усі експортні поставки;
- д) наявність кількох рівнів світових цін.

16. Що відносять до тарифних методів регулювання міжнародної торгівлі:

- а) все перераховане правильно;
- б) квота;
- в) мито;
- г) технічні стандарти;
- д) ліцензування.

17. Що таке оборот світової торгівлі:

- а) вартість експорту та імпорту;
- б) вартість світового експорту;

- в) вартість світового імпорту;
- г) світовий експорт мінус світовий імпорт;
- д) світовий імпорт мінус світовий експорт.

18. Що таке множинність цін:

- а) відмінність національних витрат виробництва товарів, які разом із національною середньою нормою прибутку формують національні ціни виробництва, які, своєю чергою, визначають різні рівні світових цін;
- б) наявність кількох рівнів світових цін;
- в) наявність кількох цін на різні товари та послуги;
- г) наявність низки цін на той самий товар з однаковими умовами поставки;
- д) всі відповіді правильні.

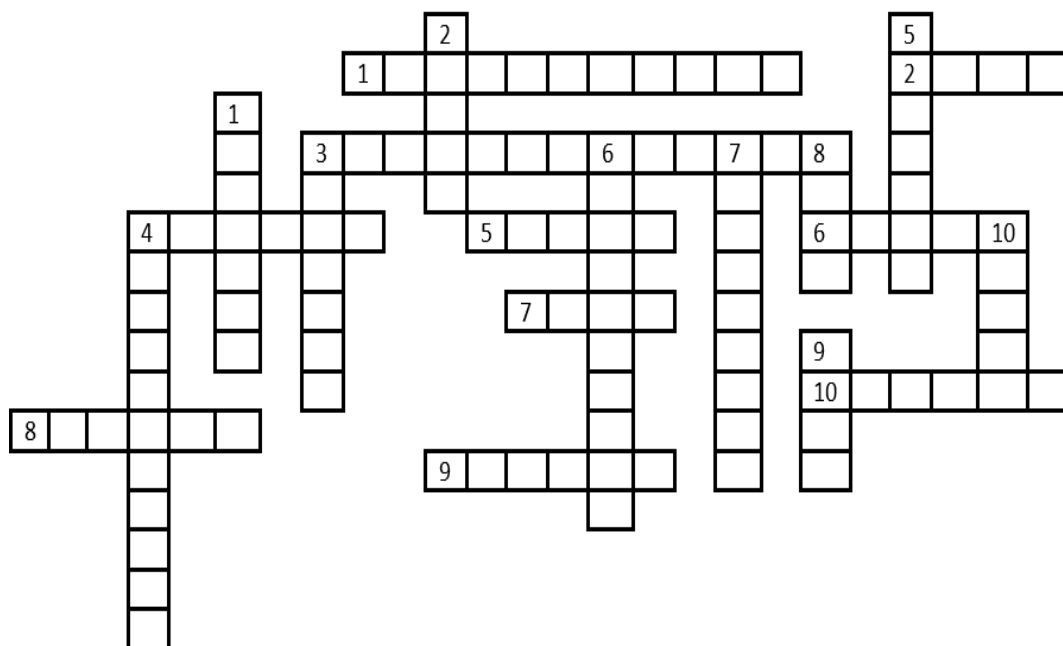
19. У якому році розпочала свою діяльність організація СОТ:

- а) 1947
- б) 1992
- в) 1994
- г) 1995
- д) 2022.

20. Політику протекціонізму вперше рекомендували:

- а) фізіократи;
- б) ранні меркантилісти;
- в) пізні меркантилісти;
- г) неокласики;
- д) маржиналісти.

Кросворд

По горизонталі:

1. Законодавче зниження курсу валюти або центрального паритету при режимі фіксованого валютного курсу.

2. Ціна, за якою купують і продають акції, облигації, інші цінні папери та валюту.

3. Економічна політика держави, спрямована на підтримку та захист національного виробника від іноземної конкуренції на зовнішньому і внутрішньому ринках.

4. Митний режим, відповідно до якого товари ввозяться на митну територію України для вільного обігу без обмеження строку їх перебування на цій території та можуть використовуватися без будь-яких митних обмежень.

5. Організований торговельний майданчик, на якому відбувається гуртова торгівля товарами або цінними паперами у вигляді стандартизованих біржових угод.

6. Система ставок оплати за виробничі і невиробничі послуги, які надаються населенню, компаніям, організаціям, фірмам і установам.

7. Грошовий вираз вартості товару, послуги.

8. Національна валюта України з 02.09.1996 року.

9. Довготермінова оренда машин, обладнання, споруд.

10. Грошові знаки інших країн, а також кредитні засоби і платежі, виражені в іноземних грошових одиницях.

По вертикалі:

1. Штучне зниження цін на товари (роботи, послуги) на зовнішніх ринках з метою усунення конкуренції

2. Кількісне нетарифне обмеження експорту або імпорту товару певною кількістю чи сумою на певний проміжок часу.

3. Співвідношення між двома валютами, яке є основою валютного курсу.

4. Форма впливу центрального банку країни на формування курсу національної валюти.

5. Остаточне вивезення товару, тобто митний режим, за яким українські товари випускаються у вільний обіг за межами митної території України без зобов'язань щодо їхнього зворотного ввезення.

6. Інженерно-консультативні послуги, пов'язані з підготовкою виробничого процесу, або послуги із забезпечення нормального перебігу процесу виробництва та реалізації продукції.

7. Офіційні правила, розроблені Міжнародною торговою палатою для тлумачення термінів, що стосуються внутрішньої та міжнародної торгівлі.

8. Непрямий податок, що стягується з товарів (інших предметів), які переміщуються через митний кордон, тобто ввозяться, вивозяться або проходять транзитом, і який включається до ціни товарів та сплачується за рахунок кінцевого споживача.

9. Офіційна валюта 19 з 27 країн Європейського Союзу, відомих як Єврозона.

10. Плата за транспортування вантажів водним шляхом або за використання судна для перевезень вантажів.

Завдання для перевірки знань «Впишіть номер визначення кожного терміну»

1	Товарний ринок	6	Ембарго
2	Торговельний баланс	7	Електронна комерція
3	Мито	8	Експорт
4	Торгівля міжнародна	9	Імпорт
5	Міжнародний торговий обіг	10	Іноземна валюта

- А** Експорт та імпорт певної країни в сумі їх вартостей протягом певного часового відрізка.
- Б** Продаж товарів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон, включаючи реекспорт товарів.
- В** Купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами.
- Г** Інструмент міжнародної політики держави, який забороняє ввезення на власну територію або вивезення до іншої країни товарів, послуг, технологій, валютних та інших цінностей, має примусовий характер.
- Д** Будь-які форми ділових угод, при яких взаємодія сторін здійснюється електронним способом замість фізичного обміну або безпосереднього фізичного контакту, і в результаті якого право власності або право користування товаром або послугою передається від однієї особи іншій.
- Е** Грошові знаки іноземних держав, кредитні та платіжні засоби, які виражені в іноземних грошових одиницях і які використовуються в міжнародних розрахунках.
- Є** Непрямий податок, що стягується з товарів, транспортних засобів, ін. предметів, які переміщуються через певний окреслений пункт або митний кордон країни.
- Ж** Спеціально створений ринок певних товарів, який функціонує за встановленими правилами, що зафіксовані в міжнародних та національних нормативних актах, і на якому у заздалегідь визначений час здійснюються міжнародні торгові угоди між продавцями та покупцями товару, формуючи пропозицію й попит на нього.
- З** Торгівля між країнами або різнонаціональними контрагентами, яка складається з експорту й імпорту товарів та послуг.
- И** Баланс, який відображає співвідношення вартості експорту та імпорту країни за певний проміжок часу, як правило, за рік.

Творчі завдання

- 1.** Дайте порівняльну характеристику для України і світових центрів міжнародної торгівлі.
- 2.** Зробіть аналіз торговельного балансу України за поточний рік.
- 3.** Визначте основні структурні компоненти вітчизняного імпорту.
- 4.** Висловіть і обґрунтуйте Вашу думку щодо ролі актуальності комерційної інформації в розвитку міжнародної торгівлі.
- 5.** Охарактеризуйте взаємозв'язок міжнародного валютного ринку та міжнародної торгівлі.
- 6.** Як впливає політика добросусідства на торговельний бренд країни?
- 7.** Охарактеризуйте факторні передумови міжнародної торгівлі України.
- 8.** У чому полягає геостратегічна специфіка національної участі в світовій торгівлі?

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Лютак Олена Миколаївна
Баула Олена Вікторівна
Галазюк Наталія Миколаївна
Зелінська Ольга Миколаївна
Корольчук Леся Валеріївна
Кравчук Павло Ярославович
Урбан Оксана Анатоліївна
Полянська Тетяна Олександрівна**

**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВА ПОЛІТИКА**

Частина 1

Навчальний посібник

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 30.06.2022 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Ум. друк. арк 20,25. Обл. вид. арк. 19,37. Тираж 300 пр.

Друк - СПД Галяк Жанна Володимирівна
Друкарня «Волиньполіграф»
Свідоцтво Держкомінформу України
ДК №3585 від 22.09.09р.
вул. Привокзальна, 12, м. Луцьк, 43021
Тел.: (0332) 77 07 14, 77 05 02
e-mail: vpolygraf@gmail.com
www.vpolygraf.com.ua

Друк ФОП Мажула Ю. М.
43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 47/35.
Тел. моб. 096 61 66 277, e-mail: y.mazhula@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7662 від 07 вересня 2022 року

Міжнародні економічні відносини та світова політика. Частина 1:
Навчальний посібник / Лютак О.М., Баула О.В., Галазюк Н.М., Зелінська О.М.,
Корольчук Л.В., Кравчук П.Я., Урбан О.А., Полянська Т.О. Луцьк: СПД Гадяк
Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2022. 324 с.

ISBN 978-617-7843-20-6

В основу навчального посібника покладено курс лекцій, що викладається здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Луцького національного технічного університету. В посібнику на системній основі розкриваються закономірності і категорії міжнародних економічних відносин, актуальні аспекти світової політики.

Посібник наповнений схемами, графіками, таблицями, а також подано контрольні питання і завдання для перевірки знань до кожної теми з прикладами відповіді та розв'язками.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти, викладачів закладів вищої освіти.

ISBN 978-617-7843-20-6

УДК 339.9 (075.8)